حش

كتاب شرح كلستان سعدى تعليق ١٩

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على ما اولانا من النعم ورزقنا الاهتداء الى تمييز اللغات التي بها يمتاز الانسان عن النعم والصلوة على رسوله محمد ذي الفضل والكرم واصحابه العظام واولي العلم والحكم وبعد فيقول العبد الضعيف المذنب النحيف المحتاج الى رحمة ربه اللطيف يعقوب بن سيد علي عفى عنهما الملك العلي لما رايت گلستان الشيخ محتويا على ابيات فارسية واشعار عربية وحكايات وامثال غريبة ولطايف نكات عجيبة بحيث يحتاج كل منها الى حل الفاظه ومعانيه وتبيين اصوله ومبانيه اردت ان اشرحه شرحا يحتوي متنا وابين ما فيه النظم والنثر ظهرا وبطنا واختصر ما شرحته بقدر الامكان واسميته تيسير السهل اخذ لطلاب الزمان ابتغاء لرضاء الله الكريم وطلبا لفضله العظيم والمامول من الاذكياء المتحلين بحلي الانصاف المتخلين عن البغي والاعتساف اذا عثروا على شيء زلت فيه القدم او طغى به القلم ان يستخفوا الكلل جواد كبوة ولكل صارم نبوة على اني معترف باني لست من فرسان هذا الميدان ومعترف بقصور النظر وعدم الايقان والله ولي التوفيق وبيده ازمة التحقيق منت خدايرا اي الامتنان واعتداد النعمة براي خداي كه طاعتش موجب قربت وبشكر اندرش مزيد نعمت يعني اندر شكر خداي تعالى زيادتي نعمت ثابت است غالبا وايه لتحسين اللفظ فان الالف والتاء القافية في استعمال العجم مثل اندر ودر اذا اقترن بالباء الثانية للصلة يوخر عن تلك الباء كما سيجيء في قوله بدين

بندم دراست والمعنى درين بنده است وكذا قوله بدريا در منافع بي شمار است والمعنى در دريا وكذا قوله حسود برنج دراست والمعنى حسود در رنجست منه وقيل الباء سببية والمعنى زيادة النعمة ثابتة بسبب كونهم في شكره وهذا على تقدير ان يكون مزيد بفتح الميم مصدرا ميميا بمعنى الزيادة وقد يروى مزيد بضم الميم مناسبا لقوله موجب اي هو مزيد النعمة لهم بسبب كونهم في شكره قال ولئن شكرتم لازيدنكم والتقدير مزيد نعمتست الا انه حذف لفظة است اكتفاء بما قبله وكذا قوله مفرح ذات وواجب وغير ذلك الى آخر الكتاب وسواي حذف الرابطة اكتفاء بما قبله شايع بل مطرد في هذه اللغة هر نفسي كه فرو ميرود ممد حياتست وچون بر مي آيد مفرح ذات اخر هذه القرينة عما قبلها بناء على ان الظاهر ان خروجه يجب ان يكون بعد دخوله بغير عكس فان الهواء الخارج عند التنفس هو عين الهواء الداخل بدون لزوم العكس وانما نسب امداد الحيوة في الداخل والتفريح الى الخارج لما بينهما من المناسبة فكانه جاء من خارج ممدا معينا للحيوة فاستمدت به فلما خرج ثانيا اندفع به الثقل وتضييق الجوف الحاصل من نزوله فاورثت تلك الخفة فرحا ونشاطا ثم انه جعل النفس عبارة عن مجموع هذين الجزئين الداخل والخارج وما ذكر بيانا لخواص اجزائه ولذا قال پس در هر نفسي دو نعمت موجود است وبر هر نعمتي شكري بياء الوحدة فيهما واجب

بيت ازدست وزبان بحذف الواو العاطفة لفظا وبضم التاء دليلا عليه وكذا في امثاله وزبان بفتح الزاء في الفصيح والمشهور ضمه ويجوز بالفاء مقام الباء وقوله كه بكسر الكاف العربي والهاء للعلامة يستعمل اسما مثل ههنا ويستعمل اداة اما اذا استعمل اسما فيدل على ذات ذوي العقول كما ان چه يدل على غير ذوي العقول نحو چه جانور است وچه خبر شنيدي واما اذا استعمل اداة فيجيء للارتباط اما بين الصفة والموصوف نحو دل كه عاشق شد كم شد

اوس العلة والمعلول نحو منزن که نان ندادم اوس الغاية والمغيا نحو بكوشى تا كه برسى
او غير ذلك من الامرين اللذين يتعلق احدهما بالآخر نحو گفتم كه چونى واحا كه بكسر الكاف
العربية وسكون الياء الاصلي فهو بمعنى الصغير كذا في بحر الغرايب برايد قوله گز بالوصل و
اصله كه از بالفصل عهده شكرش اى من حق شكره ولا يخفى ان في ذكر دست ايشان دليل
عدم اختصاص الشكر باللسان وقوله برايد اى ياتى لا الباب كناية عن الخروج والمعنى من
يد اى شخص ولسانه يمكن ان يخرج من عهدة شكره وشكره كما هو حقه استفهاما على سبيل
الانكار والاستدلال على ما ذكره بقوله تعالى اعملوا آل داود شكرا وقليل من عبادى الشكور قيل
هذا حكاية ما قيل لآل داود اى امرناهم وقلنا لهم يا آل داود وشكرا نصب على انه
مفعول له اى اعملوا الله تعالى واعبدوه شكرا او على الحال اى شاكرين مثلا او على تقدير اشكروا
شكرا لان اعملوا فيه معنى الشكر وامن حيث ان العمل للمنعم شكر له وان الشكر فعل ينبئ عن تعظيم
المنعم بسبب انعامه وقيل صرف العبد جميع ما انعم الله تعالى عليه من السمع والبصر وغيرهما الى ما خلق و
اعطاه لاجله فمثل ولهذا المعنى وردت هذه الآية الكريمة فان الشكور بالمعنى الاول غير قليل والشكور
بالفتح المتوفر على اداء الشكر قطعه بنده همان به يعنى بنده وا همين آن بهتر ست
كه ز تقصير خويش عذر بدرگاه خداى آورد ورنه بفتح النون بمعنى والا اصله وگرنه قال البعض
الكمل ورنه من بيست الا انه فتح للخفة وهو بكسر كما في قوله وگرنه من همان خاكم مستم والمعنى
ورنه عمل سزاوار خداوندیش بفتح الباء المصدرى كس نتواند كه بجاى آورد خوان نعمت
ى دريغش همه جا كشيده و باران رحمت بى حسابش همه را رسيده پرده ناموس بندگان
بگناه فاحش نه بخار الصحاح كل سوء جاوز حده فهو فاحش نه درد من دريدن بمعنى الخرق
قبلى قد الشمه تشديد الراء وكذا نبرد في قوله ووظيفه روزى اى الرزق بخطاى منكر

بفتح الكاف المخففه نبرد والاصل بتخفيفهما ولعله من قبيل قولهم امتد بتشديد الميم واصله بالتخفيف
وله نظاير لا تحصى قطعه اى كريمى كه از خزانه غيب گبر بفتح الكاف الفارسى وسكون
الباء قيل هو بمعنى الكافر مطلق وترسا نوع منه يعنى النصارى وقوله وظيفه خور وصف تركيبى
من خوردن دارى دوستان را كجا كنى بياء الخطاب محروم كردن تو كه با دشمنان نظر
دارى بياء الخطاب ايضا من داشتن فراش باد صبا را گفته تا فرش زمردين يعنى فرش
زمرد رنگ كناية عن الخضراوات بكسر ها الكاف الفارسى ودايه ابر بهارى بياء النسبة را
فرمود تا بنات نبات بتقديم الباء على النون جمع بنت يعنى دختران نبات بتقديم النون على
عكس ما تقدم در مهد زمين بپرورد و درختان را بخلعت نوروزى واضافة قباى
الى قوله سبز ورق بيانية لون جامه كه ورق سبز ست در بر گرفته اعلم ان بر يجى على خمسة
معان بمعنى الصدر ومنه قولهم للحبايب سيمين بر وبمعنى الثمر وبمعنى الامر من بردن
كما السبى في قوله بر بالا بر سنگ وبمعنى على للاستعلاء وهو المراد ههنا وبمعنى النصيب وقد
يستعمل في بعض التراكيب صفه ومنه قولهم دلبر وكثيرا ما يذكر في اواخر المصادر والافعال
لتحسين اللفظ فقط كذا في بحر الغرايب وكثيرا ما نصادف استعماله بمعنى عند واطفال
شاخ را جمع طفل بقدوم مصدر على وزن الدخول من قدم من سمع بالكسر قدوما و
مقدما ايضا بالفتح موسم گل بضم الكاف الفارسى كلاه شكوفه بر سر نهاده وعصاره نايى
العصارة بالضم ما سال من العصر ونايى بمعنى القصب مطلق وقد يتخذ منه بعض من آلات
اللهو وتعالى له ناى ايضا قال الاستاد ومثله نى بالفتح الا انه يطلق على صغيرها على ما يكس
بخياط وبخط هذا وقد يروى نالى باللام ونال ما في وسط القلم كالخيط الابيض و
لعل هذا هو الاصوب فان كون ناى بمعنى القصب وان ساعده بعض الكتب لكن اكثر اهل

موج بخلاف بقدر آتش شهد فايق من فاق على اقرانه اذا علاهم بالشرف شد
وتخم خرما بتر بیتش نخل بالسق گشته بفتح الکاف الفارسی ای صار نخلا مرتفعا قطعه
ابر و باد و مه خورشید بلند بضم الباء وفتحها وفی بعض النسخ خورشید فلک و هو ادخل
فی المعنی لکی لا تخفی در کارند ای کل واحد منها یعمل بما امر وابه تا تو نانی بکف آری
وبغفلت نخوری همه بمعنی الجمیع از بهر تو سرگشته وصف ترکیبی بمعنی المتحیر وفرمان
بر دار شرط انصاف بنا شد که تو فرمان نبری بفتحتین فانه وان کان من بردن
بالضم الا انه فتح الباء لئلا یلتبس بقولهم بری من بریدن بمعنی القطع ولما فرغ
المص من التمجید الذی اشار الیه بقوله منت خدایرا آه قصد الاشارة الی التصلیة فقال
در خبر ست وهو خبر مقدم لمبتداء موخر وهو قوله یکی از بندگان آه ای هذه القضیة
ثبت ووردت فی الخبر ای فی الحدیث از سرور بفتح الواو کاینات ومفخر موجودات
ورحمت عالمیان بفتح اللام وکسر المیم جمع عالم والحروف الثلثة الاخیرة زاید للجمع واعلم
ان القاعدة فی اخذ جمع الاسم فی الفارسی هی ان الاسم لا یخلو اما ان یطلق علی الحیوان او علی
الجماد فالاول بالالف والنون لزوما وبالیاء قبلهما ایضا فی بعض المواد ان کان آخره ساکنا
نحو آدمیان وجانوران وبالکاف الفارسی قبل زیادة الالف والنون ان کان متحرکا
نحو کشتیگان وخواجگان وفرشتگان واما فی الثانی فبالالف والهاء غالبا نحو
آسمانها وزمینها کذا فی الصحاح الفارسی وصفوت علی وزن رحمة آدمیان ای خالصهم
فی مختار الصحاح صفوة الشی خالصه ابو عبیدة یقال صفوة مالی بالحرکات الثلث فاذا
نزعوا الهاء قالوا له صفو مالی بفتح الصاد لا غیر انتهی وتتمة دور زمان محمد مصطفی
علیه الصلوة والسلام شعر شفیع مطاع ای مقبول الشفاعة نبی کریم ای سخی واصیل وهو

ضد اللئیم اعنی الشحیح النفس ودنی الاصل قسیم من القسام بالفتح وهو الحسن
یقال فلان قسیم الوجه ای حسن او من القسم مصدر قسمت الشی فانقسم فعلی
هذا هو فعیل بمعنی فاعل ای قاسم للعلوم والحکم بین الامة قال النبی عم من یرد الله
به خیرا یفقهه فی الدین فانما انا قاسم والله یعطی وجسیم فی الاصل من له جسم
وعظم جسم والمراد به ههنا عظیم القدر والمرتبة وقیل معناه ان اعضاءه
الجسمیة فی مواضعها اللایقة کما هی وبسیم بمعنی خندان روی بالفارسی ووسیم
ای معلم بمهر النبوة فی ظهره فی مختار الصحاح یقال فلان وسیم ای حسن الوجه فلا
یبعد ان یحمل الوسیم علی هذا المعنی علی تقدیر ان یجعل القسیم بمعنی القاسم بیت
چه غم دیوار امت را که باشد چون تو ای پشتیبان ای المسند چه باک بالباء
العربی المبتلاء از موج بحرا از قبیل جمع بحر بالالف والنون مثل قولهم عاشقان
وصادقان ویرد علیه ان لفظ را لکون ح رکیکا والظاهر ان المعنی چه باک از
موج بحران را یعنی ان کسی را که باشد نوح کشتیبان در آن بحر شعر بلغ العلی ای
وصل النبی عم ای الرفعة والشرف ویجوز ان یکون العلی جمع العلیات تانیث الاعلی
ای وصل الی الدرجات العلی وبکماله متعلق ببلغ کشف الدجی ای الظلمة بجماله حسنت
جمیع خصاله مرفوع علی انه فاعل حسنت والخصال جمع خصلة وهی تستعمل فی الافعال
الغیر ذاتیة صلوا علیه واله عطف علی فوله الضمیر المجرور فی علیه من غیر اعادة الجار وهو
لیس بجدید لما عرف فی موضعه فهو اما علی مذهب الکوفیة فانهم یجوزونه مطلقا واما
علی تقدیر الجار علی ما قیل فی قول الشاعر فی بک والایام من عجب ای لیس بعجب منک و
من الایام که یکی از بندگان گنهکار پریشان روزگار دست انابت بمعنی الرجوع

باميد اجابت بدرگاه حق جل وعلا بر دارد مضارع من داشتن و برلافه
معنى الاستقبالى ایزد بمعنى خدای تو بود و نظر نکند بار دش یعنی من بعده
اخرى والشين ضمير راجع الى قوله یکی بخواند باز اعراض کند بار دش بتضرع
و زاری بخواند حق سبحانه و تعالی گوید یا ملائکتی قد استحییت من عبدی و
ليس له رب غيري فقد غفرت له قال الكشي اصل ملك مالك بتقدیم الهمزة من
الالوكة وهي الرسالة ثم قلبت وقدمت اللام فقيل ملائك ثم تركت همزته لكثرة
الاستعمال فلما جمعوه ردوها اليه فقالوا ملائكة و ملائك كذا في شرح الشافية و
الحياء تغير وانكسار يعتري الانسان من تخوف ما يعاب ويذم وهو هنا مجاز
عن ترك تخييب العبد لان من المعلوم ان المستحي من الشيء لا يكاد يفعله بل يتركه
وروى انه يرفع الى العبد يوم القيمة ولقد استحييت ان اظهر عليك فاذهب
فاني قد غفرت لك قال يحيى بن معاذ في الحكمة سبحان من يذنب العبد ويستحي هو
دعوتش را اجابت کردم و حاجتش بر آوردم که از بسیاری دعا و زاری
بنده بکسر الياء المصدري فيهما همی شرم دارم **بیت** کرم بین امر من دیدن
و کرم مفعوله مقدما و لطف خداوندگار عطف على كرم یعنی کرم لطف خداوندگار
ببین که گنه بنده کرده است و او شرمسار عاکفان کعبه جلالش بتقصیر
عبادت او معترف اند که ما عبدناك حق عبادتك اى عبادة حقا فعكس
واضيف الحق الى العبادة مبالغة كقولك هو حق عالم اى عالم حقا و واصفان حلیه
جمالش یعنی زیور جمال حق بتحیر منسوب که ما عرفناك حق معرفتك اى معرفة
حقا على قياس حق عبادتك وروى عن ابي حنيفة انه كان يقول سبحانك ما عبدناك

حق عبادتك ولكن عرفناك حق معرفتك وقال علي بن سينا اعتصام الورى بمغفرتك
عجز الواصفون عن صفتك تب علينا فاننا بشر ما عرفناك حق معرفتك
قطعه گر کسی وصف او ز من پرسد بیدل از بی نشان چه گوید
باز یعنی مرة اخرى لكانه اشار الى انه ذكر سابقا في بيان اوصافه اقوالا لا بجمعه
ولم يستوف حقه بعد وقيل ان باز ههنا مستعمل بمعنی روشن یعنی ما یقول
قولا ظاهرا مستغنيا على سبيل الانكار وقيل انه من الزوايد واعلم ان باز
يجيء على معان متعددة بمعنى العودة بالتركى كرو و بمعنى المفتوح و بمعنى العضد
و بمعنى فرق کردن و بمعنى الطير المعروف الذي يصاد به و بمعنى الامر من بازیدن
و يجيء صفة في بعض التراكيب مثل حقه باز و بمعنى اللعب كذا في البحر عاشقان
مبتدأ کشتگان معشوقند خبره بر نیاید الظاهر ان بر ههنا لافادة الاستعلاء اى
لا تصعد وقيل بر ههنا بمعنى قطعا يعنى نیاید اصلا کشتگان آواز یکی از
صاحب دلان قيل اراد الشيخ به نفسه قدس الله سره العزيز وكثيرا ما اشار الى نفسه
على هذا النمط في هذا الكتاب سر بجیب بفتح الجيم وسكون الياء یعنی بگریبان
مراقبت فرو برده بود و در بحر مکاشفه مستغرق شده همین حکایة ماض و در بحر مکاشفه مستغرق شده
انگاه بالمد وقد يقصر یعنی در آن وقت که از آن حالت باز بمعنى العود آمد
یکی از اصحاب بطریق انبساط گفت آن صاحب دل را ازین بستان که
بودی ما را چه تحفه کرامت آوردی بضم الواو گفت آن صاحب بخاطر داشتم
داشتم که چون بدرخت گل برسیم دامنی بیاء الوحدة پر کنم هدیه اصحاب را
چون برسیدم بان درخت بوی گلم یعنی بوی گل مرا چنان مست کرد که دامنم

ازدست برفت **قطعه** ای مرغ سحر یعنی ای بلبل کو یا عشق ز پروانه بیاموز
امر من آموختن کان سوخته را جان شد یعنی جان او رفت و مرده شد و هنوز
آواز نیامد این مدعیان در طلبش یعنی در طلب فدای او بیخبر انند کانرا که خبر شد
خبری باز نیامد ازوی **دیگر** ای برتر بمعنی اعلی و منزه از خیال و گمان و قیاس و وهم
بسکون الهاء و زهرچه گفته اند یعنی و برتر از هرچه گفته اند و شنیده ایم و خوانده ایم
مجلس تمام گشت بفتح الکاف الفارسی ای صار تماما و باخر رسید عمر ما همچنان در
اول وصف تو مانده ایم یعنی عاجز مانده ایم هنوز تمام نکرده ایم **محامد پادشاه**
اسلام خلد الله ملکه ذکر جمیل سعدی که در افواه جمع عوام افتاده است
وصیت سخنش بکسر الصاد المهملة الذکر الجمیل الذی ینتشر فی الناس در بسیط زمین
یعنی فی وجه الارض رفته بفتح الراء و قصب الجیب حدیثش قصب الجیب نوع من
القصب تعالی اما الفارسیة نای شکر اضیف القصب الی الجیب لاجل تشبیهه بالشکر
فی اللذة وقیل من عادة العرب انه اذا اتی مع من تحفة الطرف کان یهدی الیه بقطعة
نای شکر منحوته قشرها علی هیئة الطومار المطوی ولهذا سمی بقصب الجیب ولما شبه
الشیخ مکتوباته کلماته بهذا القطع سماها بقصب الجیب تسمیة للمشبه باسم المشبه به وهذا
المجموع ای قصب الجیب اضیف الی الحدیث که همچو شکر میخورند و رقعه منشآتش که
صیغة المجهول یعنی رقعهای که شیخ سعدی انشا کرده است که چون بمعنی المثل کاغذ
زر می برند بفتح الباء العربی بر کمال فضل و بلاغت او یعنی سعدی بر حمل نتوان کرد
بمعنی کردن قوله ذکر جمیل مبتدا وما بعده عطف علیه و خبره حمل نتوان کرد بلکه خداوند
جهان و قطب دایره زمان قائم مقام سلیمان ناصر اهل ایمان شاهنشاه ای ملک

الامداد و قد یحذف الالف الاولی بل الالفان معا معظم اتابک یعنی کتخدای اعظم مظفر الدین ابو
بکر بن سعد بن زنگی قوله ابو بکر عطف بیان لما قبله و هو علم للملک مرید الشیخ سعدی بود
سمعت من بعض الکمل ان ابا بکر کنیته و مظفر الدین لقبه و عبد الله علمه و هو ابن سعد
بن زنگی بن مودود السلغر ظل الله تعالی فی ارضه رب ارض عنه وارضه روی عن النبی صلی الله علیه وسلم
انه قال السلطان ظل الله فی الارض یأوی الیه کل مظلوم وقیل فی تفسیر الظل انه هو النعمة
وقیل الحفظ وقیل الهیبة وقیل الظل باق علی معناه و وجه التشبیه ان ظل الشیء ما
یتسبب فی الجلد و یحکی عنه والسلطان کذلک فانه ینتظم بوجوده مملکته کما ینتظم سلسلة
الممکنات بوجود الحق و لان الظل یتنعم به و یلتجأ الیه عند اضطرام الحر کذلک السلطان
یتنعم به و یلتجأ الیه عند اضطرام شرر الشر وقوله ارض عنه وارضه کلاهما بصیغة الامر
للاستدعاء والاول بکسر الهمزة و فتح الصاد من رضی یرضی و هو مقابل السخط
والثانی بعکس ذلک من ارضی یرضی ارضاء قیل الرضاء من العبد ترک الاعتراض و
من الله تعالی اراده الثواب بعین عنایت نظر کرده است یعنی آن خداوند جهان نظر
کرده است بعین عنایت و تحسین بلیغ فرموده و ارادت صادق نموده لاجرم بفتحتین
قال الفراء معناه لابد ولا محالة بفتح المیم کافه بتشدید الفاء انام یعنی جمیع مخلوقات
از خواص و عوام بمحبت او گرائیده اند بکسر الکاف الفارسی بمعنی میل کرده اند و فی بعض
النسخ گرد آمده که الناس علی دین ملوکهم **مثنوی** زانکه بفتح الکاف الفارسی و سکون
الهاء یعنی از آن وقت که ترا بر من مسکین بکسر النون من للوزن نظر است آثارم
از آفتاب مشهور تر است گر خود یعنی و ان کان الامر فی نفسه و فی الواقع هکذا یعنی همه
عیبها بسکون الیاء بمعنی جمع العیوب بوده بمعنی باشد لفظان بمعنی واحد و کذا ایران و

وبآن بنده دراست يعنى درين بنده است وقد سبح لحقيقة وقال بعض من اشتغل
بتحقيق هذا الكتاب در ههنا مفخم زايد مثل بر في قول زمين بر على ما يسمى
مثله في قوله بدر باد رهنا فع بى شمار است انتهى مهر عيب كه سلطان بپسندد
هنر ست **قطعه** گلى خوش بوى بكسر الكاف الفارسى يعنى الطين الطيب الرائحة
در حمام روزى اى في يوم من الايام رسيد از دست محبوبى بياء الوحدة
بدو گفتم يعنى باو گفتم كه مشكى قيل مشك بضم الميم والشين المعجمة لفظ فارسى
وبكسر الميم والسين المهملة عربى كما ان شكر بفتح الشين المعجمة والكاف المخففة
فارسى وبضم السين المهملة والكاف المشددة عربى يا عبيرى كه از بوى دلاويز
تو مستم قوله دلاويز بمعنى آويزنده دل وصف تركيبى من آويختن ولذا كثيرا ما
يكتب الالف متصلا باللام تنبيها بتركيب لفظى على تركيب المعنى بگفتا بضم الياء و
الالف للاشباع من گل بكسر الكاف الفارسى ناچيز بودم وليكن مدتى با گل
بضم الكاف نشستم جمال همنشين بر من اثر كرد وگرنه من همان خاكم كه
هستم اللهم متع بتشديد التاء المسلمين اى اجعلهم منتفعا يقال متع به بالتخفيف
انتفع بطول بضم الطاء حيوته وضاعف اى اجعل مضاعفا ثواب جميله وحسناته
وارفع درجة اوداته كالاحباء لفظا ومعنى جمع وديد وهو الحبيب وولاته جمع والى
بمعنى الحاكم كالقضاة جمع قاض ودمر بكسر الميم المشددة اى اهلك يا رب على اعدائه
تعالى دمر الله عليهم تدميرا ودمر عليه بمعنى وشنائه جمع شانئ بمعنى المبغض بما تلى
اى بحق ما تلى وفي بعض النسخ ما تلى بدون الباء القسمى فيكون ما مصدرية ظرفية
كما في قوله تعالى بما نسوا يوم الحساب اى مدة دوام نسيانهم في القرآن من آياته اى مدة

دوام تلاوته بعض آيات القرآن المجيد على ان من للتبعيض او مدة دوام تلاوة
آيات القرآن على ان من مزيدة على مذهب الاخفش والآية طائفة من القرآن يتصل
بعضها ببعض الى انقطاعها طويلة كانت او قصيرة اللهم آمين بالمد امر من احفظ
بلده واحفظ ولده **شعر** لقد سعد الدنيا جواب لقسم محذوف يقال سعد يومنا
بفتح العين اى يمن وتبرك به اى بذلك الولد وفي قوله دام سعده ايهام لطيف
لا يخفى على ذى طبع سليم وايده المنوط بالوية النصر جمع اللواء وهو العلم بفتحتين
كاحمرة في جمع حمار كذلك اى كابى بكر تنشا بحذف الهمزة لفظا من آخره للوزن
اى يرتفع لينة وهى غصن النخل وهى مرفوعة على انه فاعل تنشا وهو اى ابو بكر
عرقها اى اصل تلك اللينة وحسن نبات الارض من كرم البذر اى من جودة
والبذر الذى يبذر اى يزرع ايزديه وتقدس خطه پاك شيراز را لحظه بوزان
الفتنه وابن البلد بهيبت حاكمان عادل وهمت عاملان عامل تا زمان
قيامت در لباس سلامت نگه دارد وقد وقع في بعض النسخ هذه الابيات
اعنى قوله **نظم** ندانى كه من در اقاليم جمع اقليم غربت چرا روزگارى بكردم
درنگى برون رفتم از تنگ تركان كه ديدم جهان درهم افتاده يعنى مخلوط و
درهم چون موى زنگى همه آدمى زاده بودند وليكن چو گرگان بالكاف
الفارسى بخون خوارگى تيز چنگى چو باز آمدم كشور بكسر الكاف العربى
بمعنى اقليم ومملكت آسوده ديدم پلنگان رها كرده خوى پلنگى درون مردى
يعنى در باطن حال هر يكى از ايشان نيك مردست خوب اخلاق چون ملك
نيك محضر بدون يعنى در ظاهر حال لشكرى يعنى هر يكى مرد سپاهى است

هیبت عنای چون ای مثل هزبران جمع هزبر بکسر الهاء وفتح الذال بمعنی الاسد
وفی البحر هزبر لغة مستعملة فی الغزل والفارسی ایضا جنگی چنان بود در عهد
اول که دید جهان پر بضم الباء الفارسی بمعنی المملو ذعوغا و تشویش و
تنگی چنین شد در ایام سلطان عادل اتابک ابو بکر سعد بن زنگی لکن الظاهر
انه لیس من هذا الکتاب بل هو تتمة حکایة اوردها الشیخ فی بعض رسائله لطوها
انا نسخون بهذا الکتاب روی بعض الامراء قد استولی علی ابی بکر بن سعد بو و طرد
من ممالکه فقام مقامه فخرج الشیخ سعدی ایضا عن تلک المملکة ثم اتی ابو بکر بجمع عظیم
وقسره عدوه فعاد الشیخ وانشد بهذه القطعة **قطعه** اقلیم پارس را
غم از آسیب بالمد الفتنة والمحنة دهر نیست تا بر سرش بود چو ان مثل تو ای سایه
خدا ای بکسر الهمزة حرف نداء فی الفارسی وهو بفتح وفی بعض النسخ چه تو ای بکسر الواو
لاجل یاء الوصلة امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک یعنی در روی زمین مانند
آستان درت مامن رضا پرست پاس ای رعایة خاطر بیچارگان و شکر مبتداء
و بر ما یعنی بر ماست خبره و بر خدای جهان آفرین است اجراء یارب زبان فتنة
نگه داری ای احفظ خاک پارس چندانکه خاک را بود بفتح الواو و باد را بقا یعنی چندانکه
خاک را و باد را بقا بود **در سبب تالیف کتاب** یک شب تامل ایام گذشته
می کردم و بر عمر تلف بفتح التاء والشاه بمعنی ضایع کرده می خوردم و سنگ سراچه
دل ولعل هذا مقصور من سرای بمعنی الحجرة الصغیرة الحقیرة را بالماس آب دیده می
سفتم واین بیتها مناسب حال خود می گفتم **مثنوی** هر دم از عمر می رود نفسی
چون نگه می کنی نماند ماضی منفی بسکون النون والدال ویجوز فیه اللغة اجتماع الساکنین

واکثر علی ما حققه صاحب الکشف فحوله کارد و کوشت و نیست بس یعنی آنجه
و نجه نجه بالترکی و بس اماله بمعناه اتفاقا ان الشاعر نه برون که پسندی در وش پیچان
بالشد بساحلوان صابونی که زمیرش درمیان بالشد وقال ودوس چه نا خوش
بود دوستی با کسی که مایه ندارد ز دانش بس کذا فی البحر ای شخص که پنجاه سال عمر
رفت در خوابی مگر این پنج روز یعنی مگر درین پنج روز لکنهم لا یظهرون طرف الوال
علی الظرفیة فی ظروف الزمان بحذف اصل العربیة لنطق فی الدلالة علی الظرفیة فی ظروف
الزمان دریابی ای تدرک و تغتنم حقیقة الحال وهذا البیت مطلع قصیدة للشیخ و
ما بعده تا کی این باد کبر و آتش خشم ،، شرم بادت که قطعه آبی ،،
گل کشتی و بیجان طفلی ،، شیخ بودی و همچنان شابی ،، تو ببادی نشسته و چپ و راست
می رسد تیر چرخ بر تابی ،، تا درین گله گوسفندی هست ،، نشکیند اجل ز قصابی
تو چراغ نهاده در ره باد ،، خانه در ممر سیلابی ،، گر برفعت سپهر و کیوانی
ور بحسن آفتاب و مهتابی ،، ور بنعمت شریک قارونی ،، ور بقوت عدیل سهرابی
ملک موت را بحیله و زور ،، بتوانی که پنجه بر تابی ،، منتهای کمال نقصانست
گل بریزد بوقت سیرابی ،، تو که مبدو مرضت آبست ،، نه سزاوار کبر و اجلابی
خفتنت زیر خاک خواهد بود ،، ای که سرو بر کنار جابی ،، بانگ طبلت نمی کند بیدار
تو مگر مرده نه در خوابی ،، بس بگرد دید و بس نخواهد گشت ،، بر سرما سپهر دولابی
تو همیز تعقل و ادراکی ،، تو مکرم بجاه انسانی ،، نقش دیوار خانه تو هنوز
که همین صورتی و القابی ،، ای مرید هوا و نفس حریص ،، تشنه بر زهر همچو جلابی
قیمت خویش را خسیس مکن ،، که تو در اصل گوهر نابی ،، دست و پای بزن بجان و جهد

که عجب گر میان عرق آبی ، بدر بی نیاز نتوان رفت ، جز بمستغفری و توابی
تو در خلق بی زبی همه وقت ، لاجرم بی نصیب ازین بابی ، که دعای تو مستجاب کنند
که بیک روی در دو محرابی ، یارب از دست ما چه خیر آید ، تو کرم کن که رب اربابی
عیبدان ولطیف بیچون ، ستر پوش کریم توابی ، سعدیا راستی ز خلق مطلب
چون تو در نفس خود نمی یابی ، کجای گریه است بر مصیبت پیر ، که تو کودک هنوز لعابی
با همه عیب خویشتن شب و روز ، در تکاپوی عیب اصحابی ، گر همه علم عالمت باشد
بی عمل مدعی و کذابی ، پیش مردان آفتاب صفت ، با حماقت چو کرم مهتابی
پیر بودی و ره ندانستی ، تو نه پیری که طفل کتابی ، خجل بکسر الجیم المتحیر والمدهوش
من الاستحیاء انکس که رفت و کار نساخت معنی آن کسی است که رفت از جهان
و هنوز کارش نساخت کوس رحلت ای الارتحال زدند بار سو هنا بمعنی المحل بالفتح
نساخت خواب نوشین ای النوم اللذیذ و بامداد ما الزمان المبهج فی آخر بمعنی الصبح
رحیل فی مختار الصحاح رحل فلان وارتحل بمعنی والاسم الرحیل و اضافة قوله خواب
نوشین لا قوله بامداد رحیل اضافه بمعنی فی کما لا یخفی باز دارد ای یمنع و یعوق
پیاده وار سبیل هر که آمد در جهان عمارت نو بفتح النون ای الجدید ساخت رفت
و منزل بدیگری پرداخت ای انه و هیاه لغیره و آن دگر پخت همچنین
هوسی وین عمارت بسر نبرد کسی الظاهر ان قوله کسی مفعول نبرد و یحتمل ان یکون
فاعله و این عمارت مفعول مقدم یعنی بسر نبرد کسی این عمارت را و کذا قوله یار ناپایدار
من پاییدن بمعنی توقف کردن مفعول مقدم لمداینه قوله دوست مدار دوستی را نشاید
این غدار من شایستن بمعنی اللیاقة والغدر بالغین المعجمة ترک الوفاء نیک و بد چون

همی بباید مرد خنک فی البحر خنک بضمتین یجیء علی معنیین احدهما بمعنی البارد
تقول آب خنکست و هوای خنک والثانی بمعنی طوبی و هو المراد ههنا انکس که گوی
بالکاف الفارسی نیکی برد برگ عیشی فی مختار الصحاح العیش بالفتح الحیاة بگور
خویش فرست کس نیارد ز پس ز پیش فرست عمر برفست و آفتاب تموز
یعنی آفتاب که هست افتاب ایام تموزست و تموز اسم للشهر الاوسط من الشهور
السنة الصیفیة ولم یوجد الواو العاطفة قبل آفتاب فی اکثر النسخ المعتمدة فالمعنی
که عمر برفست در آفتاب تموز یعنی ان العمر سریع الزوال کالثلج الذائب فی حر
الشمس اوان الصیف اندکی ماند آن عمر خواجه غره هنوز فی مختار الصحاح غره یغره
بالکسر غرارة بالفتح والاسم الغرة بالکسر والغرة ایضا الغفلة انتهی فالظاهر منه
ان غره ههنا بالکسر لکن المشهور فتحها وقد یقال ان فتح الغین من تحریفات العجم
کفتح المیم فی میدان ای مرد تهی دست رفته در بازار ترسمت پر بضم الباء الفارسی
نیاوری دستار هر که مزروع خود بخورد بخوید فی البحر خوید بکسرتین الزرع الرطب
الذی یحصد قبل الادراک لاکل الدواب و هو فی الاصل علی وزن بید یکتب بالواو و بدون
التلفظ به ثم استعمل العوام بتلفظ الواو فکان عندهم من قبیل الغلط المشهور
انتهی وقت خرمنش خوشه باید چید بمعنی چیدن و کثیرا ما یستعمل فی هذه اللغة لفظ
الماضی بمعنی المصدر کما مر و لستری نظایره فی هذا الکتاب ای لا بد من ان یلتقط ذلک
الشخص العنقود وقت الحصاد وقد وقع فی بعض النسخ هکذا پند سعدی بگوش
جان بشنو ره چنینست مرد باش و برو بعد از تامل این معنی مصلحت دران دیدم
که در نشیمن بفتح النون الاولی و کسرها موضع القعود والقرار عزلت نشینم و

ودامن صحبت فراهم چینم ای اشم ذیل الصحبة وهو کنایة عن ترک الصحبة ودفتر
از کفتهای پریشان بشویم ودیکر پریشان نکویم **بیت** زبان بریده بکنجی
بضم الکاف العربی الزاویة نشسته صم بکم یعنی شخص همچنین به است از کسی که
نباشد زبانش اندر حکم ای اندر حکم انکسی یعنی لایکون حاکما علی لسانه تا یکی از دوستان ن
یعنی همچنان کردم تا یکی از دوستان که در کجاوه بفتح الکاف العربی معرب کجاوه ق
وهو الهودج محنت وشقة انیس من بودی ودر حجره مودت وبحث جلیس
من بودی برسم قدیم از در بمعنی الباب درآمدن آن دوست ودرمعنی ذا این
چندانکه نشاط وملاعبت کرد وبساط مداعبت کسترد المداعبة المزاج دوی
قال عم المؤمن من دعب لعب جوابش بگفتم وسر از زانوی تعبد بر نگرفتم
دیجیه نکه کرد آن یار وکفت کنونت کنون بضم الکاف العربی مقصور من اکنون
بفتح الهمزة بمعنی الآن والتاء للمخاطب که امکان کفتار هست بگو امر من کفتن
ای برادر بلطف وخوشی که فردا چو پیک اجل در رسد بحکم ضرورت یعنی بالضرورة زبان
در کشی از تکلم یکی از متعلقان منش ای من ضمیر مفعول بکد وانید راجع الی ذلک
الشخص الصدیق الانیس بر حسب واقعه مطلع کردانید یعنی آن واحد من خدمتی
قد اطلعه علی ما اخترته من العزلة والصمت وقال مخاطبا لصدیق که فلان یعنی شیخ
سعدی عزم کرده است ونیة جزم ای النیة القطعیة که بقیه عمر معتکف نشیند و
خاموشی کزیند تو نیز اگر توانی سر خویش کیر وراه مجانبت بتقدیم النون علی
الباء ای البعد والعزلة عن لطلق بیش کیر کفتا بالف الاشباع یعنی اذا سمعه ذلک
الصدیق قال بعزت عظیم وصحبت قدیم دم بر نیارم ای لا اتنفس انا وقدم بر ندارم

ای لا اذهب انا مکر انکه که سخن کفته شود سعدی بر عادت قدیم وطریق مألوف
ای یکالمنی علی الطریقة المألوفة که آزردن بضم الزاء المعجمة بعد الالف الممدودة بمعنی
الایذاء دوستان مفعول آزردن جهلست وکفارت یمین سهل یعنی وان کان قد
حلف فکفارته امر هین قیل ان اهل الحق اذا عقد قلبه علی شیء حق فنقضه عنده مع
کنقض الیمین ولذا قال وکفارت یمین سهل فی لا حاجة الی تقدیر الشرط وخلاف راه
صوابست وعکس رای اولی الالباب جمع لب بالضم العقل ای عکس رای ذوی العقول
که ذو الفقار علی ای سیفه در نیام ای الغمد وزبان سعدی در کام بالکاف الفارسی
الحنک قوله ذو الفقار مبتداء وقوله خلاف رای خبره مقدما **قطعه** زبان در
دهان ای خردمند چیست کلید در بمعنی الباب کنج صاحب هنر چو در بعنی چونکه باب
بسته باشد چه داند کسی که جوهر فروش است یا صاحب هنر یا پیلور بفتحتین اللام
والواو الصیدلانی ویقال له بالترکی چیچی **دیگر** اگرچه پیش خردمند خاموشی بحذف
الواو للوزن ادبست بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشی دو کوشید بالکاف العربی
دو چیز طیره بکسر الطاء المهملة الغضب عقلست اول دم فرو بستن ای ترک الکلام
بوقت کفتن والآخر کفتن بوقت خاموشی فی الجملة زبان از مکالمة در کشیدن قوت
نداشتم وروی از محاورت او کردانیدن مروت اصلها مروءة فقوله من لفظ
المرء کالانسانیة من لفظ الانسان وفی المغرب المروة کمال الرجولیة ندانستم
که یار موافق بود ومحبت صادق **قطعه** چو جنک آوری با کسی بر ستیز یعنی با
کسی طوری کن که از وی کزیرت بود یعنی لک بد منه بان یکون ممن لا یمکنک مصاحبته
تعال فلان یار ناکزیر هست ای لا یسعنی مفارقته بل اضطریت مخالطته ومصاحبته

في بحر الغرايب كزير بضم الكاف الفارسي قبل الزاء المعجمة بمعنى چاره يا كزير بكسر الكاف
الفارسي قبل الراء المهملة من كزيختن يعني او يكون لك فرار منه بان يكون سومس
نكس وتستنكف من مصاحبته بحكم مضمون سخن كفتيم وتو رخ كنان بيرون رفتيم
در فصل ربيع كه صولت برد آراميده بود يعني لان سورة البرد وشدته ساكنة
فيه واوان بوزن الزمان بمعنى الحين والجمع آوانه مثل زمان وازمنه كذا في مختار
الصحاح يعني هنگام دولت ورد رسيده قطعه پيراهن سبز بر درختان
چون جامه عيد نيك بختان بكسر الدال اول اردبهشت ماه جلالي يعني ان زمان
ايام اول اردبهشت بود وهو اسم للشهر الاوسط من الشهور الثلثة الربيعية
وهو الجلالي قيل هو وصف نسبي ذكر للتعظيم ومنه ما الحق في البحر اردبهشت اسم شهر
معين وهو الشهر الاوسط من الشهور الثلثة الربيعية على التاريخ الجلالي واما في
تاريخ الفرس القديم فلما لم يعتبر فيه الكبيسة لم يتعين بل دار مقدما ومؤخرا وان شئت
الكلام المشبع في باب التاريخ بحيث تبين منه معنى كلام البحر فاستمع ما نتلو عليك
وهو ان التاريخ المعتبر المقبول المكتوب في التقويمات هو التاريخ الرومي الذي
وضع في زمن اسكندر بن فيلقوس الرومي وذلك انهم وضعوا الشهور الاثني
عشر لضبط السنة الشمسية التي هي ثلث مائة وخمسة وستون يوما وربع يوم ويحصل
من هذا الكسر يوم واحد في السنة الرابعة ويسمى تلك السنة سنة الكبيسة وذلك اليوم
الواحد يوم الكبيسة واسماء هذه الشهور في لغتهم اعني السريان تشرين اول تشرين
آخر كانون اول كانون آخر شباط آذر نيسان ايار حزيران تموز آب
ايلول وكل اربعة منها اعني تشرين آخر ونيسان وحزيران وايلول يعد ابدا ثلثين

يوما وكل سبعة اخرى منها اعني شباط يعد ابدا احدى وثلثين يوما واما شباط
فهو في ثلثة سنين على التوالي ثمانية وعشرين يوما ثم في السنة الرابعة اعني سنة
الكبيسة يعد تسعة وعشرين فيكون تلك السنة الرابعة ثلثمائة وستة وستين
يوما واما تاريخ الفرس الذي لقبه تاريخ قديم وتاريخ قديمي فلانهم لما وضعوا
الشهور الاثني عشر اعني فروردين اردبهشت خرداد تير مرداد
شهريور مهر آبان آذر دي بهمن اسفندارمذ اعتبروا لكل واحد
منها ثلثين يوما واعتبروا في آخر آبان خمسة ايام مسمات بدزاريور فيكون
السنة الشمسية عندهم ثلثمائة وخمسة وستين يوما فقط ولم يعتبروا ربع اليوم الى
مائة وعشرين سنة فلما ذلك زادوا في آخر شهر اسمه بهيزك وجعلوا ذلك
الشهر كله عيدا فكان تلك السنة التي هي السنة الاخيرة من مائة وعشرين ثلثة عشر
شهرا واعلم لم يعتبروا الكبيسة كما في التاريخ الرومي لئلا يتبدل اعيادهم وعاداتهم
فان لكل يوم عندهم اسم مخصوص وفيها ايام مخصوصة يجعلونها اعيادا وهي الايام
التي اتفق اسماؤها باسماء الشهور وقد اشرنا اليها بالارقام اقتصارا ونقل ان
هذا تاريخ قديم قد بقي من زمن جمشيد الى الان لكن الحكماء كل دهر اعتبروه على طور واحد
حتى ان في تقويمات زماننا قد اعتبروا ابتداءه من اول يوم جلس فيه ملك يزد
جرد على سرير السلطنة وهو الثاني والعشرون من شهر ربيع الاول واما
بيان التاريخ الجلالي فهو ان الحكماء والمنجمين قد اجتمعوا في زمن سلطان
جلال الدولة ملكشاه السلجوقي واعتبروا تلك الشهور المذكورة في تاريخ الفرس
مع الكبيسة وعينوا اول فروردين من يوم النيروز فتعين الشهور الثلثة اعني

فروردین واردیبهشت وخرداد لفصل الربیع وثلثة اخری اعنی تیر ومرداد
وشهریور للصیف وثلثة اخری اعنی مهر وآبان وآزاد للخریف وثلثة اخری
ای دی وبهمن واسفندارمذ للشتاء ویسمی هذا التاریخ بالجلالی بالتاریخ الملکی
ایضا کذا فی شرح الرسالة المسماة بسی فصل وقوله بلبل بسکون اللامین مبتداء
وقوله گوینده خبره برمنابر جمع منبر وقضبان بضم القاف وکسرها جمع قضیب وهو
الغصن کذا فی مختار الصحاح وقد یفتح ههنا لتناسب بغضبان بر کل سرخ ای نعم
اوقتان بالواو لغة ایضا لالی جمع لؤلؤ همچو عرق بفتحتین بر عذار شاهد عضبان
علی وزن عطشان بمعنی محبوب خشمناک وقد اشتهر فی هذه اللغة التعبیر عن
المحبوب بلفظ شاهد وستسمعه فی هذا الکتاب غیر مرة تا شب ببوستان با یکی
از دوستان اتفاق مبیت افتاده بفتح المیم مصدر میمی بمعنی البیتوتة وفی بعض النسخ
صحبت مبیت افتاد موضعی خوش خرم ودرختان دلکش وصف ترکیبی بمعنی دلکشنده
مثل دلبر بمعنی دلبرنده درهم یعنی ملتف ومجتمع گفتی که یعنی گویا که خرده مینا فی
الصحاح الفارسی بکسر المیم الفارولها الزرقاء وفی البحر هو شیء لاژوردی یستعمله
الصیاغ بر خاکش ریخته است وعقد ثریا العقد بالکسر عنقود النخل وثریا بالفارسی
پروین از تارکش بفتح الراء یعنی از بالای آن درختان آویخته شعر
روضة ای هی روضة وهی ارض ذات ازهار وانهار ماء نهرها سلسال وهو بالفتح
الماء الذی یسهل سوغه فی الحلق وقیل السلسال والسلسبیل لیدان فی الجنة دوحة
بالفتح والسکون الشجرة العظیمة من ای شجر کان سجع طیرها والسجع هدیر الحمام ونحوه
موزون آن روضه پر بضم الباء الفارسی یعنی مملو از لالهای رنگارنگ ای المتلونة

بالوا

بالوان متعددة وبین بکسر الواو واصله این اشارة الی دوحة پر از میوه های
گوناگون ای مملوة من الثمرات المتنوعة باد در سایه درختانش گسترانیده
فرش بوقلمون هذا مشترک بین الفارسی والرومی قال الاستاد وهو ضرب
من ثیاب الروم یتلون للعیون الوانا سدا وقیل ان فی دیار خطا حیوانا
کانه یتلون فی کل خطوة بلون خاص یقال له بالترکی بجب کلنر ای فرش مثل
بوقلمون بامدادان که خاطر باز آمدن بر رای نشستن غالب آمد
دیدمش الشین راجع الی قوله یکی از دوستان دامنی گل وریحان وسنبل
وضیمران بالفتح والسکون وضم المیم شاه سپرم یعنی ریحان نیکو وفی مقدمة
الادب بستان افروز وفی الصحاح ضرب من الریاحین فراهم آورده ورغبت
شهر کرده گفتم گل بستان را چنانکه دانی بقائی نباشد یعنی کما تعلم انه لا یبقی بل هو
سریع الزوال وعهد گلستان را وفائی نه وحکماء گفته اند که هرچه نپاید ای لا یستقر
دلبستگی را نشاید گفتا طریق چیست گفتم برای نزهت بمعنی شادی ناظران
وفسحت ای الوسعة لغة ومعنی حاضران کتاب گلستان توانم بمعنی اقتدر و
قوله تصنیف کردن مفعوله که باد خزان را بر ورق او دست تطاول یعنی دراز
دستی نباشد وگردش زمان بفتح الکاف الفارسی وکسر الراء المهملة بمعنی الدوران
عیش ربیعش بالفتح والسکون سبکساری یعنی بخزان فصل خریف مبدل نکند
قوله گردش مبتداء ومبدل نکند خبره مثنوی بچه کار آیدت ز گل طبقی
از گلستان من ببر بفتح الباء الکاف امر من بردن ورقی گل همین روز پنج وشش
باشد وین گلستان همیشه خوش بود بفتح الخاء مناسبا لقوله شش باشد

حالی که یعنی در آن زمانی که من این سخن بگفتم دامن گل ببرخت و ورد ابیم او بخت
که الکریم اذا اتحد وفی واذا خالف جفا ومن هذا وعد الکریم دین فصل در آن
چند روز اتفاق در بیاض افتاد یعنی خرج من المسودة الی البیاض در حسن
معاشرت وآداب محاورت قبیل اراد به الباب السابع والثامن قوله در لباسی
ظرف لقوله افتاد که متکلمان را بکار آید ای یلیق بهم ومترسلان را بلاغت افزاید ای
بحصول الکلام وملحه صنوبر از گل بوستان بقیتی موجود بود که کتاب گلستان
تمام شد بعون خدای بود وتمام آنکه یعنی در آن زمان تمام شود بحقیقت که پسندیده
آید در بارگاه شاه جهان پناه ثم ابتدا بتعداد اوصافه فقال سایه کردگار
وپرتو لطف پروردگار ذخیره زمان ای ذخیرته وکهف امان ای المؤید من السماء
المنصور علی الاعداء عضد الدولة القاهرة ای قوتها سراج الملة الباهرة یعنی تابنده جمال
الانام ای المخلوقات مفخر الاسلام سعد بن اتابک الاعظم شاهنشاه ای ملک الملوک المعظم
مالک رقاب جمع رقبة الامم جمع امة مولی ملوک العرب والعجم ای ناصرهم سلطان البر والبحر وارث
ملک سلیمان مظفر الدین ابو بکر بن سعد بن زنکی ادام الله بقاءه اقبالهما الاقبال توجه لطف
والسعادة وجعل الی کل خیر مآلهما ای مرجعهما قوله وبکرشمه عطف علی قوله پسندیده
آید ومی بکسر الکاف الفارسی والراء فی المشهور وعند اهل خراسان بفتح الکاف الاولی
والراء معناه نظر کردن بگوشه چشم لطف خداوند مطالعه فرماید قطعه گر التفات
خداوندیش الشین راجع الی سعد بن اتابک بیارآید مصاریع من آراستن بالمد یعنی
التزیین ای یزین هذا الکتاب نگارخانه بسکون الراء یعنی دار النقش چینی نقش
ارژنگیش ارژنگ بفتح الهمزة وسکون الراء وفتح الزاء الفارسی قیل اسم لنقاش کامل

کان

کان من وزراء بعض ملوک العجم وقیل هو استاد الشیخ المعروف بمانی فی
دیار الصین وقیل هو اسم لملک ومانی وزیره لکن لا یلایمه ما فی بعض التواریخ
وقال فی بحر النوالیب ارژنگ لغة دو بیت بمعنی ارتنگ وهو اسم کتاب الفه مانی و
جمع فیه ما استخرجه من النقوش الغریبة والتصویرات العجیبة امید هست که روی
ملال درنکشد بفتح الکاف ودر رایش ازین سخن که گلستان نه جای دلتنگیست
علی الخصوص دیباچه همایونش فی مختار الصحاح الدیباج الخدان فعلی ان
ما ذکر فی اوایل الکتب وجهها وخدها فلهذا سمی بالدیباجه یعنی خصوصا دیباچه
مرسومه سعد بن ابی بکر بن سعد بن زنکیست فحذف لفظ ابن قبل ابی بکر وبعده
وهذا الحذف شایع عندهم فابو بکر بن سعد وهو سلطان فی زمان المصنف قد جعل
ابنه موسوما باسم ابیه اعنی سعد ونسب المصنف نفسه الی ابنه ولهذا یقال له الشیخ السعدی
واما ابو بکر بن ابی نصر فهو وزیر ذلک السلطان فالشیخ ذکر اولا محامد السلطان
حیث قال ذکر جمیل سعدی اه ثم ذکر محامد ابنه مع محامده ثانیا حیث قال وتمام آنکه
شود اه ثم انتقل الی محامد الوزیر فقال دیگر عروس فکر من اه ذکر امیر سعید
الدین ابی بکر بن ابی النصر دیگر عروس فکر من از بی جمالی سر بر نیارد ودیده
یأس ونومیدی از پشت پای خجالت بر ندارد ودر زمره ای گروه صاحب دلان
متجلی بالجیم شود مگر آنکه متحلی بالحاء المهملة وبکسر اللام منهما گردد یعنی مزین شود بزیور
قبول امیر کبیر عالم عادل مؤید من عند الله مظفر ای منصور بنصرة الله ظهیر سریر سلطنت
مشیر تدبیر مملکت کهف الفقراء ملاذ ای ملجأ الغرباء مربی الفضلاء محب الاتقیاء
جمع تقی کصفی واصفیا افتخار آل فارس یمین الملک ای برکة المملکة او حشم اهل

الملک ملک الخواص فخر الدولة والدین غیاث الاسلام والمسلمین عمدة الملوک و
السلاطین ای زبدتهم ومعتمدهم ابو بکر بن ابی نصر وقد کان هذا وزیر ابی بکر بن
سعد و کان رجلا صالحا ذکره القاضی فی نظام التواریخ اطال الله عمره واجل
الاجلال التعظیم ای عظم قدره وشرح صدره وضاعف اجره که ممدوح اکابر آفاقست
ومجموع مکارم **فرد** هر که در سایهٔ عنایت اوست گنهش طاعتست ودشمن دوست
بر هر یکی از سایر بندگان و حواشی خدمتی معین است که اگر در ادای آن تهاون
وتکاسل روا دارند هر آینه بمعنی البتة در معرض وقد صحح بعض الافاضل بفتح المیم
وکسر الراء والمشهور عکسه خطاب آیند و در محل عتاب مگر درین طایفهٔ لو
درویشان که شکر نعمت بزرگان واجبست و ذکر بکسر الذال جمیل و دعای
خیر وادای چنین خدمتی در غیبت اولیترست که در حضور این بتصنع ریا نزدیکست
وآن یعنی ادای خدمت دعا در غیبت از تکلف دور **قطعه** پشت دوتای فلک راست
شد از خرمی تا چو تو ای مثل تو فرزند زاد مادر ایام را حکمت محضست اگر لطف
جهان آفرین خاص کند بندهٔ مصلحت عام را دولت جاوید یافت هر که نکو نام زیست
کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را فضل تو را گر کنند و نکنند اهل فضل یعنی مدح وستایش
که حاجت مشاطه نیست والمشاطة بالفارسیة زن پیرایه کردی دلارام را یعنی
از حسن بالذات لا یحتاج الی التزیین **عذر تقصیر خدمت وموجب اختیار عزلت**
تعذر وتقاعدی که در مواظبت خدمت بارگاه خداوندی میرود بنا بر آنست که طایفهٔ
حکمای هند در فضایل بزرجمهر سخن می‌گفتند آخر جز این عیب ندانستند که در سخن
گفتن بطی است یعنی که درنگ بسیار میکند مستمع را بسی منتظر یعنی انتظار کرا می باید

یعنی بودن تا وی تقریر سخن کند بزرجمهر بشنید گفت در جواب ایشان
اندیشه کردن که چگویم به یعنی بهتر است از پشیمانی بردن که چرا گفتم **مثنوی**
سخندان پرورده پیر کهن بیندیشد آنگه بگوید سخن مزن بی تامل بگفتار
بفتح الباء دم ای لاتتکلم نکو گوی اگر دیر گوئی چه غم بیندیش وآنگه
بر آور نفس وز آن پیش بس کن یعنی قبل از آن ساکت شو که گویند بس
بنطق آدمی بهترست از دواب جمع دابة دواب از تو به گر نگوئی صواب **فکیف**
در نظر اعیان خداوندی که مجمع اهل دلست و مرکز علمای متبحر اگر در مسابقت
من السوق سخن ای فی سوق الکلام دلیری کنم شوخی بمعنی گستاخی کرده باشم
وبضاعت مزجاة البضاعة المتاع المدفوع یدفعه کل تاجر رغبة عنها واصغارا لها
و فی مختار الصحاح یقال بضاعة مزجاة ای قلیلة بحضرت عزیز آوردم که شبه
بفتحتین وسکون الهاء خزف سیاه مشهور مبذول در بازار جوهریان جوی
نیارد الوحل ای الشبه الوحل نیارد و چراغ پیش آفتاب ای فی حضور الشمس پرتوی
یعنی شعاعی ندارد و منار بفتح المیم التی یؤذن علیها فی مختار الصحاح مع علو فی
الاستنان بفتح المیم وجمع المنائر بالواو لانه من النور بلند در دامن کوه الوند بفتح
الهمزة والواو اسم جبل پست نماید مضارع مجهول من نمودن ای یری اخفض **بیت**
هر که گردن بدعوی افرازد مضارع من افراختن خویشتن را بگردن اندازد
یعنی پیدا کردن کلمهٔ قول بهشت باب وقد وقع فی بعض النسخ بدل هذا المصراع هکذا
دشمن از هر طرف بر او تازد و سو مضارع من تاختن سعدی افتاده ایست آزاد
یعنی فارغ کس نیاید بجنگ افتاده اول اندیشه می باید آنگهی یعنی بعد از آن وقت

کفتاری باید ازان جهت که پای بست آمده است بوصل الهمزة پس دیوار
یعنی اول اساس بنا آمده است بعد ازان بیرون بنا هذا وههنا اقوال اخر لاتخ
ایرادها عن لطیفة منها ما قال بعضهم قوله پس دیوار بالباء الفارسی لسکون
السین مبتدا مؤخر و پای بست اخبر است بالباء العربی من بستن و
للسکون باء پای جزء و هو مثل فی کل من لا یحسن صنعة واصله ان اساتذه
خطا و صین کانوا یامرون لمن لا یحسن الصنعة من تلامذتهم بان یعملوا
فیما وراء الحایط والستر ولا یبرزونهم علی الناس یعنی ینبغی التفکر اولا
ثم التکلم لان من لا یحسن التکلم و یتکلم بلا تفکر وروية قد جاء عندهم متذلل
القدم بالقید قال ومنه الغلط المشهور بالترکی قولهم بتسواری ومنها ما قال
بعض اخر پای بست بالبائین الفارسیتین و کسر باء پای بمعنی پست پای لمعد
است پس دیوار یعنی شخصی پس دیواری قد جاء عندهم مبتذل تحت القدم و
مطروح فی التراب ومنها ما قال بعض آخر پای بست بالبائین الفارسیتین
ولسکون باء پای الخشب الذی یضعه البناء تحت قدمیه عند ازدیاد ارتفاع البناء
من قامة الرجل و تقال له بالترکی قدمه وانت خبیر بان کلها اوهام باطلة وتخیلات
فاسدة ولیرد علیک فی اول الباب السادس ما یرشدک علی ان مرادنا ما قلنا
اولا ان شاء الله یعنی نخل بندی دائم النحل ضرب من الحلی یتخذ من النور کذا فی
مختار الصحاح و طعنه در بستان شاهدی بالباء المهملة یعنی بجوی فروشیم
و طعنه در کنعان اسم مکان فیه یوسف علیه السلام لقمان حکیم را گفتند حکمت از که آموختی
گفت از نابینایان تا جای نه بینند پای ننهند قدم بعصا پای ننهند قدم

بفتحتین الرحل بکسر الراء الخروج قبل الولوج مثل الدخول لفظا ومن احسن
ما قیل فی هذا الباب قول الشاعر قدر لرجلک قبل الخطو موضعها فمن
علا زلقا عن غره زلجا الزلق بالتحریک المزلقة والغر بالکسر الغدور و زلجا
بفتح اللام والالف الاشباع بمعنی ذلل مصرع مردیت بسکون الیاء بمعنی
رجولیتک قال الاستاد وقد یفتح الیاء لکنه غلط اصله مردی ات بیان ما
امر من ازمودن وانکه دن کن بمعنی تدوج بیت کرچه شاطر بود
خروس بجنک چه زند پیش باز روین چنگ روی بر فتح
الزاء المضمومة وهو المرکب من النحاس و الاسرب ونحو ذلک من المعدنیات
وهو الذی یقال له بالعربی الصفر و بالترکی توج تشبه رجلیه بالصفر فی اللون
وشدة الاحکام وفی بعض النسخ و علیه نسخة الاستاد زوبین جنک بالزاء
المعجمة والباء الفارسی فی اصل اللغة مرادف کزبزه فی المشهور اسم شخص
معروف بالعرب و الحرب یذکر فی قصه حمزه با بن کیکادس والمعام یحتمل کلا
المعنیین هذا وقیل هو زوبین و روب بالراء المهملة والباء الاولی بنیزه
حرب و لا یخفی بعده کربه بضم الکاف الفارسی شیر شیت در کرفتن موش
لیک موش است در مصاف بضم المیم والصاد المهملة بمعنی جنک وحرب
پلنک اما باعتماد سعت بفتحتین الوسعة اخلاق بزرکان که چشم از کرایب
جمع عجیب عجایب زیردستان بپوشند و درافای جرایم کهتران جمع کهتر بمعنی
الصغیر الحقیر بکوشند کلمه چند بر سبیل اختصار از نوادر و آثار جمع اثر
بفتحتین بمعنی الخبر و حکایات و اشعار جمع شعر و سیر بکسر السین وفتح الیاء جمع

سيرة وهي الطريقة حميدة كانت او ذميمة ملوك جمع ملك درين كتاب درج بالفتح
والسكون الطي كذا في مختار الصحاح كرديم وبرخي بمعنى بعضى از كمر كراغايه
اي من الكمر العزيز الثمين بر وحرج كرديم موجب بكسر الجيم تصنيف كتاب
كلستان اين بود وبالله التوفيق وبيده ازمة التحقيق نظم نماند سالها
اين نظم وترتيب ذمام هر ذره خاك يعني ذره خاك بكسر الهمزة الا انها حذفت
للوزن يعني در زمان كه ذمام هر ذره افتاده باشد جايي بخرض نقشيست
كزما باز ماند اي يبقى بعد تا كه هستي دايمي بيع بقاي قوله مكر صاحب
دلى روزي برحمت كند بر كار درويشان دعايي تعليل في المعنى لكون بقاء
النقش غرضه امعان نظر اي تدقيقه يقال امعن الفرس اي تباعد في عدوه
در ترتيب كتاب وتهذيب ابواب التهذيب التطهير وايجاز سخن مصلحت
دران ديد فاعل ديد ضمير الامعان تامدين بمعنى اين وكثيرا ما يستعمل حين
على انه من الصلاة الزايد وههنا كذلك كذا قال الاستاد هذا وقال
في بحر الغرايب ان مدين على معنيين احدهما بمعنى التعداد والثاني بمعنى اللام
الجار للتعليل ولعل المراد هنا هو الاول روضه رعنا وحديقه غنا الروضه
ذات الشجر وقيل كل بستان عليه حايط غلباء بفتح العين المعجمة والباء الموحدة
من تحت على وزن حمراء اي ملتفة كذا في مختار الصحاح وفي بعض النسخ صحح
غلبا تانيث اغلب وفي بعضها غنا تانيث اغنى وكلاهما غلط لا يخفى چون
بهشت بكسر الباء والهاء بمعنى مثل الجنة بهشت بفتحهما يعني برهشت
بابا اتفاق افتاد يعني امعان نظر مصلحت دران ديد كه اين روضه چون بهشت

بر هشت باب باشد از ين سبب مختصر آمد تا بملالت نينجامد من انجاميدن
بمعنى آخر شدن باب اول در سيرت بادشاهان باب دوم در اخلاق
درويشان باب سوم در فضيلت قناعت باب چهارم در فوايد
خاموشي باب پنجم در عشق وجواني باب ششم در ضعف
وپيري باب هفتم در تاثير تربيت باب هشتم در آداب
صحبت تاريخه دران مدت كه مارا وقت خوش بود ز هجرت يعني الهجرة
النبوية ششصد وپنجاه وشش بود مراد ما نصيحت بود كفتيم حوالت
بر خدا كرديم ورفتيم باب اول در سيرت وهي عبارة عن الطريقة
حميدة كانت او ذميمة كما مر پادشاهان حكايت پادشاهي را شنيدم
كه بكشتن اسيري كرد بيچاره دران حالت نوميدي بتزباني كه داشت يعني
بلسان كان في فيه ملك را دشنام دادن كرفت وسقط بفتحتين الدنيا
والفحش وهو في الاصل المتاع الردي كفتن كه كفته اند هر كه دست از جان
بشويد من شستن هرچه مفعول مقدم لقوله كويد في قوله در دل دارد
بكويد شعر اذا يئس الانسان طال لسانه في القاموس الياس نوميد شدن
وهو من باب علم وفيه لغة اخرى اعني يئس ييئس بالكسر فيهما وهو شاذ و
طول اللسان عبارة عن كثرة السب والشتم كسنور مغلوب وهو مضاف الى
مغلوب اضافة الموصوف الى الصفة والسنور على وزن البلور الهرة يصول
اي يحمل حملة على الكلب يقال صال عليه يصول صولا وصولة اي استطال عليه
وواثب ويقال دب قوله اشد من صول مص وقت ضرورت چو نماند بفتح النون

كريز بكسر الكاف الفارسي اسم مصدر من كريختن معنا وقد يجي صيغة امر منه ووصفا
تركيبيا كما ذكره في بحر الغرايب دست بكير دشمشير تيز فاعل كير وضمير المضطر
ومفعول دست يعني دستش بكيرد شمشير تيز را ملك پرسيد كه چه مي كويد يكي
از وزراء نيك محضر كفت اي خداوندي كويد كه والكاظمين الغيظ والعافين عن
الناس اي الممسكين على الغضب في الذين يعفون عن امضائه مع القدرة على امضائه
والانفاق من كظمت القربة اذا ملأتها وشددت فاها كذا قال بعض الكمل وفي مختار
الصحاح كظم غيظه اي اجترع غضبه وهذا تلميح الى قوله تعالى وسارعوا الى مغفرة من
ربكم وجنة عرضها السموات والارض اعدت للمتقين الذين ينفقون في السراء و
الضراء والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس والله يحب المحسنين قوله اعدت
اي هيئت لهم وفي السراء والضراء في حالتي الرخاء والشدة وقوله والكاظمين عطف
على المتقين روي عن النبي عم قال من كظم غيظا وهو يقدر على انفاذه ملأ الله
قلبه امنا وايمانا وقال ان هؤلاء في امتي قليل الا من عصمهم الله وقد كانوا كثيرا في
الامم التي مضت ملك را بر وي رحم آمد و از سر خون او يعني از جستن خون او در گذشت
واستعمال سر بهذا المعنى شايع ذايع لا يخفى على من تتبع موارد الاستعمال قال الاستاد ان
سر وكذا در در كذشت كلاهما من قبيل الصلاة الزوايد ولا يبعد ان يقال التقدير
از خون سر او وزير ديكر كه ضد او بود كفت كه ابناي جنس ما را نشايد در حضرت
پادشاهان جز براستي سخن كفتن آن مرد ملك را دشنام داد يعني شتم
وسب وناسزا كفت ملك از اين روي در هم كشيد يعني انقبض وكفت مرا آن
دروغ پسنديده تر آمد از اين راست كه تو كفتي كه آن را روي در مصلحتي بود و اين را

بنابر

بنا بر خبثي يعني بناي اين راست بر خباثت بود و حكما كفته اند كه دروغ
مصلحت آميز وصف تركيبي من اميختن به از راست فتنه انكيز هذا ايضا وصف
تركيبي ايضا من انكيختن ومنه ما قال اللطيفي دروغي كه حالي دلت خوش كند
به از راستي كش مشوش كند **بيت** هر كه شاه آن مفعول كند مقدما قدم للحصر
كه او كويد حيف باشد يعني جور وظلم باشد كه جز نكو كويد **حكمت** بر طاق في بحر الغرايب
هو الذي يقال له بالتركي قمرده هذا وفي الصحاح الفارسي هو الاسطوانة و
ايوان بكسر الهمزة موضع يعين طلوس السلاطين الغرفة العالية كذا في
الصحاح الفارسي وقال في بحر الغرايب هو الذي يبنى في افنية البيوت ويقال له سايبان
وفي مختار الصحاح الايوان بكسر الهمزة الصفة العظيمة ومنه ايوان كسرى وجمعه اواوين
مثل ديوان ودواوين لان اصله اووان فابدلت من احدى الواوين ياء انتهى
فريدون اسم ملك من الملوك نوشته بود **مثنوي** جهان اي برادر نماند مضارع
منفي من ماندن بكس دل اندر جهان آفرين وصف تركيبي يعني دل خالق عالم
را بند بس مكن تكيه بر ملك دنيا و پشت عطف على قوله تكيه يعني لا تتكئ ولا تستند
ظهرك اليه كه بسيار كس چون تو پرورد وكشت چو آهنگ اي وقصد رفتن كند
جان پاك چه بر تخت مردن چه بر روي خاك **حكايت** يكي از ملوك خراسان
محمود سبكتكين يعني محمود بن سبكتكين وحذف الابن كثير عندهم كما في بو بنام
سعد ابي بكر سعد بن زنكي ويسمى ايضا نظاير والكاف الاول عربي والثاني
فارسي والتاء بينهما مفتوحة في المشهور وقد يروى بضمها را بخواب ديد بعد از
وفات او بصد سال كه يعني همچنان ديد كه جمله وجود او ريخته بود وخاك شده مكر
چشمهاي او كه همچنان در چشم خانه مي كرديد ونظر مي كرد ساير حكماء از تاويل

آن یعنی جمیع حکماء از تعبیر آن رؤیا عاجز ماندند مگر درویشی که خدمت بجای
آورد و گفت در تعبیرش هنوز نگران است که ملکش بضم المیم اسم واما الملک بکسرها
وکذا الملک بالفتح ومنه قدری یملکن فهو مصدر بمعنی خداوند شدن بحال ماند در
المتعارف المشهور بیاد گرانست **قطعه** بسی نامور بسکون المیم ای در شخص
شهیر وبسی بالباء الموحدة بمعنی فقط کما سیجئ فی قوله حلوا چو یکبار خوارند
بس وبمعنی با تخفیفه وههنا کذلک وقد عرفت تحقیقه نقلا عن البحر بزیر زمین
یعنی در زیر زمین دفن کرده اند کز هستیش بروی زمین ولعل لفظ بر
لمعارضة للباء الصلة آخرجن مدخوله کما اشرنا الیه فی صدر الکتاب والمعنی بر
روی زمین وحال بعض الکمل بر مهنا مغم وقیل بمعنی قطعا کما فی قوله بر نیاید
نشان نماند بسکون النون الثانیة وان جسم لاشه بمعنی لاش وهو الجیفة التی
تعال لها بالترکیة تخیفا منه لش کذا فی البحر داکه پیر شد زیر خاک خاکش چنان
بخورد ماضی من خوردن فاعله ضمیر خاک مفعوله الشین الراجع الی جسم
لاشه کز و استخوان نماند زنده است بوصل الهمزة نام فرخ یعنی نام مبارک
قال فی البحر فرخ بضم الراء المشددة یجی الی معنیین بمعنی المبارک وبمعنی القوی
وتعال المراد به ملک تعال له فرخ شاه ولا یخفی بعله نوشروان بخیر والفصیح قد
فنه انوشروان وهو المسموع من بعض الافاضل گرچه بسی یعنی بسیار گذشت
که نوشروان نماند فی بعض النسخ الصحیح نوشیروان وفی بعض اخری نوشین
روان خیری کن ای فلان وغنیمت شمار عمر زان پیشتر بالباء الفارسیة
یعنی خیر کن قبل از آن که بانگ برآید فلان نماند **حکایت** ملک زاده را شنیدم

که کوتاه بود وحقیر ودیگر برادران بلند وخوب روی باری یعنی مرة پدرش
بکراهیت بتخفیف الیاء والاستخفاف در وی نظر کرد پسر بفراست دریافت
ای فهم وتفطن وگفت ای پدر کوتاه خردمند یعنی حصر عاقل به که نادان بلند
نه هرچه بقامت مهتر بقیمت که بهتر که الشاة نظیفة والفیل جیفة والنظیف
الطاهر والجیفة النجس وهی فی الاصل جثة المیت **شعر** اقل جبال الارض ای اصغر
جبال فی الارض طور وهو بالسریانیة الجبل والمراد به طور سینین وهو جبل
بمدین سمع موسی ع م کلام الله تعالی فیه وانه ای والحال ان الطور لاعظم عند الله
قدرا تمیز ومنزلا ای شرفا ورتبة حیث اقسم به فی کتابه الکریم واستمع فیه کلام
الکلیم **قطعه** آن شنیدی که لاغر دانا گفت روزی بابله الابله الاحمق من
البله بمعنی الحمق فربه بسکون الهاء بمعنی السمین اسب تازی یعنی عربی
اگر ضعیف بود همچنان ای مع کونه ضعیفا از طویله خربه یعنی بهتر است پدر
بخندید وارکان دولت بپسندید وبرادران او بجنجیدند **دیگر** تا مرد بسکون
الدال سخن نگفته باشد عیب وهنرش نهفته باشد بضمتین بمعنی مستور
باشد هر بیشه بالباء العربیة المکسورة بکسرة مجهولة بمعنی درختان وقد
یستعمل بمعنی مبیت الحیوانات ویستعمل ایضا ماوی الاسد خاصة وقد یروی
پیسه بالباء الفارسی والسین المهملة بمعنی الابلق وقد ما بعد مبر تمالیست
دفر نمالی بساط یخیط من جلد حیوان مفترس یعال له بالترکی قپلان گمان بضم
الکاف الفارسی مبر یعنی لا تظنن که خالیست شاید که پلنگ خفته باشد در آن
بیشه شنیدم که در آن مدت ملک را دشمنی صعب روی نمود ماضی من نمودن

بمعنی نمایدن اما بالاشتراک او المجاز کذا قیل ویمکن ان یقال ان نمودن ماضی مجهول
من نمودن وصعب روی بمعنی شدید الخصومة است نمود یعنی ظاهر شد وفی هذا
المعنی استعمل لفظ نمود فی قول خواجه حافظ که عشق آسان نمود اول ولی افتاد
مشکلها چون دو لشکر روی بهم آوردند اول کسی که اسب در میدان بکسر المیم
وقد یقال بهذا فی العربی واما فی الفارسی فهو مفتوح المیم راند او بود وگفت دیگر
آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من بلکه آن منم کاندر میان اصلا که اندر
خاک وخون بینی سری یعنی کسی که اگر جنگ آرد بخون خویش بازی می کند روز
میدان ظرف لقوله جنگ آرد وقوله بازی می کند علی طریقة التنازع وآنکه بگریزد
بخون لشکر بازی می کند وهذا بناء علی ما قیل من ان شخصا اذا هرب اولا من عرض
من الحرب یکون سببا للانهزام ذلک العسکر این کلمات را بگفت وبر سپاه دشمن
شمشیر زد دو تنی چند از مردان کار بینداخت چون پیش پدر آمد زمین خدمت
ببوسید وگفت دیگر ای که شخص منت حقیر نمود یعنی ای پدر من که او حذف
المنادی بقرینة المقام وهذا الحذف کثیر فی کلامهم جدا واشارة الی التلمیح فی اول
الحکایة حیث قال پدر نظر الیه بنظر الحقارت وتفطن بذلک هذا الولد الصغیر بالفراسة
تا درشتی هنر نپنداری الظاهر انه نهی حاضر من پنداشتن بکسر الباء الفارسی
بمعنی الظن اسب لاغر میان یعنی درمیان میدان بکار آید روز میدان نه گاو
پرواری ای البقر السمین المربی قصد کرده آورده اند که سپاه دشمن بسیار
بود واینان اندک طایفه آهنگ یعنی قصد گریز کردند پسر کوتاه وحقیر نعره
بزد وگفت ای مردان بکوشید تا جامهٔ زنان نپوشید سواران را بگفتن او

تهور بمعنی الوقوع فی الشیء بقلة المبالاة یعنی تهور واقدام سواران زیادت
گشت یکبار ای مرة واحدة بمجموع عسکر حمله کردن شنیدم که همه در آن
روز بر دشمن ظفر یافتند ملک سر وچشمش ببوسید ودر کنار گرفت
یعنی در آغوش کرد بیک دست وهر روز نظر بیش کرد بیش بالباء العربی
المکسور بالکسرة المجهولة بمعنی الزیادة تا ولی عهد خویش یعنی تا صاحب
زمان خویش شد برادران حسد بردند وزهر در طعامش کردند خواهرش
یعنی اخته در غرفه بالضم والسکون العلیة بدید ودریچه برهم زد پسر دریافت
ای فهم ودست از طعام باز کشید وگفت محالست که هنرمندان بمیرند وبی هنران
جای ایشان بگیرند بیت کس نیاید بزیر سایهٔ بوم والمراد منها طیر معروف
یسکن فی الخرابات ور همای طیر معروف یقال هما بحذف الیاء ایضا وله
خاصیة مشهورة وهی ان کل من وقع فی ظله یکون اما سلطانا او غنیا فی
از جهان شد معدوم پدر را ازین حالت آگهی دادند برادرانش را بخواند
وگوشمالی بواجب داد پس هر یکی را از اطراف بلاد حصهٔ مرضی معین کرد تا فتنه
بنشست ونزاع برخاست وگفته اند که ده درویش یعنی عشرة من الفقراء
در گلیمی بخسبند من خسبیدن بمعنی خوابیدن ودو پادشاه در اقلیمی نگنجد
بضم الکاف الفارسی ای لا تسعه قطعه طایفه نیم نانی گر خورد مرد خدا بذل
درویشان کند نیمی دگر ملک اقلیمی بگیرد پادشاه همچنان ای مع کونه کذلک در بند
اقلیمی دگر است حکایت طایفهٔ دزدان عرب بر سر کوهی نشسته بودند
ومنفذ بفتح المیم موضع النفوذ کاروان بسته ورعیت بلدان جمع بلد از مکاید

ایشان الکید المکر مرعوب فی مختار الصحاح رعبه رعبا بالضم وسکون العین
المهملة ای افزعه ولشکر سلطان مغلوب بحکم آنکه ملاذ منیع ای ملجأ حصین
از قله بضم القاف وتشدید اللام اعلی الجبل کوهی بدست آورده بودند و
ملجا پناه گاه وماوی فی مختار الصحاح الماوی کل مکان یأوی الیه ای یرجع الیه
شیء لیلا او نهارا خود ساخته مدبران ممالک آن طرف در دفع مضرت ایشان
مشورت کردند که اگر این طایفه هم برین نسق بفتحتین النظم روزگاری
مداومت نمایند مقاومت با ایشان ممتنع گردد بفتح الکاف الفارسی ای صارت
المقابلة ممتنعة کانه ینتقل من الامکان الی الامتناع العادی **مثنوی** درختی که
اکنون گرفتست پای بنیروی مردی یعنی بقوت و زور یکی شخص برآید ز جای
ورش یعنی و اگرش همچنان روزگاری یعنی زمان هلی بیا الخطاب من
هلشتن بمعنی الوضع بگردونش گردون بفتح الکاف الفارسی العجلة وهی
التی تجرها الثور از بیخ بکسر الباء الموحدة اصل الشجر بر نگسلی ای لا تقلع من
مکانه سرچشمه ما شاید گرفتن ببیل چو پر شد نشاید گذشتن بفیل
معرب پیل سخن بسکون النون یعنی سخن مدبران ممالک آن طرف برین
مقرر شد که یکی را بتجسس ایشان بگماشتند ماضی من گماشتن بضم الکاف الفارسی
بمعنی التوکیل والتسلیم و فرصت ایشان نگاه داشتند تا وقتی بر سر قومی
رانده بودند و بقعه خالی مانده تنی چند از مردان واقعه دیده جنگ آزموده
را بفرستادند تا در شعب بالکسر والسکون الطریق فی الجبل پنهان شدند
و دزدان شبانگاه باز آمدند سفر کرده و غارت آورده سلاح بکشادند

و غنایم جمع غنیمت نهادند نخستین بضمتین یعنی اول دشمنی که بر سر ایشان
تاخت ماضی من تاختن بمعنی العدو خواب بود چندانکه پاسی یعنی پاره کذا سمعت
ولم اجده فی اللغات التی عندی از شب بگذشت **بیت** قرص خورشید بضم
القاف والصاد المهملة ای جرم الشمس در سیاهی شد یونس اندر دهان ماهی رفت
ای مثل هذه القصة مردان دلاوران از کمین بفتح الکاف العربی بالترکیة پوسو
بدر جستند بفتح الجیم العربی و دست همه را یکان یکان بکسر الیاء و روی فتحها
ای واحدا واحدا بر کتف بستند بامدادان بدرگاه ملک حاضر آوردند همه را اشارت
بکشتن فرمود اتفاق در آن میان جوانی بود که میوه بالفتح والسکون بمعنی
الثمرة عنفوان شبابش عنفوان الشباب اوله نورسیده بود و سبزه گلستان
عذارش نو بالفتح والسکون بمعنی الجدید دمیده من دمیدن بالدال بمعنی النبت
یکی از وزرا پای تخت ملک را بوسه داد و روی شفاعت بر زمین نهاد و گفت
این پسر همچنان ای مثل هولاء اللصوص از باغ زندگانی بر نخورده است بر بمعنی
بمعنی الثمرة واز ریعان بفتح الراء المهملة وسکون الیاء جوانی ای من اول الشباب
تمتع نیافته توقع بکرم اخلاق خداوندی آنست که ببخشیدن خون این بر
بنده منت نهد ملک روی ازین سخن درهم کشید و موافق رای جهان بینش جهان
بین وصف ترکیبی والشین راجع الی الملک نیامد و گفت **بیت** پرتو بمعنی شعله
بمعنی قول پرتو نیکان نگیرد ای لا یستنیر منهم هر که بنیادش بد است تربیت نا اهل
را چون گردکان قیل هذا بکسر الکاف العربی فی الاول وفتح الکاف الفارسی فی الثانی
بمعنی الجوز در گنبد است گنبد بضم الکاف الفارسی القبة وفی بعض النسخ بر گنبد است

نسل و تبار بفتح الیاء المثناة قبل الیاء الموحدة بمعنی قبیله اینان منقطع کردن ،،
اولیتر است و بیخ بالباء الموحدة و بنیاد ایشان بر آوردن بهتر که آتش نشاندن
یعنی منطفی کردن کذا سمعت من البعض و اخگر بمعنی الجمرة کذا الشتن وافی کشتن
و بچه الشی نگاه داشتن کار خردمندان نیست قطعه ابر اگر آب زندگی بارد
من باریدن بمعنی باریدن اما بالاشتراک او المجاز ولا یبعد ان یقال بعد ورود الکلام
از ابر آب اگر آب زندگی بارد هرگز از شاخ بید بر ای الثمرة نخوری بباء الخطاب
با فرومایه یعنی دنی الاصل روزگار مبر بفتح الباء ای لا تسع فی تربیة کز نی بوریا
عود نوع من القصب یتخذ منه الحصر شکر نخوری وزیر بخش نشنید طوعا بفتح الطاء
المهملة ای انقیادا و رغبة سمعا و طاعة بپسندید و بر حسن رای ملک آفرین خوانند
و گفتند لیکن خداوند دام ملکه فرمود عین حقیقت است که اگر در سلک صحبت آن بدان
جمع بد تربیت یافتی یکی ایشان شدی اما بنده امیدوار است که این غلام بصحبت
صالحان تربیت پذیرد و خوی خردمندان گیرد هنوز طفلست و سیرت بغی و طغیان
و عناد آن گروه در نهاد وی متمکن نشده است نهاد بکسر النون اصل البدن و
البنیة و قد صحح بعضهم نهاد بالدال المهملة لکنه غلط والصحیح انها معجمة والاصل فیه ما روی
عن ابی نصر الفارابی ای الفرق بان دال و ذال فی الفارسیة معظم کل ما
قبله سکون بلا واو فهو دال وما سوی ذلک معجم و در حدیث است که ما من مولود الا
و قد یولد علی الفطرة ای علی الجبلة السلیمة والطبع المتهیئ لقبول الدین المحمدی فلو
ترک علیها لاستمر علی لزومها و لم یفارقها الی غیره لان هذا الدین الشریف موجود
حسنه فی العقول و یسره فی النفوس و لکن ابواه یهودانه و ینصرانه و یمجسانه

ای یجعلانه یهودیا و نصرانیا و مجوسیا قطعه با بدان یار گشت همسر لوط اراد
به زوجة لوط النبی ع م و قیل اراد به ابنه و لیس کذلک ما فی بعض النسخ بدل قوله با بدان که
پسر نوح با بدان بنشست انتهی و هذا باطل والمراد ما قلنا لیس الا و یدل علیه قوله تع
فاسر باهلک بقطع من اللیل و لا یلتفت منکم احد الا امرأتک انه مصیبها ما اصابهم و یقول
الذی امر الله لوط النبی ع م سر و ادلج باهلک فی آخر السحر و لا یتخلف منکم احد الا امرأتک
انه مصیبها من العذاب ما اصاب هؤلاء القوم والاکثرون ینصب امرأتک علی
معنی اسر باهلک الا امرأتک کذا فی کتاب الشفاء للامام بهاء الدین و یدل علی بطلانه
ایضا لفظ همسر لانها لا تطلق علی الابن بل علی الزوجة علی ان ولد نوح غیر ولد لوط
و کذا ان فی زمانه فطغیانه لا یدل علی طغیانه و اصل هذه القصة علی ما حرره
ذلک الامام فی ذلک الکتاب نقلا عن التفاسیر الثقات بالسنة ما هو انه کانت مدینة
سدوم بلدة فیها من الخیر والسعة والکثرة الثمار ما لم یکن فی سایر البلدان و
کان یجتمع فیه الغرباء من الآفاق فی فصل الصیف و اوان الثمار جاء ابلیس
لعنه الله علیه متمثلا فی صورة غلام امرد و جعل یدخل کرومهم و حدایقهم و یراودهم
الی نفسه حتی اظهر فیه الفاحشة ثم جاء الی النساء ثم قال ان الرجال قد استغنوا بکم
فعلمهن ان یستغنین عن الرجال حتی استغنی الرجال بالرجال والنساء بالنساء
فاوحی الله تع الی لوط النبی ع م لیدعوهم الی الایمان و یمنعون عن الفواحش فلم یمتنعوا
فبعث الله جبرائیل ع م و معه احد عشر من الملائکة فلما انتهوا الیهم نصف النهار فاذا
هم بجواری یستقین من الماء فابصرتهم ابنة لوط ع م و هی تستقی الماء فاستجارت بهم
و حذرتهم عن خبث اهل المدینة فاظهروا اللوم من انفسهم فقالوا هل احد یضیفنا

قالت ليس فيها احد يضيفكم الا ذلك الشيخ مشيرة الى ابيها فذهبوا الى لوط عم
وهو على بابه فاقبل بهم الى اهله وضاق صدره اغتماما وتخافة عليهم من خبث قومه
لا يدرى اياامر بهم بالرجوع ام بالنزول وقال هذا يوم عصيب شديد ثم قال لامرأته
قومى واخبزى ولا تعلمى احدا وكانت امرأته كافرة منافقة فانطلقت تطلب بعض
حاجاتها فجعلت لا تدخل على احد الا وقد اعلمته وتقول ان عندنا اقواما من هيئتهم
كذا وكذا ما رايت قوما احسن وجها منهم فجاءه قومه يهرعون اليه اى يسرعون
الى باب لوط ويعدون الى الاضيافة الذين نزلوا فيه وان فرد الباب على وجوههم فتسوروا
من الحايط فقام اليهم لوط عم قال يا قوم ان هؤلاء بناتى فتزوجوهن وكان تزوج
المسلمات من الكفار جايزا هن اطهر لكم من الحرام فاتقوا الله ولا تخزون فى ضيفى ا
ليس منكم رجل رشيد قالوا لقد علمت ما لنا فى بناتك من حق لانك لا ترى مناكحتنا
وانك لتعلم ما نريد يعنون به عملهم الخبث فارادوا الدخول على الاضياف فمسح
جبرائيل عم بيده عليهم فعميت ابصارهم فعلموا ذلك من لوط عم فجعلوا يخوفونه فتحير
لوط عم فلما رايت الملايكة ما لقى لوط من الكرب قالوا يا لوط انا رسل ربك لن
يصلوا اليك فافتح الباب ودعنا معهم اياهم ففتح الباب فدخلوا فاستاذن جبرائيل
ربه فى عقوبتهم فضرب بجناحه وجوههم فطمس اعينهم فاعماهم فصاروا لا يعرفون
الطريق فخرجوا وهم يقولون النجاة النجاة فان فى بيت لوط قوما سحرة ثم امر لوط عم
بالسراء اهله كما قال الله فاسر باهلك الآية قال يا جبرئيل ان ابواب المدينة قد اغلقت
فكيف اخرج مع اهلى وغنمى وبقرى قال اجمعهم فجمعهم لوط الى باب المدينة فحملهم على جناحه ووضعهم
من وراء المدينة بامر الله ومضوا الى صغر وهى قرية من قراها لم يكونوا يعلمون

مثل

مثل عملهم فلما انتهى اليها لوط عم ادخل جبرئيل عم جناحه فى اربع مداين سدوم
وعاموراء ودادوما وصبوايم فكان فى كل مدينة مائة الف مقاتل حتى بلغ
اسفل الارض فعلقها من طين اسود ثم دفع بها الى عنان السماء حتى
سمع اهل السماء نباح الكلاب وصياح الديكة فلما رفعها الى السماء امطر
الله عليهم الكبريت والنار ثم قلبها عليهم وذلك قوله تع فلما جاء امرنا اى
عذابنا جعلنا عاليها سافلها وامطرنا عليهم حجارة من سجيل قيل هى
كلمة معربة من سنك وگل قيل اسم جبل فى السماء منضود اى معد للعذاب مسومة
اى معلمة عند ربك للعذاب وقيل مكتوب على كل واحد منها اسم من يرمى به
ثم قال جبرئيل عم وما هى من الظالمين اى من ظالمى امة محمد عم ببعيد خاندان
نبوتش گم بضم الكاف الفارسى شد سگ اصحاب كهف روزى چند پى نيكان
مشغول گرفت وفا على صم سگ مردم شد اين بگفت وطايفه از ندما جمع
نديم ملك باو بشفاعت يار شدند تا ملك از سر خون او در گذشت و گفت
بخشيدم واگرچه مصلحت نديدم رباعی دانى چه گفت زال والمراد
بزال هنا الرستم وله معنى اخر سيجىء فى الباب السادس با رستم
گرد بضم الكاف العربى دشمن نتوان حقير وبيچاره شمرد ديدم بسى آب
ز سرچشمه خرد بالضم والسكون چون بيشتر بالباء الجبلى الوى آمد
شتر وبار اى مع المحمل الذى كان على ظهر الابل ببرد بفتحتين وزير پدر را
بخانه برد وبناز ونعمت بپرورد واستاد اديب بر نشين نصب
كرد تا حسن خطاب ورد جواب وساير اى باقى او جميع آداب ملوكش

بيا موختند تا در نظر ممكنان بكسر الكاف الفارسية اي عند جميع الناس پسنديده
آمد بادي اي من وزير از شمايل واخلاق او در حضرت ملك شمه‌اي گفت كه تربيت
عاقلان در وي اثر كرده است وجهل قديم از جبلت او بدر برده اي از اصل
واخرج وقد مر نظيره في اول الكتاب ملك را از اين سخن تبسم آمد و گفت
بيت عاقبت گرگ زاده گرگ شود گرچه با آدمي بزرگ شود سالي دو برين
برآمد طايفه اوباش محله يعني لوندان محله كذا سمعت من البعض وفي مختار
الصحاح الاوباش من الاخلاط وهم الضروب المتفرقون وقيل هو جمع مقلوب
من البوش وهو بالفتح الجماعة من الناس المختلطين انتهى در پيوستند
وعقد بكسر العين وفتحها موافقت بستند تا بوقت فرصت وزير را با دو
پسرش بكشت و نعمت بي قياس برداشت و در مغاره دزدان بجاي پدرش
بنشست و عاصي شد ملك از اين خبر دست بدندان گرفت و گفت قطعه
شمشير نيك از آهن بالوصل بد چون كند اي كيف يصنع كسي ناكس بتربيت
نشود اي حكيم بسكون الميم كس مفعول نشود باران كه در لطافت طبعش
خلاف نيست در باغ لاله رويد الطاء من رويدن بمعنى رو يانيدن بالكاف
او المجاز و از شوره بوم اي من ارض ذات ملح يقال له بالتركية چوراق يرخس
في الصحاح وكذا في المعيار الجمالي هو الذي يقال له بالتركية چرچيب وفي بعض النسخ
وقع لوم بدل بوم وهو غلط لا يخفى ديگر زمين شوره سنبل بر نيارد
در و تخم عمل ضايع مگردان بالكاف الفارسي نكويي با بدان كردن چنانست
كه بد كردن بجاي نيك مردان يعني براي نيك مردان حكايت سرهنگ

يعني چاوش زاده را بر در سراي اغلمش بضمتين اسم ملك من ملوك العجم ديدم
كه عقل و كياستي بمعنى زيركي و فهم وفراستي زايد الوصف داشت هم از عهد
خردي آثار بزرگي در ناصيه او الناصية موي پيشاني پيدا مصراع بالاي
سرش يعني در بالاي سرش ز هوشمندي بمعنى عاقل مي تافت ستاره ماضي
من تافتن بمعنى الاشتعال ستاره بلندي في الجمله مقبول نظر سلطاني آمد
كه جمال صورت و كمال معنى داشت و حكما گفته اند توانگري يعني الغنا
بهنرست نه بمال و بزرگي بعقلست نه بسال ابناي جنس او بر او حسد
بردند و در كشتن او سعي بي فايده نمودند مصراع دشمن چه كند چو
مهربان شد دوست ملك پرسيد كه موجب خصمي ايشان بكسر الجيم
والباء والياء در حق تو چيست گفت در سايه دولت خداوندي ممكنانرا
راضي كردم مگر حسود را كه راضي نشود الا بزوال نعمت من قوله دولت و اقبال
خداوندي باد اي دايم باد للملك قطعه توانم آنكه نيازارم اندرون كسي حسود را
چكنم كو ز خود برنج درست اي در رنجست والباء صله كما بمير تا برهي اي حسود
كين رنجيست كه از مشقت آن جز بمرگ نتوان رست بمعنى رستن بفتح الراء
ديگر شوربختان بتمنا بمعنى الفتنه بآرزو خواهند مقبلانرا زوال نعمت و
جاه گر نبيند بروز يعني در روز شپره چشم اي چشم شپره اصله شب
پره وهو خفاش چشمه آفتاب را يعني پرتو آفتاب را كذا سمعت من
بعض الكمل چه گناه راست خواهي هزار چشم چنان كور بهتر كه آفتاب
سياه يعني اگر خواهي كه هزار چشم چنان يعني مثل شپره كور شود بهتر است از

يعني

سامی شدن آفتاب داشت خواهی **حکایت** یکی از ملوک عجم را حکایت کنند که دست
تطاول و تعدی بمال رعیت دراز کرده بود جور و اذیت بفتح الهمزة المقصورة
وتشدید الیاء بمعنی رنجانیدن اذاه یؤذیه اذی واذاة واذیة کذا فی مختار
الصحاح آغاز نهاد یعنی ابتدا کرد خلق از مکاید بفتح المیم جمع کید وسوء المکر
ظلمش در جهان برفتند وفی بعض النسخ بجان برنجیدند و از کربت ای الشدة
جورش راه غربت گرفتند چون رعیت کم بفتح الکاف العربی یعنی ناقص شد
ارتفاع ولایت و مملکت نقصان پذیرفت خزینه تهی و خالی ماند و دشمنان
زور آوردند **بیت** هر که فریادرسی الیاء للوحدة وفریادرس وصف ترکیبی در
روز مصیبت خواهد گو بالکاف الفارسی یعنی بگو مرا که در ایام سلامت بجوان
مردی کوش امر من کوشیدن بنه حلقه بگوش ار ننوازی یعنی بنده حلقه بگوش
را گر نوازش و تلطف و تملق نمی کنی برود از درت لطف کن لطف که بیگانه
شود حلقه بگوش یعنی لطف کن لطف بیگانه حلقه بگوش شود روزی بمجلس او
کتاب شهنامه می خواندند قصه در زوال مملکت ضحاک و عهد فریدون وزیر
ملک را پرسید که فریدون گنج و ملک و حشم نداشت فی مختار الصحاح حشم
الرجل بفتحتین خدمه وقال الامام النووی فی شرح مسلم حشم الرجل من یغضب
له و خدمه من یخدمه فیکون اخص من الحشم بر و پادشاهی چگونه مقرر شد
گفت شنیدی خلقی بر و بتعصب گرد آمدند و تقویت کردند پادشاهی یافت
وزیر گفت چون گرد آمدن خلق موجب بکسر الجیم پادشاهی است تو خلق
را چرا پریشان میکنی مگر سر پادشاهی نداری **بیت** همان به که لشکر

بجان

بجان پروری بیاء الخطاب که سلطان بلشکر کند سروری ملک گفت موجب گرد
آمدن سپاه چیست گفت پادشاه را کرم باید و عدل تا رعیت بر او گرد
بکسر الکاف الفارسی یعنی جمع آیند و در سایه دولتش ایمن بمعنی امین ومؤتمن
ولعله مغلوب من آمین نشینند و ترا این هر دو نیست **مثنوی** نکند جور پیشه
سلطانی یعنی بیشه سلطانی جور نشود کذا سمعت وفیه تکلف استعمال نکند
فی معنی نشود مجازا ولعل المعنی نکند جور را بیشه سلطانی ای سلطان واحد من
السلاطین علی ان یکون الیاء للوحدة لا للمصدریة وقد یقال جور بیشه مجموعه
وصف ترکیبی فاعل نکند و سلطانی بالیاء المصدری مفعول له والمعنی سلطنت
نکند الا که صفتش جور باشد که نیاید ز گرگ چوپانی بالفارسیتین پادشاهی
که طرح و ظلم افکند قال بعض من اشتهر بتصحیح هذا الکتاب الطرح من الرسوم
الدیوانیة وهو الذی یقال له بالترکیة صلغن وقد وقع فی بعض النسخ طرح ظلم
بدون الواو العاطفة وقیل الطرح ههنا بمعنی الاساس هکذا سمعت ولم اجد فی اللغة
ما یساعده پای دیوار ای الاساس ملک خویش بکند من کندن بفتح الکاف
العربی ملک را پند وزیر ناصح موافق طبع نیامد روی از این سخن درهم کشید
و وزیر را بند فرمود و بزندان فرستاد بسی بر نیامد یعنی زمان بسیار
نگذشت که بنی عم سلطان اصله بنین حذف النون بالاضافة بمنازعت
برخاستند و ملک پدر در خواستند قومی که از دست تطاول او بجان آمده
هذا کنایة عن غایة الاضطرار وکمال التأذی والتضجر بودند و پریشان شده
بر ایشان یعنی بر بنی عم سلطان گرد آمدند و جمع شدند و ملک از تصرف بدر

وقت

ای خرج من تصرفه وبر آنان یعنی بنی عم متغدر کشت **قطعه** پادشاهی که اوروا
دارد ستم بمعنی الجور بر زیر دست یعنی علی رعایاه دوست دارش قوله دوست
دار وصف ترکیبی والشین راجع الی پادشاه یعنی دوستی دارنده او در روز
سختی دشمن زور آور است با رعیت صلح کن ودر جنک خصم ایمن نشین زانکه
شاهنشاه عادل را رعیت لشکر است **حکایت** پادشاهی با غلام عجمی در
کشتی ای فی السفینه نشسته بود وغلام بسکون اللام دیکر دریا ندیده بود و
محنت کشتی نیازموده کریه بکسر الکاف الفارسی بمعنی البکاء وزاری اغاز کرد
ولرزه بر اندامش افتاد چندانکه ملاطفت کردند آرام نکرفت ملک را عیش
از و منغص بالغین المعجمه والصاد المهمله یعنی مکدر همی بود وچاره نمی دانستند حکیمی
دران کشتی بود کفت اکر فرمای من او را خاموش کنم کفت غایت لطف باشد
حکیم فرمود تا غلام را بدریا انداختند باری چند غوطه فی الصحاح الفارسی می
الانغماس فی الماء واما الغین فقد سمعت من بعضهم بفتحه ومن الاخر بضمه خورد موی
بکرفتند وسوی یعنی جهة کشتی آوردند بای دو دست در دنبال کشتی ای دنبه
فی بعض النسخ در سکان کشتی فی مختار الصحاح السکان بالضم والسکون جمع
ساکن والسکان ایضا ذنب السفینه اسم المقام یحتمل المعنیین کما لا یخفی او یخت
ان غلام خود را او خود زان تعال او یخت ماضی مجهول امر او یختن چون بر امد بکوشه
بنشست وقرار یافت ملک را پسندیده امد کفت درین چه حکمت است
کفت اول محنت غرق شدن نچشیده بود قدر سلامتی نمی دانست وهمچنین
قدر عافیت کسی داند که او بمصیبت کرفتار اید **قطعه** ای پسر بالکسر المجلوله

یعنی شبعان نقیض الجایع ترا نان جوین ای خبز الشعیر خوش ننماید محبوب منست
آنکه بنزد یک تو زشتست حوران جمع حور والاصل الحور اجعل وزن الحمراء بهشتی
را دوزخ یعنی جهنم بود اعراف هو موضع بین الجنه والنار از دوزخیان یعنی از
اهل جهنم بپرس که اعراف بهشتست **بیت** فرقست میان آنکه یارش در بر
یعنی در بر است وبر هنا بمعنی سینه با آنکه دو چشم انتظارش در در **حکایت**
هرمز تاجدار را کفتند وزیران پدر را چه خطا دیدی که بند فرمودی کفت خطا
معلوم نکردم ولیکن دیدم که مهابت من در دل ایشان بیکرانست وبر
عهد من اعتماد کلی ندارند ترسیدم که از بیم کزند خویش ای من خوف حزن النفس
قصد هلاک من کنند پس قول حکماء را کار بستم ان عملت به که کفته اند **قطعه**
از آن که تو ترسد بترس امر من ترسیدن ای حکیم وکر با چو او صد یعنی و
کر با صد مرد که چو او باشد بر آئی بجنک یعنی غالب می شود بضرب وحرب وقیل
قوله صد عدد لقوله بر ای بجنک یعنی اکر با مردی که چو باشد صد بر ای بجنک نه
بینی که چون کربه بضم الکاف الفارسی والباء الموحده عاجز شود بر آرد ای یخرج
ویقلع بچنکال چشم پلنک از آن مار بر پای راعی زند یعنی از ان جهه می
زند مار بر پای چوپان که ترسد سرش را بکوبد مضارع من کوفتن بالکاف
العربی بمعنی الدق بسنک **حکایت** یکی از ملوک رنجور بود در حالت پیری
وامید از زندکانی قطع کرده سواری یعنی فارس واحد از در در آمد و
بشارت آورد که فلان قلعه را بدولت خداوندی کشادیم ودشمنان اسیر
شدند وسپاه ورعیت آن طرف بجملکی یعنی بالهم مطیع فرمان کشتند چون

بحمی

این کلام را بشنید نفسی نفیس بجسر بر آورد وکفت این مقدده الذاء الفارسیه
مرا نیست بل دشمنان مراست یعنی وارثان مملکت **نظم** درین امید بسر
شد یعنی تمام شد دریغ بمعنی حیف عمر عزیز که انجه در دلم است از دریغ فراز آید ای بحصل
امید بسر بر اید ولیجه فایده زانک امید نیست که عمر کذشته باز اید **دیکر** کوس
رحلت بکوفت بالکاف العربی فیما دست اجل ای دو چشم و داع بفتح الواو کذا فی مختار
الصحاح سر بکنید ای کف دست بالاضافه وبنجه وبازو همه تودیع یکدکر بکنید بر
من بکسر النون کذا قراه الاستاده اوفتاده لو کام مرفوع دشمن کام بالکاف
العربیه بمعنی مراد العدو وهی المورث فاعل افتاد وفی بعض النسخ بر من افتاد مرکب
دشمن کام بالاضافه البیانیه آخر ای دوستان کذر بکنید رو زکارم بشد
یعنی رفت بنادانی من نکردم حذر شما بکنید **حکایت** سالی بر بالین تربت
یحیی پیغامبر علیه السلام قبره معتکف بودم در جامع دمشق بکسر الدال والمیم فی
المشهور قصبه الشام لکن صحح فی بعض النسخ المعتمده وکذا روی بعض الثقات
فی حواشی المطول دمشق بکسر الدال وفتح المیم وسکون الشین قال البکری سمیت
بدماشاق بن نمرود بن کنعان فانه هو الذی بناها وقیل بناها غلام ابراهیم
الخلیل صلوات الله علیه وکان حبشیا وهبه لنمرود بن کنعان حین خرج من النار
وکان اسمه دمشق فسماها به یکی از ملوک عرب که بی انصاف موصوف بود اتفاق
بزیارت آمد ونماز کرد ودعا حاجت خواست **مث** درویش وغنی بنده
این خاک درند وانان که اصله وآنان بعد الالف ثم حذف حرکته هنا للوزن غنی
ترند محتاج ترند وبمن کرد وکفت از انجا که همت درویشانست یعنی از درون

دل وجان وصدق ومعامله ایشان خاطری بیار الوصل همراه من کن که از دشمنی
صعب اندیشناکم اندیشناک بسکون الشین الحزین وهذا مثل قولهم معجون ناک
وافیون ناک وسوزناک ونحو ذلک کفتم برعیت ضعیف رحمت کن که از دشمن قوی زحمت
نبینی **نظم** بباذوان جمع وهو العضد توانا وقوت سردست ارادبسر دست
الاصابع خطاست پنجه مسکین ناتوان بشکست یعنی شکستن بتر سید او نخابد
من تر سیدن آنک بر افتاده کان ببخشاید که کر زپای در آید ای ان زل کسش
نکیرد دست والعقد کسی نکرد دوستش هر آن تخم بدی کشت بکسر الکاف الاولی
ساص من کاشتن بمعنی افشاندن تخم وچشم نیکی داشت دماغ بیهوده بخت
یعنی حکم هرزه کرد من قبیل ذکر المحل واراده الحال وخیال باطل بست زکوش بسکون
الشین پنبه برون قیل بجوز ضم البا وکسرها والضم او الکسر افصح علی اختلاف
الروایتین آرو وداد خلق بده اکر تو می ندهی ای نمی دهی قدم للوزن وان ای
اعلم که او زدادی ای روز داد فی علی ان یکون الیا للمصدریه وقیل الیا فی دادی
لافاده وحده یوم العدل هست **نظم** بنی آدم اعضای یکدیکرند در اصل فطرت
ای الخلقه زیک جوهرند حیث تکثرت من نطفه آدم علیه السلام چو عضوی بدرد آورد روزکار
دکر عضوها را نماند بفتح النونین قرار تو کز زحمت دیکران بی غمی نشاید که نامت
نهند آدمی **حکایت** درویشی مستجاب الدعوه در بغداد پیدا شد حجاج بن
یوسف بخواندش وکفت دعای خیری بمن کن کفت خدایا جانش بستان امر
من ستادن بمعنی الاخذ والقبض کفت از بهر خدا این چه دعاست کفت
دعای خیرست ترا وجمله مسلمانانرا **فرد** بچه کار آیدت جهانداری بالیاء المصدری

مردنت به که مردم آزاری بیاء الخطاب روی عن ابی منصور انه کان رجل یعتکف
فی مسجد الکوفه قال فدخل المسجد غلام هندی وصلی صلوة حسنة ثم فعل هکذا الی آخر
الشهور فسلمت علیه یوما من الایام فلم یرد علی الجواب فلما دخل المسجد فی الیوم الثانی
حال وعلیک السلام فاستغربته فسألته عن ذلک فقال ان لی مولا ولم استاذنه فی رد
السلام فاستاذنته الیوم فقلت له یا غلام استاذن مولاک ان یجالسنی ساعة فی
ذکر الله وطاعته فذهب ورجع قال قد اذن لی فی ذلک فقعد فقلت له اخبرنی من
العجب ما رایت فی الدنیا قال ان من عادتی ان اصلی طول کل لیلة الی السحر ثم اسال الله
حاجة فمضت لی لیلة طیبة فقلت الهی ارنی رجلا من اهل النار فنودی ان اذهب
الی الوادی الفلانی فمضیت والصبح لم یطلع بعد فسمعت هناک انینا عجیبا فاذا
رایت ثعبانا عظیما قد طوق ذنبه فی عنق رجل ویکبه علی وجهه فقلت له قف ساعة
فقال قل لهذا الثعبان لیقف فقلت للثعبان بحق الذی یحیی ویمیت الا وقفت ساعة
لاکلم هذا المسکین فوقف فقلت للرجل من انت قال انا الحجاج بن یوسف فرایت
الاحمال علی کتفیه الی عنان السماء فقلت له ما هذه الاحمال قال اما الذی علی کتفی
الایمن فهو دماء المسلمین واما الذی علی الایسر فهو اموال المسلمین فقلت
فما هذا الثعبان قال هو یوم فارقت الدنیا روحی ان الله ابتلانی به کما تری کل
کل لیلة یطوفنی من المشرق الی المغرب فقلت فهل ترجو شیئا قال نعم قلت فما هو
قال قلت ستین سنة لا اله الا الله محمد رسول الله کذا فی رونق المجالس حکایت
یکی از ملوک بی انصاف پارسای بیاء الوحدة را پرسید که از عبادتها مر کدام
فاضلترست گفت ترا خواب نیم روز تا دران ساعت مردم نیازاری قطعه ظالمی

را خفته دیدم نیم روز گفتم این فتنه است بوصل الهمزة خوابش برده به انک
خوابش بهتر از بیداریش بفتح الیاء المصدریة از الجنان بد زندگانی مرده به
حکایت یکی را از ملوک شنیدم که شبی بعشرت بروز آورده بود و در پایان ای
از مستی می گفت بیت ما را بجهان خوشتر ازین یکدم نیست
کز نیک و بد اندیشه و از کس غم نیست درویشی برهنه و عریان برون بسرما
خفته بود گفت بیت ای آنکه باقبال تو در عالم کسی نیست گیرم که غمت نیست غم
ما هم نیست ملک را خوش آمد صرة بالضم والتشدید ای کیسه هزار دینار از روزن
سرای بیرون داشت و گفت ای درویش دامن بدار امر من داشتن گفت
دامن از کجا آرم که جامه ندارم خلق مزید کرد و بدو فرستاد درویش آن نقد را
باندک مدت بخورد و تلف کرد و باز آمد فرد قرار بر کف آزادگان نگیرد مال
نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال بکسر الغین المعجمة وسکون الراء المهملة در
حالتی که ملک را پروای او نبود حالتش بگفتند ملک بهم برآمد و روی ازوی درهم
کشید و ازین جا گفته اند اصحاب فطنت و خبرت که از حدت و سورت پادشاهان
بر حذر باید بود غالب همت ایشان بر معظمات بکسر الظاء ای مشکلات امور
مملکت متعلق باشد تحمل ازدحام عوام نکنند مثنوی حرامش بود نعمت
پادشاه که هنگام بالکاف الفارسی بمعنی الوقت فرصت ندارد نگاه ای لا
یحفظ مجال اسم مکان من الجولان سخن تا نه بینی زپیش به بیهوده بمعنی
مهرزه گفتن مبر نهی من بردن قدر خویش گفت بر آیند امر من راندن این
گدای شوخ یعنی گستاخ و مبذر ای المسرف را چندان نعمت باندک مدت بخورد

وتلف کرد اند که خزینه بیت المال لقمه مساکین است نه طعمه بضم الطا
المطعوم اخوان شیاطین **بیت** ابلهی بیاء الوحدة کو روز روشن شمع
کافوری نهد زود بمعنی السریع بینی کش بشب روغن نماند در چراغ
ای در چراغش فقدم الشین للوزن یکی از وزراء ناصح گفت ای ملک
مصلحت آنست که چنین کسانرا وجه کفاف بالکسر من الرزق القوت
وقیل الافصح بفتح الکاف بتفاریق مجری بضم المیم وفتح الراء ومعین دارند
ای ینبغی ان یعطی نفقته لو ماضیوها او اسبوعا فاسبوعا او شهرا فشهرا
تا در نفقه اسراف نکنند لان الاسراف حرام قال الله ان المبذرین کانوا
اخوان الشیاطین اما انچه فرمودی از زجر منع مناسب سیرت ارباب
همت نیست یکی را بلطف امیدوار کردانید و باز بنومیدی خسته کردن
بیت برای خود در اطماع باز نتوان کرد بمعنی کردن چو باز شد با زنفع
الموضعین بمعنی المفتوح بدرشتی و خشونت فراز نتوان کرد فراز
بکسر الفاء بمعنی العالی وقد کنی به عن المنع والمعنی لا ینبغی ان یفتح باب الاطماع
ولکن اذا فتح فلا یمکن ان یغلق کذا اغلق ... نتوان کرد مبالغه من قبیل قولهم فی العزی لا یمکن ان تعال
کذا افکذا **قطعه** کس نبیند تشنگان حجاز اسم المکة والمدینه وحوالیهما
من البلاد سمیت حجاز لانها حجزت ای منعت وفصلت بین بلاد نجد و
الغور ای المنخفض کذا فی شرح المصابیح وکثیرا ما کنی به الشیخ فی الکتاب
عن مکة او عن الحج حیث قال مثلا در سفر حجاز فی موضع ان یقال در سفر
مکة او در سفر حج بلب آب ان بکنار آب شور گرد آیند بکسر الکاف الفارسی

هر کجا چشمه بود شیرین مردم و مرغ و مور گرد آیند **حکایت** یکی
از پادشاهان پیشین بمعنی پادشاهان متقدمین در رعایت
مملکت سستی کردی و لشکری را بسختی داشتی لاجرم چون
دشمنی صعب روی نمود وقد مر معناه همه پشت بدادند ای اعرضوا
عنه **بیت** چو دارند گنج از سپاهی دریغ لفظ فارسی بمعنی حیف دریغ
آیدش الشین راجع الی سپاهی دست بردن بتیغ یکی از آنان که
غدر بفتح الغین المعجمة بمعنی ترک وفاء کردند با منش دوستی بود ملامت
کردم و گفتم دو نست و ناسپاس و سفله بضم السین بمعنی البخل کذا
فی المشهور لکن التحقیق انه بکسر السین وسکون الهاء لفظ عربی قد
شاع استعماله فی الفارسی بمعنی مرد بد گوهر و دون کذون کذا فی بحر الوصل
وحق ناشناس یعنی دنی وغیر شاکر و بخیل و منکر حق قست آن شخص
که باندک مایه تغیر حال بالاضافه از مخدوم قدیم بر گردد بالکاف العربی
ای اعرض اضاف بعض النسخ دو نیست بیاء مصدری و بر کردی و در
نوردی بیاء الخطاب فیهما و یلایم هذه النسخة قوله السیم نی چو کمالا
نخع و حقوق نعمت سالیان بکسر اللام ای النعم الواصلة علی التوالی
فی السنین در نوردد بضم النون وفتح الواو من نوردیدن بالضم و
الفتح بمعنی اللف گفت آن یک شخص اگر بگویم معذور داری شاید که
السیم نی جو بود و نمد زین بالترکی فکلتی بکسر و بکسر الکاف الفارسی
وفتح الراء المهملة وسکون الواو ای فی الرهن بود و سلطان که بزر

یا سپاهی بجلی کنند فی بعض النسخ بخیلی کنند والمعنی واحد با اوبجان جوانمردی
نتوان کرد **بیت** زر بده مرد سپاهی را تا سر بنهد ور زر ندهی سر بنهد در عالم
الشین را بجعل مرد سپاهی زر ندهی سر بنهد در راه نتوو کرش **شعر** اذا شبع
الکمی سوال شجیع لفظا ومعنی وانما سمی به لانه یکمی نفسه ای یستره بالدرع والبیضه
یصول من صال علیه وثب بطش البطش هو الاخذ بالقوة قیل قوله یصول
بطشا من قبیل قعد جلوسا وخاوی البطن ای خالیه من الطعام یبطش
بالفرار بالکسر الهرب عن الشیء قال بعض الکمل یعنی اذا شبع الکمی یقدم علی
الحرب ویبطش العدو بطشا واذا جاع یحجم ویبطش بالفرار ولنا قال یبطش
بالفرار وان کان الاصل ان یقول یفر فرار تهکم تملیح ورعایه للمقابله و
الشبع کنایه عن الغناء والثروه وخلو البطن کنایه من الجوع والجوع
کنایه عن الفقر والعیله **حکایت** یکی از وزراء معزول شد وبحلقهٔ
درویشان درآمد وبرکت صحبت ایشان در وی اثر کرد وجمعیت
خاطرش دست داد ملک بار دیگر برو دل خوش کرد وعمل فرمود یعنی
منصب الوزاره ثانیا قبول نکرد وگفت معزولی بنزد یکی خردمندان ای
عند العقلاء به است از مشغولی **نظم** آنان که بکنج بضم الکاف العربی
یعنی در گوشه عافیت ونی الاستقامه علی الدین ومصاحبه الصالحین
وزیاده الطاعات علی مر الساعات کذا فی حاشیه الحج نشستند
دندان سگ ودهان مردم بستند کاغذ بدریدند وقلم بشکستند
وز دست وزبان حرف گیران یعنی طعن کنندگان رستند بفتح الراء

ملک مار اهر آیینه خردمندی باید الوحق کافی در هر مصلحت بیاید تا تدبیر مملکت را
شاید مضارع من شایستن بمعنی اللیاقه گفت نشان خردمندی ای
آنست که بچنین کارها تن در ندهد فلا یعرفن ان درقدید کر فی اوایل الافعال
للتحسین اللفظ فقط وهنا کذلک **بیت** همای بر همه مرغان از آن شرف
دارد که استخوان خورد وجانور نیازارد **حکایت** سیاه گوش را گفتند ترا
ملازمت صحبت شیر بچه وجه اختیار افتاد گفت تا فضله صیدش می خورم
واز شر دشمنان در پناه او صولت او زندگانی می کنم اکنون که بظل حمایت
للحمایه الحفظ درآمدی وبشکر نعمتش اعتراف کردی چرا نزدیکتر نیایی تا بحلقه
خاصانت درآرد من آوردن فاعله ضمیر شیر ومفعوله تا خاصانت واز بندگان
مخلصت شمارد گفت همچنان از بطش او ایمن نیستم **بیت** اگر صد سال
گبر بفتح الکاف الفارسی آتش فروزد ای یجعل النار ملتهبه اگر یکدم درو افتد
بسوزد افتد که ندیم حضرت سلطان زر بیابد وهر یافتن ای یجد الذهب والزیان
وباشد که سر برود وحکما گفته اند از تلون طبع پادشاهان بر حذر باید
بود که گاه بسلامی برنجند وگاه بدشنامی خلعت دهند وگفته اند که ظرافت
بسیار هنر ندیمانست وعیب حکیمان **بیت** تو بر سر قدر خویشتن باش
ووقار عطف علی قوله قدر بازی وظرافت بندیمان بگذار **حکایت** یکی از رفیقان
شکایت روزگار نامساعد بنزد یک من آورد که کفاف اندک دارم وعیال
بسیار وطاقت بار فاقه ندارم فی مختار الصحاح الفاقه هی الفقر والحاجه بار ها
بفتح الراء بمعنی مداد وبسکونها جمع بار بمعنی الحمل بالکسر والمعنی هاهنا علی الاول

شتش

در دلم آمد که باقلیم دیگر نقل کنم تا در بر صورت که زندگانی کنم کسی را بر نیک و بد
من اطلاع نباشد **فرد** بسی گرسنه خفت و کس نداند که کیست بسی جان بلب
آمده که برو کس نگریست من گرستن بکسر الکاف الفارسی بمعنی البکاء کما مر بازار شماتت
بالفتحات الفرح ببلیة العدو وکذا فی مختار الصحاح دشمنان می اندیشیم که
بطعنه در قفای من بخندند و سعی مرا در حق عیال بکسر العین بر عدم مروت حمل
کنند و گویند **قطعه** مبین که نعض النسخ نبین آن بی حمیت را که هرگز نخواهد مضارع
منفی من خواستن دید بمعنی دیدن روی نیکبختی که آسانی گزیند من گزیدن
بضم الکاف الفارسی جو گزینش رادن و فرزند بگذارد بسختی و در علم محلبه
بالاضافه چنانکه معلوم ست چیزی دانم از جاه الجاه القدر و المنزلة ای بسبب
خز تنگ جای معین کرد که موجب جمعیت خاطر باشد فو له القبة محرکة در تعیه
محرم از عمل آشکاران نتوانم بیرون آمدن جواب شرط الخ قوله از جاه است
گفتم ای یار عمل بادشاه دو طرف دارد امید نان و بیم جان وخلاف رای خردمند
بدین امید در آن بیم افتادن **نظم** کس نیاید بخانه درویش که خراج زمین
و باغ بده امر من دادن یا بتشویش و غصه راضی شو یا جگر بند پیش
زاغ بنه امر من نهادن گفت این سخن موافق حال من نگفتی و جواب سؤال نیاوردی
نشنیدی که هر که خیانت ورزد من ورزیدن بمعنی الاعتیاد بالشی دستش از
حساب بلرزد **بیت** راستی موجب بکسر الجیم رضای خداست کس ندیدم که گم شد
ای ضل از ره راست و حکما گفته اند که چهار کس از چهار بخذف الهاء الوصفا
کس بجان بترسد حرامی هو من مال الغیر جهرا بالغصب کقطاع الطریق از

از سلطان و دزد و هو من اخذ مال الغیر خفیة ای السارق از پاسبان و فاسق
از غماز و روسپی از محتسب لان تادیب مثل شارب الفاسق و الزانی کان مفوض
فی دیار العجم الی المحتسب و از آنکه حساب پاکست بالباء الفارسی و الکاف العربی از
محتسب چه باکست بالباء العربی بمعنی المبالاة کما مر **قطعه** مکن فراخ روی در
عمل اگر خواهی که وقت رفع تو باشد مجال دشمن تنگ یعنی و ضیق باشد
مجال دشمن تو پاک باش و مدارای برادر از کس باک زنند جامه ناپاک
گازران جمع گازر و هو بالکاف الفارسی و ضم الزاء العربی القصار بر سنگ
گفتم حکایت آن روباه و هو الثعلب مناسب حال تست که دیدن گریزان
و افتان و خیزان و هذه الثلثة صفات مشبهة که موجب من گریختن و
افتادن و خاستن کسی گفتش که چه آفتست که موجب چندین مخافتست
گفت شنیدم که شتر را بسخره هی العمل الذی یعمل بلا اجرة بسبب الخوف
او الطمع مثل اعمال السلاطین کذا فی بحر الغرائب می گیرند گفت ای سفیه
و هو من کان خفیف العقل شتر را تو چه مناسبت است و ترا با او چه شباهت بهت
گفت خاموش ای اسکت که اگر حسودان جمع حسود بغرض گویند که این
شتر است و گرفتار آیم کذا فی تخلص من باشد تفتیش حال من کنند و تا
تریاق از عراق آورده شود مار گزیده بفتح الکاف الفارسی مرده باشد و
ترا همچنین فضل است و دیانت و تقوی و امانت اما حسودان در کمین
اند و مدعیان گوشه نشین اگر آنچه حسن سیرت تست بخلاف آن تقریر
کنند و معرض خطاب پادشاهی آفتی در محل عتاب در آن حالت که را مجال مقالت

باشد پس مصلحت آن بینم که ملک بغنم الیم قناعت را حراست و حفظ کنی و ترک
دریاست گوی یعنی ارجوان تقول ترکت الریاسة که عاقلان گفته اند بیت
بدریا در منافع یعنی در دریا منافع بی شمارست و گر خواهی سلامت در
کنارست رفیق این سخن بشنید و روی درهم کشید و سخنهای رنجش
بکسر الجیم اسم من رنجیدن کمقولهم دانش من دانستن فان معناه العلم
بمعنی الکیف ای الصورة الحاصلة فی النفس لا العلم بالمعنی المصدری فانه معنی
دانستن ودن معنی دانش وکذا روش وافرینش وفی ذلک
فالشین فی امثاله من نفس الکلمة لا ضمیر الغایب آمیز صفة من امیختن
گفتن آغاز کرد که این چه عقل و کفایت و فهم درایت و قول حکما
درست آمد که دوستان در زندان بکار آیند که بر سر سفره همه دشمنان دوست نمایند
دوست آن باشد که گیرد دست
دوست در پریشان حالی و درماندگی دیدم که متغیر می شود و نصیحت
بغرض می کشود بکسر الشین وفتح النون والواو بنزدیک صاحب دیوان
رفتم بسابقه معرفتی که میان ما بود و صورت حالتش بگفتم تا بکار
مختصر پس نصب کردند چند روز برین برآمد لطف طبعش بدیدند
و حسن تدبیرش پسندیدند کارش ازان در گذاشت و بمرتبه برتر
ازان مقرر شد نجم سعادتش در ترقی شد تا باوج ارادت یعنی باعلای
درجات ارادت فان الاوج هو النقطة البعیدة من المرکز العالیة من الحضیض
برسید مقرب حضرت سلطان شد و مشار الیه بالبنان و معتمد علیه عند الاعیان

گشت بفتح الکاف الفارسی بر سلامت حالش شادمانی کردم و گفتم بیت
ز کار بسته میندیش و دل شکسته مدار یعنی دل را شکسته مدار که آب چشمه
حیوان یعنی آب حیوة درون تاریکست فی بعض النسخ تاریکیست بالیاء المصدریة
بعد الکاف شعر الا لا تحزن اخا البلیة فللرحمن الطاف خفیة الا حرف یفتتح به
الکلام للتنبیه ویسمی حرف تنبیه ولا تحزن نهی مخاطب موکد بالنون الثقیلة
من الحزن ضد السرور من باب علم واخا البلیة ای صاحب البلاء ینصب
علی انه منادی مضاف حذف حرف ندائه وفی بعض النسخ لا یحزن بالیاء
التحتانیة واخو البلیة بالرفع علی انه فاعله والفاء فی فللرحمن للتعلیل
واللطف الرفق والبر والاحسان الخفی ای له صنوف من البر لا یبلغها الا فنام
منشین ترش از گردش ایام اسم من گردیدن مثل رنجش
من رنجیدن که صبر تلخست ولیکن بر شیرین دارد یعنی ثمر حلو دارد
هم در آن مدت مراجعت یاران اتفاق سفر مکه در افتاد چون از زیارت
مکه باز آمدم دو منزلم استقبال کرد ظاهر حالش را دیدم پریشان
گفتم حال بسکون اللام چیست گفت همچنانکه تو می گفتی طایفه حسد بردند و بخیانتم منسوب کردند و ملک در کشف حقیقه آن
استقصا ننمود تعالی استقصی فی المسئلة و تقصی اذا و بلغ نهایتها و
یاران قدیم و دوستان دیرین ای شفیق از کلمه حق خاموش شدند
و صحبت دیرینه یعنی قدیم فراموش کردند قطعه نه بینی که پیش خداوند
جاه ستایش کنان ای حال گویان ما دحین دست بر برای الصدر نهند

وکردوز کارش درآید زبای همه عالمش پای رسد نند فی الجمله بانواع
عقوبت کرفتار بودم تا درین ملفته که مزدهٔ سلامتی حجاج برسید
از بند کرانم بکسر الکاف الفارسی خلاص کردند و ملک موروثم یعنی املاکی
که از پدرم مرا بطریق ارث منتقل شده است خاص یعنی مخصوص کردند
برای بادشاه و کفتم ان نوبت اشارت من قبول نکردی که عمل بادشاه
چون سفر دریاست سود مندی یعنی نافع و خطرناکی یا کنج برکیری یا در
طلسم بمیری **بیت** باز زبهر دو دست فی بعض النسخ یا در کند خواجه
در کنار رحین خلص من سفر البحر علی السلامة یا موج روزی یوم من الایام
افکندش بفتح النون مرده ای حال کونه میتا بر کنار رحین لم یخلص
منه مصلحت ندیدم ازین بیشش بالباء العربی یعنی الزیادة رشش
بالکسر المجهولة الجراحة در ریشش یا خراشیدن و نمک بفتحتین الملح
پاشیدن بالباء الفارسی بمعنی پراکندن کذا فی بحر الغرایب بدین دو
بیت اختصار کردم و کفتم **بیت** ندانستی استفهام انکاری
که بینی بند بر پای چو در کوشت نیاید پند هر دم دیگران یعنی من و احدی
کر نداری طاقت بزخمت نیشش مکن انکشت در سوراخ کژدم
رسی با لطاف العربی والزاء الفارسی العقرب و قیل فیه لغتان احدیهما کژدم
با لکاف الفارسی والزاء العربی والاخری کزدم بالکاف العربی والزاء الفارسی
کما ذکرنا **حکایت** تنی چند در صحبت ما بودند ظاهر حال ایشان بصلاح
آراسته و باطن ایشان بمعانی پیراسته بمعنی مزین که آراسته و لم

بوجد

بوجد فی بعض النسخ قوله و باطن ایشان بمعانی پیراسته یکی
از بزرگان درحق این طایفه حسن ظن بلیغ داشت و ادراری
بمعنی وظیفه معین کرده بود فی المصادر الادرار پیوسته کردن
عطا مکر یکی از ایشان حرکتی نامناسب حال درویشان کرد و ظن
آن شخص فاسد شد و بازار ایشان کاسد خواستم تا بطریقی کفاف
یاران را مستخلص بفتح اللام کنم آهنگ یعنی قصد خدمتش کردم
دربانم یعنی دربان مرا رها نکرد و جفا کرد معذورش داشتم بحکم
آن که کفته اند **بیت** در میر و وزیر و سلطان را فی بعض النسخ
وزیر سلطان را بالاضافة بی وسیلت مکرد دیرامن ای لا تحم حوله
سک و دربان چو یافتند غریب این کریبان بکیرد آن دامن قوله
این اشارة الی دربان و آن اشارة الی سک چندان که مقربان بفتح
الراء حضرت آن بزرک بر حال من واقف شدند باکرام در آوردندم
و برتر مقامی یعنی مقام اعلی معین کردند اما بتواضع فروتر نشستم
و کفتم **بیت** بکذار ای بزرک که بندهٔ کمینم تا در صف بندکان نشینم
در جواب کفت آن بزرک الله الله چه جای این سخنست **دیگر** کر بر
سر و چشم من نشینی نازت بکشم که نازنینی فی الجمله بنشستم
سستم و از هر دری یعنی من کل باب یعنی از انواع کلمات و محاورات سخن پیوسته
تا حدیث زلت بفتح الزاء المعجمة بمعنی لغزیدن یاران در آن میان آمد
کفتم **قطعه** چه جرم دید خداوند سابق الانعام صفه لقوله خداوند که بنده

در نظر خویش خوار و ذلیل میدارد خدا براست مسلم یعنی خدا برا مسلم است
بزرگواری ای العظمة ولطف کرجرم بضم الجیم یعنی جرایم عباد بیند و نان بر قرار
میدارد حاکم را این سخن عظیم پسند بین امدا اسباب معاشش یاران فرمود تا
بر قفای حاضی مهیا دارند و موزنه ایام تعطیل وفا کنند شکر نعمت بکفتم و زمین
خدمت ببوسیدم و عذر جارت باطیم للجراة بخواستم و کفتم **دیکر** چو کعبه قبلهٔ
حاجات شد از دیار بعید روند بدیدارش از بسی فرسنک ترا تحمل امثال
ما بود بباید کرد هیچ کس نزند بر درخت نا برد یعنی نا ثمره قوله سنک مفعول
نزند **حکایت** ملک زاده کنج یعنی خزینه فراوان یعنی وافر از پدرش میراث
یافت دست کرم بر کشاد و داد سخاوت ای عدل سخاوت بداد و نعمت بی دریکی
بر سپاه و رعیت بریخت **قطعه** نیاساید مضارع منفی من آسودن مشام از
طبلهٔ عود نغ تخناد الصحاح العود بالضم الذی یتبخر به بر آتش نه من نهادن که
چون عنبر ببویدمن بوییدن بزرکی بایدت یعنی اکر ترا بزرکی باید بخشندکی
کن که دانه تا نیفشانی ان دانه نه روید من رویدن یکی از جلسا جمع
جالس کعالم وعلما بی تدبیر نصیحتش اغاز کرد که ملوک پیشین این نعمت
را بسعی اندوخته اند و برای مصلحت یعنی لاجل مصلحت نهاده دست از این
حرکه کوتاه کن که واقعها در پیشست و دشمنان در کمین بفتح الکاف العربی وقد
من تغیر د نباید من بایستن یعنی لایق نیست که بوقت حاجت در مانی من ماندن
قطعه اکر کنجی کنی بر عامیان بخش یعنی اکر بخشش کنی بر عامیان کنج را هکذا
قیل ولا یبعد ان یکون بخش بمعنی قسمت کردن یعنی اکر خزینه را قسمت کنی

برعامیان

برعامیان ویرا رسد هر کدخدای را برنجی یعنی حبة واحدة من
الارز چرا نستانی از هر یک شخص جوی سیم ای لم لم تاخذ من کل شخص
فضة مقدار الشعیر که کرد بکسر الکاف الفارسی آید ترا هر روز کنجی ملک
زاده روی ازین سخن در هم کشید از آن سبب که موافق رایش نیامد
این سخن و کفت مرا خداوند عزوجل ملک بکسر اللام این مملکت کرد اینه
است تا بخورم و ببخشم نه پاسبانم نکهدارم **بیت** قارون
هلاک شد که چهل خانه کنج داشت نوشیروان نمرد که نام نکو کذاشت
حکایت آورده اند که نوشیروان عادل را در شکارکاهی صیدی کباب
کردند نمک نبود غلامی بر دستا روستا و هو القری المعمورة کذا فی بحر
الغرائب بغت تا نمک آرد نوشیروان کفت نمک بقیمت بستانی تا رسمی نماند
و ده خراب نکردد کفتند ازین قدر چه خلل آید کفت بنیاد ظلم در جهان
اندک بوده است هر که آمد بر و مزید کرد تا بدین غایت رسید **بیت**
اکر ز باغ رعیت ملک خورد سیبی بر آورند غلامان او درخت مفعول
بر آورند از بیخ بالیاء العربی عرق الشجر و اما پیخ بالباء الفارسی بمعنی دمص
العین بالترکی چیق کذا فی البحر به بیخ بیضه که سلطان ستم روا دارد
زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ بفتح الباء المتعلق بقوله زنند و
سیخ بکسر السین المهملة والخاء المعجمة الحدید التی یشوی بها اللحم **دیکر** نماند
بفتح النون ای لا یبقی ستمکار بد روزکار بماند بضم الباء ای یبقی بر و لعنتی
پایدار **حکایت** عاملی را شنیدم که خانهٔ رعیت خراب کردی سنداحکایة

عن الماضي كما مر تا خزینهٔ سلطان آبادان بمعنی المعمورة وكذا ابدان بفتح
الباء كنندی جبر از قول حكما كه گفته اند هر كه خدای تورا ببار زاد یعنی ان كل
لختار ما فیه سخط الله هو تا دل خلقی بدست ارد خدای بو مهمان خلق را بر وی
گماردبضم الكاف الفارسی بمعنی حواله كند تا دمار فی مختار الصحاح الدمار بالفتح
الهلاك از روزگارش برارد حتی یهلك مب آتش سوزان ای ملتهب
نكند با سپند بكسر السین وفتح الباء الفارسی نوع من الاجخرة الذی تبخر به
لدفع عین الكمال الخ مفعول نكند كند وو دل مستمند بمعنی حاجت مند
كذا فی الصحاح الفارسی فی بعض النسخ دردمند یعنی تاثیر دود دل دردمند
زیاده است از تاثیر آتش سوزان در سپند حكمت گویند کرد رجملهٔ
حیوانات شر ست وكمترین جانوران خر و باتفاق ثابت است كه خر بار
بر بفتح صفة من بردن مثل دلبر كذا فی البحر به كه شیر مردم در بفتح الدال صفة
من دریدن قال فی بحر الغرایب در یستعمل علی اربعة اوجه الاول بمعنی الباب
مثال ما قال مولانا از در اهل صفا دور شوای دل من هر كه دور ست
ازین در بخدا نیز دیگر است والثانی اداة ظرفیة بمعنی فی والثالث انه یذكر
فی اول الافعال والمصادر لتحسین اللفظ كما قال اللطیفی شدم خورد و بیچاره
ادچاله کر دمی ابخشم کرم درنگر والرابع صیغة امر من دریدن ووصف
تركیبی منه لخو پرده در انتهی والخامس هذا ان ما قری فی المشهور خر بار بر
بضم الباء وشیر مردم در بكسر الدال ینبغی ان یقرا بفتحهما ولذلك صححناهما
بالفتح هو لا ادهی بالیا الساكنة الاصلیة العبد بیت مسكین خر اگرچه بی

تمیز ست

تمیز ست چون بار همی کشید عزیز است گاو ان وخران بار بردار قوله
باربردار وصف تركیبی وخران مضاف الیه بزادمیان بالوصل مردم ازا د
قوله ملك را الی اخره متعلق باول الحكایة وتتمة لها قوله گویند سرد رجملهٔ حیوانات
اه معترضة ظرفی بعض از زمایم اخلاق او معلوم شد در شكنجه كشید و
بانواع عقوبت بكشید قطعه حاصل نشود رضای سلطان تا خاطر
بندگان نجوئی من جستن بضم الجیم بمعنی الطلب خواهی یعنی اگر خواهی كه خدای
بر تو بخشید با خلق خدای كن نكوئی یعنی نكوئی با مخلوق خدای یع یكی از
ستم دیدگان بر وی بگذشت وگفت دیگر نه هر كه قوت بازو و منصبی دارد
بسلطنت بخورد مال مردمان بگذاف بضم الكاف الفارسی بمعنی الجزاف وهو
بكسر الجیم اخذ الشی بغیر تدبیر وتخمین كذا فی مختار الصحاح توان بحلق بالحاء
المهملة یعنی بگلو فرو بردن استخوان درشت ولی شكم بدرد چون بگیرد
اندر ناف حكایت مردم ازاری را حكایت كنند كه سنگی بر سر صالحی
زد درویش را مجال انتقام نبود سنگ را با خود نگه همی داشت تا وقتی
كه ملك بر آن لشكری یعنی مرد لشكری فی بعض النسخ بر آن شخص و انت
خبیر بان فی التعبیر فی مردم ازاری بلفظ لشكری لعظ لیس فی لفظ شخص خشم
گرفت و در چاهش بالجیم الفارسی كرد درویش در آمد وان سنگ را
بر سرش انداخت گفت تو كیستی فی بعض النسخ تو كی و این سنگ بر سرش
زدی گفت من فلانم و این سنگ آنست كه در فلان تاریخ بر سر من زدی گفت
چندین وقت كجا بودی گفت از جاهت بالجیم الفارسی دیدم فرصت

غنیمت شمردم که گفته اند **مثنوی** ناسزایی را چو بینی بخت یار عاقلان تسلیم
کردند اختیار یعنی عاقلان اختیار خود را تسلیم و تفویض کردن بآن
سزا و قیل معناه قبول کردند اختیار هر بلا را چون نداری ناخن
درنده بالتشدید للوزن تیز باید ان جمع بد آن به که کم گیری ستیز هر
شخص که با پولاد بازو پنجه کرد ساعد سیمین خود را رنجه کرد باش
یعنی خاموش باش و قیل حاضر باش تا دستش ببندد روزگار پس
بکام دوستان یعنی بمراد دوستان مامغزش برآری اخرج و فی بعض
النسخ بکام دشمنانش فی الهاء واحد **حکایت**
یکی را از ملوک مرضی هایل یعنی خوفناک بود که اعادهٔ ذکران موجه نبود طایفهٔ
حکماء یونان متفق شدند که مرین درد دوائی نیست مگر زهرهٔ آدمی بفتح
الزاء عضو جنب الکبد یقال له المرارة کذا فی مختار الصحاح و قد یجی زهره
بمعنی المجال قال نظامی زهره ندارم که ببوسم لبت تیر و کمان دارد ابرو
کذا فی البحر فعلم انه مشترک بین العربی والفارسی که بچندین صفت موصوف
بود آن آدمی ملک بفرمود طلب کردند دهقان بالکسر الزراع پسری
یافتند بدان صفت که حکیمان گفته اند بودند ملک پدر و مادرش را
بخواند و بنعمت بی کران خشنود گردانید و قاضی فتوی داد که خون یکی
از رعیت سلامت نفس پادشاه را روا باشد جلاد قصد کشتنش
کرد پسر روی سوی آسمان کرد و بخندید ملک گفت درین حالت چه جای خندیدن
است پسر گفت ناز فرزند بر پدر و مادر می باشد و دعوی پیش قاضی

برند و داد از پادشاه خواهند اکنون پدر و مادر بعلت و لسبب
حطام بضم الطاء و تخفیف الطاء المهملتین بالفارسیة هیزم و کثیرا ما
یعبر به عن الاموال و ههنا کذلک دنیا مرا بخون در سپردند و قاضی بکشتنم
فتوا داد و سلطان مصلحت خویش در هلاک من بیند بجز خدای تع
پناهی نمی بینم **بیت** پیش که برآورم ز دستت فریاد یعنی بجز خدای تع
هم پیش تو از دست تو گر خواهم داد از که خواهم بجز جزای تو سلطان
را دل ازین سخن برآمد و آب در دیده بگردانید و گفت هلاک من سهلتر
ست از خون بی گناه ریختن یعنی از ریختن خون بی گناه سر و چشمش
ببوسید و در کنار گرفت و نعمت بی کران بخشید و آزاد کرد گویند
که ملک هم دران هفته شفا یافت **قطعه** همچنان در فکر آن بیتم
که پیلبانی فاعل گفت و پیلبان من یربی الفیل مثل سگبان لمن
یربی الکلب بر لب دریای نیل یعنی به النهر المعروف بنیل فی المصر شبهه
بدریا العظیمة قوله زیر پایت گر بدانی حال مور همچنان که حال او همچو
حال تست زیر پای پیل مقول القول ای مقول گفت **حکایت**
یکی از بندگان عمرو لیث گریخته بود کسان جمع در عقبش رفتند و
باز آوردند وزیرا با وی غرضی داشت اشارت بکشتن
او کرد تا دگر بندگان چنین حرکت نکنند بنده پیش عمرو سر بر زمین
نهاده و گفت **بیت** هرچه رود بر سرم چون تو پسندی رواست
بنده چه دعوی کند حکم بسکون المیم مبتداء و قوله خداوندی راست

یعنی بخداوند مفوض است خبره اما بموجب بفتح الجیم انک پدر و ری نعمت
این خاندانم نخواهیم که در قیامت بخون من گرفتار آیی اگر نا کمان این
بنده نخواهی کشت بمعنی کشتن باری فی بحر الجواهر بلفظ باری اداة الکول
مستعمل فی محل التحیر قال سلمان دل اگر باکشد باری نگاری باری ور
کسی بار کشد چو تو باری باری بنا و بل شرح بکشتنا در قیامت مواخذ
نباشی فی المصادر المواخذة کسی را بگناه گرفتن ملک گفت تاویل چگونه
کنم گفت اجازت فرمای اندرین فرمودن تا من وزیر را بکشم بضم الکاف
العربیة اللازمة بقصاص بفرمای کشتن تا بحق کشته باشی ملک بخندید //
وزیر را گفت چه مصلحت می بینی گفت ای خداوند بصدقه گور پدرت
گور بضم الکاف الفارسی القبر یعنی بصدقه جان پدرت این حرام زاده
را آزاد کن که مرا در بلا نیفکند **نظم** چو کردی با کلوخ انداز کلوخ
بضم الکاف العربیة المدر و کلوخ انداز وصف ترکیبی من انداختن
و پیکار بالکسرة المجهولة و الکاف الفارسی بمعنی حرب و جمع چو جنگ آوری
با مردی خشین و کلوخ انداز سر خود را بنادانی شکستی چو تیر انداختی
در روی دشمن حذر کن از آن کاندر ماجش اماج بضم الهمزة نشانه
تیر نشستی **حکایت** ملک زوزن بفتح الزائین اسم الملک کذا سمعت
و روی بعضها خواجه کریم النفس قیل اراد به وزیره ذلک الملک و لم یسمه
الاستاذ بود و نیک محضر که همگنان را در مواجهه خدمت کردی
و در غیبت نکویی گفتی اتفاق را ازو حرکتی در نظر ملک ناپسند آمد مصادره

کرده قال الاستاذ المصادرة ناحق ستاندن مال و عقوبت فرمود
سرهنگان ملک بسوابق نعمت او معترف بودند و بشکران مرتهن
بفتح الهاء المرهون یعنی کانهم قد کانوا فی الرهن پس در مدت توکیل او
یعنی در زمان موکل کردن بادشاه سرهنگان را بروی رفق و
ملاطفت کردندی و زجر معاقبت روا نداشتندی **بیت** صلح باد شمن
اگر خواهی هر که ترا الخ انه لابد من الکسرة المحالة للیاء فی خواهی حتی
تتزین البیت در قفا عیب کند در نظرش تحسین کن یعنی اگر صلح
خواهی با دشمنت در نظرش تحسین کن هرچند که او در غیبت تعییب
می کند ترا سخن آخر بدهن می گذرد موذی را یعنی سخن تو آخر بدهن
موذی می گذرد سخنش تلخ نخواهی دهنش شیرین کن
انچه مضمون خطاب ملک بود از عهده بعضی بیرون آمد یعنی قد تفصی
عن التعذیب الذی امر الملک و بقیتی دیگر در زندان بماند یکی از ملوک
آن نواحی جمع ناحیه و هی الطرف الخفیه بسلامتش فرستاد که ملوک آن
طرف قدر چنان بزرگواران دانستند و بی عزتی کردند اگر خاطر
عزیز فلان احسن الله عواقبه بدینجا التفات کند در رعایت خاطرش
تمامتر سعی کرده شود که اعیان این مملکت بدیدار او مفتقر اند و جواب
مکتوب را منتظر خواجه برین وقوف یافت و از خطر اندیشید جوابی
مختصر چنانکه مصلحت دید بر ظهر بفتح الظاء یعنی بر پشت ورق نوشت
و روان کرد یکی از متعلقان ملک برین واقعه مطلع شد ملک را اعلام

اعلام کرد و گفت فلانرا که حبس فرموده با ملوک نواحی مراسلت دارد
ملک بهم برآمد و کشف این خبر فرمود قاصد یعنی پیک را بگرفتند و
رسالت یعنی ورقهٔ رسالت را بخواندند نوشته بود که حسن ظن بزرگان
بیش بالیاء العددی از فضیلت بنده است یعنی زاید عن فضیلتی و
تشریف قبولی که فرموده اند بنده را امکان اجابت آن نیست بحکم آن
که پرورده نعمت این خاندانم و باندک مایه تغیر خاطر با ولی نعمت خود
بی وفائی نتوان کرد که گفته اند مث آنرا که بجای تست بمعنی بنود جای
نعم هر دم کرمی عجبش معکن ار یعنی اگر کند بعمری ستمی ملک را حق شناسی
او بکسر الیاء المصدری پسند یعنی پسندید و کذا فی البحر و قد یجیء صیغه
امر من پسندیدن و کذا یکون وصفا ترکیبیا مثل جوز پسند لب
بر ادین معنا آمد نعمت و خلعت بخشید و عذر خواست که خطا کردم و
ترا بی گناه بیازردم گفت ای خداوند تقدیر خدای بود چنین بود که
برین بنده را مکروهی برسد پس بدست تو اولیتر که سوابق نعمت
یعنی سابقهای نعمت برین بنده داری و ایادی جمع اید و هو جمع ید بمعنی
النعمة منت یعنی منت نعم داری و گفته اند مثنوی گر گزندت رسد ز خلق
مرنج که نه راحت رسد ز خلق نه رنج از خدا دان خلاف دشمن و
دوست که دل هر دو در تصرف اوست گرچه تیر از کمان همی گذرد از
کماندار بیند اهل خرد حکایت یکی از ملوک عرب متعلقان دیوانرا فرمود
که مرسوم فلان بنده یعنی وظیفهٔ او چندانکه هست مضاعف بکنید که ملازم

درکاهست

درگاهست و مترصد یعنی مترقب فرمان و سایر بندگان خدمتگار
بلهو و لعب مشغولند فی مختار الصحاح لعاب لهی بالشیء و لعب به و قد یکنی
باللهو عن الجماع انتهی و فی صاحب الروضه بالطبل و فی بعض النسخ
بلهو و طرب مشغولند و الطرب بفتحتین خفة تصیب الانسان من شدة حزن
او فرح کذا فی مختار الصحاح و در ادای خدمت متهاون فی القانون التهاون
و التکاسل سستی صاحبدلی بشنید و گفت علو درجات بندگان بدرگاه حق
همین مثال دارد قطعه دو بامداد اگر آید کسی بخدمت شاه سوم یعنی در //
بامداد سوم هر آینه البته در وی کند بلطف بسکون الفاء نگاه مفعول کند یعنی
نظر کند بلطف امید هست پرستندگان مخلص را که امید نگردند بالکاف الفارسی
زاستان الهی مهتری بالیاء المصدری ای السیادة در قبول فرمانست
ترک فرمان دلیل حرمانست هر که سیمای راستان یعنی نشان مستقیمان دارد
کذا فی التراح سر خدمت بر آستان دارد حکایت ظالمی را حکایت کنند که هیزم
یعنی حطام درویشان خریدی بحیف توانگرانرا دادی بطرح فی المصادر الطرح
برافکندن صاحبدلی برو بگذشت و گفت مث ماری تو [illegible]
که هر کرا بینی بزنی یا بوم که هر جا نشینی بکنی بفتح الکاف العربی من کندن مثنوی
زورت ای قوتت ار پیش یعنی اگر زیاده می رود با ما با خداوند غیب دان
یعنی عالم الغیب زور نرود زورمندی بالیاء المصدری مکن بر اهل زمین تا دعایی
بر آسمان نرود ظالم ازین سخن برنجید و روی ازو در هم کشید و بر او التفاتی
نکرد قوله اخذته العزة بالاثم ای حملته الانفة و حمیة الجاهلیة علی الاثم و الذ

اول الآیة ومن الناس من یعجبک قوله فی الحیوة الدنیا ویشهد الله علی ما فی قلبه وهو
الد الخصام ای الشدید العداوة واذا تولی سعی فی الارض لیفسد فیها ویهلک الحرث
والنسل والله لا یحب الفساد واذا قیل له اتق الله اخذته العزة بالاثم الآیة قیل نزلت
هذه الآیة فی حق اخنس بن شریق وکان رجلا حلو المنطق اذا لقی رسول الله
ادعی انه یحبه وانه مسلم وقال یعلم الله انی صادق وقیل نزلت فی حق المنافقین
کلهم کذا در بعض الحکم تا نشینی که آتش از مطبخ در انبار هیزمش افتاد و
سایر املاکش یعنی جمیع الاملاک تمام بسوخت واز بستر بساط نرم بخاکستر
بکسر الکاف العربی الرماد گرمش بالکاف الفارسی نشاند یعنی نصب فی الرماد الحار اتفاقا
همان صاحب دل بر او بگذشت شنیدش که با یاران همی گفت که ندانم این آتش
از کجا در سرای من افتاد گفت ان صاحب دل از دود دل درویشان **قطعه**
حذر کن ز درد درونهای ریش بالکسر المجهول الجراحة ای مر یعنی حذر کن
از ریش درونها ویحتمل ان یکون من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة علی المنافق
کانه جعل البواطن نفس الجراحة کما هو فی قولهم رجل عدل الکسر قوله ریش درون
یؤکد التوجیه الاول بعاقبت سر کند ای یتوصل الی البرء ولا یخفی ان یراد ای
هو بلاک المؤذی بهم بر مکن ای لا تجعل منقبضا نا توانی دلی که آهی جهانی بهم
برکند یعنی یک آه مظلوم جمله جهانرا قلع می کند **حکایت** بر تاج کیخسرو
نوشته بود **مص** چه یعنی چندان سالها فرادان بفتح اللام وعمرهای دراز
بفتح الراء که خلق عالم بر سر ما بر زمین بخواهد رفت بالترکی کته کرک چنانکه
دست بدست آمده است ملک بضم المیم با بدستهای دگر همچنین بخواهد رفت

حکایت یکی در صنعت کشتی بضم الکاف العربی المصارعة بسر آمده بود یعنی غایة
کامل شده بود سیصد وشصت بند فاخر ز بندهای کشتی گیران دانستی وهر
روز بنوعی کشتی گرفتی مگر گوشه خاطرش با جمال یکی از شاگردان میلی
داشت سیصد و پنجاه ونه بندش در آموزانید من اموزانیدن بمعنی
التعلیم واما اموزیدن فهو بمعنی التعلم مثل اموختن مگر یک بند در تعلیم
آن تعلیم آن در دفع انداختی وتهاون کردی فی الجمله پسر در صنعت وقوت
بسر آمد وکسی را با او امکان مقاومت نبودی تا بحدی که پیش سلطان گفت
استاد را فضیلتی که بر منست از روی بزرگی وحق تربیت والا بقوت از و
کمتر نیستم وبصنعت کشتی با وی برابرم یعنی مساویم ملک را این ترک ادب
از وی پسندیده نیامد بفرمود تا مصارعت کنند مقامی متسع او واسع
معین کردند وارکان دولت واعیان حضرت حاضر شدند پسر چون
پیل مست در آمد بصدمتی که اگر کوه آهنین بودی از جای برکندی استاد
دانست که جوان از و بقوت برتر است بدان بند غریب که از و نهان داشته
بود با وی آویخت جوان دفع آن ندانست پسر در آمد استاد بدو
دست از زمین بر داشت وبر بالای سرش برد وبر زمین زد غریو
از خلق برخاست ملک فرمود تا استاد را خلعت ونعمت دادند وپسر را
زجر وملامت کرد که بر پرورنده خویش دعوی مقاومت کردی وبسر نبردی گفت
ای خداوند بزور بر من دست ظفر نیافت بلکه در علم کشتی دقیقه مانده بود
که از من دریغ همی داشت امروز بدان دقیقه بر من دست یافت استاد گفت

از بهر چنین روز آنکه داشتم که حکما گفته اند دوست را چندان قوت مده
که اگر دشمنی کند تواند مقاومت کرد نشنیده که چه گفت آنکه از پرورده
خود جفا دید **بیت** یا وفا خود نبود در عالم یا مگر کس درین زمانه نکرد کس
نیاموخت علم تیر از من که مرا عاقبت نشانه نکرد و ما یکتب بهنا علی الحواشی
قول الشاعر اعلمه الرمایة کل یوم فلما اشتد ساعده رمانی اعلمه القوافی کل
حین فلما قال قافیة هجانی و قول بعض الادباء لقد ربیت جروا طول عمری
فلما صار کلبا عض رجلی فی مختار الصحاح رمی السهم رمیا و رمایة و السد
بالسین المهملة السداد یعنی الاستقامة فی بعض النسخ اشتد بالشین
المعجمة من الشدة والهجو ضد المدح والجرو بکسر الجیم وضمها وفتحها ولد الکلب
والسباع کذا فی مختار الصحاح **حکایت** درویشی مجرد بگوشه صحرا نشسته
بود پادشاهی برو بگذشت درویش ازانجا که فراغ ملک بضم المیم قناعت
سر بر نیاورد و التفاتی نکرد پادشاه ازانجا که سطوت فی مختار الصحاح
السطوة القهر بالبطش سلطنت است بهم برآمد و گفت این طایفه خرقه را
پوشان بر مثال حیوان اند وزیر گفت ای درویش پادشاه روی زمین
بر تو گذر کرد چرا خدمتی نکردی و شرط ادب بجای نیاوردی گفت ملک را بگو توقع
خدمت از کسی دار یعنی توقع دار که آن کس توقع نعمت از تو دارد و دیگر بدان
که ملوک از بهر پاس رعیت است ای الملوک لاجل رعایة الرعایا رعیت از بهر طاعت
ملوک **نظم** پادشه پاسبان درویش است گرچه نعمت یعنی نعمت درویش یعنی
دولت اوست یعنی بفر و دولت پادشاه است گوسفند از برای چوپان

بالغار الستین نیست بلکه چوپان برای خدمت اوست **دیگر** یکی امروز کامران
وصف ترکیبی بمعنی دانند کام ای المراد پس دیگری را از مجاهدت ریش یعنی
زیش از مجاهده فی تحصیل مراد دل ریش شده پس روزکی چند تصغیر روز
والیاء للوحدة یعنی روزهای اندکی ساکن باش یعنی صبر کن که تا بخورد
خاک مغز سر خیال اندیش وصف ترکیبی فرق شاهی و بندگی برخاست
چون قضای نوشته آمد پیش گر کسی خاک مرده باز کند بفتح الکاف
الوزن ای کندن و معناه ظ و قیل بضمها من کردن بمعنی یکشف و بزیل
تا بها نشناسد توانگر را از درویش ملکی را گفتار درویشی استوار
آمد یعنی محکم آمد گفت از من چیزی بخواه گفت آن میخواهم که دیگر زحمت
من ندهی گفت مرا پندی بده امر من دادن گفت **بیت** دریاب
اغتنم ای یافتن کنون که نعمت هست بدست یعنی در دست کین دولت
و ملک می رود دست بدست **حکایت** یکی از وزرا پیش ذوالنون
مصری آمد ذوالنون رجل معروف بالولایة وخوارق العادات قیل انما سمی
لانه رکب سفینة مع الجماعة ففقد واحد منهم دینارا فلم یرائیهم الا ان هذا الرجل
الغریب قد سرقه فعوتب علیه فانکر وحلف ولم یؤمنوا بل اصروا علی انه لیس
الا فیه فلما اضطر توجه ساعة فاتی حوت بدینار فلما رأوا و توبوا و اعتذروا
عن فعلتهم فقام و ذهب الی البحر ولم یغرق باذن الله و همت خواهست
که روز و شب بخدمت سلطان مشغولم و بخشش امیدوارم و از عقوبتش
ترسان صفه من ترسیدن ذوالنون بگریست و گفت اگر من از

خدای بو چنین ز لسدی که تو سلطانها از جملهٔ صد لقمان بودی **نظم** کر نبودی
امید راحت و رنج یعنی بل لو عبد العباد بصدق النیة وخلوص الطویة بحج
استحقاقه للعبادة ولعیاقة الزائیة للتعظیم والاجلال پای درویش بر
فلک بودی کر و زیرا از خدا بترس چو ملک بر فلک ملک بودی بکسر اللام ملک فی
الاول وفتحها فی الثانی ولولا رعایة القافیة لکان لکسرها فی الثانی ایضا وجه
وفی اکثر النسخ الصحیح وعلیه نسخة الاستاد یدل هذا المصراع وقع هکذا
همچنان کز ملک ملک بودی بکسر اللام فی الاول وفتحها فی الثانی **حکایت**
پادشاهی بکشتن بیگناه فرمان داد گفت ای ملک بموجب خشمی که ترا بر
منست آزار خود مجوی ای لا تطلب تاذی نفسک گفت چگونه گفت این عقوبت
بر من بنفس ای فی نفس واحد بر آید و بزه آن ای ذنبه بر تو جاوید بماند
بفتح النون مضارع من ماندن **مثنو** دوران بقا چو باد صحرا بگذشت
تلخی و خوشی و زشت و زیبا بگذشت بپنداشت ماضی من پنداشتن
وفاعله قوله ستمکر که ستم و جور بر ما کرد بر گردن او بماند و بر ما
بگذشت ملک را نصیحت او سودمند آمد و از سر خون او برخاست و عذر خواست
حکایت وزرای نوشیروان در مهمی از مصالح مملکت اندیشه می کردند و هر یکی
از ایشان بر وفق دانش خود رای می زدند ملک نیز همچنین اندیشه می کرد
بزرجمهر را رای ملک اختیار افتاد وزیران در سر گفتندش رای ملک را چه
مزیت دیدی بر فکر چندین حکیم گفت بموجب آنکه انجام کار یعنی آخر کار معلوم
نیست و رای همکنان در مشیت الله است که صواب آید یا خطا پس موافقت

رای

رای ملک اولیتر که اگر خلاف صواب آید بعلت متابعت او از معاتبت ایمن باشم
مثنو خلاف رای سلطان رای جستن بخون خویش باشد دست شستن
وگر خود یعنی نفس روز را گوید شبست این بباید امد من بایستن گفتن
یعنی ینبغی ان نقول ساعدا له اینک بکاف التصغیر ماه پروین وهو الثریا
حکایت شیادی یعنی یک شخص ظریف که شیادی کند گیسوا در خره ویخ گیسوان
بر بافت من علویم و با قافلهٔ حجاز بشهری در آمد که از حج می آیم و قصیده
پیش ملک برد که من گفته ام اتفاق یکی از ندمای ملک در آن سال از سفر آمده
بود گفت من او را عید قربان در بصره دیدم چگونه حاجی باشد دیگری
گفت پدرش نصرانی بود در ملاطیه اسم بلد چه علوی چگونه بود و شعرش
در دیوان انوری یافتند ملک فرمود تا بزنندش و نفی کنند که چندین دروغ
چرا گفتی گفت ای خداوند روی زمین سخنی دیگر بگویم اگر راست نباشد
بهر عقوبت که فرمائی سزاوارم گفت آن چیست گفت **قطعه** غریبی گرت
ماست پیش آورد یعنی یک شخص غریب اگر پیشت ماست آورد آن ماست نیست
یک دو پیمانه آبست و یک چمچه بالفارسیة بر وزن الظلمة الملعقة العظیمة التی
یقال باکرکی کبچه دوغ بضم الدال والغین المعجمة المذق گر از بنده لغوی شنیدی
مرنج ای لا تتاذی منی جهان دیده بسیار گوید دروغ ملک بخندید و گفت از ین راستر
سخن تا در عمر تو گفته نبود تا آنچه مأمول اوست مهیا دارند **حکایت**
آورده اند که یکی از وزرا بر زیر دستان رحمت آوردی و صلاح همکنان جستی
اتفاق بخطاب ملک گرفتار آمد همکنان در موجب استخلاصش سعی کردند و موکلان

در معاقبتش ملاطفت کردندی و بزرگان دیگر سیرت نیک او بپادشاه
گفتندی تا ملک از سر خطای او در گذشت صاحب دلی برین حال اطلاع یافت
و موافق حال نظم کرد **قطعه** تا دل دوستان بدست آری بوستان پدر
فروخته به بخش دیگ بالکسر المجهول والکاف العربی لفظ فارسی بمعنی القدر
بالکسر بنیکخواهان اصله بخش کذا اخ للنظم هر چه رخت سراست یعنی
سرای است سوخته به با بد اندیش هم نکوئی کن دهن سگ بلقمه دوخته به
حکایت یکی از پسران هارون الرشید پیش پدر آمد خشمناک که فلان
سرهنگ زاده مرا دشنام داد ای الشتم هارون ارکان دولت
را گفت جزای این چه باشد یکی اشارت بکشتن کرد و دیگری بزبان بریدن
و دیگری بمصادره و نفی یعنی از شهر بدر آوردن هارون گفت ای پسر
کرم آنست که عفو کنی و اگر نتوانی تو نیز دشنام مادرش بده نه چندانکه
انتقام از حد گذرد آنگاه ظلم از طرف ما باشد **قطعه** نه مرد است آن بنزدیک
خردمند که با پیل دمان بیکار یعنی جنگ جوید بلی مرد آن کس است از روی
تحقیق که چون خشم آیدش باطل نگوید **قطعه** یکی را زشت خوئی داد
دشنام تحمل کرد و گفت ای خوب فرجام یعنی نیک عاقبت بتر بالتخفیف
للوزن واصله مشدد لان اصله بدتر ادغم الدال فی التاء بعد قلبه تاء زانم
که خواهی گفتن یعنی بقصد ان تقول ای یعنی انک انت الذی تقول کذا و کذا من
الشرور والقبایح فالهاء فیها للخطاب که دانم عیب من چون من نداند
حکایت با طایفهٔ از بزرگان در کشتی بودم زورقی یعنی فلک واحد صغیر

در پی غرق شد و دو برادر بگردابی در افتادند یکی از بزرگان گفت
ملاح بالفتح والتشدید بمعنی صاحب سفینه را که بگیر آن دو برادر را تا بزا
تانت صد دینار بدهم ملاح تا یکی را خلاص کرد دیگری را هلاک شد
گفتم بقیت عمرش نمانده بود ازان سبب در گرفتن او تاخیر افتاد
ملاح بخندید و گفت آنچه تو گفتی یقین است و دیگر خاطر من برهانیدن این
بیشتر بود بسبب آنکه وقتی در بیابان مانده بودم این مرا بر شتر نشاند
بسکون النون ماضی من نشاندن و از دست آن دگر تازیانه خورده
بودم در طفلی بالیاء المصدری صدق الله العظیم که من عمل صالحا فلنفسه
ومن اساء فعلیها ای فلها ثواب العمل وعلیها عقابه **قطعه** تا توانی درون
کس مخراش کاندرین راه خارها باشد کار درویش مستمند بمعنی حاجتمند
کمابرار که ترا نیز کارها باشد **حکایت** دو برادر یکی خدمت سلطان کردی
و دیگری بسعی بازوان نان خوردی باری این توانگر درویش
را گفت چرا خدمت سلطان نکنی تا از مشقت کار کردن برهی گفت تو چرا
کار نکنی تا از مذلت خدمت رهایی یابی که حکما گفته اند نان خود خوردن
و نشستن به که کمر شمشیر زرین بستن و بخدمت ایستادن **شعر** بدست آهک
بالکاف العربی علی وزن آهن الکلس وهو طلی احمر تفته بمعنی گداخته کردن خمیر به
از دست بر سینه پیش امیر عمر گرانمایه درین صرف شد تا چه خورم صیف
و چه پوشم شتا ای شکم خیره بکسر الخاء بمعنی لجوج و بد اندیش و سال چشم خیره
بالترکی قشقش لوز و دست خیره و یشمشی ال ایق کذا فی بحر الغرایب نانی

بساز یعنی راضی شو و قناعت کن تا نکنی پشت ز خدمت دوتا حکایت کسی مژده
پیش نوشیروان عادل اورد که فلان دشمن ترا خدای بر داشت گفت
هیچ شنیدی که مرا فرو کذاشت ای جعلنی باقیا ابدا شعر مرا بمرگ عدو جای
شادمانی نیست که زندگانی ما نیز جاودانی نیست حکایت گروهی از حکما در
بارگاه کسری بمصلحتی در سخن می کفتند بزرجمهر خاموش بود کفتند چرا درین
بحث با ما سخن نکوئی کفت وزرا بر مثال اطبا اند و طبیب دارو ندهد
جز سقیم را پس چون بینم که رای شما بر نهج صوابست مرا در ان سخن
کفتن حکمت نباشد نظم چو کاری بی فضول من بر آید مرا در وی سخن کفتن
نشاید و کر بینم که نابینا و چاه است بالجیم الفارسی اکر خاموش بنشینم
کناهست حکایت هارون الرشید را چون ملک مصر مسلم شد کفت بخلاف
آن طاغی بغرور ملک بکسر المیم مصر دعوی خدای کرد نبخشم این مملکت را بخسیس ترین
بندکان سیاهی داشت کودن بمعنی غبی نام او خصیب بضم الخاء المعجمة وفتح الصاد
المهملة علی صیغة التصغیر وقیل خصیب علی وزن فعیل ملک مصر بوی ارزانی داشت
کویند عقل و کفایت او بجدی بود که طایفه از حراث یا الزراع لفظا و معنی مصر
شکایت آوردند که پنبه کاشته بودیم بر کنار نیل باران بی وقت آمد و تباه
شد یعنی هلاک شد کفت پشم بودی یعنی صوف غنم بایستی از بنغی کاشتن بمعنی
الزرع مصدر است دانشمندی این کلام بشنید بخندید و کفت مثنوی اکر روزی
بدانش فزودی ای لو کان الرزق یزداد بالعلم ز نادان تنک روزی
تر نبودی بنادان چنان روزی رساند که دانا اندران حیران بماند

بخت

بخت و دولت بکاردانی نیست جز بتایید آسمانی اوفتاد
است درجهان بسیار نا تمیز ارجمند بفتح الهمزة وضم الجیم العربی بمعنی
المعزز و المحترم و عاقل خوار یعنی کثیرا ما یقع فی الدهر الظالم کون البلید
محترما و العاقل ذلیلا کیمیاکر من یمارس الکیمیاء من قبیل قولهم
آهنکر بغصه مرده و رنج عطف علی غصه ابله اندر خرابه یافته کنج و
لکن ینبغی ان یعلم ان الله تعالی حکیم لا یفعل شیئا الا وله حکمة خفیة لا نوقف
قال الله تعالی ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض الآیة فالظاهر انه
انما رزق ملک مصر خصیبا لما فیه من خصال جیدة بها جعله مستحقا لتلک
المرتبة منها البسط للمال عند قدرته والسخی فی الغایة روی ابو الحسن انه
لما ولی الرشید لخصیب ولایة مصر انشد ابو نواس للخصیب فی
اهل مصر بهذه الابیات نصحت لکم یا اهل مصر نصیحة فخذوا نصیحتکم
واضحا من خصیب فان یک فیکم افک فرعون باقیا فان عصی موسی
بکف خصیب فامر للخصیب باربعة اوقار دراهم فاخذ و ترک فی بیته فلم
یمسه وقال انما یقوم بعد ایام ثم بعد ایام عزله الرشید و به حرة بحیث
یقعد فی الطرقات و یرخی برقعا علی وجهه حتی لا یعرفه احد و کان یسال
الناس فاجتاز ابو نواس فسمع صوته فعرفه فاحترق قلبه علیه وامر
حتی حملوا اربعة اوقار من الدراهم فقال للخصیب هذه اربعة اوقار
تحذها قال الخصیب انا لیست اخذها فقال اذا استحق المعطی للمدح بعطائه
فیستحق المذمة باسترداده ونحن ان سلب مالنا فالسخی وهو باخیه کذا

ز اوثق المجالس **حکایت** یکی از ملوک کنیزکی بفتح الکاف العربی الجاریة حبشی آورده
بود میخواست که در حالت مستی باوی جمع آید و خبر ممانعت کرد ملک در خشم
شد و مرورا از بندگان بسیاهی بخشید که لب زبرین وی یعنی شفة الفوقانیة
از پره بینی درگذشته بود ولب زیرین بگریبان فرو هشته هیکلی که صخر جنی
قبیل سواسم بحوریت سرق خاتم سلطان از طلعتش برمیدی حجر رمیدن بمعنی تنفر
کردن وعین القطر قال فی مختار الصحاح بوزن القطر النحاس لکن المشهور
وهو الطان المراد من العطر القطران از بغلش بغل بفتحتین الابط بگندیدی
نظم شیخ **سعدی** تو گفتی با قیامت زشت او لی برو ختمست و بر یوسف نکوئی
بجنان کریه منظر فعیل بمعنی المفعول اکر زشتی او بکسر الیاء المصدری خبر توان
داد یعنی نتواند هیچ کس بحبر دادن از و وانکه بغلش بفتحتین کام نعوذ بالله
مردار یعنی مردار است بافتتاح مردار آن بالاضافة وهو بالدالین اسم لواحد من
الشمد الصمغ کذا فی الصحاح الفارسی وفی بحر الغرائب مردار اسم شهر معاین فی التاریخ
الوسی لاسعین انتهی سیاه در آن مدت نفس طالب بود وشهوت غالب مهرش
بالکسر المحبة بجنبید و مهر کش ای بکارة بر داشت ای ازال بامدادان ملک کنیزک
را جست نیافت ماجرای بگفتند خشم گرفت فرمود تا سیاه را با کنیزک دست
و پا استوار ببندند و از بام جوسق بالسین المهملة بوزن خندق القصر الذی یبنی
فی بروج القلاع کذا فی مختار الصحاح بخندق در اندازند یکی از وزرای نیک محضر
او رو بشفاعت بر زمین نهاده وگفت سیاه را درین خطایی نیست که سایر
بمعنی جمیع بندگان و خدمتگاران ببخشش خداوندی معتاد ند گفت اگر مفاوضه

اولیق

اولیق در مکالمه آن کنیزک شبی تأخیر کردی چه شدی گفت ای خداوند نشنیده
تشنه الملوخة بر چشمه او رسید تو میپنداری ای لا تظن که از پیل دمان
بالتر که کور دکمش قبیل اندیشد ملحد گرسنه بضم الکاف الفارسی ای الجائع در
خانه خالی و پرخوان عقل باور نکند ای لا یؤمن ولا یصدق که ز رمضان اندیشد
ملک را این لطیفه خوش آمد گفت سیاه را بتو بخشیدم کنیزک را چکنم گفت کنیزک
را بسیاه بخش که نیم خورده او هم او را شاید **مث** هرگز او را بدوستی
مپسند یعنی هیچ کس را بجوزان یکون مپسند علی معنی المجهول که رود جای نا
پسندیدش تشنه را دل نخواهد آب زلال نیم خورده دهان گندیده ای المنتن ولم یوجد
هذا البیت فی کثیر من النسخ **قطعه** دست سلطان دکر فی بحر الغرائب دیکر بالکاف
الفارسی ودکر بحذف الیاء لمعه الترکی بمعنی دخی کی باید چون لبر کین و هو
بالکاف الفارسی قذر الدواب در او فتاد ترنج هذا من قبیل التنازع لان قوله ترنج
بجوزان یجعل بحسب المعنی فاعل باید و فاعل او فتاد تشنه را دل نخواهد آب
کوزه بگذشته بر دهان سلیخ بوزن ترنج بالترکی یلمه هکذا السموعة وقال بعض
الکمل معناه دهان گندیده وقیل العیاذ سلیخ بکسر السین المهملة وفتح الکاف الوی
اسم للحیة الاحمر الرأس وهی الحیة المعروفة لبشه تأثیر زهرها **حکایت** اسکندر رومی
را گفتند که دیار مشرق و مغرب بچه گرفتی که ملوک پیشین را خزاین و ملک و
لشکر بیش بالباء الوبی از تو بود و چنین فتحی میسر نشد گفت بعون خدای عز و جل
هر مملکتی که گرفتم رعیتش را نیازردم و نام پادشاهان جز بنکوئی نبردم **مث**
بزرگش بضمتین یعنی بزرگ نخوانند اهل خرد انکس را که نام بزرگان بزشتی برد

قطعه این همه مبیجت چون نی بکذرد بخت وتخت وامر ونهی کیر ودار فی بحر الغرایب
کیر ودار لفظ واحد یستعمل فی الحروب والمعارک معناه بالترکی طوت وطوت انتهی
نام نیک رفتکان ضایع مکن تا بماند نام نیکت پایدار یعنی بعد وفاتک
فی بعض النسخ در اخلاق فقرا وقال بعض الکمل
الاخلاق جمع خلق وهو هیئة راسخة فی النفس یصدر عنها الافعال من غیر
رویة والفقرا جمع فقیر وهو عند البعض ائمة اللغة من له شیء یسیر والمسکین
من لا شیء له وعند بعضهم بالعکس والفقر باصطلاح اهل الحقیقة هو الذی لا یجد
شیئا غیر الله ولا یستغنی الا به ولا یستریح الا بالحضور معه وعلامته عدم
الاسباب کلها والفقرا صفوة الله هو من عباده ومواضع اسراره بین خلقه
حکایت درویشی را دیدم سر بر آستان یکی از بزرکان کفت پارسائی را
که چه کویی در حق فلان عابد که دیکران در حق او بطعنه سخنها کفته اند کفت
بر ظاهرش عیب نمی بینم ودر باطنش غیب نمی دانم قطعه هر که را جامه پارسا
بینی پارسا دان ونیک مرد انکار بفتح الهمزة والکاف الفارسی امر من انکاریدن
یعنی الظن ور ندانی که در نهادش یعنی اصل وبنیادش چیست محتسب
را درون خانه چه کار حکایت درویشی را دیدم سر بر آستان کعبه نهاده بود
و روی در زمین می مالید ومی نالید ومی کفت یا غفور ویا رحیم تو دانی که
از ظلوم وجهول چه آید که ترا شاید قطعه عذر تقصیر خدمت آوردم که ندارم
بطاعت استظهار یعنی ندارم بطاعت عاصیان از کناه توبه کنند عارفان
از عبادت استغفار عابدان جزای عبادت خواهند وبازرکانان بهای

انکاء مح

بضاعت ومن بنده امیدوارم بطاعت وبدریوزه آمدم ای السوال بشیء
والعلو الذی تعالی بالترکی تحدی دروان آمده ام نه بتجارت اصنع بی ما انت
اهله تعالی صنع به کذا ای فعل ذکر فی الکتب فان قوم یونس حین
نزل به العذاب قالوا اللهم ان ذنوبنا قد عظمت وجلت وانت اعظم
منها واجل افعل بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن اهله فکشف
عنهم العذاب وقلما وجد فی بعض النسخ وامهل لما جار وصله قد فسر
بعض الفضلاء بقوله ای اترک لما جاز ترکه بیت کرکشی بضم الکاف
العربی ور جرم بضم الجیم همه کناه بخشی روی وسر بر آستانم بنده را فرمان
نباشد هرچه فرمائی بر آنم قطعه بر در کعبه سائلی دیدم که همی کفت ومی
کرستی خوش بقرا بفتح الخا السوافق هو الکش فی قوله من نکویم که
طاعتم بپذیر قلم عفو بر کناهم کش من کشیدن حکایت عبد
القادر کیلانی رح در حرم کعبه روی بر حصا بفتح الحا المهملة ای علی الحجر بالفا
سنک ریزه نهاده همی کفت ای خداوند ببخشای واکر مستوجب
عقوبتم در قیامت مرا نابینا برانکیز من انکیختن تا در روی نیکان
شرمسار وخجل نشوم قطعه روی بر خاک می کوید یعنی عبد القادر
کیلانی وفی بعض النسخ می کویم وهو الظ وقوله هر سحر که باد می اید ظرف لقوله
می کوید وقوله ای که هرکز فرامشت نکنم هیچ هست از بنده یاد می اید مقول
القول یعنی مفعول کوید حکایت دزدی بخانه پارسائی در آمد چندانکه
طلب کرد چیزی نیافت دلتنک شد پارسا را خبر شد کلیمی بکسر الکاف

الوزن البساط المعروف که بران خفته بود از ان که در دزد انداخت تا محروم
باز نگردد **قطعه** شنیدم که مردان راه خدا دل دشمنان نیز نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام که با دوستانت خلافست
و جنگ مودت اصل صفا چه در روی چه در قفا نه چنانکه از پست بفتح الیاء
عیب گیرند و پیشت یعنی عندک ولما کان پیش من الظروف المعانیة المبهمة
لم یظهر حرف الشعر بالظرفیة اعنی در کما فی العربیة پیش بالیاء الوفی ههنا
میرند **بیت** در برابر چو گوسفند سلیم در قفا همچو گرگ مردم خوار **بیت**
هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد بی گمان عیب تو پیش دگران
خواهد برد **حکایت** تنی چند از روندگان متفق سیاحت فی مختار
الصحاح ساح الارض یسیح سیحا و سیوحا و سیاحة و سیحانا بفتح الیاء ای
ذهب و شریک رنج و راحت خواستم که مرافقت کنم موافقت نکردند گفتم
از کرم و اخلاق بزرگان بدیعست یعنی عجب است روی از مصاحبت //
مسکینان تافتن ههنا بمعنی الاعراض و فایده دریغ و کلفتی که در نفس
خویش این قدر قوت و قدرت می شناسم که در خدمت مردان یار شاطر
باشم نه بار خاطر **شعر** ان لم اکن راکب المواشی ای راکبا لمرکب مصاحبا معکم لکن
اسعی لکم حامل الغواشی جمع غاشیة وهی ما یستر به السرج والمقصود
انه ان لم اصلح لصحبتکم اصلح لخدمتکم یکی از آن میان گفت ازین سخن که
شنیدی دل تنگ مکن کذا فی اکثر النسخ ولعل الصحیح ان یفصل دل فی الکتابة
مدار که درین روزها که دزدی بصورت درویشان برآمد و خود را در سلک

صحبت ما منتظم کرد فی مختار الصحاح السلک بالکسر الخیط **بیت** چه داند مردم
که در جامه کیست نویسنده داند که در خامه چیست الظاهر ان المراد بجامه
ههنا المکتوب و یؤیده ما فی بعض النسخ نامه بدل خامه ولکن اللغات
التی عندنا لا تساعد هذا المعنی فی الصحاح الفارسی خامه علی اربعة معان
بمعنی القلم و بمعنی البیت من الشعر بالفتح اعنی الفسطاط و بمعنی صراحی و بمعنی
الشعر بالکسر و فی بحر الغرائب و بمعنی الرمل المجتمع و لا یبعد ان یراد ههنا
المعنی الرابع از آنجا که سلامت حال درویشانست قد کتب فی کثیر من
النسخ درویشان است بالهمزة و لیس بصحیح لما فی الصحاح الفارسی
ان لفظه است رابطه یفید الثبوت اذا اتصلت بکلمة مفتوحة الآخر یجب
اثبات الفها خطا و اما لفظا فیجوز حذفها و اثباتها کقولهم کرده است
و اذا اتصلت بساکن الآخر یجب حذفها لفظا و خطا نحو نیکست و بدست
و غیرهما و قد یحذف تاؤه لفظا انتهی گمان بضم الکاف الفارسی فضولش
اصله گمان فضولی اش و فضولی کنایة عن تجاوز عن الحد نبردند و بیاری
قبولش کردند **بیت** ظاهر حال عارفان دلق است یعنی خرقه است این قدر
بس که روی در خلق است در عمل کوش بالکاف العربی و هر چه خواهی پوش
یعنی بپوش تاج بر سر نه و علم بر دوش زاهدی در پلاس پوشی نیست
زاهد پاک باش و اطلس پوش ترک دنیا و ترک شهوتست و ترک هوس
پارسایی مبتداء قوله ترک دنیا خبره مقدما علیه نه ترک جامه لیس در کژاکند
بفتح الکاف العربی والزاء الفارسی والعین المعجمة الدرع الذی یخاط فیما بین قطنی

الثوب المعرب کذا فی الصحاح الفارسی وسمعت من بعض الکمل انه قال صححه احمد
الداعی قزاکند بالقاف والراء العربی وقال الاستاد ثم قزاکند بالزاء
الفارسی والکاف العربی جامه باشد به پنبه آکنده که در جنک پوشند فی بحر
الفواید بعد ما صحح لفظه مثل ما قال الاستاد ویجوز فیه کژاکند بالکاف
الفارسی بدل القاف فی معناهما الذی یقال بالترکی چوقال انتهی مرد باید
بود بر بخت سلاح جنک که سود فی الجمله روزی تا شب رفته بودیم وشبانگه
بپای حصاری خفته دزدی بتوفیق ایریق رفیق برداشت که بطهارت همی
رود او خود بغارت می رفت مس پارسا بین یعنی پارسا ببین
که خرقه در بر خود کرد جامه کعبه را جل خر کرد چندانکه از نظر درویشان
غایب گشت ببرجی برفت و درجی یعنی حقهٔ مروارید کذا سمعت بدزدید
تا روز روشن شدن آن در تاریک مبلغی راه رفته بود و رفیقان بی
گناه خفته بامدادان همه بقلعه بردند و بزندان کردند از آن تاریخ باز
ترک صحبت گفتیم بارمعنی کشاده یعنی قلنا بترک الصحبة قولا ظاهرا و طریق
عزلت گرفتیم که السلامة فی الوحدة قطعه چو از قومی یکی دانشی کرد
نه که بکسر الکاف العربی سکون الهاء بمعنی کهتر ای الحقیر را منزلت ای
القدر ماند نه مه را بمعنی مهتر بل هما معبوران منهما نمی بینیم
که گاوی بالکاف الفارسی ای ثور واحد در علف زار میالاید پای بودی
همه گاوان ده معصور من دیه بمعنی القریة را اینها یعنی باقیه بسبب
نفرخند لمری بحفوظ فاذا براه صاحبه صیح کلهم من تلک الناحیة گفتم

سپاس

سپاس و منت خدایرا که از فواید درویشان محروم نماندم اگرچه
از صحبت ایشان فرید شدم فی بعض النسخ وحید افتادم اما بدین
حکایت مستفید گشتم وامثال همه عمر این نصیحت بکار آید مثنوی
بیک ناتراشیده در مجلس برنجد دل هوشمندان بسی اگر برکه
پر کنند از گلاب یعنی از آب گل فی مختار الصحاح البرکة بمجمع الماء کالحوض جو سگ
در وی افتد گند منجلاب بضم المیم والجیم وسکون النون آب مردار منه او قیل
هو منجلاب بکسر المیم وسکون الباء والخاء المعجمة البول الذی یسیل من ذکر الطفل
فی المهد حکایت زاهدی مهمان پادشاهی بود چون بر سفره بنشستند
کمتر از آن خورد که عادت او بود وچون بنماز برخاستند بیشتر از آن کرد که عادت
او بود تا ظن صلاحیت در حق وی زیادت کنند بیت ترسم نرسی بکعبه ای
اعرابی کین ره که تو میروی بترکستانست چون بمقام خویش باز آمد
سفره خواست تا تناول کند او را پسری داشت صاحب فراست
گفت ای پدر چرا در دعوت سلطان چیزی نخوردی گفت در نظر ایشان چیزی
نخوردم که بکار آید گفت پس نماز را هم اداکن که چیزی نکردی که بکار آید مس
ای هنرها نهاده برکف دست ای الاظهار علی الخلق عیبها در گرفته زیر بغل
تا چه خواهی خریدن ای مغرور روز درماندگی بسیم دغل یعنی قلب و مزخرف
حکایت یاد دارم که در عهد و زمان طفولیت متعبد بودمی و شب خیز و مولع
بزهد الولوع الحریص و پرهیز شبی در خدمت پدر نشسته بودم و همه شب
دیده بهم نبسته ای ما نمت ای کنت غیر نائم فی تلک اللیلة قط و مصحف عزیز

در کنار گرفته دور گعبتی بگذارد چنان خفته اند که گوئی مرده اند گفت جان پدر
تو نیز اگر بخفتی به باشد ازانکه بوستین خلق افتی **قطعه** نه بیند مدعی جز خویشتن
را ای بخزنفه که دارد پردهٔ پندار ای پردهٔ ظن وهی کنایة عن الانانیة در پیش خود
اگر چشم خدا بینش چشم خدا بین عبارة عن عين لا يرى غير الحق والشين راجع
الى المدعى وفي بعض النسخ گرت چشم خدا بینی ببخشند یعنی اگر ترا اه والاولى
انسب للمقام واولى كما لا يخفى نه بیند وعلى بعض النسخ نه بینی هیچکس عاجزتر
از خویش **حکایت** بزرگی را در محفلی میستودند و در اوصاف جمیلش
مبالغه می نمودند بعد از تامل بسیار سر بر آورد و گفت من آنم که من دانم
شعر كفيت على صيغة المجهول المخاطب من الكفاية اذى نصب على التميز وهو ما
يتأذى به يا من تعد من العد فاعله انت محاسني مفعوله وهو جمع حسن بتحسين
على خلاف القياس علانيتي اى ظاهري مبتدأ مؤخر خبره علانيتي ولم تدر على
وزن لم تدم من الدراية ومن العلم باطني مفعوله والمعنى يا من يمدحني ويعد
فضائلي وقد آذيتني بذلك وكفيت فيه فان هذا الذي تراه وتطلع عليه علانيتي
وظاهري وليس لك عثور على سري باطني **قطعه** شخصم بچشم عالمیان خوب
منظر است وز خبث باطنم سر خجلت فکنده پیش طاوس را بنقش و نگاری
نگار بالطاف الفارسی عطف تفسیری که هست خلق تحسین کنند و او خجل از
پای زشت خویش **حکایت** یکی از صالحان جبل لبنان على وزن عثمان
اسم جبل که مقامات او در دیار عرب مذکور بود و کرامات او مشهور بجامع دمشق
در آمده بر کنار برکه ای الحوض الطهارت همی کرد پایش بلغزید و بحوض در افتاد

وبمشقت

وبمشقت بسیار از آنجا خلاص یافت چون نماز را بپرداختند فی الصحاح الفراغ
پرداختن بمعنی تمام کردن یکی از اصحاب گفت مرا مشکلی هست گفت آن چیست
گفت یاد دارم که بر روی دریای مغرب رفتی و قدمت تر نمی شد امروز درین
یک قله آب یعنی مقدار مائة وخمسة وعشرون منا كذا سمعت من البعض ويوافقه
بعض الكتب الفقهية از هلاکت یعنی غرق از هلاکت چیزی نمانده بود درین چه
حکمتست شیخ گفت در جیب تفکر فرو برد و پس از تامل بسیار گفت نشنیده که سید
عالم محمد مصطفی عم گفت لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل
قوله ونگفت على الدوام اى خصصه بوقت من الاوقات عطف على قوله گفت
وقوله وقتی چنین کلام مبتدا وليس من مقول نگفت که فرمود بجبرئیل و میکائیل
نپرداختی یعنی لا اشتغلهما في ذلك الوقت و دیگر وقت با حفصه و زینب در ساختی
اى يصاحب معهما ويختلط بهما که مشاهدة الابرار جمع بر بالفتح صد بمعنى المحسن
وبكرها مصدر بمعنى الاحسان بين التجلي والاستتار يعنى ان الخواص لا يدوم
لهم التجلي بل هم بين كشف وستر می نماید و می رباید مر ربودن يعنى ان وقوع التجلي
على الابرار وكونهم والهامن وجد العشق ليس مما يأتي لهم في اي وقت اتفق
بل انما هو بحسب الورود عليهم من جانب الحق سبحانه **شعر** اشاهد انا من موصول
اصوى من باب علم اى اصواه انما بحذف العائد بمعنى اجته بغير وسيلة متعلق باشاهد
وهي ما يتقرب به الى الغير فيلحقني من طرف شان اى امر وحال اضل اى اضل انا به بحذف
عائد الموصول طريقي نصب على انه مفعول اضل يؤجج نارا اى يوقد نار العشق
باظهار نوع من العذاق ثم يطفي اصله يطفئها بالهمزة ولكن قلبت همنا ياء للوزن

الى يجعلها منطفية برشة الى برشة واصل من ماء الوصال في مختار الصحاح الرشة
من الماء القليل هذا وقيل ان ايقاد النار عبارة عن التجلي واطفائها عن الستر والرشة
مصدر من رششت المكان اذا صببت الماء عليه قليلا قليلا ويحصل منه القطرة
الشكاية من قصر زمان التجلي وسرعة هجوم الستر انتهى وانت خبير بان الراجي المتفهم من
نم والعلة المتفهم من نار رشة بابيان عن هذا التوجيه لو كان المذكور في ناحية النار
واطفائها تراني اي تبصر في حال كونه محرقا اسم مفعول من الاحراق وحريقا فعيل بمعنى
المفعول ومحل الرؤية بمعنى الابصار ونصب محرقا على الحالية اولى من جعلها بمعنى
رؤية القلب اي العلم وجعل محرقا مفعولا ثانيا اذ الظاهر ان المراد الخطاب في ترى الكلام
يصلح ان يكون مخاطبا قصدا الى تفظيع حاله في الاحراق والغرق اي تنامت
حالي في الظهور للخلق الا حيث يمتنع خفائها فلا يختص بها رؤية راء دون راء كما قيل
في قوله ولو ترى اذ المجرمون ناكسوا رؤوسهم عند ربهم وهذا التوجيه مما وافقني
فيه بعض الكملاء على سبيل التوارد **حكايت منظومه** يكى پرسيد ازان گم كرده فرزند
يعني به يعقوب پيغامبر كه روشن گهر پير خرد مند زمصرش بوى پيراهن شميدى
پيراهن آن فرزند شنيدى چرا در چاه بالجيم الفارسي كنعانش نديدى بگفت احوال
ما برق جهانست يعني هيچ برق است دمى پيدا وه بگر دم نهانست گهى بر طارم اكبر
الراء على ما فهم من بحر الغرايب لكن المشهور بفتح الراء بمعنى الفلك كذا في الصحاح الفارسي
وفي بحر الغرايب طارم في الاصل البيت الذي تحرفه العامة ويقولون في التركي درم
اوئم اطلق على ما شابهه من الفلك وغيره مجازا يعني گهى بر فلك اعلى نشينيم گهى بر
پشت پاى خود نه بينم اگر درويش بر حالى بماندى سر دست از دو عالم بر فشاندى

حكايت در جامع بعلبك كلمه چند بر طريق وعظ مى گفتم با جماعت افسرده
دل مرده واراه معقول نبرده في قوله نبرده ديدم كه نفسم نفسختي اي در نمى گيرد
اي لا يؤثر كما قال خواجه حافظ لو دلم جز مهر مه رويان طريقى بر نمى گيرد زهر
در مى دهم پندش وليكن در نمى گيرد اي لا يؤثر وآتشم گرم در هيزم
تر اثر نمى كند دريغ آمدم تربيت ستوران في بحر الغرايب ستور اسم عام
يطلق على الحيوانات القوائم الاربع وآينه دارى در محلة كوران بالكاف
العربي وليكن در اى باب معنى باز بود والفتح وسلسلة سخن دراز در
بيان اين آيت كه ونحن اقرب اليه من حبل الوريد في مختار الصحاح
حبل الوريد عرق في العنق اي نحن اعلم بحال الانسان ممن كان اقرب
اليه من حبل الوريد وقيل حبل الوريد مثل في القرب وقيل الحبل العرق
واضافته بيانية والوريدان عرقان مكتنفان بصفحتي العنق في مقدمها
متصلان بالوتين يردان من الراس اليه وقيل سمي وريدا لان الروح
يرده والوتين عرق ابيض في غليظة في الصلب معلق بالقلب يسقى كل عرق
في الانسان اذا انقطع مات صاحبه سخن بجايى رسانيده بودم كه مى گفتم
قطعه دوست نزديكتر از من بمنست يعني دوست نزديكترست الالف اخر
الرابطة للوزن وين عجب تر كه من ازوى دورم چه كنم با كه توان گفت
كه او در كنار من ومن مهجورم ازو من از شراب اين سخن مست وفضلة
قدح در دست روندى از كنار مجلس گذر كرد ودور آخر كرد نعره چنان
زد كه ديگران بموافقت او در خروش آمدند في بحر الغرايب خروش صوت

شبیه بالرعد یظهر من الحیوانات ومن الرجال الکلمات ویجی بمعنی الجلادة والقوة
ایضا انتهی وخاصان مجلس در جوشش یعنی در غلیان گفتم سبحان الله
دوروان جمع دور بمعنی بعید یا خبر در حضورست و نزدیکان بی بصر
دور **قطعه** فهم سخن چون نکند مستمع قوت طبع از متکلم مجوی یعنی نخواستن
ای لا تطلب وفسحه کالوسعة لفظا ومعنی کما مر میدان ارادت بیار تا بزند
مرد سخنی گوی یعنی رجل متکلم وصف ترکیبی وقوله گوی یعنی گوی را مفعول
بزند وگوی بضم الکاف الفارسی یجی علی معان ثلثة بمعنی الکرة وهو المراد
ههنا وقد یجی وصفا ترکیبا کما مر انفا وقد یجی امرا من گفتن کذا فی بحر
الغرایب **حکایت** شبی در بیابان مکه یعنی در بریه از غایت بی خوابی
پای رفتنم نماند سر بنهادم و شتربان را گفتم دست از من بدار ای دع نی
وانقطع عنی **قطعه** پای مسکین پیاده چند رود کز تحمل ستوه شد بختی ستوه
بسکون الهاء فی آخره لفظ فارسی علی وزن الدخول نوع من النخل بالخاء المهملة یقال
له بالترکی … کذا فی الصحاح الفارسی وفی بحر الغرایب ستوه بمعنی عاجز
وستوه کردان وقد یخفف الواو فیقال سته انتهی وبختی بضم الباء … نوع من
الابل بالترکی … فقوله ستوه مفعول مقدم لقوله شد وبختی فاعله وهذا هو
الظ الملایم للسیاق وفی بعض النسخ ستوده بزیادة الدال یعنی ممدوح شد بختی
ووجه بعضهم وقال المحصول چند رود بلا حظه من … ولا یخفی بعده تا شود
جسم فربهی لاغر لاغری مرده باشد از سختی گفت ای برادر حرم در پیش
است و حرامی در پس اگر رفتی بردی جان اگر خفتی مردی **مصرع** خوشست

زیر مغیلان اسم شجر براه بادیه یعنی بیابان خفت یعنی خفتن در شب رحیل
ولی ترک جان بباید گفت یعنی بباید کردن ولا یبعد فی الاستعمال گفت فی معنی
کردن فان امثاله فی الفارسی لیس بعزیز الا یری الی قوله جان شد وآواز
نیامد ویجوز ان یکون بمعنی گفتن ای ینبغی ان یقول ترکت روحی وقبلت
کما یاتی علی من الکرب **حکایت** پارسای را دیدم بر کنار دریا که زخم پلنگ
داشت و بهیچ دارو به نمی شد و مدتها در آن رنجور بود و همچنان … یعنی گاه
گاه شکر خدای همی گفت الحمد لله که بمصیبتی گرفتارم نه بمعصیتی **قطعه** گر مرا زار
بکشتن دهد آن یار عزیز … زار مفعول ثان لقوله دهد قال فی بحر الغرایب
زاری بمعنی ناله وزار بمعنی نالان ولا یبعد ان یستعمل زار ههنا بمعنی زاری
فان فیه معنی بلیغا کما لا یخفی تا نگوئی بیاء الخطاب که در آن دم غم جانم باشد
گویم از بنده مسکین چه گنه صادر شد کو یعنی که آن یار عزیز دل آزرده شد
از من غم آنم باشد **حکایت** درویشی را ضرورتی پیش آمد گلیمی از خانه یاری
بدزدید حاکم فرمود که دستش ببرند صاحب گلیم شفاعت کرد که من او را بحل کردم
یعنی حلال کردم و دعوی نمی کنم حاکم گفت شفاعت تو حد شرع را فرو نگذارم گفت
راست فرمودی اما هر که از مال وقف چیزی بدزدد قطعش لازم نیاید که الفقیر لا یملک
شیا علی صیغة المعلوم ولا یملک لاحد علی صیغة المجهول هر چه درویشانراست وفی
بعض النسخ هر چه از آن درویشانست والمعنی واحد وقف محتاجانست حاکم
دست از و برداشت یعنی ترک وگفت جهان بر تو تنگ آمده بود که دزدی بالیاء
المصدری نکردی الا از خانه چنین یاری گفت ای خداوند نشنیده که گفته اند خانه

دوستان بروب امر من روفتن بالضم یعنی خذ کل ما یجد فیه و در دشمنان بکسر
الرا یعنی باب دشمنانرا مکوب نهی من کوبیدن بالکاف الفارسی والباء الفارسی
یعنی الدق والقرع کذا فی الصحاح الفارسی **قطعه** چون فرومانی بسختی یعنی لا
اضطرت باشد تن بعجز اندر مکن دشمنانرا پوست برکن یعنی السلخ جلد
دوستانرا پوستین بالباء الفارسی ای الفرو یعنی پوستین دوستان برکن
ولا یخفی ان قوله دشمنانرا پوست برکن لا یلایم ظاهر القول در دشمنان مکوب
اللهم الا ان یقال معناه در دشمنان مکوب لاظهار التذلل وعرض الاحتیاج و
اما اذا وجدت فرصة وکنت غالبا علیه فاسلخ جلده **حکایت** یکی از پادشاها ها ن
پارسایی را دید وگفت هیچت از ما یاد می آید گفت بلی هرگاه که خدارا فراموش
میکنم **بیت** هر سو دود مَن دو بدن آنکس ز در خویش براند یعنی بعُد د
و نفرت الی الاطراف والجهات من دویدن امر من بابه ویطرد وانداکه بخواند
بدر کس بکسر الرا نه او ندار لا الجعله محتاجا الا باب احد **حکایت** یکی از صالحان
پادشاهی را بخواب دید در بهشت و پارسای را در دوزخ پرسید که موجب
بکسر الجیم درجات این چیست وسبب درکات آن چه قال فی مختار الصحاح الدرجات
جمع درجة وهی المرتبة ودرکات النار منازلها والنار درکات والجنة درجات
کما بخلاف اذ یقال الشتم گفتند آن پادشاه بمحبت درویشان در بهشت و آن پارسا
بتقرب پادشاهان در دوزخ **قطعه** دلقت یعنی خرقه ات بچه کار آید وتسبیح
عطف علی دلقت فی بعض النسخ سجی ای پلاس بباء الوصلة و مرقع یعنی جامه
رقعه دوخته خودرا ز عملهای نکوهیده بکسر النون ای المحقرة علی روایة الصحاح

الفارسی او المذمومة علی روایة بحر الغرایب بری دار ولعل اصل بری بریٔ
علی وزن فعیل من برأ من الدین ثم حذف همزته فی اکثر الاستعمال للتخفیف
یعنی تو خود را خالی دار ز عملهای قبیحه حاجت بکلاه برکی داشتنت نیست
بفتح النون فی داشتنت درویش صفت باش وکلاه تتری دار و
برک بفتحتین والکاف العربی نوع من المتاع یعمه الصوفیون وکلاه تتری
یعنی کلاه امیرانه **حکایت** پیاده سر و پا برهنه با کاروان حجاز از کوفه
بدر آمد وهمراه ما شد خرامان همی رفت وگفت نه باشتری سوارم نه چو
خر زیر بارم نه خداوند رعیت نه غلام شهریارم غم موجود
و پریشانی معدوم ندارم نفسی می زنم آسوده بعمری بسر آرم اشترسواری
گفتش ای درویش کجا میروی باز گرد که بسختی بمیری نشنید و قدم
در بیابان نهاد و برفت چون بنخله محمود اسم مکان برسیدیم توانگر را
اجل فرا رسید فی بحر الغرایب فرا لفظ فارسی یدخل فی اوایل الافعال والمصادر
لتحسین اللفظ در سید مرد درویش ببالینش بیامد وگفت ما
بسختی بنمردیم و تو بر بختی بضم الباء بمردی **بیت** شخصی همه شب بر سر بیمار
گریست چون روز شد او مرد بیمار بزیست **نظم** ای بسا اسب تیز رو که بماند
خرکی تصغیر خر لنگ و فی بعض النسخ که خرلنگ جان بمنزل برد بس که در خاک
تندرستانرا دفن کردند و زخم خورده نمرد **حکایت** عابدی را پادشاه
طلب کرد عابد اندیشید که داروی بخورم تا ضعیف شوم مگر اعتقاد در حق من
زیادت کنند آورده اند که داروی قاتل بود بخورد و بمرد **نظم** آنکه چون پسته دیدمش همه مغز

من الثمار تعالى له بالتركى فستق والمشهور بكسر الباء الفارسية وقد صحح بفتحها شاه
نجف اى بضم الباء الموحدة كذا فى بحر الغرائب ديدش بفتح ياء الخطاب قبل الشين
بمعنى نظرته انت فى بعض النسخ ديدمش بمعنى نظرته انا لان ديدن بمعنى
بمعنى دواله القلب همه مغز بوست بر بوست بود همچو پياز اى كالبصل
پارسايان روى در مخلوق پشت بر قبله مى كنند نماز مص چون بنده خداى خويش
خواند بايد كه بجز خدا نداند حكايت كاروانى را در زمين يونان بزدند ونعمت بى
قياس بردند بازرگانان گريه وزارى كردند وخدا ورسول شفيع آوردند
فايده نداد مص چون پيروز شد دزد تيره روان بمعنى شب
روان وصف تركيبى چه غم دارد از گريه كاروان لقمان حكيم در آن ميان
بود يكى از كاروانيان گفت كلمهٔ چند از حكمت وموعظت با اينان بگوى باشد
كه طرفى يعنى بعضى از مال ما دست بدارند دريغ باشد چندين نعمت كه
ضايع كرده لقمان گفت دريغ كلمهٔ حكمت باشد با ايشان گفتن مص
آهنى را كه موريانه لفظ فارسى معناه ارضة تاكل الحديد وجاء ايضا بمعنى ذلك
والمقام يحتمل كليهما وحال الكستاد المعنى على الاول بخورد نتوان برد از وبصيقل
زنگ با سيه دل چه سود گفتن وعظ نرود ميخ آهنين در سنگ قطعه بروز
گار سلامت شكستگان درياب اى افهم حالهم وارح خاطرهم كه پاس خاطر
مسكين اى رعايته بلا بگرداند وفى بعض النسخ كه جبر خاطر مسكين وفى مختار
الصحاح الجبر فى الاصل ان تغنى الرجل من الفقر چو سايل از تو بزارى طلب كند
چيزى بده وگرنه ستمگر بزور بستاند اى الظالم باخذ بالغصب حكايت

چندانكه شيخ مرا الشيخ اجل شمس الدين ابو الفرج ابن الجوزى ره ترك سماع
فرمودى وبخلوت وعزلت اشارت كردى عنفوان شبابم غالب آمدى وهوا و
هوس طالب ناچار بخلاف راى مربى برفتمى واز سماع ومخالطت حظى برگرفتمى
وچون نصيحت شيخم ياد آمدى گفتمى فرد قاضى ار با ما نشيند يعنى اگر با ما
نشيند برفشاند دست را محتسب گر مى خورد معذور دارد مست
را تا شبى بجمع قومى برسيدم كه در آن ميان مطربى ديدم بيت گويى
يعنى كانك تقول اذا سمعته رگ بفتح الراء والكاف الفارسى جان ميگسلد
نغمهٔ سازش ناخوشتر از آوازهٔ مرگ پدر آوازش يعنى آوازش
ناخوشتر است از آوازهٔ مرگ پدر گاهى انگشت حريفان از او به ارباب
ذلك المجلس از او در گوش وگاهى بر لب كه خاموش مص تهاج من هاج
الشيء هيجا اى مال اليه وانبعث وهو مسند الى الجار والمجرور اعنى
قوله لا صوت الاغانى لطيبه الاغانى جمع اغنية وهى الغنا بالكسر والمد
بالفارسى سرود وقوله لطيبه تعليل لقوله تهاج وقوله وانت مغن جملة حالية
والجملة الشرطية اعنى قوله ان سكت تطيب فى محل الرفع على انها صفة مغن وقوله
تطيب يروى بالتاء على الخطاب وبالنون على الحكاية ويجوز ان يقرا بالياء ويكون
فاعله السكوت المدلول عليه سكت اى يطيب سكوتها كما يقال خاموش بو جاى
موسيقى است مثنوى نه بيند كسى در سماعت خوشى مگر وقت رفتن بمعنى رفتن
تو كه دم دركشى وغيه ايشان الا كثره تغنيه چون در آواز آمد آن بربط سراى
يعنى سازندهٔ بربط وهو فى الاصح بفتحتى البائين وفى المشهور بضم الباء

الثانی وفتح الاول من آلات التغنی تعال له بالترکی قوبوز که تخذارا کغتم از بهر خدای
زیغ درکوشش کن تا نشنوم این آوازها مکروه را یا درم بکشای یعنی
یاد رارابکشای بمن تا بیرون روم فی الجمله خاطر یارانرا بموافقت کردم و
شبی بچندین بجامه بروز آوردم **قطعه** مؤذن نابکنن هنگام بر داشت
نمی داند که چند از شب گذشت یعنی گذشته است درازی شب بکسر
الباء المختلفه المصدری از مژکان من پرس که یکدم خواب درچشم بکشست
بالکاف الفارسی بامدادان بحکم تبرک دستار از سر ودینار از کمر بفتح الکاف
العربی والمیم النطاق بکشادم ودرپیش مغنی بنهادم ودرکنارش کرفتم و
بسی شکر کفتم یاران ارادت من درحق او بخلاف عادت دیدند وبرخفت
عقل من حمل کردند ونهفته بخندیدند ای ضحکوا خفیة یکی از ایشان زبان
تعرض دراز کرد وملامت کردن اغاز که این حرکت مناسب حال خردمندان ان
نکردی خرقه مشایخ بچنین مطربی دادی که درهمه عمرش درمی درم بکسر
الدال وفتح الراء بمعنی الدرهم یعنی یک اقچه درکف نبوده است وقراضه بضم
القاف وفتح الضاد المعجمة ریزه درردف **مثنوی** مطربی دور ازین خجسته
بضم الخاء بمعنی المبارک سرای یعنی مطربا که کس دوبارش ای مرتین ندید در
یک جای فعوله دور ازین خجسته سرای جمله معترضة دعائیه راست یعنی مستقیم
وقیل هو ههنا اسم مقام من مقامات موسیقی ولا یخفی ما فیه والحق انه معنی ایهامی
چون بانکش بالکاف الفارسی یعنی آوازش ازدهان او برخاست خلق را
موی بر بدن برخاست مرغ ایوان ای سایبان زهول بفتح الهاء ای خوف

او بپرید مغز ما بردو حلق بالحاء المهملة ای حلقوم خود بدرید کفتم مصلحت
آنست که زبان تعرض کوتاه کنی که مرا کرامت او ظاهر شد کفت ان یار مرا
بر کیفیت آن واقف کردان تا همکنان یعنی جمیع یاران تقرب نمایم ومطایبه
ای لطیفه که رفت در میان ما استغفار کنیم کفتم بحکم آنکه مرا شیخ بارها بترک
سماع فرموده بود وموعظهای بلیغ کفته اند ودرسمع قبول من نیامده امشب
یعنی دراین شب مرا طالع میمون واختر همایون فی بعض النسخ وبخت همایون
اختر بفتح الهمزة بمعنی النجم وهمایون لفظ فارسی بمعنی میمون ای المبارک بدین
بقعه رهبری کرد تا بدست این مطرب توبه کردم که دکر بار کرد بکسر الکاف الفارسی
سماع ومخالطت نکردم **قطعه** آواز خوش از کام بالکاف الفارسی الحنک
بفتحتین ودهان ولب شیرین کر نغمه کند ورنه کند دل بفریبد مضارع فریفتن
بمعنی الخدعة ور پرده یعنی واکر پرده عشاق وپرده سپاهان وپرده حجاز
است کل واحد من هذه الثلثة اسم لمقامات علم موسیقی از حنجره بفتح الحاء
المهملة الحلقوم مطرب مکروه نزیبد **حکایت** لقمان حکیم را کفتند ادب
از که اموختی کفت از بی ادبان هرچه ایشان در نظرم ناپسند آمد از فعل آن
بفتح الفاء وهو الصحیح وان اشتهر بالکسر پرهیز کردم **نظم** نکویند از سر
بازیچه ای علی وجه المزاح وعلی طریق الملاعبة حرفی ای حرف واحد مفعول قائم
مقام الفاعل لکویند کزان پندی نکیرد صاحب هوش ای العقل وقد یستعمل
هیش بلا واو ایضا وکر صد باب حکمت بلا اضافة وهو الظاهر وجوزان یضاف
بپیش نادان ظرف مقدم لقوله بخوانند وحکمت او باب حکمت مفعول آیدش

بازیچه تصغیر بازی بمعنی اللعب در کوشش حکایت عابدی را حکایت کنند که
شبی ده من طعام خوردی و تا سحر بفتحتین ختمی در نماز بکردی صاحب
دلی بشنید و کفت اکر نیم نان بخوردی و بخفتی بسیار فاضلتر از آن بودی
نظم اندرون از طعام خالی دار تا درو نور معرفت بینی تهی از حکمتی یعنی انت
خال من الحکمة بعلت آن که پری از طعام تا بینی بمعنی الانف حکایت بخشایش
اسم من بخشودن کذا نقش مے دانستن و بخشودن بالواو بمعنی الترحم
دارا بخشیدن بالیاء فهو بمعنی الهبة الهی کم کشته را در منامی جمع منهی چراغ
توفیق معمول مقدم لقوله داشت فرا راه او داشت فی الصحاح الفارسی
فرا بمعنی الفوق المقابل للتحت و هو المراد ههنا تا بحلقه اهل تحقیق در آمد
بیمن صحبت درویشان و صدق بفتحتین نفس ایشان ذمایم جمع ذمیمه
بمعنی المذمومة اخلاقش بحمیده متبدل کشت و دست از هوا و هوس
کوتاه کرده زبان طاعنان در حق او دراز که همچنان بر قاعده اول
است و زهد و صلاحش نا معمول بفتح الواو بمعنی غیر معتمد است بیت
بعذر و توبه توان رستن از عذاب خدای ولیکن مے نتوان بمعنی لمی توان و لا تقدم
می فی الابیات شایع ذایع از زبان مردم دست بمعنی رستن بفتح الراء
بمعنی الخلاص و اما رستن بضم الراء فهو بمعنی النبت طاقت جور زبانها
نیاورد و شکایت پیش پیر طریقت برد شیخ بکریست ای بکی و کفت شکر این
نعمت چگونه گزاری که بهتر از آنی بیاء الخطاب که می پندارندت قطعه چند کوی که
بداندیش و حسود عیب جویان من مسکین اند کر بخون ریختن برخیزند یعنی

کر برخیز

کر برخیزند برای ریختن خون تو ور به بدخواست بنشینند یعنی اکر خلق
بنشینند بادای تو که بدخواهان تو باشند نیک باشی و بدت کوید خلق این
به که باشی و نیک بینند خلق ولیکن مرا بین که حسن ظن همکنان در حق من
بکمالست و من در عین نقصان فرد کر آنها که می کفتمی کردمی نکو سیرت و پارسا
بودمی شعر انی لمستتر من عین جیرانی جمع جار بالتحقیق و هو الذی یجاورک
والله یعلم اسراری بفتح الهمزة جمع سر و اعلانی بالفتح ایضا جمع علن بفتحتین کعلم
و اعلام الاظهار و قیل الاسرار ههنا بالکسر مصدر اسررت الشیء ای کتمته قال
الله تعالی والله یعلم اسرارهم و کذا الاعلان بالکسر مصدر اعلن ای اظهره و هما
اعنی المصدرین بمعنی المفعول ای یعلم ما اسررت و ما اعلنت و قال الله تعالی والله
یعلم ما تسرون و ما تعلنون قطعه در بمعنی باب بسته بروی خود ز مردم تا
عیب نکسترند ما را در بسته چه سود عالم الغیب دانای نهان و آشکارا
حکایت بیش یکی از مشایخ کله بکسر الکاف الفارسی الشکایة کردم فلان در
حق من کواهی داده است ناکه حد شی ذنبه مرا کفت تو بصلاحش خجل
کن قطعه تو نیکو روش باش تا بدسکال بکسر السین المهملة و الکاف الفارسی
فی الغرائب هو الذی یکون له بالة لکی ضاته و بدسکال وصف ترکیبی بنقص
شمال تو کفتن نیابد مجال چو آهنک بربط بود مستقیم کی از دست مطرب خورد کو
اصلاح کوش مالیدن حکایت یکی را از مشایخ شام پرسیدند که حقیقت تصوف
چیست کفت پیش ازین طایفه بودند در جهان پراکنده و بمعنی جمع امروز
قومی اند بظاهر جمع و بباطن پریشان لا یذهب علیک ان هذا الجواب بطابق

السوال فان السائل انما سال عن حقيقة التصوف فالظاهر فی جوابه ان یقال
هی ترک الدعاوی وکتمان المعانی علی ما قیل اللهم الا ان یاول بمثل ما قیل فی من
المتوخ احد قوله تعالی یسالونک عن الاهلة قل هی مواقیت للناس لکنه بعید جدا
قطعه چو مهر ساخت از تو بجای او درا بتنهای اندر یعنی اندر تنهای صفای بالیاء
الوحدة نه پی کثرت مال جامست و زرع و تجارت چو دل با خدا ایست خلوت
نشینی بیاء الخطاب و صف ترکی حکایت یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب
رفته بودم و سحر بر کنار بیشه خفته شوریده که در آن سفر همره ما بود نعره بزد
و راه بیابان گرفت و یک نفس ارام نیافت چون روز شد گفتمش این
چه حالتست گفت بلبلانرا دیدم که بنالش در آمده بودند از درخت
و کبکان کبک بالکافین الفارسیین طیر معروف از کوه و غوکان غوک بضم الغین
المعجمة والکاف العربی الضفدع در آب و بهایم از بیشه اندیشه کردم که مروت
نباشد همه در تسبیح و من بغفلت خفته قطعه دوش بالضمة العربی یعنی اللیلة
الماضیة مرغی بصبح می نالید عقل و صبرم ببرد یعنی تا بجدی رسیدم که نعره زدم
و طاقت و هوشم هما معطوفان علی قوله عقل و صبرم یکی از دوستان
مخلص را یعنی یکی را از دوستان مخلص مگر آواز من رسید بگوش گفت
باور اسم مصدر بمعنی التصدیق کذا فی بحر الغرایب نداشتم که ترا بانگ
مرغی چنین کند مدهوش ای المتحیر گفتم این شرط آدمیت نیست مرغ تسبیح
خوان و من خاموش حکایت وقتی در سفر حجاز طایفه جوانان صاحب
دل همدم من بودند و هم قدم من بودند وقتها زمزمه کردندی و بیتی محققانه بگفتندی

الصحاح الزمزمة صوت الرعد ای کانوا یصیحون صیحة و بیتی محققانه بگفتندی
و عابدی در سبیل بسکون اللام منکر حال درویشان بود و بی خبر از درد ایشان
تا برسیدیم بنخیل بنی هلال اسم مکان کودکی سیاه از حی عرب ای قبیلة بدر آمد
و آواز بر آورد که مرغ از هوا در آورد ای اشتر عابد را دیدم که برقص در آمد
فی المصادر الرقص پای کوفتن و عابد را بینداخت و راه بیابان گرفت
گفتم ای شیخ در حیوانی اثر کرد این آواز و ترا اثر نمی کند نظم دانی چه گفت
مرا آن بلبل سحری فی بعض النسخ مرا بدون الالف تو خود قوله خود تاکید
لقوله تو کی بعالی فی العرب انت نفسک کذا او کذا چه آدمی بکسر یاء ادمی والیاء التانی
للخطاب کز عشق نه خبری بسکون الزاء و قد یقرا بکسرهما و فیه ما لا یخفی
اشتر بشعر عرب در حالتست و طرب گر ذوق نیست ترا کثر بفتح الکاف العربی
والزاء الفارسی بمعنی المنحنی مقابل المستقیم طبع جانوری و ما وقع فی بعض
النسخ کج طبع بالجیم قیل انه سهو فان کج بمعنی کژ کج النون کذا فی بحر الغرایب
بس و عند هبوب الناشرات ای عند تحرک الریاح من جانب الی اخر سمیت
الریاح بالناشرات لنشرها السحاب فی الجو علی الحمی متعلق بهبوب والحمی بکسر
الحاء المهملة و فتح المیم موضع فیه ماء و کلاء الحمی ای یحفظ عن الدواب لاجل السلطان
یمیل غصون جمع غصن بضم الغین المعجمة و سکون الصاد المهملة فرع الشجر
البان حزب من الشجر له اغصان دقیقة یشبه به قدود الاحبة قال فعدکی غصن
البان خدک وردة و قال لعض الکمل البان شجر یقال له بالترکی سکود قون لا الحجر
الصلد ای الصلب الاملس یعنی اذا هبت الریاح علی الریاحین والبساتین یمیل

ويتحرك بها الاشجار النامية الرطبة لا الاشجار اليابسة القلبية والمقصود ان الاصوات
الحسنة والالحان الطيبة انما يستلذ بسماعها ذو الحس السليم والذهن القويم
فان العنين لا يعرف لذة الوقاع والمكفوف ليس له بجمال البارع استمتاع
وغير المصاب لا يتكلم بالاسترجاع حكي عن بعض المشايخ انه قال كنت امشي
مع اصحابي فوقت الهاجرة فجزنا بموضع يقول احدنا فقال هل بنا اليه
ثم قال ارايتك بهذا فعلت لا فقال مالك حس والتلذذ القلوب
بالاصوات الطيبة وكلنا منها البهائم لا يمكن جحوده فان الجمل يسكن الاصوات
الطيبة ويطرب بها كما ذكره الشيخ قدس سره حكي عن بعض المشايخ انه قال كنت
في البادية فوافيت قبيلة من العرب فاضافني رجل منهم فرايت غلاما اسود
مقيدا هناك ورايت جمالا ماتت بفناء البيت فقال لي الغلام انت الليلة
ضيف وانت على مولاي كريم فاشفع لي فانه لا يرد ك فقلت لصاحب البيت لا اكل
طعامك حتى تحل هذا الغلام فقال ان هذا افقرني واتلف مالي فقلت ما فعل
بك فقال له صوت طيب وكنت اعيش من ظهر الجمال فحملها احمالا ثقيلة وحدا لها
حتى سار مسيرة ثلثة ايام في يوم واحد فلما حط عنها ماتت كلها ولكن قد
وهبته لك وحل عن القيد فلما اصبحت احببت ان اسمع صوته فسالته عن ذلك
فامر الغلام ان يحدو على جمل كان على بئر هناك يستقى عليه فحدا فهام الجمل على وجهه
وقطع حباله ولم اظن اني سمعت صوتا اطيب منه ووقعت على وجهي حتى اشار عليه
بالسكوت هكذا افاد بعض الكمل شكر الله مساعيه **مثنوى** قوله بر كلش متعلق بقوله
در خروشند في بعض قوله هرچه يني در خروشست ولى دانه ازين معني كه گوشست نه بلبل

بركلش

بر كلش المشبن راجع الى الله يعني تسبيح خوانيست اصله تسبيح خوانى است
بياء الوحدة يعني تسبيح خوانند بر كل بخداى نه بلبلست فقط كه هر خارى اى هر
خارى را تسبيحش خوانند زبا نيست اى زبانى هست بياء الوحدة و
يجوز ان يبقى على ظاهره حملا على المبالغة ولحصول المعنى لا تظنن ان المسبح لله
هو العندليب فقط بل موجود له لسان يسبح او هو لسان يسبحه والمراد ليس الا هذا
وانما اورد لفظة خار قصدا الى ذكر الرقيب مع الحبيب في بيت واحد والله اعلم
حكايت يكى را از ملوك مدت عمر سپرى شد سپرى بضمتين السين المهملة والباء الفارسى
تمام كذا في بحر الغرائب وقائم مقامى نداشت وصيت كرد كه بامدادان نخستين
يعني اول كسى كه از در شهر بكذرد اى در بمعني الباب اندر آيد تاج پادشاهى بر سر
وى نهند يكسر تين امر من نهادن و تفويض مملكت بدو كنند اتفاقا اول كسى
كه در شهر در آمد كداى بياء الوحدة بود كه همه عمر لقمه لقمه اندوخته و خرقه بخرقه دوخته
اركان دولت و اعيان حضرت وصيت ملك را بجاى آوردند ملك يضم المك
و خزاين بدو ارزانى داشتند درويش مدتى مملكت راند بسكون النون و
الدال ماض من راندن تا بعضى از امراء دولت كردن از طاعت او بپيچانيد نداى
اعرضوا عنه و ملوك ديار هر طرف بمنازعت برخاستند و بمقاومت لشكر
آراستند في المجلد سپاه و رعيت بهم آمدند اى اجتمعوا و برخى اى بعضى از
بلاد بكسر الباء جمع البلد بفتحتين بمعني المدينه از قبضه تصرف او بدر رفت
درويش ازين واقعه خسته خاطر همى بود تا يكى از دوستان قديمش كه در
حالت درويشى قرين او بود بكسر النون از سفر باز آمد و او را در چنان مرتبه ديد

وکفت منت خدایرا عزوجل که بخت بلندت باوری کرد ای اینک جدک
وجعلک عالیا واقبال ودولت رهبری تا کلت بضم الکاف الفارسی ازخار
وخارت ازپای برآمد وبرین پایه بمعنی مرتبه رسیدان مع العسر یسرا ان مع
العسر یسرا روی عن النبی ع انه خرج الی الاصحاب ذات یوم فرحا مستبشرا وهو
یضحک ویقول ان یغلب عسر یسرین وهذا یدل علی ان الیسر الثانی مغایر الاول
بخلاف العسر علی ما اشتهر من ان النکره اذا اعیدت نکره کان الثانی غیر الاول
والمعرفه اذا اعیدت معرفه کانت الثانی عین الاول وعلیه قول الشاعر اذا
اشتدت بک العسری ففکر فی الم نشرح فعسر بین یسرین اذا فکرته فافرح
ولا یدل علی ان الثانی عین الاول علی ما قیل مص شکوفه کاه شکفتست بضمتین
بمعنی شکفته است بمعنی کشاده من شکفتن بضمتین بمعنی الفتح کذا فی بحر الجواهر
وکاه خوشید بمعنی یابس ویژمرده است فی بحر الجواهر خوشیدن بالجیم بمعنی
الثمرة الناضجه وهو غیر ملایم للمقام کما لا یخفی درخت وقت برهنه است یعنی عریان
وعاری است از لباس ورق وشکوفه وثمره ووقت پوشیده است باشان
کفت ای برادر تعزیتم کن چه جای تهنیت تهنیت علی وزن تعزیت صدها انجاه که
تو دیدی بخم نانی ولطنم وامروز تشویش جهانی منوی اکر دنیا نباشد
دردمندیم وکر باشد بمهرش بکسر المیم او بمحبه پای بندیم بلائی بیاء الوحده زین
جهان آشوب بمعنی الشوب بتقفیل آشوب وهو بالمد یرادف آسیب وقد مر
معناه که رنج خاطرست از هست ونیست اصلهما اکر واکر تدبیر مطلب کر توانکری
خواهی جز قناعت مفعول مطلب که دولتست یعنی منحصر است کر فتی زر بدامن

افشاند

افشاند تا نظر در ثواب او نکنی بیاء الخطاب ای لا تنظر الی ثوابه ولا تطلب الغنی
طمعا لهذا الثواب کز بزرگان شنیده ام بسیار صبر درویش به که بذل غنی فرد
اکر بریان کند بهرام کوری بالکاف الفارسی اسم ملک وقع هنا مفعول کند وفی علی بالیای
الی غنی نه چون پای ملخ بفتحتین الجراد باشد ذمولی بیاء الوحده یعنی تا نظر در ثواب
او نکند حکایت یکی را دوستی بود که عمل دیوان کردی مدتی اتفاق دیدنش
نیفتاد کسی کفت فلانرا دیر شد که ندیدی کفت من او را نمی خواهم که می بینم قضارا
یعنی اتفاق از کسان او یکی حاضر بود کفت چه خطا کرده است که از دیدن او ملولی
کفت خطایی نیست اما اهل دیوانرا وقتی توان دیدن که معزول باشد ومرا
راحت خویش بسبب دیدن او وعطایای او در دریغ او نباشد حیث بنادی
منی بسبب لزوم الاکرام والاعطاء او لا انه فی المشقه والتاذی دایما بسبب کثرة الاعمال
الدیوانیه وتدبیرها مص در بزرکی ودار وکیر وعمل قبیل دار وکیر بمعنی کیر ودار و
قد عرفت معناه راشناسان فراغتی دارند وزیعنی در زمان درماندکی
ومعزولی خرد دل پیش دوستان آرند حکایت ابو هریره رضه اسم رجل من الصحابه
قیل کان اسمه فی الجاهلیة عبد الشمس وفی الاسلام عبد الرحمن کنی بابی هریره
لان النبی ع رای فی ثوبه شنا لجلد فقال ما هذا یا عبد الرحمن قال هرة فقال ع
انت ابو هریره فاشتهر بهذه الکنیه وکان یحب ان یدعوه الناس بهذه الکنیه
تبرکا لفظ النبی ع وقد روی عن النبی ع خمسة الاف وثلثمائه واربعة وسبعین
حدیثا هر روز بخدمت مصطفی ع آمدی کفت یا ابا هریره زرنی غبا تزدد حبا
غبا فی مختار الصحاح الغب بالکسر فی الزیارة ان یاتی احدیوما دون یوم

قال الشيخ هوان يزور في كل اسبوع مرة وهي بعض المشايخ اذا احببت اخا في
الله فاقلل مخالطته في الدنيا تزدد مضارع مجزوم على انه جواب الامر حبا يعني هر
روز ميانه محبت زياده كردد حكايت صاحب دلي را كفتند بدين خوبي كه
آفتابست نشنيده ايم كه كسي اورا دوست كرفته است وعشق آورده كفت
از براي آنكه هر روزي توان ديد مكر در زمستان كه محجوبست ومحبوب قطعه
بديدار مردم شدن عيب نيست وليكن نه چندان كه كويند بس اكر خويشتن
را ملامت كني بتقصير متابعت هوا وهوس معذورست وليكن ملامت
نبايد شنيدن از كس يعني بسبب كثرة ملازمت وقد وقع ههنا في بعض النسخ
هكذا يكي از بزركان بادي مخالف در شكم پيچيدن كرفت وطاقت ضبط آن نداشت
بي اختيار ازوي صادر شد كفت اي دوستان مرا در آنچه كردم اختيار نبود
وبزه بر من ننويسيد كه راحتي بمن رسيد شما بكرم معذور داريد نظم شكم زندان
بادست اي خردمند ندارد هيچ عاقل باد در بند چو باد اندر شكم ايد فرو هل
كه باد اندر شكم بارست بر دل حريف ترش روي ناسازكار چو خواهد شدن
دست پيشش مدار الان الظاهر هذا ليس من هذا الكتاب بل قال بعض
المحققين اني رايت هذه الحكاية رسالة للشيخ الوحيد في الهزليات فالحقها بهذا
الكتاب بعض الناسخين حكايت از صحبت ياران دمشقم ملالتي پديد آمده بود
سر در بيابان قدس نهادم وبا حيوانات انس كرفتم تا وقتي كه اسير قيد فرنك شدم
در خندق طرابلس با جهودانم بكار كل بداشتند تا يكي از رؤسا جمع رئيس مثل جليس
وجلساء حلب بفتحتين بلدة معروفة كه سابقه ميان ما بود كذر كرد ومرا بشناخت

كفت

كفت اين چه حالتست وچكونه كذاري كفتم قطعه همي كريختم از مردمان بكوه و
بدشت كه از خداي نبودم بديكري پرداخت يعني كنت افر من الناس الى الجبل
والصحراء لئلا اكون متوجها الى الله فقياس كن كه چه عالم بود درين ساعت
كه در طويلهٔ نامردمم ساخت كه در طويله نامردمان ببايد ساختن مث
پاي در زنجير پيش دوستان به كه با بيكانكان در بوستان بر حالت من رحم آورد
وبده دينار از قيد فرنكم خلاص كرد وبا خود بحلب بفتحتين اسم بلدة معروفة
برد ودختري داشت بعقد نكاح من در آورد بكابين صد دينار چون مدتي
بر آمد دختر بدخو بود وستيزه روي نافرمان بود وزبان درازي كردن كرفت
وعيش مرا منغص داشتن چنانكه كفته اند نظم زن بد در سراي مرد نكو
هم درين عالمست دوزخ او زينهار بالياء از قرين بد زنهار بدون الياء
قال في بحر الغرائب زينهار بالياء وبدونها كلاهما كلمة تنزيه واستدل عليه بقول
الشيخ هذا وجاء بمعنى العهد وبمعنى الصحة ايضا واستدل عليه بقول الانوري
تا حشر منكشف نشود آفتاب اكر آيد بزير سايهٔ عدلت بزينهار وقنا ربنا
عذاب النار ق امر من الوقاية اي الحفظ وربنا منصوب منادي مضاف حذف
حرف ندائه اي ربنا عذاب نصب على نزع الخافض اي من عذاب النار قال بعض الكمل
هذا اقتباس من قوله تعالى فمن الناس من يقول ربنا آتنا في الدنيا وماله في الاخرة من
خلاق ومنهم من يقول ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار
وعن علي رضه انه قال الحسنة في الدنيا المراة الصالحة وفي الآخرة الحوراء وعذاب النار
المراة السوءة بادي اين زبان لعنت في المصادر التعنت زلت جستن در

از کرن همی گفت تو آن شخص نیستی که پدر من ترا از قید فرنگ بده دینار باز خرید گفتم
بلی بده دینارم باز خرید و بصد دینار بدست تو ام گرفتار کرد قطعه شنیدم گوسفندی
را بزرگی رهانید فاعله ضمیر بزرگ و مفعوله گوسفند از دهان و دست گرگی بیاء الوحدة
شبانگه کارد بر حلقش بمالید روان آن گوسفند از وی بنالید که از چنگال گرگم
در ربودی چو دیدم عاقبت گرگم تو بودی حکایت یکی از پادشاهان عابدی را پرسید که
اوقات عزیزت چون می گذرد ای کیف تمر و علی ای حال تذهب گفت همه شب در
مناجات و سحر در دفع حاجات و همه روز در بند اخراجات خواطر ملک فرمود تا وجه
کفاف او معین دارند تا بار عیال از دل او برخیزد مثنوی اگر گرفتار و پای بند
عیال دگر آزادگی مبند خیال غم فرزند و بار جامه و قوت بمعنی الزاد باز آرد ای
یمنعک ز سیر در ملکوت همه روز اتفاق می سازم که بشب با خدای پردازم شب
چون عقد نماز می بندم چه خورد بامداد فرزندم یعنی تشویش این قضیه پدید آید
حکایت یکی از متعبدان شام در بیشه سالها عبادت کردی و برگ درختان
خوردی پادشاه آن طرف بحکم زیارة بنزدیک او رفت گفت اگر مصلحت بینی در شهر
از برای تو مقامی سازیم که فراغ عبادت از این به میسر شود و دیگران ببرکات
انفاس شما مستفید شوند و بر اعمال صالح شما اقتدا کنند زاهد این سخن را قبول
نکرد وارکان دولت گفتند پاس ای رعایت خاطر ملک را مصلحت آنست که چند
روزی بشهر درآئی اگر صفای وقت عزیزان از صحبت اغیار کدورتی پذیرد اختیار
باقیست آورده اند که عابد بشهر درآمد بستان سرای خاص ملک را از برای او
پرداختند مقام دلکشای روان آسای یعنی روح آسای قال فی بحر الغرائب آن

بالمد

بالمد مصدر بالتی کی الستمه و تقال فی مصدره آسا کشیدن و بمعنی المثل بالفارسی
مانند نحو منک آسا و عنبر آسا و بمعنی صیغه امر من اسودن و قد یستعمل وصفا
ترکیبیا نحو روح آسا و مهمان آسا انتهی کلامه و لعل آسا لغة فی آسای او مقصور
منه کدلکش فی دلکشای مثنوی کل سرخش الشین راجع الی مقام چو عارض خوبان
ای مثل خدّهم سنبلش همچو زلف محبوبان میچان از نهیب بفتح النون لفظ
فارسی بمعنی الخوف برد عجوز هو برد مخصوص بمهر فی زمان الپیر یکون قریبا
من آوان قدوم لتعلق الی الروم شیر نا خوردن طفل دایه هنوز یعنی ان کل برخ
وان سنبل شیر نا خورده طفل دایه است هنوز شعر و افانین جمع فنن بفتحتین
فرع الشجر علیها جلنار بسکون اللام هو نور شجرة الرمان البری و یعالج به بالعار
گلنار بل هو معرب منه و قد وجدت فی کتاب الاستاد بخط الشریف هکذا جلنار
بضم الجیم و کسر اللام المشددة زهر شجرة الرمان اسهی و الجملة الظرفیة اعنی علیها
جلنار صفة افانین علقت ای تشبثت بالشجر الاخضر نار مرفوعة علی انه فاعل
علقت و الجملة الفعلیة مرفوعة المحل علی انها خبر المبتدا و هو افانین بناء علی
ان المعنی شجر اخضر علقت به نار ملک در حال کنیزکی خوب روی پیشش فرستاد
نظم ازین مه پاره عابد فریبی یعنی ان تلک الجاریة من طائفة تعالی فی حق کل واحد
منها مه پاره عابد فریبی ملایک صورتی طاوس زیبی قال فی بحر الغرائب زیب
بمعنی الزینة که بعد از دیدنش صورت نبندد وجود پارسایان شکیبی شکیب
بکسر تین بمعنی الصبر همچنان در عقبش غلامی بدیع الجمال ای عجیب الحسن و الها
الکمال لطیف الاعتدال اعتدال الاخلقیة و اعتدال الاخلقیا ملمع هلک الناس حوله

نصب علی الظرف وبحث تمیز من نسبة هلک الی فاعله وهو مبتداء وساق
خبره والجملة الاسمیة حالیة وبری من الاراه بمعنی التنجیر والجملة الفعلیة
اعنی بری مع فاعله الراجع الی ساق مرفوع المحل بانه صفة ساق ولا یسقی علی
وزن یری عطف علی یری وحذف مفعولی الفعلین لمجرد الاختصار مع
قیام القرینة ای هو ساق یریهم الطالس ولا یسقیهم الشراب دین از دید نشر
نگشتی بالکاف الفارسی بسر مالکسرة المجهولة ای لا یصیر مشبعا همچنان
گز فدات بضم الفاء اعاء العذب مستسقی هو من به مرض الاستسقاء نعوذ
بالله منه عابد لقمهء لذیذ خوردن گرفت و کسوت تطبیق واز اکل فواکه جمع فاکه
واز شم مشموم حلاوت و تمتع یافتن و درجمال غلام و کنزک نظاره کردن
و خردمندان گفته اند زلف خوبان زنجیر پای عقلست و دام مرغ زیرک
بیت در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش مرغ زیرک بحقیقت
منم امروز تو دامی بمعنی الشبکة والیاء للوحدة فی الجملة دولت وقت بجمع وقتش
بزوال آمد چنانک گفته اند قطعه هر که هست از فقیه و شیخ و مرید و زاهد
واز زبان آوران یعنی سخن دانان پاک نفس نفحتاین چون بدنیای
دون بمعنی دنی الجوهر فرود بمعنی فرو بمعنی اسفل آمد بعسل در بماند بسکون
النون ماض من ماندن والباء فی بعسل زایده والمعنی در عسل بماند
کامر نظره مرا امیحوبکس بارای ملک بدیدن او رغبت کرد عابد را دید
از هیئات تحسین کردیده بالکاف الفارسی و سرخ و سفید گشته و فربه
گشته و بر بالش دیبا تکیه زده و غلام پری پیکر بالباء الفارسی الکاف

الوزن بمعنی الصوت بامروحهٔ پر طاووس بالترکی پلپیزه بربالای سرش
ایستاده بر سلامت حالش شادمانی کرد واز هر دری یعنی از هر باب والیاء
للوحدة سخن گفتند تا ملک بانجام سخن یعنی در آخر سخن گفت این دو طایفه را
در جهان دوست دارم احدهما علماء والثانی زهاد جمع زاهد را وزیر فیلسوف
یعنی حکیم جهان دیده حاضر بود گفت ای ملک شرط دوستی آنست که با هر دو
طایفه نکوئی کنی علما را زر بده تا دیگر بخوانند و زهاد را مده تا زاهد بمانند
فرد نه زاهد را درم باید نه دینار چو بستد من ستدن بمعنی الاخذ یعنی چونکه زاهد
دینار و درم بستد زاهد دیگر بدست آر که آن زاهد نیست قطعه آنرا که
سیرت خوش و سیریست با خدای نان وقف و لقمهء دریوزه زاهدست انگشت
خوب روی و بنا گوش دلفریب بی صفت ترکیبی یعنی دل را فریبنده شود تا گوشوار
بالکاف الفارسی و خاتم فیروزه شاهدست یعنی محبوبست دیگر درویش
نیک سیرت فرخنده رای را نان رباط بکسر الراء بمعنی خانقاه و تکیه که وقف می
کنند وله معان اخر ولیست برات ههنا و لقمهء دریوزه کو مباش لفظ کو ههنا مفخم
علی ما سنائی نظایره فی هذا الکتاب خاتون خوب صورت و پاکیزه روی را نقش
و نگار بالکاف الفارسی عطف تفسیری لما قبله و خاتم فیروزه اسم حجر ثمین کاللعل
گو مباش فرد تا مرا هست دیگرم باید ههنا رابطة بمعنی است والمعنی
تا مرا دیگر خدای هم باید دست ثم قدم الرابطة للوزن گر نخوانند زاهدم شاید
حکایت مطابق این سخن پادشاهی را مهمی پیش آمد گفت اگر انجام این حالت
بر مراد من باشد چندین درم زاهد ترا بدهم چون حاجتش بر آمد و خاطر نشوش

بموجب شرط لازم آمد یکی از بندگان خاص کیسه درم بداد تا بر زاهدان تفرقه کند
گویند غلامی عاقل هشیار بحظ تعبیری بود همه او زکردید بالکاف الفارسی و شبانگه
باز آمد و درمها بوسه داد و پیش ملک نهاد و گفت زاهدانرا نیافتم گفت این چه حکایت
است آنچه من دانم درین شهر چهارصد زاهد اند گفت ای خداوند جهان آنکه زاهد
ست نمی ستاند و آنکه می ستاند زاهد نیست ملک بخندید و ندیمانرا گفت چندانکه
مرا در حق این طایفه خدا پرستان ارادتست و اقرار این شوخ دیده را بسکوه
لذا ابعنی این گستاخ را عداوتست و انکار و حق درین بجانب اوست ملت
زاهد که درم گرفت و دینار زاهد تر از وی بدست آر ملک امر من او رون حکایت
یکی از علما راسخ را پرسیدند که چه گوئی در حق نان وقف گفت اگر از بهر فی بحر
الغرایب بهر بفتح الباء العربیة وسکون الهاء حرف تخصص بمعنی لام بجای ای لاجل
جمعیت خاطر و فراغ عبادت می ستانند حلالست و اگر مجمع از بهر نان می نشینند حرام
ملت نان از برای کنج عبادت گرفته اند قوله اصحاب نان فاعل گرفته اند قوله کنج از
عبادت برای نان حکایت درویشی بمقامی رسید که صاحب آن بقعه کریم النفس
بود و طایفه اهل فضل و بلاغت در صحبت او هر یکی بذله و لطیفه بذله بفتح الباء بمعنی لطیفه
خنده له و لطیفه بخط تعبری لما قبله چنانکه رسم ظریفان باشد همی گفتند درویش راه
بیابان کرده بود و مانده شده و چیزی نخورده یکی از آن میان بطریق انبساط گفت
ترا هم چیزی بباید گفت گفت من گفتی درویش جواب داد که مرا چون دیگران فضل
و بلاغتی نیست و چیزی نخوانده ام بیک بیت از من قناعت کنید همگنان برغبت
دارا دست گفتند بگوی گفت ملت من گرسنه در برابرم سفره نانی قوله گرسنه مبتداء

وقوله در برابرم سفره نان مبتداء مؤخر مع خبر المقدم جملة اسمیة فی محل الحال ای حال
کون السفرة فی مقابلتی وقوله همچون عزبم بر در حمام زنان خبر المبتداء الاول
بپسندیدند و سفره پیش آوردند صاحب دعوت گفت ای یار زمانی توقف کن که پر
ستارانم بعنی کنیزکان اعنی الجاریة بریان می سازند درویش سر برآورد
گفت ملت کوفته بر سفره من گو مباش کوفته را نان تهی کوفته است را د
بکوفته الاول نفسه مشیرا الی ما معنی علیه من الالام السفر و بکوفته الثانی الطعام المخصوص
الذی یجعل من اللحم بعد الضربات الکثیرة بالسکین الکبیر حکایت مریدی گفت پیر
را ای قال مرید واحد لشیخه چه کنم از خلق برنجم اندرم بعنی اندر زحمتم علی ما مر که از زحمت
از بسیاری که بزیارتم همی آیند و اوقات عزیز مرا از تردد تشویش حاصل می
شود گفت هر چه الطالبان یقال هر که درویشانند وام بده بعنی تا مدیون باشند که
بعد از آن نمی آیند از بیم مطالبه وام و هر چه توانگرانند از ایشان چیزی بخواه که دیگر
گرد تو انگردند ای لا یحومون حولک اصلا ملت گر گدا بفتح الکاف الفارسی ای الفقیر ان
پیش رو ای مقدم لشکر اسلام شود کافر از بیم توقع برود ای بفرتا ور چنین بکسر الراء
ای الی بابه حکایت فقیهی پدر را گفت هیچ ازین سخنان دلاویز متکلمان قوله دلاویز
صفة لقوله سخنان دلاویز مضاف لا قوله متکلمان در من اثر نمی کند بعلت آنکه
نمی بینم ایشانرا کردار بکسر الکاف الوزنی بمعنی العمل الذی تفعله و تعقدا و علیه موافق گفتار
ای لا نی لا اری لهم فعلا و عملا یوافق قولهم مثنوی ترک دنیا بمردم آموزند خویشتن
سیم و غله اندوزند ای یکتسبون لنما عالمی را بکسر اللام والیاء للوحدة که گفت با شد بس
یعنی بلا عمل چون بگوید نگیرد اندر کس ای لا یتاثر من قوله احد عالم آنکس بود و بفتح الواو

که بد نکند نه بگوید بخلق و خود نکند یعنی نگوید بخلق آن چیزی را خود نکند قوله اتأمرون
الناس بالبر وتنسون انفسکم الآیه قال بعض الکملاء ای ویترکونها من البر کالمنسیات
عن ابن عباس انها نزلت فی احبار المدینه کانوا یأمرون باتباع محمد ص ولا یتبعونه
وقیل کانوا یأمرون بالصدقة ولا یتصدقون انتهی مص عالم که کامرانی بمعنی داشتن کام
ای المراد والیاء للمصدریة وتن پروری کند او خویشتن گم بضم الکاف الفارسی
است یعنی آن عالم خود گم شده است وقیل یحتمل ان یکون المعنی او خود را گم کرده است
والمال واحد کرا رهبری کند پدر گفت ای پسر بمجرد این خیال باطل نشاید روی از تربیت
ناصحان بر تافتن وراه بطالت گرفتن و علما را بضلالت منسوب کردن و در
طلب علم معصوم از فواید علم محروم ماندن مثل همچو آن نابینا ای که شبی یعنی فی لیلة من اللیالی
در وحل بفتحتی الواو والحاء المهملة الطین اللزج افتاد و گفت ای مسلمانان چراغی فرا راه
من دارید زنی فاجره بشنید و گفت تو که چراغ نه بینی بچراغ چه بینی لا یذهب علیک ان
ارتباط هذا الکلام بما قبله لیس بواضح فان التشبیه الذی ذکر بقوله همچو آن نابینا الخ
عن تکلف لا یخفی علی الذوق السلیم همین مجلس وعظ کلبه فی آخر الذوایب بضم الکاف
الفارسی والباء الموحدة الدکان وفی الصحاح الفارسی هو الذی یقال له بالترکی الاجی و
انسب لقوله بزاز است تا نقدی ندهی بضاعتی نستانی و اینجا تا ارادتی نیاری سعادتی
نبری بفتحتین قطعه گفت عالم بالاضافه بگوش جان بشنود ور نماند بفتح النون من
مانستن بمعنی المشابهة او من مانیدن بمعنی مانستن علی ما صرح به فی آخر الذوایب
بگفتنش کردار ای کردارش باطلست آنکه مدعی گوید خفته را خفته کی کند بیدار مرد
باید که گیرد اندر گوش یعنی پند و نصیحت را و گر نوشته است بوصل الهمزة پند بر دیوار

حکایت منظومه صاحب دلی بمدرسه آمد ز خانقاه بشکست عهد صحبت اهل طریق
را گفتم میان عالم و عابد چه فرق بود تا اختیار کردی از آن این فریق
را گفت آن گلیم خویش بدر می برد از موج وین جهد می کند که بگیرد غریق را
برای تخلیص حکایت یکی بر سر راهی مست خفته بود و زمام بکسر الزا القطا عدنه
اختیار از دست رفته عابدی بر سر او گذر کرد و در حالت مستقبح او نظر کرد جوان
مست سر بر آورد و گفت قوله واذا مروا باللغو مروا کراما قال الله تعالی وعباد الر حمن
الذین یمشون علی الارض هونا الی قوله والذین لا یشهدون الزور واذا مروا باللغو
الآیه قوله وعباد الرحمن مبتدا خبره قوله اولئک یجزون الغرفة کانه قیل وعباد الرحمن
الذین من صفاتهم یجزون الغرفة ای اعلی مواضع الجنة واللغو کل ما ینبغی ان یلغی ویطرح
من قول او فعال والمعنی واذا مروا الاعباد الرحمن باهل اللغو والمشتغلین به مروا
معرضین مکرمین انفسهم علی التوقف علیهم والخوض معهم شعر اذا رایت اثیما کن
ساترا وحلیما ای مطمئنة النفس لا تحرکها الغضب بسهولة یا من یقبح لغو علم لاثم کریما
الا ای شی لاثم کریما وقد قال الله واذا مروا باللغو مروا کراما قطعه متاب نهی حاضر
من تافتن ای پارسا روی از گنهکار ای لا تعرض وجهک عن العاصی بنخشایندگی در
وی ای بالفعل السیء تو بر من چون جوانمردی گذر کن حکایت طایفه رندان با نکار
درویشی بیاء الوحدة بدر آمدند و سخنان ناسزا گفتند و بزدند و برنجانیدند
شکایت پیش پیر طریقت برد یعنی پیش او برد و گفت چنین حالتی رفت گفت ای
فرزند خرقه درویشان جامه رضاست هر که درین کسوت تحمل نامرادی نکند مد عیست
مص دریای فراوان نشود تیره یعنی مکدر نشود بسیل بالکسرة المجهولة عارف که

بزنجد تنک بفتح التاء وضم النون آبست متنوز بالتنقیح دیکد کر کزندت رسد تحمل کن
که بعفو از کناه پاک کشوی ای برادر چو عاقبت خاکست خاک شو پیش ازان که خاک شوی
حکایت مطوّله این حکایه کشنوام من شنیدن که در بغداد رایت یعنی علم و پرده را
خلاف افتاد رایت از کرد بفتح الکاف الفارسی یعنی از غبار رداه و رنج راه کلاب کفت
با پرده از طریق عتاب قال للطیل العتاب مخاطبة الاذلال من و تو هر دو خواجه
تاشانیم یعنی انا وانت مملوکان لمالک واحد ولا یبعدان یجعل قولهم فی الترکی
قردش واداش من هذا اغلطان قرنداش و آداش فعوله بندهٔ بارکاه
سلطانیم نفس لما قبله من خدمت دمی ای مقدار ساعة واحد بنا سوده ام که
وبی گاه در سفر بوده ام تو نه رنج آزموده نه حصار یعنی قلعه ویحتمل ان یراد به المعنی
المصدری فی مختار الصحاح قال ابن السکیت حصره العدو یحصرونه اذا ضیقوا
علیه احاطوا به وبابه نصر وحاصروه ایضا محاصرة وحصارا انتهی نه بیابان
و باد و کرد و غبار خطف تفسیری قدم من بسعی پیشترست بالباء العربی و بهذان
الباءان کلاهما مکسوران مالک البجملة تو برای کنند بندکان مه روی
باکنیزان بمعنی کنیزکان یاسمین بوی من فتاده بدست شاکردان بسفر
پای بند و سر کردان کفت پرده در جواب رایت من سر باستان دارم
نه چو تو ان مثلک سر باسمان دارم هر که بیهوده یعنی بجای بیهوده ای فی غیر
موضعه کردن افراز د خویشتن را بکردن انداز د وقد مر معناه فی
الدیباجه حکایت یکی از صاحب دلان زور آزمایی را دید که بهم برآمده و در
خشم شده و کف بر دهان آورده کفت این را چه حالتست کسی کفت فلان

دشنام

دشنام داده است او را کفت این فرومایه هزار من سنکی بر می دارد و
طاقت یک سخنی نمی آرد قطعه لاف سرپنجکی و دعوی مردی بکذار ای عاجز نفس فرومایه
صفة عاجز یعنی ان عاجز فرومایه را چه مردی چه زنی کرت از دست یعنی اکر
از دست بر آید دهنی شیرین کردن کن که مردی اینست مردی آنست که
مشتی بزنی بر دهنی اخری اکر خود بر درد پیشانی پیل نه
مردست آنکه در وی مردی نیست یعنی انسانیت بنی آدم سرشت از خاک دارد اکر خاکی
نباشد آدمی نیست حکایت بزرکی را پرسیدم از سیرت اخوان صفا کفت
کمینه آنکه یعنی ان شخصست که مراد خاطر یاران بر مصالح خود مقدم دارد و حکما کفته اند
که برادر که در بند خویش است ای مستغرق فی قید نفسه نه برادر است و نه
خویش است ای ولیس بقریب من اقربا یک بیت همراه کر شتاب کند همره
تو نیست دل در کسی مبند که دلبسته تو نیست بیت چون نبود
خویش را دیانت و تقوی قطع رحم الرحم ههنا بمعنی القرابة بهتر از مودت
قربی القربی فی الرحم وهو فی الاصل مصدر یقول بینهما قرابة وقرب و قربی ومقربة
بفتح الراء وضمها وقیل کلاهما ای تقوی و قربی یقران بالاماله یاد دارم که
مدعی درین بیت بر قول من اعتراض کرد و کفت حق جل و علا در کتاب
مجید از قطع رحم نهی کرده است و بمودة ذی القربی فرموده و آنچه تو کفتی مناقض
آنست کفتم غلط کردی موافق قرآنست قال الله وان جاهداک ضمیر التثنیه را
للوالدین علی ان تشرک بی ما لیس لک به علم ای تشرک بی ما لا علم لک باستحقاقه للاشراک
تقلیدا لهما وقیل اراد بنفی العلم به نفیه ای تشرک بی ما لیس بشیء یرید الاصنام قوله

فلا تطعهما جواب ان ای فلا تطع الوالدین فی ذلک فانه لا طاعة لمخلوق فی معصیة
الخالق مصـ هزار خویش که بیگانه از خدا باشد فدای یک تن بیگانه کاشنا
باشد یعنی فدا باشد بان یک تن که بیگانه بشود از من یعنی از قربای من نباشد ولیکن
آشنا باشد بخدای تع حکایت منظومه پیر مردی لطیف در بغداد دختر خود را
بکفش دوزی الیاء للوحدة داد مردک الکاف للتصغیر المفید للتحقیر سنگ دل
چنان بگزید لب دختر مفعول گزید که خون از و بچکید بامدادان پدر چنان
دیدش پیش داماد رفت داماد لفظ فارسی بمعنی العروس و پرسیدش کای
فرومایه این چه دندانست چند خای لبش نه انبانست انبان بمعنی الجراب بمزاحت
المزاح التلطف والیاء للخطاب اخنی یخاطب شیخ سعدی لکل من القی السمع وهو
شهید ویقول بمزاحت بگفتم این گفتار ای ما حکیتک بهذه الحکایة الا بطریق المزاح
والملاطفة هزل بگذار وجد از وی بردار یعنی لکن ینبغی لک ان یترک ما هو الهزل من هذا
الکلام و یاخذ نصیبک منه من الحکمة والموعظة واشار الیه بقوله خوی بد در طبیعتی
که نشست ندهد دست جز بوقت مرگ از دست متعلق بنهد یعنی آن طبیعت ندهد آن
خوی بد را از دستش جز بوقت مردن و فی بعض النسخ نرهد بالراء المهملة من رهیدن
وهو الظ الاولی حکایت فقیهی دختری داشت بغایت زشت روی بجای زنان
رسیده یعنی بالغ شده و چون حیض را دید با وجود جهاز و نعمت کسی بنکاحت
او رغبت نمی نمود مصـ باشد دبیقی ای متاع منسوب الی دبیق وهو محل ورد
شعیب اسم موضع و دیبا بمعنی الدیباج ای الحریر که بود بر عروس نازیبا فی مختار
الصحاح العروس نعت یستوی فیه الرجل والمرأة ما داما فی اعراسهما تقول رجل

عروس

عروس وامرأة عروس وفی البحر زیبا بالترکی بر کلو و دیو الشغلو و زیبان مثله
فی الجملة بحکم ضرورت با ضریری یعنی اعمی عقد نکاحش ببستند آورده اند که در آن
تاریخ حکیمی از سرندیب اسم مکان برسید که دیده نابینایان روشن کردی فقیه
را گفتند چرا داماد را علاج نکنی گفت ترسم بینا شود و دختر ما را طلاق دهد
مصراع والمصراع فی الاصل احد طرفی الباب ثم اطلق علی نصف بیت للمناسبة
پنهان شوی بضم الشین بمعنی الزوج زن زشت روی وصف ترکیبی نابینا به
حکایت پادشاهی بچشم حقارت در طایفه درویشان نظر کردی یکی از ایشان
بفراست دریافت و گفت ای ملک ما درین دنیا بجیش یعنی بعسکر از تو کمتریم
و بعیش بفتح العین از تو خوشتر و بمرگ برابر و بقیامت بهتر مثنوی اگر
کشوری بکسر الکاف العربی بمعنی الاقلیم و کشور گشای وصف ترکیبی مثل کامران
فی قوله کامرانست و گر درویش حاجتمند نانست در آن ساعت که خواهند این
و آن مرد یعنی مردن خواهند نخواهند از جهان بیش با مالة الباء الموحدی از کفن
برد چو رخت از مملکت بر بست خواهی گدائی خوشترست از پادشاهی ظاهر درویشی
جامه ژنده بفتح الزاء الفارسی و کسر بمعنی کهنه است قوله موی سترده و در دعوی نشیند
از خلق بفتح الخاء المعجمة گر خلاف کنندش بجنگ برخیزد شدا بیان لصبرهم و حلمهم
و قوله که گر ز کوه فرو غلطد آسیا سنگی نه عارفست که از راه سنگ برخیزد بیان
رضائهم بقضاء الله هو و قوله غلطد من غلطیدن بمعنی التدحرج و فی نسخة الاستاد و
فی بعض النسخ غلتد بالتاء من غلتیدن بمعناه ایضا طریق درویشان ذکرست
و شکر و خدمت و طاعت و ایثار و بذل جاه و قناعت و توحید و توکل و تسلیم

وتحمل واعلم ان الرضا في اللغة الرضاء بالقسم وفي اصطلاح اهل الحقيقة هي السكون
عند عدم المالوفات وقيل هي الاكتفاء بالقليل وقيل هي الاستغناء بالموجود
وترك التطلع الى المفقود وان التوحيد على ثلثة اقسام توحيد الافعال وهو اول
مراتب التوحيد للمقيع وتوحيد الصفات وهو المرتبة التي لا يترقى اليها الا من حصل
له توحيد الافعال وتوحيد الذات وهو الذي لا يصل اليه من لم يترق الى المرتبتين
الاولتين وللمشايخ في كل من الاقسام الثلثة تحقيقات لطيفة وتدقيقات نفيسة
ان ذكرناها لطال الكلام وان التوكل هو الثقة بما عند الله هو واليأس عما في ايدي الناس
وقيل ان يستوي عنده الاكثار والاقلال وقيل هو اسقاط الهم للوقت الغائب
والتوكل على قسمين توكل العوام وهو تفويض امر الرزق الى الله وترك التعلق
بالاسباب ثقة بوعده واعتمادا على كرمه وتوكل الخواص وهو تفويض الامر الى الله
في كل شيء حتى يبقى العبد تحت احكام القضاء والقدر عديم الحركة والاختيار كالميت
بين يدي الغاسل يقلبه كيف يشاء وقيل التوكل بداية وهو صفة المؤمنين
والتسليم واسطة وهو صفة الاولياء والتفويض نهاية وهو صفة اخص الخواص
وان التسليم هو الانقياد وهو اظهار العبودية قبل التفويض وان لا يختار
العبد شيئا من امور دنياه ويكل اختيار ذلك الى مولاه ثم لا يختار خلاف ما
يختار له يكون قبل نزول القضاء والتسليم يكون بعده والتسليم والتفويض
من صفات اهل المعرفة وقد مدح الله بهما الاولياء وان التحمل هو الصبر وهو تجرع بالرضا
والثبات وعلامته ان يكون بين اصحابه بحيث لا يفرق بينه وبينهم وهو في غمرات البلاء و
بلذا في قوله فاصبر صبرا جميلا مر که بدين صفتها موصوفست تحقيق درويشست

اگرچه در

اگرچه درعباست نه درخرقه اما هرزه گوی وبی نماز هوا پرست وشهوتس باز که روزها
بشب آرد دربند شهوت وشبها بروز کند درخواب غفلت بخورد هرچه درمیان آید و
بگوید هرچه برزبان آید رندست اگرچه درعباست **قطعه** ای درونت برهنه تقوی خالی
از تقوی وزبیرون بضم الباء بمعنی البیرون یعنی واز بیرون جامه زیبا داری بیده
صفت رنگ مفعول مقدم لقوله بگذار بردر منقش را درحدت مگذار تو که درخانه بوریا
داری ای لا تعلق علی بابک الستر المنقش فانه لیس لک فی بیتک غیر الحصیر **حکایت**
منظومه دیدم گل تازه چند دست برگنبدی از گیاه بسته ای مختلطا معه گفتم چه بود
گیاه ناچیز تا درصف گل نشیند او نیز بکسر النون یستعمل بمعنی ایضا بگریست
گیاه وگفت خاموش صحبت نکند کرم فراموش قوله صحبت مفعول مقدم لقوله نکند
فراموش وقوله کرم فاعله یعنی کرم نکند فراموش صحبت را گرنیست جمال ورنگ
وبویم آخرنه گیاه باغ اویم الاستفهام علی سبیل الانکار من بنده حضرت کریم پرورده
نعمت قدیم گزی ضمنم وگر هنر مند لطفست بسکون التاء جز مقدم لقوله امیدم ازخداوند
باالکل بضاعتی ندارم وقدمه معنی البضاعة فلا نعید سرمایه طاعتی ندارم او چاره
کار بنده داند چون هیچ وسیلتش نماند رسمست وعادت که مالکان تحریر یعنی
اعتاق عبد آزاد کنند بنده پیر ای یا خدای اصله یاری حذف یا في للوزن في الصحاح
الفارسی باری لفظ مشترک بین لغة العرب والعجم معناه الله خدای وفي العقول العادية
معنی قوله یار خدای ای بزرگ خدای لان بار بلفظ فارسی بمعنی بزرگ فی تنقیح اللفظ والمعنی
بلا تکلف گیتی بکسر الکاف الفارسی آرای وصف ترکیبی بمعنی مزین جهان بربنده پیر خود بخشای
امر من بخشاییدن بمعنی الترحم ای ارحم سعدی منادی بحذف حرف ندائه یعنی ای سعدی ره کعبه

رضا کیرا مرد خدا خدا کیر قوله بدبخت بسکون البا مبتدا وقوله کسی که جرخ که اسد تباید
مضارع من تافتن قال فی بحر الغرایب تافتن یعنی بمعنی الاحراق والاحراق وبمعنی
کسب الحرارة من الغیر منه قوله جهان ز آتش تیغها تافته وبمعنی الاشتعال وبمعنی الالحناء
وجعل الشی منحنیا وبمعنی بورمق بالترکی ومنه قولهم موی تاب وبمعنی الاعراض وهو المراد
ههنا ومنه قول البساطی لعل رخ متاب از نار اگر بپشت نیاز آرد کسی نازنین آن به که
وخاطر نیازارد کسی زنین در ای اعرض عن باب الله وبجر برئیس الاعضاء ای الراس
عن کلها مجازا مرسلا که درد کر نیاید یعنی لا یجد خیر باب الله **حکایت** از حکیم پرسیدند از
شجاعت و سخاوت کدام بهتر است گفت آنکه سخاوت هست شجاعت حاجت نیست
نظم نوشته است وفیما وصل الناس من النسخ کتب نوشتست بحذف الالف فی الخط ایضا
ولکنه سهو طاوف مما نقلناه من الصحاح الفارسی من انه یجب اثبات الف است خطا اذا
اتصل بکلمة مفتوحة الآخر بر کور بهرام کور کلاهما بالکاف الفارسی که دست کرم به
یعنی نکیست زبا زوی زور خانه حاتم طای ولیک تا ابد بماند نام بلندش
به بفتح الباء نیکوی مشهور ذکاة مال بدر کن ای اخرج که فضله رز بفتح الراء المهمله
وسکون الزاء المعجمة شجرة العنب را چو باغبان ببرند ای اذا قطعها بیشتر دهد انگور

باب سوم در فضایل قناعت

القناعة بالفتح مصدر قنع یقنع من باب علم اذا
رضی بما عنده وقنع یقنع قنوعا من باب فتح اذا سال ومنه قیل العبد حر ان قنع
والحر عبد ان قنع اقنع ولا تقنع مما شیء لیس سوی الطمع قال البشر الحافی القناعة ملک
ملک لا یسکن الا فی قلب مومن وقیل من باع الحرص بالقناعة ظفر بالعز والمروة خواهند
یعنی سایل منوبی در صف بتشدید الفاء بزازان حلب می گفت ای خداوندان نعمت اگر

شمارا انصاف بودی و ما را قناعت رسم سوال از جهان برخاستی **قطعه**
ای قناعت توانگرم گردان بالکاف الفارسی فیهما اصله توانگر گردان مرا یعنی
ای قناعت حیرتی غنیا که داری توهیج نعمت نیست کنج بفتح الکاف الفارسی
الخزینة وقیل بضم الکاف العربی ای زاویه صبر اختیار لقمانست هر کرا صبر نیست
حکمت نیست **حکایت** دو امیرزاده بودند در مصر یکی علم آموخت و دیگری مال
اندوخت این علامه عصر شد وان عزیز مصر گشت بفتح الکاف الفارسی پس
این توانگر بچشم حقارت در فقیه نظر کردی و گفتی من بسلطنت رسیدم و تو همچنان
در مسکنت بماندی گفت ای برادر شکر نعمت باری برمنست که میراث پیغامبران
یافتم یعنی علم و ترا نعمت فرعون و هامان و هو وزیر فرعون قیل انه اول من اوقد
بربوبیة فرعون وصدقه حین ادعی الالوهیة رسید یعنی ملک مصر **مثنوی**
من آن مورم که در پایم بمالند یعنی ناس بمالند مرا بپای نه زنبورم که از نیشم
بنالند کجا خود شکر این نعمت گزارم که زور مردم آزادی ندارم **حکایت**
درویشی را شنیدم که در آتش فاقه می سوخت و خرقه بر خرقه می دوخت و تسلی
خاطر خود بدین بیت می کرد **بیت** بنان خشک قناعت کنیم و جامه دلق که
بار محنت خود به که بار منت خلق لفظ بار فی الموضعین بمعنی الحمل با کسی
کسی گفتش چه نشینی که فلان درین شهر طبعی کریم دارد و کرم عمیم میان بخدمت
آزادگان بسته و بر در دلها نشسته اگر بر صورت حال تو مطلع گردد پاس
خاطر عزیزان منت دارد گفت خاموش که در نیستی مردن به که حاجت به پیش
کسی بردن که گفته اند **قطعه** هم رقعه دوختن به و الزام کنج صبر یعنی الزام کنج صبر

را بر نفس بهتر ست کز بهر جامه بو خواجگان نشست یعنی نشستن صفا که
یا عقوبت دوزخ برابر است رفتن بپای مردی بالپای المصدری همسایه یعنی
التسخ مردم همسایه در پای شست **حکایت** یکی از ملوک عجم طبیبی حاذق را بخدمت
محمد مصطفی ص فرستاد سالی چند در دیار عرب بود و کسی تجربتی پیش او نیامد و
معالجتی از وی در نخواست روزی پیش رسول آمد و گله بکسر الکاف الفارسی یعنی
شکایت کرد که مرا برای معالجت اصحاب فرستاده اند درین مدت کسی من التفات
نکرد تا خدمتی که بر بنده معین است بجای آرم رسول ع م فرمود که این طایفه را قاعده
هست که تا اشتها غالب نشود چیزی نخورند و هنوز اشتها باقی باشد که دست
از طعام بدارند حکیم گفت اینست موجب تندرستی پس زمین خدمت ببوسید
و برفت **مثنوی** سخن آنگه کند حکیم آغاز یا سر انگشت سوی لقمه دراز که زنا گفتنش
اصله از ناگفتنش خلل زاید یا ز ناخوردنش بجان آید یعنی ان الحکیم لا یشرع فی
التکلم و لا یطول انامله نحو اللقمة الا اذا تولد من عدم تکلمه الخلل او اصابته المخمصة من
عدم الاکل لا جرم حکمتش بود گفتار یعنی گفتارش حکمت بود خوردنش تندرستی
آرد بار یعنی ثمره **حکایت** یکی توبه بسیار کردی و باز بشکستی تا یکی از مشایخ
بدو گفت چنین میدانم که بسیار خوردن عادت داری و قید نفس از موی باریکتر
یعنی بر ان بقید نفس توبه و نفس چنین که تو می پروری زنجیر بگسلاند و آید روزی که
بدراند **بیت** یکی بچه گرگ می پرورید چو پرورده شد خواجه را بدرید **حکایت** در
سیرة اردشیر بابکان روی الاستاد ان اسفندیار بن گشتاسب شاه المشهور
باسفندیار روئین تن لما اصاب عینه سهم خرج من ید رستم زال بحکم الخطاء مات

عن قریب

عن قریب و اوصی ابنه بهمن لرستم علی ان یربیه و یعینه للسلطنة فی طلبه گشتاسب شاه
جل للتربیة وسماه باردشیر و زوجه بنته و ولد منهما ابن سماه ساسان ثم ولدت
لبنت فی غایة الحسن و الجمال فاحبها اردشیر غایة المحبة حتی اتخذها امراة لنفسه و
کان من مذهبهم التزوج للاولاد و الاحفاد ثم مات بهمن عن قریب فاوصی سریر
السلطنة لبنته فخرج اخوها ساسان بالعزة و اتی الی دیار الهند و کان شبانا
یرعی الغنم ثم ولد له ابن و سماه ساسان ایضا و کان هذا ایضا شبانا ثم لما
ولد له ابن سماه ساسان ایضا وقد کان ذلک شبانا ایضا ثم لما ولد لذلک الساسان
الثالث ولد سماه ساسان ایضا فظهر فی ذلک الساسان الرابع دجلات غایة
اللطافة و نهایة الجودة و القابلیة فترک رعی الغنم و اتی من الهند الی دیار جده و کان
الملک فی ذلک الزمان شخصا معروفا باردوان و قد کان لاردوان شخص مقبول من
امرائه کان سالار حشمه مسمی ببابک و یقال له بابکان ایضا فاتی ساسان الی
سدة بابک فخدم فی بابه حتی حصل عنده غایة التقرب و کان بابک یستحسن اراءه
و اخلاقه فاذا رای بابک فی لیلة من اللیالی فی رویاه ان ساسان قد رکب علی فیل کبیر
و الناس باسرهم یسجدون بین یدیه و هکذا رای مرارا رؤیاه فی غایة الشرف
و الرفعة فزوج لبنته و ولد منهما ابن سموه باردشیر و کان فی ذلک الفضل غایة
العقل و نهایة الصلابة و القابلیة فسمعه اردوان فاتخذه خادما و لصحبته حتی
کان من مقربیه بحیث جعله ملک الملک لعسکره فبینما خرجا الی الصید فرمی اردشیر
سهما فنازع فیه معه ابن اردوان حیرا علی الزمه اردشیر مستدلا بان هذا السهم
من سهامی المعلمة بهذا الامر لسهامک المعلمة بذاک فاذا وقف علیهما اردوان

فانفعل من الزام اردشیر و تراءه معه فخط رتبته فجعله رئیس الاصطبل فلما مات اردوان
قام اردشیر بحربه و حربه مقامه و کان ملکا مشهورا ذکر فی التواریخ و یمیز عن جلال
اردشیر السفندیار یار اردشیر بابک او بابکان انما هنا ما سمعته من الاستاد و امده است
از حکیم مجربی پرسید که روزی ای فی یوم واحد فی بعض النسخ هر روز چه مایه طعام باید
خورد یعنی خوردن گفت صد درم سنگ کفایت کند گفت این قدر چه قوت دهد حکیم
گفت هذا المقدار یحملک و ما زاد علی ذلک فانت حامله یعنی این قدر ترا بر پای همی دارد
و هر چه برین زیادت کنی تو حمال ای و یقع فی بعض النسخ هکذا العاقل یاکل لیعیش
والاحمق یعیش لیاکل الملحق و الطاقة فلا العقل مت خوردن برای زیستن و ذکر کردنست
تو معتقد که زیستن از بهر خوردنست حکایت دو درویش خراسانی ملازم صحبت
یکدیگر بودندی و سیاحت کردندی فی مختار الصحاح ساح فی الارض یسیح سیحا و سیاحة
و سیحانا بفتح الیاء ای یذهب یکی ضعیف بود که بهر بفتحتین دو شب افطار کردی
وان دگر قوی که روزی سه بار خوردی قضا را بر در شهری بتهمت جاسوسی گرفتار
آمدند هر دو را در خانه کردند و درش بگل بر آوردند بعد از دو هفته معلوم
شد که بی گناهند در بگشادند قوی را دیدند مرده و ضعیف جان بسلامت برده در پس
عجب ماندند حکیمی گفت خلاف این عجب بودی که آن یکی بسیار خوار بود طاقت بی
نوائی یعنی بی زادی نداشت هلاک شد و آن دیگر خویشتن دار بود فقال فلان
خویشتن دار است ای ضابط نفسه بر عادت خود صبر کرد و بسلامت بماند قطعه
چو کم خوردن طبیعت شد کسی را اذا کان قلة الاکل من عادته المزاجیة و اخلاقه الطبیعیة
بسبب المزاولة و الممارسة کسی را چو سختی که عدم الاکل زمانا پیش آید سهل گیرد و گرش

پردرست

پرورست اندر فراخی چو تنگی بیند السختی بمیرد حکایت یکی از حکما پسر را نهی
کرد از خوردن بسیار که سیری بالکسر ای الشبع مردم را رنجور دارد
گفت ای پدر گرسنگی بکشد نشنیدی که ظریفان گفته اند که بسیری مردن به که
گرسنگی بردن گفت اندازه نگه دار قوله تعالی کلوا و اشربوا و لا تسرفوا اولها یا
بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد و کلوا و اشربوا ای ما طاب لکم و لا تسرفوا انه
لا یحب المسرفین ای فان الله لا یرتضی فعل المسرفین حکی ان هارون الرشید
کان له طبیب نصرانی حاذق فقال لعلی بن الحسین بن واقد لیس فی کتابکم من علم
الطب شیء والعلم علمان علم الابدان و علم الادیان فقال له قد جمع الله الطب کله
فی نصف آیة من کتابه فقال ما هی قال قوله تعالی کلوا و اشربوا و لا تسرفوا فقال النصرانی
فقال النصرانی و لا یؤثر من رسولکم شیء من الطب فقال قد جمع رسولنا الطب فی الفاظ
یسیرة قال و ما هی قال قوله علیه السلام المعدة بیت الداء والحمیة راس کل دواء و اعط کل بدن
ما عودته فقال النصرانی ما ترک کتابکم و لا نبیکم لجالینوس طبا مت نه چندان بخور کز دهانت
برآید نه چندانکه از ضعف جانت برآید قطعه با آنکه در وجود طعامست عیش نفس
رنج آورد بفتحتی الواو والراء طعام که بیش بالیاء العربی از قدر بفتحتین بمعنی
المقدار بود گلشکر خوری بتکلف زیان کند ور نان خشک دیر خوری گلشکر بود
حکایت رنجوری را گفتند دلت چه میخواهد گفت آنکه دلم هیچ نخواهد یعنی اجابت
ذلک المریض بانی اطلب ان لا اطلب خاطری شیئا مت معده چو پر گشت بفتح الکاف
الفارسی اذا کان المعدة ممتلیة شکم درد خاست سود ندارد همه اسباب راست
ای لا ینفعه کل معالجة مجربة حکایت بقالی را درمی چند بر صوفیان گرد بگفت الکاف

الفارسی من بود ولعنا اجتمع در اصل علی طایفة من المتصوفة دینا لبقال وهر روز مطالبت
کردی وسخنهای ناخوش کفتی اصحاب از تعنّت او والتعنّت طلب الزلة کذا فی مختار
الصحاح خسته خاطر بودند وجز از تحمل چاره نبود صاحب دلی از آن میان کفت نفس
را وعده دادن بطعام آسان ترست که بقال را بدرم **قطعه** ترک احسان خواجه
اولیتر کاحتمال جفای بوابان بتمنای کوشت مردن به که تقاضای زشت قصابان **حکایت**
جوانمردی بیاء الوصل را در جنگ تاتار جراحتی هول رسید یعنی اصابه جراحة هایلة مخوفة
ممیتة فی الاغلب کسی کفتش فلان بازرکان نوشدارو دارد اکر بخواهی شاید
که قدری ازو بقدار دریغ ندارد و کویند که آن بازرکان بنجل معروف بود **مث** کر بجای
نانش اندر سفره بودی آفتاب تا قیامت روز روشن کس ندیدی جز بخواب جوانمردی
کفت اکر نوشدارو خواهم دهد یا ندهد و اکر دهد منفعت کند یا نکند بهر حال از و چیزی
خواستن زهر قاتل است **مث** هرچه از دونان بجمع دون بمعنی ناکس بمنت خواستی
بتن یعنی بفتح الخاء در تن افزودی و از جان کاستی بیاء الخطاب و کاستن نا الکاف العربی
بمعنی النقص من الشی و حکیمان کفته اند که اکر آب حیات فی المثل بآب روی فروشند
یعنی لو بیع ما الحیوة مثلا بما وجه الرجل ای بعرضه و ناموسه دانا نخرد فعل مضارع
منفی ای یختارون الا لا یشتری که مردن بعزت به از زندکانی بمذلت **مث** اکر حنظل خوری
بفتح الحاء المهملة والظاء المعجمة ثمرة العلقم وفی السامی العلقم کوشتة یقال له بالترکی
ابو جهل قرپوزی خوری از دست خوش خوی قال فی بحر الغرایب خوی بالواو الاصلی
مثل بوی بوی بمعنی العادة واما خوی بمعنی العرق بفتحتین فهو بفتح الخاء والواو
الرسمی یکون فی قافیة نی و مئی قال السوء لا ارام را بفتح از شکرم کی سمن لا اشکو لولو

زخوی از شیرینی بیاء الوصلة از دست ترش روی بفتحتین للوزن روی **حکایت**
یکی از علماء خوارزم یعنی جماعت بسیار داشت و کفاف اندک یکی از بزرکان
که حسن ظن بلیغ ای علی وجه المبالغة در حق او داشت بکفت روی از توقع
وی در هم کشید فاعل داشت و کشید راجع الی یکی از بزرکان و روی مع
فاعل بکفت راجع الی یکی از علما و فی بحر الغرایب وی ضمیر غایب بمعنی او و تعرض
سؤال از اهل ادب در نظرش ناپسند آمد **مث** ز بخت بسکون التاء قوله
روی بسکون الیاء ترش بفتحتین للوزن کرده حال من مرو پیش یار
عزیز مرو که عیش برد نیز تلخ کردانی فی بحر الغرایب نیز حرف عطف بمعنی
الواو بحاجتی که روی تازه وی خندان او فرو نبندد یعنی مسدود نشود
کار آن کس که کشاده پیشانی است و قیل الیاء فی کاری متولد من الشباع
کسرة ما قبلها للوزن آورده اند که اندکی در وظیفه او زیادت کرده و بسیاری
از ارادت کم بفتح الکاف العربی یعنی ناقص کرد پس از چند روز چون محبت معهود
برقرار ندید و کفت **مث** بئس فعل الذم والمطاعم جمع مطعم و هو بالفتح لما یطعم
فاعله والمخصوص بالذم محذوف حین نصب علی انه ظرف لتکسب مضاف الی
الذل و هو بالضم ضد العز تکسبها ای تکسب انت تلک المطاعم والخطاب لکل من
یصلح ان یکون مخاطبا و یروی الذل بالرفع علی انه مبتدا و یکسبها بالیاء
التحتانیة علی صیغة الغایب فی محل الرفع علی انه خبر المبتدا والجملة الاسمیة فی محل
الجر باضافة الظرف الیها فعلی هذا فاعل یکسب ضمیر عاید الی الذل بجاز القدر بالکسر
ما یطبخ فیه منتصب اسم مفعول من انتصبه بمعنی نصبه والقدر بالفتح المنزلة والمرتبة

ومخفوض من المخفض ضد الرفع ولا یخفی ان المطاع الثانی فی مقام التعلیل للاول
والمعنی بئس المطاعم یکسبها حین الذل او بئس المطاعم حین کسب الذل
ایاها ای حین یکسبها الرجل ببذل السوال وسوان التوقع فانه وان نال
شیئا انتصب به قدره وغلا لکنه لمخفض من قدره ما قد ارتفع وغلا قال
علی کرم الله وجهه لنقل الصخر من قلل الجبال احب الی من منن الرجال
یقول الناس لی فی الکسب عار فقلت العار فی ذل السوال الصخر الحجر والقلل جمع
القلة بالضم وهی اعلی الجبل کالقلة مت نانم افزود وآب رویم کاست بی نوایی به از
مذلت خواست یعنی از مذلت خواستن وسوال کردن حکایت درویشی را ضرورتی
پیش آمد کسی گفت فلان نعمتی ناقیاس دارد اگر بر حاجت تو واقف گردد همانا
فی بحر الغرایب مانا وهمان وهمانا کلها بمعنی واحد والفرق ان همانا قریب للتحقیق
در قضای آن توقف روا ندارد گفت من او را نمی دانم گفت منت رهبری کنم
دستش بگرفت تا بمنزل آن کس آورد یکی را دید لب فرو هشته و تند نشسته البتاد بمعنی
دستوار کذا فی بحر الغرایب والصحاح الفارسی نشسته الظاهر انه کنایة عن کونه عبوس
الوجه سخن نگفت و باز گشت ای آن درویش گفتش چه کردی گفت عطای او بلقای او بخشیدم
قطعه مبر حاجت بنزدیک ترشروی که از خوی بدش فرسوده گردی
بالکاف الفارسی ای تغیرات مستاذیة فی الصحاح الفارسی فرسودن بمعنی الاستکراه اگر
گویی غم دل با کسی گوی که از رویش بنقد آسوده گردی الآن وبالفعل آسوده گردی یعنی تفرج و
تستریح الآن من مشاهدة وجهه البشاش حکایت خشکسالی ای القحط در اسکندریه
پدید آمد چنانکه عنان طاقت درویشان از دست رفته بود و درهای آسمان بر زمین

بسته و فریاد اهل زمین بآسمان پیوسته قطعه نماند جانور از وحش و
طیر و ماهی و مور که بر فلک نشد از بی نوایی افغانش عجب که دود دل خلق جمع
می شود یعنی جمع نمی شود ابر گردد و سیلاب دیده باران شش چنین سالی مخنثی
دور از دوستان که سخن در وصف او ترک ادبست خاصه یعنی خصوصا که در حضرت
بزرگان و بطریق اهمال از سر آن درگذشتن هم نشاید که طایفه بر عجز گوینده
حمل کنند برین دو بیت اختصار کنیم که اندکی دلیل بسیار بود و مشتی نمونه یعنی
چاشنی خرواری قال فی بحر الغرایب خرواری فی الاصل لحمار ثم اطلق علی کل حمل کان ما حمله
فیه اصلی لا مصدری قطعه گر تتر بکشد آن مخنث را تتری را بدان نباید کشت
یعنی از برای قصاصش چند باشد چو جسر بغداد و کش الشین فاعل باشد راجع الی قوله
آن مخنث آب در زیر آدمی برشت وهذا البیت کنایة عن کونه ولک المخنث ذا
ابنة چنین شخص که طرفی بفتح الراء بمعنی از نعت او شنیدی در آن سال
نعمتی بیکران داشت تنگدستان را سیم و زر دادی و مسافران را سفره نهادی
گروهی درویشان از جور فاقه یعنی فقر بجان آمده بودند آهنگ دعوت او
کردند و مشورت بمن آوردند سر از موافقت باز زدم و گفتم قطعه نخورد شیر نیم
خورده سگ یعنی فضلة طعامش گر بسختی بمیرد اندر غار تن به بیچارگی و گرسنگی
بنه و دست پیش سفله مدار گر فریدون شود بنعمت و مال ناهنرمند را بهیچ کس مشمار پرنیان
بفتحتی الباء الفارسیة والنون الحریر الصینی المنقش و نسیج فعیل بمعنی المفعول ای
الثوب المنسوج الثمین بر نا اهل بر بمعنی علی ان اهل بمعنی الجاهل لاجورد و طلاست
بر دیوار فی مختار الصحاح الطلا الکل ما طلیت به حکایت حاتم طایی را گفتند

از خود بزرگ همت تر در جهان دیدی باشید گفت بلی روزی جمعی شتر قربان
کرده بودیم و با امرای عرب بگوشهٔ صحرا برون رفتیم خارکنی را بفتح الکاف العربی
والیاء للوصل دیدم پشتهٔ خار فراهم آورده گفتم بمهمانی حاتم چرا نروی که خلقی بر
سماط او گرد آمده اند گفت مص هر که نان از عمل خویش خورد منت حاتم طایی
نبرد من او را بهمت و جوانمردی برتر از خود دیدم حکایت موسی علیه السلام درویشی
را دید از برهنگی بالکاف الفارسی الرمل اندر ریگ شده بود گفت ای موسی دعای
بکن تا خدای کفافی دهد فی مختار الصحاح الکفاف من الرزق القوت وهو ما کف
عن الناس ای اغنی که از بی طاقتی بجان آمدم موسی دعا کرد تا حق او را دستگاهی دهد
یعنی قدرت و مکنت و بعد اجابت آمد بعد از چند روز باز آمد از مناجات دیدش گرفتار
خلق انبوه بفتح الهمزة وسکون النون بمعنی الکثیر کذا فی الصحاح الفارسی بر وی گرد آمده
گفت این چه حالت گفتند خمر خورده و عربده کرده العربدة سوء الخلق ورجل معربد بکسر
الباء یؤذی ندیمه فی سکره کذا فی مختار الصحاح و یکی را کشته اکنون قصاص می کنند
مثنوی گربهٔ مسکین اگر پر داشتی ای لو کان للهرة الحلیمة جناح تخم گنجشک یعنی
الکاف فی الجیم البیض العصفور از جهان بر داشتی عاجز باشد که دست قدرت یابد
برخیزد و دست عاجزان بر تابد من تافتن یعنی موسی علیه السلام بحکمت جهان آفرین
اقرار کرد و از تجاسر خویش ای من جرأته فی الدعاء استغفار قوله ولو بسط
الله الرزق لعباده لبغوا بر خواند قوله لبغوا من البغی وهو الظلم ای لبغی هذا علی ذاک
و ذاک علی هذا فی الارض ولکن ینزل بقدر ای بتقدیر ما یشاء انه بعباده خبیر بصیر یعرف
ما یؤول الیه احوالهم فیقدر لهم ما هو اصلح لهم فیفقر و یغنی و یمنع و یعطی و یقبض و یبسط

کما هو توجیه للحکمة الربانیة ولو اغناهم جمیعا لبغوا ولو افقرهم لهلکوا قیل
هذه الآیة نزلت فی قوم من اهل الصفة تمنوا سعة الرزق والغنی شعر ما ذا
اخاضنک اخاض افعل من الخوض وهو الشروع واصله فی ورود الماء و شروعه
یقال خضت الماء اخوضه خوضا و خیاضا ای شرعت فیه ثم استعمل فی غیر ذلک مجازا
کذا قال بعض الکمل فی مختار الصحاح اخاض فی الماء دابته ای اقحمها وقوله
ما ذا اخاضنک یحتمل وجهین من الاعراب علی ما هو المشهور فی النحو احدهما
ان یکون ما استفهامیة و ذا بمعنی الذی و اخاضنک صلته والمجموع جزء ما
ای ای شیء الذی اخاضنک والثانی ان یجعل ما مع ذا اسما واحدا بمعنی ای شیء مرفوع
المحل بالابتداء ویکون الجملة الفعلیة خبره ای ای شیء اخاضنک ای جعلک خائضا یا مغرور
فی الخطر وهو بفتحتین الاشراف علی الهلاک والجار ای الذی فی و حتی فی قوله حتی هلکت
متعلقان باخاض فلیت النمل لم یطر بفتح الطاء المهملة لیناسب الخطر واصله
الکسر لانه من طار یطیر و هذا اعنی قوله لیت النمل لم یطر یضرب فیمن یطغی عند النعمة
والغنی لان النمل اذا نبت له جناح خطار یطیر عند حینه للمهالک مص سفله بکسر
السین یعنی شخص دون و ناکس چو جاه منصب و مرتبه آمد و زر گشتش یعنی آن
شخص دون سیلی خواهد بحقیقت گرشی سیلی بکسر السین المهملة اللطمة التی تضرب
علی وجوه الصبیان و غیرهم عند اسائتهم فی الادب ومنه قولهم فی الترکی سیله یعنی
انه یقصد ان یضرب سیلة علی کله ای علی قفاه ولا یخفی ان البیت لا یتزین الا بالکلم
المختلفة فی البیاد الاخیر این مثل آفرینه حکمی فرموده است هذا استفهام انکاری
واین مثل اشارة الی قوله مور همان به که نباشد پرش فی بعض النسخ بدل قوله این

مثل اه آن نشنیدی که حکیم چه گفت مثل پذیر را اخل بسیار ست ولیکن پسر گرمی
دارست یعنی ان اینه حار المزاج لا یناسبه اکل العسل فلذلک الحکمة لا یعطیه او یمنعه من
الاکل لا البخل وحسنه ب انکس که توانگرت نمی کرداند او مصلحت تو از بهتر داند
ای الذی لا یصیرک غنیا یعرف حالک وما یلایمک علی وجه اولی من معرفتک لها وهذا ایما الی قوله ٢
ولو بسط الله الرزق الایة حکایت اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان حکایت میم
کرد که وقتی در بیابان راه گم کرده بودم و از زاد معنی ولم تطرطی غایت زیاد لنقطه معی
باس چیزی نمانده بود و دل بر هلاک نهاده بودم که ناگه فی بخر الثواب ناکه و ناکاه و ناکهان
کلها بمعنی بغتة کیسه یافتم پر از مروارید هرگز آن ذوق و شادی فراموش
نکنم که پنداشتم ای ظننت تلک الکیسة گندم بریانست گندم بریان بالترکی قودلمش
بغدای و قیل انه و باز فراموش نکنم آن تلخی و ناامیدی که معلوم کردم که مروارید است
قطعه در بیابان خشک ریگ روان تشنه را در دهان چه در چه صدف
مرد بی توشه کوفتاد از پای اصله که او فتاد و سولفه فی افتاد بحذف همزة او
فتاد و کسر فاف وضم الکاف للواو فصار کوفتاد کذا قال بعض الکمل وقال بعض
من بعض الکمل الفصحاء انه قراء ذلک بسکون الفاء ولعل الظاهر بضم الفاء ماضی من
فتادن وسولفه فی افتادن وان کو اصله که او یعنی که آن مرد بی توشه بر کمر بند او
چه زر چه خزف بالترکی کستی حکایت یکی از عرب در بیابانی بیابا الوحدة از غایت
تشنگی می گفت شعر یا لیت قبل منیتی المنیة فعیلة بمعنی الموت وقبل ظرف افوز
یوما بدل منه والیوم زمان ما بین طلوع الفجر الی غروب الشمس وقد یستعمل فی مطلق
الوقت وهو المناسب ههنا افوز ای اظفر بمنیتی المنیة بوزن الظلمة المراد والمامول

ای یالیتنی افوز بمرادی قبل ان اموت نهر ای اجد علا انه بدل من منیتی ویجوز رفعه
علی انه خبر مبتدا محذوف ای هی ای تلک المنیة نهر قوله تلاطم رکبتی صفة
نهر وهو تفاعل من اللطم ومعناه بالفارسیة تواکبه دذن فیقال لاطمه
فتلاطما والتطمت الامواج ضرب بعضها بعضا واختار لفظ الماضی اظهارا
للحرص والرغبة فی وقوع التلاطم ان الطالب اذا اعظمت رغبته فی حصول امر
یکثر تصوره ایاه فربما یخیل ذلک الامر حاصلا فیعبر عنه بلفظ الماضی فاحفظ
منصوب با فیما ران جواب التمنی ای اخبرانا املاء قربتی حکایت همچنین در
قاع بسیط فی مختار الصحاح القاع المستوی من الارض فقوله بسیط بمعنی
المبسوط صفة کاشفة له مسافری گم شده بود و قوت بتشدید الواو و قوتش
بسکون الواو نمانده و درمی چند بر میان داشت بسیاری بگردید راه
بجایی نبرد و بسختی هلاک شد طایفه ای رسیدند و درمها دیدند پیش رویش نهاده
و بر خاک این کلام نبشته قطعه گر همه زر جعفری دارد بتشدید الراء للوزن و زر
جعفری دینار کبیر مشهور بالحبة کالدینار الافرنجی فی دیار نامرد بی توشه
بر نگیرد کام بالکاف الفارسی المطلوب وقد یقرا بالکاف العربی ای المراد در بیابان فقیر
سوخته را شلغم پخته به که نقره خام و نقره بالضم والسکون الفضة الغیر المعروف
حکایت هرگز از دور زمانه ننالیده بودم و روی از گردش آسمان در هم نکشیده
مگر وقتی که پایم برهنه بود و استطاعت پای پوشی نداشتم بجامع کوفه در
آمدم دلتنگ یکی را دیدم که پای نداشت سپاس و شکر نعمت حق بجای آوردم
و بر بی کفشی صبر کردم قطعه مرغ بریان بچشم مردم سیر کمتر است از برگ تره

که بر خوانست یعنی بر طعامست وانکه را دستگاه بالفارسی بمعنی القدرة ای اکثر
السؤال دفی الاصل سؤ الذی تحرفه العامة ویقولون درگاه گدا زاغ بح الزوایا
فقوله قدرت عطف تفسیری لما قبله نیست شلغم پخته مرغ بریانست **حکایت**
یکی از ملوک با تنی چند از خاصان در شکارگاهی بزمستان بکسر الزا
والمیم ای فی الشتا از عمارت دور افتاد شب در آمد خانهٔ دهقان ای
الزارع دیدند ملک گفت شب انجا رویم تا زحمت سرما بسکون الراء بمعنی البرودة
نباشد یکی از وزرا گفت لایق قدر بلند پادشاهان نباشد التجا بخانه دهقانی
بیاء الوحدة رکیک بمعنی ضعیف وسست بردن همینجا خیمه زنیم و آتش افروزیم
دهقان را خبر شد ماحضری ترتیب کرد و پیش سلطان برد و زمین ببوسید
وگفت قدر بلند سلطان بدین قدر نازل نشد ولیکن نخواستند که قدر
دهقان بلند شود ملک را سخن گفتن او مطبوع آمد شبانگاه بمنزل او
نقل کردند بامدادان خلعت و نعمت بخشید و در رکاب ملک قدمی چند
می رفت می گفت **قطعه** ز قدر شوکت سلطان نگشت بفتح الکاف الفارسی
چیزی کم از التفات بمهمان سرای دهقانی کلاه گوشهٔ دهقان بآسمان
رسید که سایه بر سرش افکند چون تو سلطانی چه حرف تشبیه بمعنا ای
سلطان مثلک **حکایت** گدای هول یعنی هولناک وهو الفقیر الذی یخاف
عنه کل احد ویستعیذ بالله من ان یتصف بمثل هذا الفقر الشدید را حکایت
کنند که نعمت وافر داشت یکی از ملوک گفت که می نماید که مال بیکران داری و مارا
مهمی هست اگر برخی ای البعض از ان دستگیری کنی چون ارتفاع ولایت رسید وفا کرده

شود گفته

شود گفت لایق بزرگوار خداوند جهان نباشد دست بمال چون منی گدا آلوده
که جو جو فراهم آورده ام گفت غم نیست که بکافران می دهم فی بعض النسخ
بترسی دهم الخبیثات للخبیثین **مص** که آب چاه نصرانی نه پاکست جهود مرده
می شوئید چه باکست بابا ای الوزی **شعر** قالوا عجین الکلس العجین فعیل بمعنی
مفعول والکلس بالکسر العاروج یبنی به بالترکی آهک دعجین الکلس من باب
جرد قطیفه لبس نظاهر قلنا نشد به بالسین المهملة من سددت الثلمة و
نحوها انسدها اصلحتها او نعتها شقوق جمع شق بالفتح وسو فی الاصل
مصدر المبرز بوزن المذهب المبضا ای المتوضا شنیدم که سر از فرمان
ملک باز زد و حجت آوردن و شوخ چشمی کردن بالترکی حشرلک ایلمک ملک
فرمود تا مضمون خطاب یعنی بمقدار ما امر بزجر و توبیخ یعنی سرزنش از و
مستخلص کردند ای اخذوا منه **مص** بلطافت چو بر نیاید کار سر به بی حرمتی کشد
ناچار هر که بر خویشتن نبخشاید گر ببخشد برو کسی فاعل نبخشد و شاید جزاء
الشرط و ملخصه من لم یرحم لنفسه لو لم یرحمه شخص آخر فهو یلیق به **حکایت** بازرگانی
را دیدم صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده و خدمتکاران داشت
شبی در جزیرهٔ کیش اسم مکان من الجزیرة بحجرهٔ خویش برد و همه شب نیارامید از
سخنهای پریشان گفتن که فلان انبارم یعنی بترکستانست و فلان
بضاعت بهندوستان واین قباله فلان زمینست قباله بمعنی
مکتوب قاضی و فلان چیز را فلان ضمینست گاه گفتی که خاطر اسکندریه
دارم که هوای خوشست و باز گفتی که دریای مغرب مشوشست سعدیا یک سفری

دیگر در نشست اگر آن کرده شود بقیه عمر بگوشه بنشینم و ترک تجارت کنم گفتم آن
کدام سفر است گفت گوگرد بفتحتی الکافین او بضمهما شی معروف بالکبریت پارسی
بچین خواهم بردن شنیدم که قیمتی عظیم دارد و از آنجا کاسهء چینی بروم آرم و دیبای
رومی بهند و پولاد هندی بحلب و آبگینهء بالکاف الفارسی یعنی قارورهء حلبی بیمن و
و برد یمانی متاع ابلق لطیف بپارس و از آن پس ترک تجارت کنم و بدکانی بنشینم
چندان ازین ماخولیا فرخواند که بیش بالباء الوحدة طاقتش نماند گفت ای سعدی
تو نیز سخنی بگوی از آنها که دیده یا شنیده گفتم نظم آن شنیدستی که در صحرای غور قیل
غور بضم الغین المعجمة اسم بلدة غربیة من سمرقند وفی مختار الصحاح الغور التهامة و ما یلی
الیمن والتهامة بلد والنسبة الیها تهامی بار سالاری در افتاد از ستور یعنی سالار
بار و هو التاجر لان سالار یعنی الامام و همام الحمل هو التاجر کذا سمعته من بعض الکمل گفت
چشم تنگ دنیادار را دنیا دار من یحب الدنیا و یطمع فیها و هو مضاف الیه لقوله چشم
تنگ یا قناعت پر کند یا خاک گور **حکایت** مالداری را شنیدم ببخل چنان معروف
بود که حاتم طائی بسخا و جود ظاهر حالش بنعمت آراسته و خست نفس جبلی بکسرتین
همچنان در باطنش متمکن که نانی بجانی از دست ندادی گربهء ابی هریره را بلقمه
ننواختی نواختن و نوازیدن مرادفان بالترکی اُخشمق و سگ اصحاب کهف را استخوانی
نینداختی فی الجملة یعنی بحصل کلام آنست که خانهء او را کسی ندیدی در گشاده یعنی مفتوح
الباب و سفرهء او را سرگشاده یعنی مبسوط **مصرع** درویش بجز بوی طعامش نشنیدی
و هذا کنایة عن شدة امساکه و منع طعامه عن الغیر بحیث لا یوجد منه حتی رائحته بل لا یعرفه
الاسماع والحیة مرغ از پس نان خوردن او هذا مضاف الیه لقوله پس ریزه نچیدی ای لا

یلتقط الطیر عقیب اکله کسیرة الخبز شنیدم که بدریای مغرب راه مصر مفعول مقدم
برگرفته و خیال فرعونی بالیاء المصدری در سر قوله حتی اذا ادرکه الغرق بعض
من الآیة اولها و جاوزنا ببنی اسرائیل البحر فاتبعهم فرعون و جنوده بغیا و
عدوا حتی اذا ادرکه الغرق قال آمنت انه لا اله الا الذی آمنت به بنوا اسرائیل
و انا من المسلمین الآن و قد عصیت قبل و کنت من المفسدین قوله فاتبعهم
فرعون ای طلبهم قوله بغیا و عدوا ای باغین و عادین او للعدو والبغی و ادرکه
الغرق ای لحقه آمنت انه ای بانه و من کسر فباضمار القول ای آمنت و قلت
انه الآن ای قال جبرائیل او قال الله تعالی أتؤمن الآن و قد ایست من نفسک و لم یبق
لک اختیار و قد عصیت قبل ای قبل ملک بحرک و کنت من المفسدین من الضالین
المضلین من الایمان ناگاه بادی مخالف کشتی برآمد چنانکه گفته اند **مصرع**
با طبع ملولت چه کند دل هذا الشطر [illegible] که نسازد بکسر الیاء بالترکی یریه
و سمعته من الاستاد نسازد بفتح النون شرطه بالفتح والسکون ضرب من
الریح یقال له بالترکی [illegible] شرطه همه وقتی نبود لایق کشتی دست دعا برآورد و فریاد بی
فایده کردن گرفت قال الله تعالی فاذا رکبوا فی الفلک هذا متصل بمحذوف دل علیه
شرح حال المشرکین سابقا ای هم علی ما وصفوا به من الشرک فاذا رکبوا فی الفلک
دعوا الله مخلصین له الدین کائنین فی صورة من یخلص دینه من المؤمنین
حیث لا یذکرون الا الله ولا یدعون سواهم فلما نجاهم الی البر و امنوا اذا هم یشرکون
ای عادوا الی حال الشرک **بیت** دست تضرع چه سود بندهء محتاج را وقت دعا بر خدا

وقت کرم در بغل بفتحتین الابط **قطعه** از زر و سیم راحتی برسان امد من
رسانیدن یعنی راحتی برسان بدیگران خویشتن هم تمتعی برگیر ای لا تجعل مالک
بل تمتع انت منه واحسن لا غیرک ایضا چونکه این خانه از تو خواهد ماند خشتی
از سیم و خشتی از زر گیر ای اقدر من لبنة من الفضة ولبنة من الذهب ولا
تصرف مالک الی ترتیبه وتزمیبه بل الی التصدق والتمتع آورده اند که در مصر اقاربی
درویش داشت یعنی وقد کان فی المصر من اقربائه الفقراء بقیت مال او
توانگر شدند جامهای کهنه بمرگ او بدریدند وخز فی مختار الصحاح الخز واحدة
المأخوذ من الثیاب وفی بعض شروح القدوری الخز اسم الدابة ثم سمی الثوب المتخذ من
وبره خزا ایضا وبالفارسیة پشم جانور دریای و دمیاطی اسم متاع ببریدند برای
دوختن قبا ثم در آن هفته یکی را دیدم از ایشان بر بادپای روان و غلامی پری
پیکر در پی او دوان صفة مشبهة من دویدن با خود گفتم **قطعه** وه که گر مرده
باز گردیدی ای لو رجع ثانیا بمیان قبیله و پیوند هو ما یتصل بک من الاقرباء رد
میراث سخت تر بودی وارثانرا زمرگ خویشاوند یعنی قریب وجیم کذا فی بحر الغرایب
سابقه معرفتی که میان ما بود آستینش بکشیدم و گفتم **بیت** بخور ای نیک سیرت
و سره مرد یعنی نیک مرد و سره بفتح السین المهملة بمعنی الجید کان نگون بالکاف الفارسی
بمعنی المنکس بخت کرد بکسر الکاف الفارسی کرد بفتح الکاف العربی ای جمع و نخورد دیعرا
علی وزن مرد للشعر **حکایت** صیاد ضعیف را ماهی قوی در دام افتاد طاقت
حفظ آن نداشت ماهی بروی غالب آمد و دام از دستش در ربود **بیت** شد ای رفت

غلای

غلامی که آب جوی بالاضافة آرد آب جوی آمد و غلام ببرد دام هر باری ماهی آوردی ماهی
این بار رفت و دام ببرد دیگر صیادان دریغ خوردند و ملامتش کردند که چنین ا
صیدی در دام تو افتاد نتوانستی نگاه داشتن ای لم تقدر علی ان تحفظه گفت ای
برادران چه توان کرد مرا روزی نبود و ماهی را همچنان روزی یعنی رزق مانده بود
حکایت صیادی روزی در دجله ماهی نگیرد و ماهی بی اجل بر خشکی نمیرد **حکایت**
دست و پا بریده یکی شخص هزار پای قتیل هو حیوان یقال له بالترکی قرق ایاقلو
دابکشت صاحبدلی برو بگذشت و گفت سبحان الله با هزار پای که داشت چون
اجلش فرا رسید از بی دست و پای نتوانست گریخت **مثنوی** چون آید ز پی
دشمن جان ستان ببندد اجل پای مرد دوان دران دم که دشمن بپایی رسید
کمان کیانی نشاید کشید کیان بفتح الکاف العربیة جمع کی بمعنی الملک العظیم قال فی بحر الغرایب
کیان یجیء علی ثلثة معان الاول بمعنی بیوت الاعراب البریة والاکراد التی یتخذونها من
اللبد والثانی بمعنی الطبایع ومنه قول اللطیفی این کیان بد کیان کز شکسته نیت غافلند
یارب ناز و نعیم و دولت و رفعت چراست والثالث جمع کی بمعنی پادشاه بزرگ
واصطلاح ارباب تواریخ انهم قسموا الملوک الماضیة من تحت ایران زمین علی
اربعة مراتب الاول ملوک پیشدادان والثانی ملوک کیان والثالث ملوک اشکانیان
والرابع ملوک ساسانیان **حکایت** ابلهی را دیدم سمین یعنی فربه و خلعتی در بر ثمین و
مرکب تازی یعنی فرس عربی در زیر و قصبی مصری هو نوع من الاقمشة المنسوج بالابریسم
قال فی بحر الغرایب قصب بفتح الاولی فی وفی الثانی ولعنی هو الذی یقال له بالترکی قصبه تحریفا من
العصابة وهی الثوب الذی تشد النساء به رؤسهن بر سر کسی گفت ای سعدی چگونه می بینی

ابن ثوب دیبای معلم ای ذی علم وهو بفتحتین قطعة من الثوب تخاط بطرفه وقد ترک فی
زماننا هذا برین حیوان لا یعلم کفتم ابن قطعه نوشتست که باب ازو نوشته است
بسو قد شایه مالودی ای بنی آدم حمار فاعل شابه والتنکیر للتحقیر وانما نصب عجلا وان کان
الظاهر رفعه علی البدلیة من حمار لیکون اقتباسا من قوله تعالی واتخذ قوم موسی من بعده من
حلیهم عجلا جسدا له خوار والحلی بضم الحاء وکسر اللام والباء المشددة جمع حلی المرأة بفتح الحاء
وسکون اللام وهو ما یحلی به من الذهب والفضة کثدی وثدی وقد یکسر الحاء وقری من
حلیهم بضم الحاء وکسرها کذا فی مختار الصحاح قوله جسدا ای بدنا ذا لحم ودم او جسدا من الذهب
خالیا عن الروح وانتصابه علی الحال او علی انه مفعول لحذف البیت علی الحکایة او بتقدیر
اعنی وجسدا بدل من عجلا فیهما وقوله له خوار صفة جسدا فی مختار الصحاح خار الثور یخور
خوارا بضم الخاء ای صاح قطعه باآدمی نتوان کفت ملذ این حیوان یعنی نتوان کفتن
که این حیوان با آدمی می ماند تخیل کما تری للنظم حکمدر دراعه بضم الدال وتخفیف الراء للوزن
واصله بتشدیده واصل الدرایع ودرع الحدید مؤنثة ودرع المرأة قمیصها وهو مذکر وادرع
الرجل لبس الدرع کذا فی مختار الصحاح وقد صححت فی بعض النسخ المعتمد بکسر الدال وفسرت
بالطیلسان وسمعت من بعض المهرة ان احد الدواعی هکذا صحیحها فی بالیغما دستار ونقش پروش
بکرد بکسر الکاف الفارسی در سمه السابر ملک هستی او که هیچ چیز بنیاید حلال جز خوانش
قطعه شریف اکر متضعف من الضعف بالفتح ضد القوة شود ضبال مبند که پایکاه یعنی مرتبه
بلندش ضعیف خواهد شد ور آستانه السمین یعنی زر بزند کمان مبر که بیهودی شریف خواهد
شد ای لا تظنن ان الشریف ینقص بنیانه شانه وعلو مکانه بان یکون معانه ضعیفا ضعفا
وکذا لا یرتفع قدر الیهودی بسعة حاله وکثرة ماله قطعه دزدی کدای را کفت لشدم بزای

که از برای

که از برای جوی سیم دست به پیش هر لئیم وناکس درازی کنی کفت بس دست
درازی بالیاء المصدریة تا یک حبه سیم به که ببرند یدانکی ونیم ای بدانق واحد ونصف دانق
واعلم ان المثقال وهو الدینار عشرون قیراطا والدرهم اربعة عشر قیراطا فسبعة مثاقیل
یکون مائة واربعون قیراطا فعشرة دراهم یکون کذلک وکل قیراط خمس شعیرات والمثقال
ما یکون کل سبعة منها عشرة دراهم فتعلق به احکام الزکوة والخراج ونصاب السرقة
والدیات والمهور کذا فی شرح الوقایة ودانق بکسر النون وفتحها السدس الدراهم معرب
من دانک کذا فی مختار الصحاح وبحر الغرایب حکایت منت ذی را یعنی زور بازو
واحکایت کنند که ازو هر بخالف بجان آمس بود وازخلق بالجاء المهملة فراخ ودست
تنک یعنی لکمایت فی بعض النسخ مشورت پیش پدر برد واجازت خواست که عزم
سفر دارم تا مکر بالکاف الفارسی بقوه بازوان دامن کامی بالکاف العربی بکف آرم بس
فضل وهنر ضایعست تا ننمایند عود بر آتش نهند ومشک بسایند ای لیظهر فایدتهما
مشک بضم المیم وسکون الشین المعجمة لفظ فارسی وبکسر المیم والسین المهملة عربی وقوله
بسایند یعنی سحق کنند پدر کفت ای پسر خیال محال از سر بدر کن وپای قناعت در دامن
نشت سلامت کشی بفتح الکاف العربی که بزرکان کفته اند دولت نه بکوشیدنست چاره کم جوشید
یعنی لا علاج للدولة الا فی الاضطراب والتسلیم الی الملک الوهاب بس کس نتواند کرفت دامن
دولت بزور کوشش اسم مصدر من کوشیدن که دانش من دانستن بی فایده است
وسمه بکسر السین ما یختضب به وتسکینها ایضا لغة کذا فی مختار الصحاح بالترکی اوستق
هذا وقیل هی بمعنی الکحل من وسمه او ای الثلاثة بسمه وکی برابرو کور دست اکر ابر بفتحتین
کسر موبت هنر دو صد باشد هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد جه کند زور مند وارون

بخت یعنی نحس بخت ومنه قول النبی علیه السلام ندانم بخت را یا من چه کینست یکی با لم بکه زین بخت
وارون باذوی بخت به که بازوی سخت پسر گفت ای پدر فواید سفر بسیار گفت
از نزهت ای شادی خاطر وجذب فواید ودیدن عجایب وشنیدن غرایب وتفرج بلاد
بضم الباء جمع بلد ومحاورت بالحاء المهملة ویحتمل بالجیم خلان جمع خلیل وتحصیل جاه و
ادب ومزید ای زیادة مال ومکسب ومعرفه یاران وتجربه روزگاران چنانکه سالکان
طریقت گفته اند **بیت** تا بدکان وخانه در گروی بکسر الکاف الفارسی ویاء الخطاب یعنی ما
دام کنت مرهونا عندهما ولم تخرج الی السیر والسفر هرگز ای خام آدمی نشوی برو اندر
جهان تفرج کن پیش از ان روز که از جهان بروی پدر گفت ای پسر منافع سفر
برین نمط است که بیان کردی نا شمار است ولیکن مسلم پنج طایفه است اول
بازرگانی که با وجود نعمت ومکنت غلامان وکنیزان جمع کنیزک کذا قیل وفی بحر الجواهر
کنیز وکنیزک کلاهما بمعنی الجاریة انتهی ولعل کنیزان جمع کنیز واما جمع کنیزک فهو کنیزکان
ولادیزون کردان چابک دارد هر روز بشهری وشب بمقامی وهر دم بتفرج گاهی
از نعیم دنیا متمتع می شود **قطعه** منعم بکوه ودشت وبیابان غریب نیست هرجا که رفت
خیمه زد وخوابگاه ساخت وانرا که بر مراد جهان نیست دسترس در زاد بوم
خویش ای موضع ولادت غریبست وناشناخت دوم عالمی بکسر اللام که بمنطق بفتح
المیم وکسر الطاء مصدر میمی بمعنی النطق شیرین وقوت فصاحت ومایه بلاغت هرجا که
رود بخدمتش اقدام نمایند واکرام کنند **قطعه** وجود مردم دانا مثال زر طلاست که هر کجا
الراء للوزن وطلا فی الاصل ما یستوعب الشیء وزر طلا بالترکی یلدز التون و طلا
المستعمل ههنا بمعنی الخالص بسبب انهم لا یتخذون الطلا الا من الذهب الخالص لا بمعناه الاصلی

لان الطلا ینبئ عن التزخرف والمقام آب عنه هکذا قیل ولا یخفی ما فیه که
هر جا که رود قدر وقیمتش دانند بزرگزاده نادان بشهر واماند
قال فی بحر الجواهر المعنی باز ماند بالترکی کزدیقال واکردن بالترکی کزوایلمک یعنی گشادن
وکذا یقال واداشتن بالترکی وطوتمق یعنی منع کردن وقدیجیء لتحسین اللفظ
قبل ان ع دلبریان که حشنه زد ودل ابود دوی وفا وانغت دوی جفا وا
بمعنی وایضا لغطة واسم جنس یطلق علی المطعومات المطبوخة مثل نخود واو
بماه واو بلغور واوشکنه واو یکون ایضا ادات مصاحبة ومقارنة بمعنی با الی
ثمن کلامه بعینه ولعل ههنا والمعنی باز او لتحسین اللفظ که در دیار غریبش
بهیچ نستانند سوم خوب رویی که درون صاحب دلان بمخالطت او میل
کنند وصحبتش را غنیمت شناسند وخدمتش را منت دانند که گفته اند اندکی
جمال به از بسیاری مال روی زیبا مرهم دلهای خسته است وکلید درهای بسته
قطعه شاهد انجا که رود بخت وحرمت بینند ور برانند بعقوبتش الشین راجع
الی شاهد وقوله پدر ومادر خویش فاعل برانند پر طاوس بر اوراق مصاحف
دیدم گفتم این منزلت از قدر تو می بینم بیش بالباء العربی بمعنی افزون گفت خاموش
ای اسکت که هر کسی که جمالی دارد هر جا پای نهد دست بدارندش بیش بالباء العربی
بیت چون در پسر موافقت ودلبری بود اندیشه نیست گر پدرش از وی بری یعنی
متبری بود او گوهرست گو بالکاف الفارسی امر من گفتن صدفش در میان مباش
که در یتیم را همه کس مشتری بود چهارم خوش آوازی که بحنجره داودی آب از جریان
ومرغ از طیران باز دارد المعنی بحسن صوته این فضیلت دل مردمان صید کند و

وارباب معنی بمنادمت وسطارت او رغبت نمایند لو سمعوا سماعی واصغانی
مرفوع تقدیرا بالابتداء والی حسن بفتحتین الاغانی جمع اغنیة جز من اسمعوا ما
مبتداء ذا اسم اشارة فی محل الرفع خبره الذی جسن وهو بالجیم وتشدید السین
المهملة بمعنی مس بید والموصول مع صلته صفة ذا والمثانی مفعول جس بسکون
الیاء فیه لاجل الضرورة قیل وقد جاء ذلک فی السعة ایضا نحو اعط القوس باریها
وفیه بحث والمثانی جمع المثنی وهو من الاعواد ما کان علی وتریه والمثالث ما کان
علی ثلثة اوتار فی بعض النسخ وعلیه نسخة الاستاد من ذا الذی حسن المثانی
بفتحتی الحاء والسین المهملتین علی انه صفة مشبهة مرفوعة علی انه خبر مبتداء
محذوف هذا والمقصود بهذا البیت ترجیح الاصوات الطیبة الخلقیة علی نغمات
الالات الغنائیة وعن النبی علیه السلام حسن الصوت مما انعم الله به علی صاحبه من
الناس وقیل فی قوله یزید فی الخلق ما یشاء هو الصوت الحسن وذم الله تعالی
الصوت القبیح فقال ان انکر الاصوات لصوت الحمیر ومن المشهور ان الله تعالی
اعطی داود من حسن الصوت ما لم یعطه احدا من خلقه وکان اذا قرأ الزبور
اجتمع لقرائته الجن والانس والطیور والوحوش وکانت الوحوش تؤخذ
باعناقها وما تنفر وقال النبی علیه السلام لابی موسی الاشعری حین سمع قرائته لقد اوتی
هذا مزمارا من مزامیر آل داود وسئل الجنید ما بال الانسان یکون هادیا فاذا
سمع السماع اضطرب فقال ان الله تعالی لما خاطب الذریة فی المیثاق الاول بقوله الست بربکم
قالوا بلی استغرقت عذوبة سماع ذلک الکلام الارواح فاذا سمعوا السماع حرکهم
ذکر ذلک قطعه چه خوش باشد آواز نرم و حزین بگوش حریفان مست صبوح بفتح المهملة اللغة بالتحرین

اذا ارق صوت بگوش حریفان مست صبوح بفتح پیشه وری که نعنی صاحب صنعة
فی البحر وزادات تشبیه معناه بالترکی لو لفال لسه ور بالترکی صنعتلو ومایه ور
مایه لو دیمکا ایضا بمعنی اکر بالترکی وایضا اذا دخل الواو العاطفة علی لفظة ار التی
هی ادوات الشرطیة اداة بحذف الالف لفظا وخطا وتعال ور سذا کلامه یعنیه
بسی باز و کنای حاصل کند تا آب دولی از بهی نان ریخته نشود چنانک
خردمندان گفته اند قطعه کر بغربی رود از شهر خویش سختی و محنت نبرد
بفتحتین پینه دوز بالترکی اسکیجی ورنجای قند از مملکت گرسنه ملک
بکسر اللام نیم اوز ظرف گرسنه خسبد وقیل ظرف چنین حفظها که بیان
کردم در سفر موجب جمعیت خاطرست و داعیه طیب عیش اما انک ازین
جمله بی بهره است بخیال باطل در جهان برود و دیگر کسی نام و نشانش
نشود چنانک گفته اند قطعه هر انک گردش گیتی بکین بکسر الکاف الوفی
او بر خاست بغیر مصلحتش رهبری کند ایام یعنی روزگار کبوتری که
دگر آشیان نخواهد دید و قد یصح نخواهد بالیاء یعنی آشیان دگر نخواهد دید
والحق هو الاول قضا همی بردش تا بسوی دانه و دام پس گفت ای پدر قول
حکما را چگونه مخالفت کنم که گفته اند رزق اگرچه مقسومست باسباب حصول
آن تعلق شرطست و بلا اگرچه مقدرست از ابواب دخول ان احتراز واجب
قطعه رزق اگرچند یعنی اگرچه وچند فی الاصل سوال عن العدد بمعنی کم الاستفهامیة
نا گاه برسد شرط عقلست جستن از درها ور چه کس بی اجل نخواهد مرد تو مرو
در دهان اژدرها درین صورت که منم با پیل دمان بزنم او اعزیه و با شیر ژیان

بفتح الراء الفارسی یعنی خشمناکی بنجه در افکنم مصلحت انست که بسوز کنم که از پی پیش
بالباء العربی طاقت نا توانی ندارم **قطعه** چون مرد در افتاد ز جای و مقام خویش
دیگر چه غم خورد همه آفاق یعنی اطراف جای اوست شب هر تو الکری بسرای همی رود
درویش هر کجا که شب آمد سرای اوست اورا مقام و مسکن و منزل چه حاجتست
هر جا که می رود همه ملک خدای اوست این بگفت و دست خواست و بدرزاو داع
کرد بفتح الواو کامروز روان شد بهنگام بالکاف الفارسی یعنی الوقت رفتنش
شنیدند که می گفت **بیت** هنر در که بخشش بنا شد بکام بجای او دکش بنعلم الصیر
کامرنحش نخوانند نام یعنی صاحب هنر چونکه بخت او بر مقتضای مرادش نباشد
بجای باید رفتن که نخوانند نامش را برسید یعنی روان شد تا برسید بکنار آبی که
سنگ از صلابت او بر سنگ همی آمد و آوازش بفرسنگ همی رفت **مفرد** سهمگین
بالکاف الفارسی یعنی هولناک و سهم هنا لفظ فارسی بمعنی الخوف آبی که مرغ آبی یعنی
مثل البط والاوز در وی ایمن نبودی کمترین السیاسنگ از کنارش در ربودی //
گروهی مرد مانرا دید هر یک بقراضه یعنی زر خرد کامرد در معبر بکسر المیم وفتح الباء
کشتی گذرگاه کذا فی الغیاث نشسته و رخت سفر بسته جوانرا دست عطا بسته
بود لا فلاله زبان ثنا در کشاد چندانکه زاری کردی یاری نکردند و گفتند **بیت**
با زر نتوانی که کنی بر کس زور ور زر داری بزور محتاج نه ملاح بی مروت از و بخنده
برگردید بالکاف الفارسی ای اعرضه عنه وجه هنا حکاه و گفت **بیت** زر نداری نتوان
رفت بزور از دریا زور ده مرچه باشد از یک مرد بیا رجوانرا ازین طعنه دل بهم بر
آمد خواست که ازو انتقام بکشید کشتی رفته بفتح الراء بود آواز داد که اگر پس جامه

دیپوشیده ام قانع شوی در یغ نیست ملاح بمعنی کشتی بان طمع کرد و کشتی باز گردانید
فرد بدوزد معنارع دو ختن شره بفتحتین وسکون الهاء فی مختار الصحاح
الشره غلبة الحرص وقد شره من طرب فهو شره دیده هوشمند در آرد طمع مرغ
و ماهی ببند چندانکه دست جوان بریش و گریبان ملاح رسید او را بخود در کشید
و بی محابا قبل سو لفظ فارسی بمعنی نا باکی والعونی المحاباة فرو کوفت بالکاف الفارسی
یارش از کشتی بدر آمد که پشتی کند یعنی مظاهرت و معاونت کند همچنان درشتی
دید و پشت گردانید مصلحت آن دیدند که با او مصالحت کنند و باجره کشتی مسامحت
یعنی جوانمردی نماید **مثنوی** چو پرخاش بینی برخاش بضم الباء الفارسی بمعنی
طرب تحمل بیار که سهلی به بندد در بکسر الراء کارزار بسکون الراء الاول ار
باب طرب لطافت کن انجا که سنی بزد قزم دانیغ تیز و قز بفتح القاف بمعنی ابریشم
کذا فی بحر الغرائب بشیرین زبانی و لطف خوشی توانی بعنی قادر شوی که پیلی را
بموی کشی بفتح الکاف بعذر ماضی در قدمش افتادند و بوسه چند بنفاق بر
سر و چشمش دادند و بکشتی در آوردند و روان شدند تا برسیدند بستونی
که بستونی ستون بضم السین المهملة بمعنی عماد از عمارت یونان در آب ایستاده
بود ملاح گفت کشتی را خللی هست یکی از شما که دلاور ترست و مردانه و زورمند باید
که برین ستون رود و ریسمان کشتی بگیرد تا عمارت کنیم خللش را جوان بغرور
دلاوری که در سر داشت از خصم دل آزرده یعنی متاذی القلب نیندیشید و قول
حکمای الکار نبوسه که گفته اند هر که را رنجی بدل رسانیدی اگر در عقب آن صد //
راحت برسانی از پاداش بالباء الفارسی بمعنی العوض آن یک رنج ایمن مباش

که بیکانه از جراحت بدر آید ای تخرج نصل السهم من الجراحة و آزاد فی تجر الغرایب
اسم مصدر مشتق آزردن یا بستکی اذ دلتق و یجی ایضا صیغه امر و فی بعض
الترکیب سیتعمل صفة مثل دل آزار و الستاد آزاد و المراد ههنا هو المعنی الاول
در دل بماند ب چه خوش کفت بکتاش با خیلتاش سمعت من بعض
الکمل انه قال بکتاش اسم لمصاحب پادشاه و خیلتاش بمعنی مصاحب و
قال الاستاد الظاهر انهما اسمان لشخصین چو دشمن خراشید ایمن مباش
قطعه مشو ایمن که تنک دل کردی چو ز دستت دلی بتنک آید قوله مشو جزاء مقدم
للشرط المؤخر و قوله چو دلست اد سنگ بر باروی حصار مزن که بود کز حصار
سنک آید یعنی یحتمل ان یقع علیک حجر من الحصار چندانک معقود بکسر المیم کشتی
یعنی زمام سفینه بر ساحل بپیچید و بر لای ستون رفت ملاح زمام کشتی بفتح الفاء
در ربود و کشتی براند و برفت بیچاره در آنجا متحیر بماند روزی دو بلا و محنت دید
و سختی کشید سوم روز خوابش کریبان کرفت و بآب انداخت بعد از شبا
نروزی دکر ای بعد یوم و لیلة بکنار افتاد از حیاتش رمقی رمق بفتحتین بقیه
الروح مانده بود برک درختان خوردن کرفت و بیخ کیاهان بر آوردن تا اندکی
قوت یافت سر بیابان نهاد و برفت تا تشنه و کرسنه و بی طاقت شد ناکاه
بسر چاهی رسید قومی را دید بر و کرد آمده بودند و شربتی آب به پشیزی ای
بفلس واحد همی آشامیدند جوانرا پشیزی نبود آب طلب کرد ابا کردند یعنی امتناع
کردند دست تعدی دراز کرد میسر نشد تنی چند را فرو کوفت مردان غلبه
کردند و بی محابا بزدند قطعه پشه با لبا ، الفارسی هکذا صح النسخ المعتمد و غ

العماح الفارسی یجوز ذلک بالتشدید و التخفیف یعنی بقه چو پر شد بزند پیل
را با همه مردی و صلابت که اوست مورچکانرا جمع مورچه مثل جوجکان
جمع جوجه چو بود اتفاق شیر ژیانرا بدرانند پوست دریدن و قوله پوست مفعول
بدرانند یعنی بدرانند پوست شیر ژیانرا بحکم ضرورت در پی کاروان افتاد
و برفت شبانگاه برسیدند بمقامی که از دزدان در خطر بالغایه بود //
کاروانیان را دید لرزه بر اندام افتاده و دل بر هلاک نهاده کفت اندیشه
مدارید که یکی منم درین میان به پنجاه مرد را جواب دهم و دیکر
جوانان هم یاری دهند مردمانرا بلاف او دل قوی شد و فاعل شدند
ضمیر دل و بصحبت او شادمان کشتند بفتح الکاف الفارسی و بزاد
و آبش دستکیری کردند جوانرا آتش معده بکسر العین بالا کرفته بود
ای قد کان ملتهبه و عنان صبر و طاقت از دست رفته لقمه چند از سر //
اشتها تناول کرد و دمی چند شربت آب از پی آن بیاشامید تا دیو درونش
بیارامید و خوابش دربود و بخفت پیرمردی پخته و جهان دیده در کاروان
بود کفت ای یاران بسکون النون من از این بدرقه بالترکی قلاوز بشما //
اندیشناکم نه چندانکه از دزدان چنانک حکایت کنند که عربی را درمی چند
بود و شب از تشویش لوریان بمعنی دزدان و قیل اصله طایفه یقال له بالترکی
قرجلو تنها خوابش نبردی یکی از دوستان نزد خود آورد تا وحشت
تنهایی بدیدار او منصرف کرداند شبی چند در صحبت او بود چندانک بر
درمهاش اطلاع یافت ببرد و بخورد و سفر کرد بامدادان

تحیر او دیدند عریان و گریان بکسر الکاف الفارسی یعنی باکی گفتند حال چیست مگر
در دریا ترا دزد برد گفت لا واللّه بدرقه یعنی لا واللّه دزد نبرد بل که بدرقه
برد درمهای مرا س هرگز ایمن ز مار نشستم تا بدانستم اجه خصلت
اوست یعنی لما علمت خصلة الحیة وشیمتها انقطعت عن مصاحبتها //
زخم دندان دشمنی بیاء الوحدة بتر است یعنی بدتر است قوله که نماید بچشم مردم
دوست صفة لدشمن وقوله نماید مضارع مجهول فاعله ضمیر دشمن وقوله //
دوست مفعول نماید یعنی زخم دندان این دشمن که دوست نماید بچشم مردم را
بتر است از زخم دشمنان دیگر قد تمت ههنا الحکایة التی حکاها بیرزکنه فلما اتمها
قال چه دانید ای یاران من که این جوان هم از جمله دزدان باشد بعیاری
فی مختار الصحاح رجل عیار ای کثیر الطواف والحرکة درمیان ما تعبیه کرده باشد
فی المصادر التعبیة بخط آمیختن وهی ههنا عبارة عن کونه حرفة لحالی تا بوقت
فرصت بسکون الراء یاران را خبر کند پس مصلحت آن می بینم که مر او را خفته
بگذاریم فی بحر الوافی مرکب علی معنیین بمعنی العود وبمعنی اللام التعلیلیة
ولعله ههنا صلة جوانان را تدبیر پیر استوار آمد و مهابتی از مشت زن در
دل گرفتند رخت برداشتند و جوان را خفته بگذاشتند آنگاه خبر یافت
که یافت آفتاب بر کتفش تافت ای طلعت الشمس علی ظهره واثرت حرارتها
فیه سر بر آورد و کاروان را ندید بیچاره بسی بگردید و ره بجایی نبرد و تشنه
وبی نوا فی الصحاح الفارسی نوا بالفتح لغة فارسی بمعنی النغمة والغنی وبالضم اسم
لمقام من مقامات العلم الموسیقی وفی بعض الکتب کلاهما بالضم ویفهم من بعضها

ان کلاهما بالفتح انتهی کلامه وهذا هو المراد ههنا واما النوی العربی فهو جمع نواة
الثمرة فلا تعلق له بهذا المقام فی مختار الصحاح واما النوی وهو جمع نواة
فهو یذکر و یؤنث وجمعه انواء روی بر خاک و دل بر هلاک نهاد با خود همی گفت
شعر من ذا یحدثنی ای من الذی یکالمنی ویزیل کربة الوحشة عن قلبی
وزم علی صیغة المجهول العیس بالکسر جمع اعیس کبیض جمع ابیض وهی الابل
التی یخالط بیاضها شیء من الشقرة وقیل هی کرائم الابل والواو للحال وقد مقدرة
ای والحال انه قد اذهب العیس وسیق بالسرعة وبقیت منفردا فی مختار الصحاح زم
ای تقدم فی السیر بهذا وقال الاستاد زم فعل من الزمام بمعنی خطام ای وقد علق
الزمام علی راس العیس وهو کنایة عن ذهابه ولا یخفی ما فیه من التکلف وقال
بعض من یتصلق بتحقیق هذا الکتاب ههنا الفاظ ذوات القعاقع ترکناها
حذرا عن الاملال ما بمعنی لیس و للغریب خبره مقدما سوی الغریب انیس مرفوع بانه
وهو من یوانس بمصاحبه س درشتی کند با غریبان کسی که نابوده باشد
بغربت بسی او درین سخن بود که پادشاه زاده در پی صیدی از لشکریان دور
افتاده بود بالای سرش فرا رسید و این سخن بشنید و در هیئتش نظر کرد
صورت ظاهرش پاکیزه دید و حالش پریشان پرسیدش که از کجایی و بد
ین جایگاه چگونه افتادی برخی ای بعضی از آنچه بر سرش گذشته بود اشارت
کرد ملک زاده را بر وی رحم آمد خلعت و نعمت داد و معتمدی همراه او کرد تا شهر
خویش باز آمد پدرش بدیدن او شادمان شد و بر سلامت حالش شکر گفت شبانگه
از آنچه بر سر او رفته بود از حالت کشتی و جور ملاح و روستایان و غدر بفتح الغین

وسکون الدال المهملة ترک الوفا کار وانیان با پدر ی گفت پدر گفت ای پسر نگفتمت
الستفهام علی سبیل الانکار در وقت رفتن که تهی دستان از دست دلبری بسته
وپنجه کستر شکسته **مت** چه خوش گفت آن تهی دستی سلحشور چو زر بهر از بنجاه
من زور المن معنا بمعنی المن وسو رطلان والجمع امنان کذا فی مختار الصحاح پسر گفت ای
پدر تا رنج و زحمت بر دو نبری گنج نداری تا جان در خطر ننهی بر دشمن ظفر نیابی و تا دانه
پریشان نکنی خرمن بر نگیری نه بینی که باندک مایه رنجی که بردم چه مایه گنج آوردم و به
نیشی که خوردم چه مایه نوش حاصل کردم فی نجا النوایب نیش بالکسر الجمهولة بمعنی
نشتر وسوانه یفصد به وبمعنی نشتر کل حیوان مثل النحل والعقرب والحیة وغیر ذلک و نوش
بحتی و بحلاحة معان بمعنی الشرب اسم مصدر وصیغه امر من نوشیدن و وصف ترکیبی
مثل دارو نوش وبمعنی العسل والشکر وغیر ذلک من الاشربة الطلوعة وبمعنی اسما لشیخ جنود
ابو الامن لنوظ لوز بالزا الجمهة ها علی المعنی الرابع کرچه بیرون رزق نتوان خورد در
طلب کاهلی نشاید کرد غواص کر اندیشه کند کام نهنگ هرگز نکند در گرانمایه بکسر
الکاف الفارسی بمعنی لولو و چنگ بالجیم الفارسی **حکمت** الیاسنگ زیرین متحرک نیست لاجرم
تحمل بار گران میکند **قطعه** چه خورد شیر شرزه بالفتح والکسر الانوف الغضوب کذا فی الصحاح
الفارسی درین غار یعنی لا یاکل الاسد الصیاد ما دام یسکن فی قعر الکهف ولم یخرج الی الصید
جواب للاستفهام الانکاری وکذا فی قوله باز افتاده را چه قوت بود گر تو در خانه
صید خواهی کرد دست و پایت چو عنکبوت بود پدر گفت ای پسر درین نوبت فلک ترا
یاوری بفتح الواو بمعنی معاونت کرد و اقبال رهبری تا گلت از خار و خارت از پای بدر
آید و صاحب دولتی بتو رسید و بر تو بخشید و کسر حالت را بتفقدی جبر کرد فی مختار الصحاح

تفقد الشیء طلبه بعد غیبته والجبران تغنی الرجل من فقره وان تصلح عظم من کسر و چنین اتفاق
نادر افتد و بر نادر حکم نتوان کرد **مت** صیاد نه هر بار شغالی گیرد شغال حیوان شبیه
بالثعلب یقال له بالترکی چقل افتد که یکی روز پلنگش الشین راجع الی الصیاد بخورد مثل
چنانکه یکی از ملوک پارس نگین بکسرتین والکاف الفارسی یعنی فص الخاتم گرانمایه
بر انگشتری داشت باری بحکم تفرج با تنی چند از خاصان بمصلی شیراز بیرون رفت
و فرمود تا انگشتری بر گنبد عضد اسم رجل نصب کردند تا هر که تیر از حلقه انگشتری
بگذراند خاتم او را باشد اتفاق چهار صد حکم انداز حاکم انداز من موالی الحکم و بدی از نصیب
فی الرمی البتة که در خدمت او بودند بینداختند جمله خطا کردند مگر کودکی که بر بام
رباطی رباط بکسر الرا الکاروانسرای و بام بمعنی السطح که ببازیچه تیر از هر طرف که انداختی
باد صبا تیر او را از حلقه انگشتری بگذرانید انگشتری را بوی بخشیدند ارزانی داشتند
و خلعت نامیکس دادند و کشش کرد تیر و کمان را بسوخت گفتند که چرا چنین کردی گفت
تا رونق اولین بر جای بماند **قطعه** که بفتح الکاف الفارسی وسکون الها بود بر حکیم
روشن رای نیاید درست تدبیری گاه باشد که کودکی نادان بغلط بر هدف
زند تیری **حکایت** درویشی را دیدم در غاری نشسته و در بمعنی باب
بر روی خود از جهان بسته و ملوک و سلاطین را در چشم همت او شوکت نمانده
قطعه هر که بر خود در سوال بکسر الراء گشاد تا بمیرد نیازمند بود آز بالمد الحرص بگذار و
پادشاهی کن گردن بی طمع بلند بود یکی از ملوک آن طرف اشارت کرد که توقع بکرم اخلاق
مردان آنست که بنان و نمک با ما موافقت کنی شیخ رضا داد که اجابت دعوت سنت
است دیگر روز ملک بعذر خدمتش رفت عابد برخاست و ملک را در کنار گرفت و تلطف

کرد چون ملک غایب شد یکی از اصحاب پرسید شیخ را که چندین ملاطفهٔ پادشاه
خلاف عادت بود درین چه حکمت گفت نشنیدهٔ بیت هر کرا بر سماط بضم
السین المهملة بنشینی واجب آید بخدمتش برخاست یعنی برخاستن
لطیفه بر وصف حال گوش تواند که همه عمر وی بفتح الواو نشنود آواز دف
و چنگ و نی دیده شکیبد بکسرتین ای یصبر ز تماشای باغ بی گل و نسرین بسر
بفتحتی الباء العوفی والسین المهملة اراد دماغ گر نبود بالش آکنده بالمد
والکاف الفارسی پر بفتح الباء الفارسی یعنی لو لم یکن وسادة امتلئت تریش
الطیر خواب توان کرد حجر زیر سر قوله حجر بسکون الرا مبتدا و قوله زیر سر
خبره والجملة الحالیه ای یمکن ان ینوم الرجل حال کون الحجر وسادة تحت راسه
ور نبود دلبر همخوابه ملوس ینوم معک فی بساط واحد پیش دست توان
کرد در آغوش خویش این شکم بی هنر بکسر الرا پیچ پیچ کلاهما بالجیم والباء
الفارسی صفة من پیچیدن کنایة عن الامعاء صبر ندارد که بسازد یعنی موافقت
کند من ساختن بهیچ باب چهارم در فواید خاموشی ای فی فواید الصمت
قال الرسول ع م من کان یومن بالله والیوم الآخر فلیقل خیرا او لیصمت وقال ع م
من فک لحیه وکف فکیه فهو من انفع الناس وقیل لذی النون المصری
من اصون الناس لنفسه فقال املکهم للسانه وقال ابن مسعود ما شی بطول
سجن احق من اللسان قیل ان ابا بکر الصدیق لو کان یمسک فی فیه حجرا کذا
وکذا سنة لیقل کلامه وانا العبد الفقیر الی رحمة ربه الحافظ سمعت من شیخی ومرشدی
و بمنزلة روحی فی جسدی انه قد امسک فی فیه حجرا اثنی عشرة سنة لتنبه عن الخطاء

کلما شر

کلما شرع التکلم وقال علی بن بکار جعل الله لکل شی بابین وجعل للسان
اربعة ابواب فالشفتان مصراعان والاسنان مصراعان وقال بعض الحکماء
خلق للانسان لسان واحد واذنان وعینان لیسمع اکثر مما یقول و
قیل للحکماء ورثوا الحکمة بالصمت والتفکر روی ان رجلا وقف علی لقمان
فی مجلس فقال الست الذی ترعی معی فی مکان کذا فقال بلی قال ما بلغک
ما اری قال صدق الحدیث والصمت عما لا یعنینی حکایت یکی از دوستانرا
گفتم امتناع سخن گفتنم بعلت آن اختیار افتاده است که در غالب
اوقات در سخن نیک و بد می افتد و دیدهٔ دشمنان جز بر بدی نمی آید گفت
ای برادر دشمن آن به که نیکی نبیند بیت هنر بچشم عداوت بزرگتر
عیبست گلست سعدی و در چشم دشمنان خارست نور گیتی فروز بضم
الفاء افروزنده چشمهٔ هور ای قرص آفتاب و هور مقصود من خرشید و
الواو للشعراء ای نور منور جهان که چشمهٔ آفتاب فقوله چشمهٔ هور بدل من
گیتی فروز فی بعض النسخ هور بالباء بدل الحاء بمعنی آفتاب ایضا لکنه پهلوی
بمعنی آفتاب کذا سمعت من بعض الکمل وقال فی بحر الغرایب هور یکتب بالواو
یذکر فی قافیة سرو تر ویجیء بمعان متعددة بمعنی الاطعمة والماکولات
وبمعنی الیوم الحادی عشر من شهور الفرس ویجیء صیغة امر من خوردن
و وصف ترکیبی مثل ربا خور وبمعنی آفتاب زشت نماید بچشم موشک کور الکاف
فی موشک للتصغیر ای الفارة الصغیرة الحقیرة العمیاء واراد به الخفاش شعر
وا خو العداوة ای صاحب العداوة وملازمها وقوله لا یمر بصالح جنح الا ویلمزه

بکذاب اشر فاعل یلمز ضمیر الاخ وضمیر المفعول الصالح واللمز الطعن والضرب
باللسان واصله الاشارة بالعین واشر صفة الکذاب وهو بفتح الهمزة وکسر
الشین المعجمة صفة مشبهة من الشر بالکسر یاشر بالفتح اشرا بفتحتین ای بطر ومتکبر
قال الله تعالی حکایة عن قوم صالح بل هو کذاب اشر یعنی لایمه من یغلبه بغض و
حقد برجل صالح مخلص فی قوله او هو یطعنه ویرمیه بانه کذاب هو ای اشر متکبر
وسیعلم غدا من الکذاب الاشر ولله در من قال واحسن المقال وعین الرضا
عن کل عیب کلیلة ولکن عین السخط تبدی المساویا **حکایت** بازرگانی را هزار
دینار خسارت وزیان افتاد پسرش را گفت نباید که این سخن را با کسی
در میان نهی گفت ای پدر فرمان تراست نگویم ولیکن خواهم بر فایده این مطلع
گردانی که مصلحت در نهان داشتن چیست ای ما گفت تا مصیبت دو نشود
یکی نقصان مایه یعنی سرمایه و دیگر شماتت همسایه الشماتة بالفتح الفرح ببلیة
العدو **مثنوی** مکوی اندوه خویش با دشمنان که لا حول گویند
قوله شادی کنان حال من فاعل گویند و هو ضمیر دشمنان **حکایت** جوانی خردمند
که از فنون فضایل حظی وافر داشت و طبع لطیف چندانکه در محافل جمع محفل
ای مجمع دانشمندان نشستی هیچ سخن نگفتی باری پدرش گفت تو نیز از
آنچه دانی چرا نگوئی گفت ترسم که بپرسندم ای بپرسند از آنچه ندانم و شرمسار
بوم **بیت** آن شنیدی که صوفی بیاء الوحدة الساکنة بعد الفاء المکسورة الاصلیة
می کوفت می کوفتن بالکاف العربی زیر نعلین خویش میخی چند یعنی یضرب الاوتاد
تحت نعلیه قوله نعلین قیل الظاهر بفتح تثنیة وقیل بکسر اللام ولیس بتثنیة

آستینش

آستینش گرفت سرهنگی بیاء الوحدة فاعل گرفت بیا نعل بر ستورم بند **حکایت**
یکی را از علما معتبر مناظره افتاد با یکی از ملاحده و با او بحث بر نیامد سپر بینداخت
و برگشت ای اعرض وانهزم فعنه کسی گفتش ترا با چندین علم و ادب و فضل و حکمت
با بی دینی بر نیامدی گفت علم من قرآنست و حدیث و گفتار مشایخ و او بدینها معنی
بایدها معتقد بکسر القاف نیست و لمی شنود بکسر الشین و فتح النون والواو و مرا
شنیدن کفر او بچه کار آید **مثنوی** آنکس که بقرآن و خبر انبیاء و اولیا و مشایخ ز و نرهی
من رهیدن بمعنی خلاص یافتن آنست جوابش که جوابش ندهی من دادن **حکایت**
جالینوس ابلهی را دید دست در گریبان دانشمندی زده و بی حرمتی کرده گفت اگر
این دانا بودی کارش با نادان بدین جایگه بالکاف الفارسی و سکون الهاء بمعنی
بدین مقام و مرتبه نرسیدی **مثنوی** دو عاقل را نباشد کین و پیکار ای لا
یکون بین عاقلین تباغض و حرب نه دانایی ستیزد با سبکسار یعنی با مرد سبک
و سار زاید لیفید المبالغة فی اللغة قال فی بحر الغرایب الحلم ان رضا رالجذ العظیم
المدور لان لفظ زار تدخل فی آخر کل اسم للدلالة علی کثرته مثل گلزار ولاله زار
و ربما یقلب الزای فی سین مثل ما کان آخره فاء نحو رخسار و شاخسار و کثرة الحلد
کنایة عن العظم والتدویر و قس علیه مثل کوهسار فانه کنایة عن عظم الجبل و
کثرة الاشجار و کذا چشمه سار و غیره الکراه دان بوحشت سخن گوید خردمندش بنرمی
دل بجوید دو صاحب دل نگه دارند موئی ای الخیطان رشتا واحدا بحث ینبغی علی
اتصاله همیدون یعنی همیشه و قوله سرکشی و آزرم جوئی یعنی در زمان سرکشی و در
زمان احترام بیان لقوله همیدون و آزرم بالمد و سکون الراء المهملة بعد الزاء المعجمة المفتوحة

الاحترام والاعزاز وههنا تبرء بفتح الواو والالف الساكنة للوزن اگر به هر دو صاحب
جاهلان اند اگر بخیر باشد بگسلانند بالكاف الفارسی مضارع من گسلاندن وهو
ههنا بمعنی گسیختن متعدیا قال فی بحر الغرایب گسیختن معناه بالترکی اوزمك واوزلمك
یستعمل متعدیا ولازما یکی را زشت خویی داد دشنام تحمل کرد وگفت ای خوب فرجام بالفاء
المفتوحة بمعنی الآخر والعاقبة بتر زانم که خواهی گفتن آنی بیاء الخطاب وقد قررنا معناه
فلا یفید که دانم عیب من چون من ندانی معناه چون بمعنی المثل **حکایت** سحبان وایل
یعنی ابن وایل بالیاء المنقطة بنقطتین تحتانیتین وسحبان شخص معروف فی العرب
بالفصاحة را در فصاحت نظیر نهاده اند بحکم آنکه سالی بر سر جمعی سخن گفتی ولفظی
را مکرر نکردی وگر همان لفظ تکرار اتفاق افتادی بعبارت دیگر بگفتی واز جمله
اداب ندمای ملوك یکی اینست **مث** سخن گرچه دلبند وشیرین بود سزاوار تصدیق
وتحسین بود چو یکبار گفتی مگوی باز پس بالباء الفارسی که حلوا یکبار خوردند بس
بالباء العربی بمعنی فقط یعنی چونکه حلوا را یکبار خورند فقط تو نیز سخن را یکبار
بگو که اگر تکرار می کنی حلاوتش **حکایت** یکی از حکما شنیدم که همی گفت هرگز یعنی
اصلا کسی بجهل خود اقرار نکند مگر آن کس که چون دیگری در سخن باشد هنوز
تمام نکرده او سخن آغاز کند همان اقرار کرده باشد بجهل خود **بیت** سخن را سر است
ای خردمند وبن یعنی که هر سخن را سر هست وبن هست هیچ درخت که او را سر
است وبن میاور نهی من آوردن بفتح الواو وضمها سخن در میان سخن
خداوند تدبیر یعنی صاحب تدبیر وصاحب فرهنگ یعنی ادب وکمال وصاحب
هوش یعنی عاقل نگوید سخن تا نبیند خموش مقصود من خاموش **حکایت**

تنی چند از بندگان سلطان محمود گفتند حسن میمندی را که سلطان امروز ترا چه
گفت در فلان مصلحت گفت بر شما هم پوشیده نماند گفتند تو دستور مملکتی آنچه با
تو گوید با امثال ما گفتن روا ندارد والدستور بضم الدال الوزیر الذی یرجع فی احوال
الناس الی ما یرسمه ویامر به واصله الدفتر الذی جمع فیه قوانین الملك وضوابطه ثم نقل
منه الی صاحب تلك الدفتر گفت باعتماد آنکه داند که بکسی نگویم پس چرا می پرسید
مث نه هر سخن که بر آید بگوید اهل شناخت بسر شاه سر خویشتن نشاید باخت
یعنی لا ینبغی ان یلعب براسه ویضعه فی میدان السیاسة بان لا یستر سر الملك عن الغیر
حکایت در عقد بیع سرای یعنی خانه متردد بودم جهودی گفت من از کدخدایان تجار
کدخدا المس یتولی امر البیت ودهخدا المس یتولی امر القریة کذا فی الفصول
العمادیة قدیم این محلتم لی این محله را من از قدیم الایام کدخدا شده ام وصف
این خانه چنانکه هست از من پرس بخر که هیچ عیب ندارد یعنی از من پرس اوصاف
این خانه بخر این وصف که هیچ عیب ندارد کانه یشیر الی ان کونه غیر معیب مشهور
فیما بین القوم بحیث لا یحتاج الی التفتیش وقد یقع فی بعض النسخ بالجیم قبل الراء المهملة
ام من خریدن گفتم بجز آنکه تو همسایه اوی **قطعه** خانه را که چون تو همسایه است
درهم سیم کم عیار ارزد یعنی درم سیم ارزد که آن سیم کم عیار یعنی غیر صحیح الوزن بلکه
یقال ذهب صحیح العیار اذا کان جیدا فی نفسه خالصا عن الغش وفاسد
العیار اذا کان بخلافه فقوله کم عیار یعنی کم گونه مغشوشا لیکن امیدوار
باید بود بتشدید المیم که پس از مرگ تو هزار ارزد **حکایت** یکی از شعرا پیش امیر
دزدان رفت وثنایی گفت فرمود تا جامه اش بکنند واز ده بدر کردند ای بحر چون

من الورنة سگان اى الكلاب در قفاى او افتادند خواست تا سنگى بردارد زمين يخ بسته
بسته بود عاجز شد گفت اين چه حرام زادگان مردمانند كه سگ را گشاده و سنگ را
بسته امير از غرفه بشنيد گفت اى حكيم از من چيزى بخواه گفت جامه خود مى خواهم اگر انعام
فرمايى **مص** اميدوارم بود بتخفيف الميم وفتح الواو بود آدمى بخير كسان جمع كس مرا بخير
تو اميد نيست بتشديد الميم بشر مرسان **مصراع** رضينا من نوالك بالرحيل النوال العطا
والرحيل اسم من رحل فلان يرحل رحلة ومن بمعنى البدل اى رضينا بالرحيل بدل نوالك
كقوله تعالى ارضيتم بالحيوة الدنيا من الآخرة اى بدل الآخرة وقول الشاعر فليت لنا من ماء
زمزم شربة مبردة باتت على طهيان اى بعضهم وقال طهيان خشب يبرد الماء عليه
سالار دزدان از ابر و رحمت آمد جامه بتو معود وقبا و پوستين بران مزيد كرد و درمى چند
بداد **حكايت** منجمى بخانه خود در آمد مرد بيگانه را ديد با زن او بهم نشسته بود
دشنام داد و سقط گفت و فتنه و آشوب برخاست صاحبدلى برين حال واقف
شد و گفت **مص** تو بر اوج فلك بوصل الهمزة چه دانى چيست چو ندانى كه در سراى
تو كيست **حكايت** خطيبى كريه الصوت خود را خوب آواز پنداشتى اى كان يظن نفسه
انه حسن الصوت و فرياد بى فايده داشتى گفتى اى لو سمعته لقلت فى حقه نعت غراب
البين در پرده الحان اوست غراب البين هو نوع بالتركى ألجه قرغه وقال ابو الغوث
هو نوع من الغراب احمر المنقار والرجلين واما ما كان يسمى بغراب البين اى البينونة
والفراق لان العرب كان يتطير به ويتفال بانه اذا خرج من داره ولقى هذا الغراب
فهو دال على الفراق بينه وبين مطلوبه هكذا سمعت من بعض الكمل يا آيت ان انكر الاصوات
اى اوحشها لصوت الحمير اى الحمار مثل فى الذم البليغ وكذلك نهاقه ولذلك يكنى عنه فيقال

الطويل

الطويل الاذنين وتوحيد الصوت لان المراد تفضيل الجنس فى النكير دون الاحاد او
لانه مصدر فى الاصل در بشان **نظم** اذا نهق الخطيب ابو الفوارس بدل من
الخطيب ويحتمل ان يكون عطف بيان له ولعله اراد بابو الفوارس هنا الحمار بتورية تلحق
وهو فى الاصل كنية الاسد كما ان ابو منقذ كنية للفرس وابو الاخطل كنية للبغل والجملة
الاسمية الخ قول له صوت جواب اذا و يهد صفة صوت يقال هد البناء يهده هدا كسره
وضعضعه واصطخر مفعول يهد وهو بكسر الهمزة وفتح الطاء بلدة من بلاد فارس
يعنى اذا رفع ذلك الخطيب صوته من غاية قوته وفرط فضاحته يهد اصطخر فارس
مع استحكامه وحصانته اذ الصوت القوى له تاثير فى هدم البناء ولذلك يستعان فى
هدم الحصون العالية باصوات البوقات كذا فى شرح المواقف ثم لا يخفى ان البيت
ناظر الى الاية الكريمة حيث شبه فيه ايضا رافع الصوت بالحمار وصوته بالنهاق ثم
اخلى الكلام من لفظ التشبيه واخرج مخرج الاستعارة مردمان ده بعلت جاهى كه داشت
بليتش مى كشيدند واذيتش مصلحت نمى ديدند اذيت على وزن بليت بمعنى الايذاء تا
يكى از خطباى ان اقليم كه با وى بعداوت نهانى داشت بارى برسيدن او آمده بود
و گفت ترا خوابى ديده ام يعنى رؤيا ديده ام در حق تو خير باد گفت چه ديدى گفت
چنان ديدم ترا آواز خوش بودى و مردمان از انفاس تو در راحت خطيب
اندرين لختى بينديشيد و گفت چه مبارك خوابست كه ديدى كه مرا بر عيب من مطلع كردانيدى
معلوم شد كه آواز ناخوش دارم و خلق از نفسم در رنجند توبه كردم كه دگر نوبت
نخوانم جز بآهستگى **قطعه** از صحبت دوستان برنجم بكسر الباء مضارع من رنجيدن
ويجوز بفتح الباء بمعنى در رنجم كما فى قوله بروز شب بره او بمعنى رنجم كما فى قوله البشت باب

که خلاق بدیع حسن نمایند عجیبم هنر و کمال بیند خادم کل دیکیمیں نمایند کو بضم
الکاف العربی کلمة الاستفهام دشمن شوخ چشم اراد به دشمنان شوخ چشمان
وکذا اراد بقوله چالاک چالاکان ولذا قال تا حبیب من این نمایند بصیغة المجهول علی
وفق ما سبق فی القافیتین حکایت یکی در مسجد سنجاریه بتطوع بانگ نماز گفتی ادان
یؤذن بغیر اجرة باوازی که مستمعان از و نفرت بودی وصاحب مسجد امیری بود
عادل و نیکو سیرت نخواستش رامو ذنان قدیمند که هر یکی را از ایشان پنج دینار
ادرار معه وظیفة است و ترا ده دینار می دهم تا بجای دیگر روی بر این اتفاق افتاد
و برفت بعد از مدتی پیش امیر باز آمد وگفت ای خداوند بر من حیف کردی که به ده دینارم
از ین بقعه روان کردی انجا که رفته ام راضی اند که بیست دینارم می دهند که جای دیگر
روم قبول نمی کنم امیر بخندید وگفت زینهار نستانی که بپنجاه دینارم راضی شوند
مـ به تیشه کسی نخراشد ز روی خارا گل بکسر الکاف الفارسی الطین وخارا حجر
علی معنیین احدهما بمعنی الحجر الشدید الصلب الذی لا یتأثر عن الغیر والثانی اسم متاع معروف
من الاقمشة والمراد ههنا هو المعنی الاول چنانکه بانک درشتی تو می خراشد دل مفعول
خراشد فی فاعله ضمیر بانک حکایت ناخوش آوازی ببانگ بلند قران خواندی صاحب
دلی برو بگذشت وگفت ترا مشاهره یعنی وظیفه در ماه که ترا ماه بماه می دهند چند است
گفت هیچ گفت پس این زحمت بخود چرا می دهی گفت از بهر خدای خوانم گفت از بهر خدا
مخوان مـ گر تو قران بدین نمط خوانی ببری رونق مسلمانی مختار
الصحاح رونق السیف ماؤه وحسنه ومنه رونق الضحی وغیرها باب
در عشق وجوانی العشق فرط المحبة والمحبة عند المتکلمین ترادف الارادة وقیل هو افراد

میل بلا نیل

میل بلانیل وقیل المیل الدائم بالقلب الهائم وقال هو فتنة یتبع الفؤاد من المراد
وقیل المحبة لا یمکن تعریفها بحد ولا رسم وانما یعرفها من ذواقها هذا وقیل حد
الشباب من الادراک الی الخمس وثلثون ثم بعده کهولة الی الخمسین ثم بعده شیخوخة
حکایت حسن میمندی را گفتند سلطان محمود چندین بنده صاحب جمال
دارد هر یکی بدیع جهان اند چگونه است که با هیچکس از ایشان میل ومحبتی ندارد
که با ایاز که او را زیادت حسنی نیست گفت هرچه در دل فرو اید در دیده نکو نماید
مثنوی هر که سلطان مرید او باشد گر همه بد کند نکو باشد وانکه را پادشاه
بیندازد کسش از خیل خانه ننوازد الخیل فی الاصل الفرسان والمراد به ههنا کبار
الجماعة قطعه کسی به دیده انکار اگر نگاه کند نشان صورت یوسف دهد بنا خوبی
ای یذمه ویصفه بالقبایح فقوله نشان صورت یوسف بالاضافة مفعول مقدم
لدهد وگر بچشم ارادت نگه کند آن کسی در دیو فرشته ایش نماید بچشم کروبی
یعنی آن دیو در نظر ارادت هیچو یک فرشته نماید که چشم کروبی والکروبیة بتخفیف
الراء ای الملائکة المقربون کذا فی شرح المواقف وههنا بتشدید الراء للوزن حکایت
گویند خواجه را بنده نادر الحسن بود وتعال فلان نادر الحسن است اذا فاق فی الجمال
وباوی بر سبیل مودت ودیانت نظری داشت با یکی از دوستان گفت دریغ اگر
این بنده ملی با چنین حسن وشمایلی که دارد زبان درازی وبی ادب نبودی گفت
ای برادر چو اقرار دوستی کردی توقع حرمت مدار که چون عاشق ومعشوقی درمیان
آمد مالکی ومملوکی برخاست قطعه خواجه با بنده پری رخسار ای بری عظیم الخدّ المدور
چون درآید بباز و خندیدن چه عجب گر چو خواجه ناز کند وین کشد بار ناز چون بنده ای

زنش

ای یصبر علی الجور کالعبد **حکایت** پارسائی را دیدم بمحبت شخصی گرفتار و مبتلا شده و را
از پرده بر ملا افتاده افتاد و چندانک ملامت وغرامت کشیدی فی مختار الصحاح
الغرام الشر الدایم والعذاب قال الله ان عذابها کان غراما ترک تصابی نموا الاشتیاق
فی العشق نکرفتی وگفتی **قطعه** کوته نکنم ز دامنت دست ور خود بزنی بتیغ تیزم ای
ولو ضربتنی بالسیف الصارم بعد از تو ملاذ و ملجا ام نیست والملاذ والملجا پناهگاه فقوله
ملجا عطف تفسیری لما قبله هم در تو گریزم ار گریزم قیل ان در هذا المقام یغنی الباب اما ان
فررت فلا افر الا الیک باری ملامتش کردم و گفتم عقل نفیست را چه رسید که نفس خسیست
غالب آمد زمانی بفکرت فرو رفت و گفت **قطعه** هرکجا سلطان عشق آمد نماند قوت
بازوی تقوی را محل پاک دامن چون زید بکسر الرا المهملة وفتح الیا مضارع من رستن
ای کیف یعیش منطهر الذیل ویعیش علی الطمان افتاده تا گریبان در
وحل بفتحتی الواو والحاء المهملة الطین اللزج کما **حکایت** یکی را دل از دست رفته بود
و ترک جان گفته یعنی کرده وله نظائر فی هذا اللغة بل فی هذا الکتاب و مطمح بفتح المیمین
اسم مکان من طمح بصره الی الشی ارتفع نظر او جائی خطرناک یعنی از جهة آن که پادشاه زاده
عظیم الشان بود ورطه هلاک فی مختار الصحاح الورطة الهلاک فالاضافه بیانیة نه
لقمه که متصور شدی که بکام آید و یا مرغی که بدام افتد چنانک گفته اند **مث** چو در چشم شاهد
نیاید زرت ای لایلتفت ولایمیل الی ذهبک دینار کی زر و خاک یکسان نماید برت ای فلا لم
یلتفت الحبیب الی ذهبک دینارک ولم یتیسر لک التوسل به الیه فهو والتراب فی نظرک ادنی نظر
المحب سواء من حیث عدم انتفاع منه فی مطلوبک یاران بنصیحتش گفتند ازین خیال محال
تجنب ای تبعد کن که خلقی هم بدین هوس که تو داری گرفتارند و اسیر و پای در زنجیر بنالید

آن عاشق

آن عاشق بیچاره و گفت در جواب ایشان **قطعه** دوستان گو نصیحتم مکنید ای
دوستان نصیحت بمن مکنید که مرا دیده ای دیده دل در ارادت اوست فقوله
گو بالکاف الفارسی متمم اوی عن احمد الداعی انه قال گو مبانش بمعنی مباش و گو زاین
و منها کذلک جنگجویان بزور پنجه و کتف بکسر الکاف و سکون التا و الفا لان
اجتماع الساکنین یجوز فی الوقف مطلقا دشمنان را کشند و خوبان دوست
یعنی خوبان دوستانش را کشند بر عکس ایشان شرط مودت نباشد باندیشه
جان بسکون النون ای لخوفه دل بسکون اللام مفعول مقدم لگرفتن فی قوله از
مهر جانان گرفتن و مهر بکسر المیم المحبة **مثنوی** تو که در بند خویشتن باشی عشق
بازی یعنی در عشق بازی دروغ زن یعنی کذاب باشی گر نشاید بدوست ره بردن
شرط یاریست بالیاء المصدری در طلب مردن خرم بالخا المعجمة ای اقوم و بعضهم
صحح چرم بالجیم الفارسی چون نه بندیش بالبا الاولی ازین تدبیرم خصم ار همه شمشیر زند
یا تیرم گر دست رسد که آستینش گیرم جزا الشرط محذوف ای فبها و رنه ای و الا
بروم تا که بر آستانش میرم متعلقانش را که نظر در کار او بود و شفقت بر روزگار
او بندش بفتح البا الفارسی دادند ای نصحوا و وعظوا و بندش بفتح البا الاولی
نهادند ای قید و سودی و نفع نداشت **مث** دردا که طبیب صبر می فرماید وین
نفس حریص را شکر بفتح الشین المعجمة والکاف الاولی می باید **مثنوی** آن شنیدی که شاهدی هلاکی
ای محبوبی بنهفت بفتح البا الاولی وضمتی النون والها ای بالاخفا با دل از دست
رفته را می گفت قوله تا ترا قدر خویشتن باشد پیش چشمت چه قدر من باشد مفعول
القول اعنی گفت پادشه زاده را که مطمح نظر او بود خبر کردند که جوانی بر سر این میدان

مداومت نماید خوش طبع وشیرین زبان سخنهای لطیف ونکتهای غریب ازوی می
شنویم چنین معلوم می شود که شوری یعنی فتنه در سر وسوزی در دل شیدا صفت
می نماید فی بحر الغرایب سوز اسم من سوختن ویجی ایضا صیغة امر ووصفا ترکیبا
والمراد ههنا هو الاول وفی الصحاح الفارسی شیدا بالکسر بمعنی المجنون والطیران وان
اشتهر بالفتح پسر دانست که دل او در او بخته اوست واین کرد بلا بفتح الکاف
الفارسی بمعنی الغبار انگیخته اوست مرکب بجانب او راند جوان چون دید که شاه
ذاده بنزد او عزم آمدن دارد بگریست او یکی وگفت ب انکس که مرا بکشت
باز آمد پیش ما ناکه دلش بسوخت برکنده بضم الکاف العربی خویش فی بحر الغرایب مانا
بمعنی بیشه وهو المراد ههنا وقد یجی بمعنی ممان وهمانا چند انک ملاطفت کرد وپرسیدش
که از کجایی وچه نام داری وچه صنعت دانی جوان در قعر بحر مودت چنان غریق بود
که مجال دم ای نفس زدن نداشت ب اگر خود هفت سبع بضم السین وسکون
البا وهو کنایة عن تمام المصحف از بر بخوانی چو آشفتی الف بی تی ندانی شه زاده
گفتا با من چرا سخن نگویی که هم از حلقهٔ درویشانم بلکه حلقه بگوش ایشانم انکه بفتح الکاف
الفارسی وسکون الها بقوت استیناس محبوب از میان تلاطم امواج محبت سر بر
آورد وگفت ب عجبست با وجودت که وجود من نماند معارض مع ماندن تو بگفتن
اندر آیی ومرا سخن بماند این بگفت ونعره زد وجان بجانان تسلیم کرد حکایت
یکی از متعلمان جمال وبهجتی داشت ومعلم ازانجا که حس بشریت است قیل انما قال
هکذا لان الحس الذی فی الحیوانات البهایم لا یخلو منه میل الی حسن البشرة باحسن بشره او
البشرة بفتحتین ظاهر جلد الانسان کذا فی مختار الصحاح میل داشت بشابه تی که با

اوقات درین سخن بودی که قطعه نه انچنان بتو مشغولم ای بهشتی روی که یاد
خویشتنم در ضمیر می آید ز دیدنت نتوانم که دیده بر گیرم فی بعض النسخ بر دوزم
من دوختن وگر مقابله بینم که تیر می آید یاری ازین پسر گفت انچنانکه در آداب
درسم اجتهاد می کنی در آداب نفس هم نظری فرمای که اگر در اخلاقم ناپسندی
ای خلق غیر مرضی بینی که مرا آن پسندیده نماید بر انم مطلع گردانی تا بتبدیل ان مشغولم
شوم گفت ای پسر این از دیگری پرس که ان نظر که مرا با تست جز هنر نمی بینم قطعه
چشم بداندیش که برکنده باد بفتح الکاف العربی من کندن دعا علیه عیب نماید
هنرش در نظر یعنی هنر در نظرش گر هنری داری وهفتاد عیب دوست نبیند بجز آن
یک هنر حکایت شبی یاد دارم که یار عزیزم از در درآمد چنانکه از اختیار از جا
بر آمدم که چراغم باستین کشته شد ای نطفی مصرع سری ای اتی لیلا طیف ای خیال
من یجلو ای یکشف بطلعته ای بوجهه الدجی ای الظلمة مفعول یجلو وهذا المصراع مع
قوله شگفت بکسرتین بمعنی عجب اسم مصدر من شگفتن وقد یجی صیغه ماضی وقد
یستعمل ایضا فی مقام المصدر مثل قولهم باید شگفت کذا فی بحر الغرایب آمد از بختم
که این دولت از کجا [illegible] بیت واحد من ثانی البحر الطویل ویقال لمثله الملمع کذا سمعت
من بعض الکمل وفی الاصل من غزل للشیخ مطلعه تعذر صمت الواجدین فصاحوا
ومن صاح وجدا ما علیه جناح ای الاثم والواجد الحزن ویستعمل فی الهم المستولی
علی القلب الناشی من الحب وآخر هذا المصراع المذکور وسایر لیل المقبلین صباح
بنشست وعتاب آغاز کرد که مرا در حال که دیدی چراغ را بکشتی گفتم گمان بردم که آفتاب
برآمد ونیز ظریفان گفته اند قطعه چون گرانی یعنی شخص ثقیل که به پیش شمع آید

خیزشن ای قم اندر میان جمع بمعنی جماعت بکش آن نقیل را و ربعنی و اکر آن شخص که
بشن شمع میاید شکر خند است وشرین لب آستینش بکیر و شمع بکش **حکایت**
یکی را دوستی را مدتها ندیده بود کفت کجایی که مشتاقیم کفت مشتاقی به که ملولی
مثنوی دیر آمدی ای نکار سرمست زود رندهیم دامن از دست یعنی زود
ندهیم دامنت از دست معشوقه که دیر دیر بیند آخر کم از آن که سیر بیند **حکایت**
آن
شاهد که بار ده فیقان آمد مصادع من آمدن ان نیز دی اشعش بجفا کردن آمل
است بحکم یعنی البته از غیرت و مضادت یاران خالی نباشد **شعر** اذا جئتنی فی رفقه
بضم الراء وکسرها وسکون الفاء الجماعة التی ترافقهم فی سفرک لتنزورنی متعلق بجئتنی
وان للوصل جئت فی صلح قوله فانت محارب جواب اذا والواو فی مثل قوله وان جئت
للعطف علی المحذوف عند الجنزی ای وان لم تجی وان جئت کقولک اکرمک وان آهنتنی
ای ان لم تهنی وان آهنتنی وتحذفه للحال ومعنی الشرط منسلخ نظر ان **قطعه** بیک
بفتح الباء الموحدة وکسرة الیاء التحتانیة نفس که برامیخت ای اختلط یار با اغیار
بسی نماند که غیرت وجود من بکشد بضم الکاف العربی بخنده کفت که من شمع جمعم ای السعدی
مرا ازان چه که پروانه خویشتن بکشد یعنی چون من شمع جمع باشم مرا از کشتن پروانه
خود را چه کنه و وصمت باشد **حکایت** یاد دارم که در ایام پیشین من و دوستی
جون دو بادام مغز در پوستی صحبت داشتیم ناگاه اتفاق سفر افتاد پس مدتی که باز
آمد عتاب آغاز کرد که درین مدت قاصدی نفرستادی کفتم دریغ آمدم که دیده
قاصد یعنی پیک بجمال تو روشن کرده من محروم **قطعه** یار دیرینه بمعنی قدیم مرا
کو بضم الکاف الفارسی یعنی بکو که بزبان توبه مکن یعنی مرا که مرا توبه شکستن نخواهد

حکایت بودن بنظر تو ای لا یمکن الشبع من نظرک و من مشاهدة جمالک من احد
دانشمندی را دیدم بمحبت شخصی کرفتار و راضی از و بکفتار ای ولا یطلب من
الجیب وفاء عن المکاملة معه جور فراوان بردی و تحمل نا کران کردی باری بطریق
نصیحتش کفتم که ترا در محبت این منظور ای الحبیب علی و غرضی نفسانی نیست و
بنای این مودت نا علة بر زلتی بفتح الزاء المعجمة نه باوجود این معنی اذا کان الامر
کذلک لایق قدر علما نباشد خود را متهم کردن و جور بی ادبان بردن کفت ای یار
دست عتاب از دامن روزگارم بدار که بارها درین مصلحت که تو کویی اندیشه
کردم صبر بر جفای او سهلتر می نماید که صبر از و حکیمان کفته اند دل برمجاهده
نهادن آسان ترست که چشم از مشاهده برکرفتن **مثنوی** انکه بی او بسر
نشاید برد کر جفایی کند بباید برد قد وقع فی بعض النسخ بیهناجر که دل پیش
دلبری دارد ریش در دست دیگری دارد روزی ای فی یوم من الایام از
دست کفتمش زنهار یعنی کفتمش زنهار از دست تو ای العصمة والاحان من
یدک چندان روز کردم استغفار نکنند دوست زینهار با لیاء از دوست
دل نهادم بر انچه خاطر اوست که بلطف بنزد خود خوانند و بقهرم براند بفتح
النون قوله او دانه مرتبط للشرطین **حکایت** در عنفوان جوانی چنانکه
افتد و دانی جملة معترضة یعنی در اول شبابم با خوشی پسر السری بفتح
السین وتخفیف الراء فی الاول وکسر السین وتشدید الراء فی الثانی داشتم بحکم آنکه
حلقی بالحاء المهملة داشت طیب الاداء وخلقی بالخاء المعجمة المفتوحة بمعنی المخلوق
کالبدر اذا ابدا یعنی قد کان لا یعنی مخلوقه هی کالبدر المنیر اذا ابدا و طلع من الافق

او من نجره كالجبل والغيم مص انكه نبات عارضش آب حيوة مى خوردند در شكرش
بفتحتين نكه كند اى بنظر هر كه نبات ميخورد فان اكل النبات يذكر لشفه الحبيب لمناسبتهما
فى اللون فان شفته احلى من النبات المصرى اتفاق بخلاف طبع از و حركتى ديدم
كه نپسنديدم دامن از و دركشيدم كناية عن القطاعه وعدم اختلاطه ومهره
مهرش بر چيدم وكفتم مص برو هر چه مى بايدت پيش كير سر ماندارى سر
خويش كير يعنى چون باما سر ندارى وموافقت نمى كنى سر خويشتن كير و برو هر جاكه
خواهى شنيدمش كه مى رفت ومى كفت مص شب پره اى لطفاتش كر وصل آفتاب
نخواهد رونق بازار آفتاب نكاهد مضارع منفى من كاستن بالكاف العربى بمعنى
الانتقاص اين بكفت وسفر كرد و پريشانى او در من اثر كرد مثنو فقدت زمان
منصوب على انه مفعول به لفقدت الوصل والمرء جاهل الواو للحال ويقدر متعلق بجاهل
ولا بد العيش من قبيل جرد قطيفه والعيش بالفتح الحيوة وقيل ظرف بجاهل المطايب
جمع مطيبة وهذا البيت من غزل الشيخ وبعد تجانب خلى والوداد ملازمى وفارق
الفى والخيال مواصلى الشبه ما القى بيوم قيمة وسيل دموعى بانتثار الكواكب تجانب
اى تباعد والخل بالكسر الصديق والوداد بالفتح الحب والالف بالكسر المألوف وعايد الموصول
محذوف ايها الفه انا وسيل منصوب معطوف على محلها وانتثار الكواكب نفخ فما
مص بازاى بالمد وسكون اليا امر من آمدن ومرا بكش بضم الكاف كه بهشتست
اى فى امامك مردن خوشتر كه پس از تو زندكانى كردن اما بشكر ومنت بارى پس
از مدتى باز آمد آن حلق داودى متغير شد وجمال يوسفى زيان آمده وبر سبب زنخدانش
چو به كردى نشسته سيب بمعنى التفاح وقوله چو به بكسر البا وسكون الها اى مثل سوجل

قد وقع عليه الغبار اى الشعر النابت ورونق بازار حسنش شكسته متوقع بكسر القاف
كه دركنارش كيرم كناره كرفتم اى فررت منه كفتم قطعه آن روز كه خط شاهدت بود
حيث لم ينبت من الشعر غير ما يدل شيء ليس تحت اذنه فى اوايل ظهور حليته وهذا اوان
سورة لطافة المحبوب صاحب نظر را از نظر براندى امروز بيامدى بصلحش اى
يصلح ان صاحب نظركش وهذا الشين راجع الى لحاظ فتحه وضمه برنشاندى يعنى
كه فتحه وضمتش برنشاندى ات رح الى الشوات الشارب والذقن نظم تازه بهارا
يعنى اى تازه بهار ورفت از دست و يك اى العقود منه نهى من نهادن كاتش ما سرد
شد چند خرامى وتكبر كنى دولت پارينه باد جا البا الفارسى السنة الماضية وپارينه
بالتركى بلدغى تصور كنى پيش كسى رو كه طلب كار تست ناز بر و كن كه خريد
سبزه درباغ كفته اند خوشست يعنى كفته اند كه سبزه درباغ خوشست داند
آن كين سخن مى كويد قوله اين سخن مفعول كويد واشارة الى قوله سبزه درباغ
خوشست يعنى از روى دلبران خط سبز دل عشاق بيشتر جويد قوله خط سبز
مفعول جويد وحله از روى دلبران او مفعول داند اى يعلم مضمون هذا الكلام بوستان
تو كند ناز ريست كند يا بفتح الكاف الفارسى مشترك بين التركى والفارسى اسم لنبت
تعال له ما العرى الكراث وكند نازار موضع نبته وكثرته مثل كلزار ولاله زار ولسن كه بد
نى كنى بفتح الكاف العربى من كندن مى دويد چون اين حكايت شنيدم كفتم قطعه
بار برفتى بفتح التا وكسر الهمزة وسكون اليا اصله برفته والياء للخطاب وفى بعض
النسخ پارينه برفتنى چو آنعم اما ل بيامدى چو بوز لسعدى خط سبز دوست دارد
نه هر الف چوال دوزى قطعه كر صبر كنى بضم الكاف العربى وبكنى بكسر البا وفتح الكاف

من کندن موی بناکوش یعنی که بکنی موی بناکوش را و صبر کنی بر محنت کندن او این
دولت ایام نکوی بسر آمد ای ینقض کرد دست بجان داشتی میجو تو بر ریش بکذاشتی
تا بقیامت چون دست تو که رسیده است بر پشت ونکذاشتی که بر آید تا بقیامت
دیگر سوال کردم وگفتم جمال روی ترا چه شد که مورچه بر کرد بکسر الکاف الفارسی ملخ جو شیده
است بخل گفت ندانم چه بود رویم را مگر بماتم حسنم سیاه پوشیده است **حکایت**
یکی از مستعربان بفتح الرا بغداد یعنی عرب های وی پرسیدند که ما تقول فی المردجمع
امرد وسوالذی لاشعر علی خده آن عرب گفت لاخیر فیهم وقوله ما دام احدهم لطیف
یتخاشن فاذا خشن یتلاطف فی مقام التعلیل لقوله لاخیر فیهم یعنی امردان لطیفند درشتی
کنند وچون درشت شدند تلطف کنند ودوستی نمایند **نظم** امرد انکه که خوب روی بود
تلخ گفتار وتند خوی بود چون بریش آمد بلعنت شد مردم آمیز ومهر جوی بود **حکایت**
یکی از علما پرسیدم که کسی با ماه روی در خلوت نشسته و درها بسته ورقیبان
خفته ونفس طالب وشهوت غالب چنانکه عرب گوید التمر یانع بهو غیر محل مس
من الینع وهو ادراک الثمر والناطور بالطا المهملة حافظ الکرم وکذا الناظر وجمع
النواطر غیر مانع هیچ دانی که بعلت پرهیزکاری ازو بسلامت بماند گفت اگر از ماه
روی بماند بسلامت از بدگویان نماند **شعر** وان سلم الانسان من سوء نفسه فمن سوء
ظن المدعی لیس یسلم جواب لو، متعلق یسلم والفاء فیه منفعل من جواب الشرط
ای لم یسلم یسلم **بیت** شاید پس کار خویش بنشستن تا که او را اصلاح می کند لیکن نتوان
زبان مردم بستن اما لیکن این طارمیم که بستن زبان مردم است نتوان کردن
حکایت طوطی را با زاغی در قفص کردند از قبح مشاهده او مجاهده می برد و می گفت

این چه طلعت مکروه است وهیئات ممقوت ای المبغوض ومنظر ملعون وشمایل
ای اخلاق ناموزون یا غراب البین وقد حذفت معناه یا لیت بینی وبینک بعد المشرقین
ای بعد المشرق من المغرب فغلب المشرق واضیف البعد الیهما او بعد مشرق الصیف من
مشرق الشتا، وهذا ماخوذ من قوله هو حتی اذا جانا قال یا لیت بینی وبینک بعد المشرقین
فبئس القرین **قطعه** علی الصباح بروی تو هر که برخیزد صباح روز سلامت بر و مسا
باشد بداختری چو تو در صحبت تو بایستی ولی چنانک توی در جهان کجا باشد عجبتر
انک غراب از مجاورت طوطی بجان آمده بود لاحول کنان ای قایلا لاحول ولا قوة الا
بالله از گردش گیتی می نالید ودستهای تغابن بر یکدیگر می مالید ومی گفت این
چه بخت نگونست ومنکوس وطالع دون وخسیس وایام بوقلمون ملونه من ثیاب
الروم وله الوان کثیرة اذا انظر الیه یری علی اطوار شتی فی لجر الغرایب فقال له باللترکی کلستانی
لکه ویکنی به عن تغیرات الزمان واختلافاته لایق قدر من آنستی که با زاغی در دیوار
باغی خرامان می رفتمی **بیت** پارسا را بس این قدر زندان که بود در طویلهٔ رندان تا
چه گنه کرده ام که روزگارم بعقوبت آن در سلک صحبت چنین ابلهی خودرای ناجنس
بافه بمعنی آن دراز بمعنی الفک بچنین بند بلا مبتلا کرده است **قطعه** کس نیاید بپای دیوار
که بر آن صورتت نگار ونقش کنند گر ترا در بهشت باشد جای دیگران دوزخ اختیار
کنند این مثل بر آن آوردم معنی برای آن آوردم تا بدانی که صد چندانکه دانا را از
نادان نفرتست نادان را از دانا وحشت **قطعه** زاهدی در سماع رندان بود زان
میان گفت شاهدی بلخی گر ملولی ز ما ترش منشین که تو هم در میان ما تلخی بیا، الوحد
نظم جمعی ای سن جماعة چه کل لاله بهم پیوسته تو هیزم خشکی در میان رسته من رستن

بالضم بمعنی النبت وقد مرّ چون باد مخالف و چو سرما ناخوش چون برق نشسته
و چون یخ بسته یعنی ای زاهد تو در میان ما شخص مخالفی چون باد ای کالریح المخالف
و شخص ناخوشی همچو سرما بسکون الراء ای مثل البرد وضد الحر و شخص نشسته چون برق ای
فی البروق حیث تخلط و تخاطب معنا علی وجه الخشونة دون الملایمة و شخص بسته چون
یخ ای فی الانقباض والامساک عن الانبساط التام معنا حکایت رفیقی داشتم
که سالها با هم سفر کرده بودیم و نان و نمک خورده و بیکران حقوق صحبت ثابت شده آخر
بسبب نفعی اندک آزار خاطر من ای ایذاء روا داشت و دوستی سپری بضم السین المهملة
والباء الفارسی یعنی تمام شد و با این همه مخالفت و ملالت دلبستگی یعنی ارتباط
قلب از هر دو طرف یعنی از من و آن حاصل بود بحکم آنکه بدلیل آنکه شنیدم که روزی
دو بیت از سخنان من در مجمعی همی گفتند که قطعه نگار من چو در آید بخندهٔ نمکین ای
الضحک الملیح نمک زیاده کند بر جراحت ریشان یعنی بر جراحت دلریشان چه بودی
ار سر زلفش بدستم افتادی چو آستین کریمان بدست درویشان یعنی که هیچ
این مثل بودی و محصول المعنی لیتنی کنت افوز بالتشبث براس صدغ الحبیب حتی
یکون صدغه فی یدی مثل کم الکرام فی ید الفقراء طایفهٔ دوستان بر لطف این سخن
بلکه حسن سیرت خویش گواهی بضم الکاف الفارسی یعنی شهادت داده بودند
و او هم در آن میان مبالغه کرده بود و بر فوت بفتح الفاء و سکون الواو صحبت
قدیم تاسف خورده و بخطای خویش اعتراف نموده معلوم کردم که از طرف او هم رغبت
هست فی اتفاق هم اشارة الی ان الرغبة عنه قد حصلت سابقا این بیتها فرستادم
و صلح کردم قطعه نه ما را در میان عهد و وفا بود یعنی الیس بیننا عهد و وفاء الخ

علی سبیل الانکار جفا کردی و بد عهدی نمودی بیکبار ای بالکلیة یعنی از جملهٔ جهان
دل در تو بستم ندانستم که برگردی بزودی من گردن بالکاف الفارسی بمعنی الاعراض
ای لم اعلم انک تعرض عنی دفعة هنوزت گر سر صلح است یعنی هنوز اگر صلح داری
باز آی یعنی ارجع الی ثانیا کز آن محبوب تر باشی که بودی حکایت یکی را زنی صاحب
جمال بود درگذشت و مادر زن پیر فرتوت بمعنی الخرف بعلت صداق بفتح الصاد
و کسرها مهر المرأة کذا فی مختار الصحاح و فی بعض النسخ بعلت کابین و سوط در خانه
متمکن بماند و مرد از محاورت او بالحاء المهملة ای من مخالطتها بجان رنجیدی ای کان متاذیا
فی الغایة و بحکم صداق از مجاورت بالجیم او چاره و خلاص ندیدی طایفهٔ دوستان
بپرسیدن او آمدند یکی از آنان طایفه گفت چگونه در فراق یار عزیز گفت نادیدن
زن بر من چنان دشوار نمی آید که دیدن مادرش دشوار آید مثنوی گل
بتاراج رفت و خار بماند گنج برداشتند و مار بماند دیده را بر تارک بفتح الراء
اعلی الشیء سنان ای علی راس الرمح دیدن خوشتر از روی دشمنان دیدن وا جبت
از هزار دوست برید یعنی بریدن تا یکی دشمنت نباید دید حکایت یاد دارم
که در ایام جوانی گذر داشتم بکویی و نظر داشتم با ماه رویی در ایام تموزی که حرورش
آب دهان بخوشانیدی بفتح النون النافیة ای یبس فی الفم الرطوبة اللعابیة من
شدة حرارته و سمومش بفتح السین مغز استخوان را بجوشانیدی بضم الباء ای یغلیه
والحرور باللیل و قد یکون بالنهار والسموم بالنهار و قد یکون باللیل کذا فی مختار الصحاح
از ضعف بشریت تا با آفتاب هجیر تاب بمعنی الطاقة والهجیر بالفتح نصف النهار عند اشتداد
الحر نیاوردم التجا به سایهٔ دیواری کردم مترقب که کسی حر تموز از من ببرد ال

یز بل دبابی آتش من فرو نشاند ای یطفی که ناگاه از تاریکی بکسر الیاء المصدری دهلیز
خانه روشنائی دیدم فی مختار الصحاح الدهلیز بالکسر ما بین الدار و الباب فارسی معرب
قوله جای بدل من روشنائی که زبان فصاحت از بیان صباحت فی مختار الصحاح الصباحة
الجمال و لا یخفی ان هذا الجمال بمعنی الوصف بالفارسیة خوبی و المراد من الجمال فی قوله جای که او
موصوف اعنی خوب روی او عاجز بماند بفتح النون چنانکه در شب تاریک صبح بر آید یا
آب صبح از ظلمات بر آید القدح قدحی بر فی آب یعنی آب که در آن برف شود بر دست
و شکر در آن ریخته بود و بعرق بفتحتی العین و الراء بر آمیخته هذا ثم بکلابش النبن راجع
الی برف آب مطیب کرده با قطره چند از گلاب ش در آن چکیده که از آن مطیب شده فی
الجملة شراب از دست نگارینش بر گرفتم و بخوردم ای بنوشیدم و عمر گذشته از سر گرفتم شعر
ظماء بالقصر ای عطش بقلبی و هو العضو الصنوبری المستکن فی الجانب الایسر من الصدر
یسمی قلبا لانه خالص البدن من قلب النخلة ای لبها و قیل لکثرة تقلبه قال الشاعر القلب
متقلب مثل ابدا طوبی لقلب سلیم غیر متقلب لا یکاد یسیغه ای لا یقارب ذلک الظمان یسیغه
ای یزیله و یسکنه رشف الزلال ای مصه و فی المثل الرشف انقع ای اذا ترشفت الماء قلیلا قلیلا
کان اسکن و ادفع للعطش کذا فی مختار الصحاح و ههنا مرفوع علی انه فاعل یسیغ و الزلال
الماء العذب الصافی قوله و لو شربت بحورا متصل بقوله لا یکاد ای لو شربت امثال البحار
من الماء الزلال و قال الشیخ فی هذا المعنی ایضا هل یتقنع من الزلال بجرعة ظماء ان
و لو شربت البحرة ما اکتفی و مما ینبغی ان یعلم ههنا انه اذا دخل النفی علی کاد قیل معناه الاثبات
مطلق و قیل ماضیا و الصحیح انه کسائر الافعال و لهذا فسرناه بلا یقارب قطعه خرم
شادی آن فرخنده طالع را که چشم بحذف المیم فی التلفظ للوزن بر چنین روی او فتد

بمعنی افتد

بمعنی افتد بغیر الواو هر بامداد مست می بفتح المیم و سکون الیاء بیدار گردد نیم
شب ای من سکر من الخمر یستیقظ فی نصف اللیل مست ساقی روز محشر
بامدادای بامداد روز محشر ای من سکر من جمال الساقی انما یستیقظ فی صباح
یوم الحشر و الجزاء حکایت سالی سلطان محمد خوارزم شاه لو با ختای برای مصلحتی
صلح اختیار کرد یعنی مع ... دبختای که تا آن مصلحت را باز آرم بجامع کاشغر
بالکاف الفارسی و فتح الغین المعجمة اسم بلدة در آمدم پسری دیدم در خوبی بغایت
اعتدال و نهایت جمال چنانکه در امثال او گفته اند نظم معلمت همه شوخی و دلبری
آموخت فی بحر الجواب شوخ ای شخص مطبوع و اراد بشوخی ههنا المطبوعیة و المعشوقیة
جفا و ناز و عتاب و ستمگری بالکاف الفارسی آموخت من آدمی بچنین شکل و خوی
و قد و روش بفتح الراء و کسر الواو اسم من رفتن که دانش من از انسان که وقت ندیدام
مگر این شیوه بمعنی ناز از پری آموخت ماض من اموختن بمعنی التعلم و اما اموخت
فی الموضعین فی البیت السابق فهو ماض من اموختن بمعنی التعلیم فان آموختن
یجی لازما و متعدیا کذا فی بحر الجواب مقدمه نحو زمخشری یعنی کتاب مقدمه که تالیف
کرده است زمخشری از فن نحو در دست و همی خواند ضرب زید عمرو و کان للتعدی
عمرو گفتم ای پسر خوارزم و ختای صلح کردند زید و عمرو را همچنان خصومت باقیست
بخندید و مولدم علی وزن المجلس مکان من ولد پرسید گفتم خاک شیراز گفت از
سخنان سعدی چه داری گفتم شعر بلیت علی صیغة المجهول ای کنت مبتلی بنحوی الذی
یصول مغاضبا علی ای یصول علی کونه مغاضبا و یحتمل ان یتعلق بمغاضبا بل هو حال م
اقرب لفظا و الکاف فی و کزید اسم بمعنی المثل منصوب المحل علی انه صفة مصدر محذوف

الى صول صوله مثل زيدان مثل صوله زيد في مقابله العمرو قوله على جر ذيل حال من فاعل
ليس يرفع وهو ضمير نحوى اى لا يرفع راسه حال كونه على جر ذيل اى لا ينظر الى ولا يلتفت
الى احد بل يمشى على التبختر والكبريا، جارا ذيله على ما هو عادة المتكبرين وهل يستقيم
الرفع لا بل يستقيم بحمل الرفع من عامل الاستفهام انكارى طنى بمعنى زمان قليل
باندیشه فرو رفت وگفت غالب اشعار او درین زمین بزبان پارسیست اگر
بگوی بفهم خارسى نزديكتر باشد كلم الناس على قدر عقولهم گفتم **مثنوى** طبع ترا
با هوس نحو کشد صورت عقل از دل ما محو شد ای دل عشاق الحبيبى كه دلهاى عشاق
بدام تو صید من بتو مشغول و تو با عمرو و زید با مدادان که عزم سفر مصمم شد مگر از کاروانیان
گفته بودندش که فلان سعدیست دوان صفه بر دیدن آمد و تلطف کرد و بر وداع
تأسف خورد که چندین ادز چرا نگفتی که منم تا شکر قدوم ... بزرگان را
بخدمت میان بستمی گفتم **مصراع** با وجودت ز من آواز نیاید که منم گفتا چه شود
گر درین بقعه بر آسایی تا از خدمت مستفید شویم گفتم بحکم این حکایت **مثنوی**
بزرگی دیدم اندر کوهساری بیاء الوحدة وقد مر معناه قناعت کرده از دنیا بغاری
چرا گفتم بشهر اندر نیایی که باری بند بالكسر بندی از دل برگشایی بگفت آنجا پری رویان نغزند
دنغز بفتح النون وسكون الغين المعجمة بمعنى النفيس چو گل بكسر الكاف الفارسى
بسیار شد پیلان بلغزند این بگفتم و بوسه بر سر و روی یکدیگر دادیم و وداع کردیم
مثنوی بوسه دادن بروی دوست چه سود هم در آن لحظه کردنش بدرود باليا
الفارسية المفتوحة والدال المهملة الساكنة بمعنى الوداع وقد يصحح بالياء الاولى الزايد
ضم الدال بمعنى درود وتحية گردنش سبب گوئى وداع یاران کرد روی ازین سبب نیمه

الش

اشش سرخ شد وزان یعنی نیمه اش سرخ و یکدر زرد شد یعنی که ان التفاح قد فارق عن احبائه
ولهذا كان بعض اطرافه احمر وبعضه اصفر بسبب غصة الافتراق والافتنان يعنى كله احمر
شعر ان لم امت اذا يوم الوداع بفتح الواو اسم وبالكسر مصدر تاسفا اى تحزنا وتحسرا
تميزا او حال بمعنى متاسفا لا تحسبوني في المودة منصفا بكسر الصاد العادل وهذا البيت
مطلع غزل للشيخ وبعده اوقفت راحلتى بارض مودع وبكيت حتى ان يلك الموقفا
من مات لا تبكوا عليه ترحما وابكوا لمن فارق المتالفا الراحلة المركب من البعير جملا كان
او ناقة والمودع موضع الوداع حكى عن بعض اهل البلد انه عشق جارية فرحلت فخرج
في وداعها فدمعت عينه الواحدة ولم تدمع الاخرى فغمض العين التى لم تدمع اربع وثمانين
سنة ولم يفتحها عقوبة لها لانها لم تبك على حبيبه وفي معناه انشدوا بكت عينى غداة البين
دمعا واخرى بالبكا بخلت علينا فعاقبت التى بخلت علينا بان غمضتها يوم التقينا
حكايت خرقه پوشى در كاروان حجاز همراه ما بود يكى از امراى عرب مر او را صد دينار بخشيده
بود تا نفقه عیال کند تا که دزدان خفاجه بفتح الخاء المعجمة والجيم الفارسى البطيخ الذى كذا سمع
من بعض الكمل لكن الظاهر انه بالجيم العربى اسم حى من بنى عامر على ما ذكر فى الصحاح بر كاروان
زدند و پاک ببردند اى اخذوا ما يملكهم بالسرح بازرگانان گریه و زاری کردن گرفتند و
فریاد بی فایده خواندن **بیت** گر تضرع کنی و گر فریاد دزد زر باز پس نخواهد داد مگر آن
درویش که بر قرار خود مانده بود و تغیر درو نیامده گفتم مگر آن معلوم ترا یعنی مال
ترا قلیل وهذا انظر ما يعبر في التركى عن المال بالوصلة نبردند گفت بلى بردند وليكن
مرا با آن چنان الفتی نبود که بغارت آن خسته دل باشم **بیت** نباید بستن اندر چیز و کس
دل که دل بر داشتن کاریست مشکل گفتم موافقت حال منست آنچه تو گفتی که مرا در عهد جوانی

اتفاق مخالطه افتاد با جوانی وصدق مودت بمثابتی که قبله چشم جمال او بوده و سود سرمایه
محرم وصال او **قطعه** مکر ملائک یعنی مگر ملائکه باشد نظیر او بر آسمان وگرنه بشر بحسن صورت
او در زمین نخواهد بود بدوستی او عجب مودتی که منعقد گشته است در میان ما حرامست
بعد از و محبت که هیچ نطفه چو او از مثل او آدمی نخواهد بود بلکه پری گشود یا ملک ناگهی پای
وجودش بگل اجل فرو رفت از مات ودود فراق از دوده حالش یعنی از قبیله او بر آمد
زور ها بر سر خاکش مجاورت کردم واز جمله که می گفتم یکی این بود **قطعه** کاشکی آن روز
فی بحر الزوایب کاشکی فی الترکی کاشکی وفی بعض النسخ کاشکی کان روز فالظاهر ان یکون
لفظه کاشکی مشترک بین الترکی والفارسی که در پای توشد خار اجل دست گیتی بزدی تیغ
هلاکم بر سر یعنی بر سرم تا درین روز جهان را بی تو ندیدی چشم ان منم المنادی محذوف یعنی ای
محبوب حبیب که منم بر سر خاک تو که خاکم بر سر یعنی خاک بر سرم وهذا ای قوله خاکم بر سر دعاء علیه بالهلاک
ولا نظیر فی الترکی حیث قال فی موضع و بلکه طبرق باشکه **قطعه** آنکه قرارش نگرفتی و خواب بعطف
علی قرار تا گل و نسرین نفشاندی نخست ای الطبیب الذی کان لا یتورع موضع ولا ینام فیه الا بعد
نثر اوراق الورد والنسرین علی فراشه گردش گیتی اه دوران الفلک گل رویش ببرد نخت خار
بنان یعنی بنان خار بالترکی دکن دبلدی لکن اراد ههنا شجرة الشوک کی یعال طلبین ویراد به
شجرة الورد بر سر خاکش ای علی داس قبره بر نشست بالضم ای نبت بعد از مفارقت او و خم کردم
وصیت جزم که بقیت آنند گانی یعنی بقیه عمر فرش بوس در تو دهم فی بحر الزوایب تورد دیدن
بضم النون وفتحها بمعنی بحیدن وفی مستقبلیاته بحذف الدال مع الیاء قصدا للتخفیف
فیقال نورد و نورید انتهی وههنا محذوف کذلک وکرد بکسر الکاف الفارسی بحر علی تلثه
معان بمعنی المدور وبمعنی حول الشیء او جوانبه والاطراف وبمعنی الجمع کذا فی بحر الزوایب والظاهر المراد

ههنا المعنی

ههنا المعنی الکنایی الست نکردم بالکاف الفارسی من کردیدن بمعنی الدوران **قطعه**
سود دریا نیک بودی گر نبودی بیم موج اه خوفه صحبت گل خوش بدی مقصور من بودی
للوزن گر نیستی تشویش خار دوش اه فی اللیلة الماضیة چون طاوس می نازیدم
فی الصحاح الفارسی نازیدن بالزاء المعجمة بمعنی ناز کردن کامروز اندر باغ وصل امروز ماند
اندر فراق یار می پیچم چو مار **حکایت** یکی را از ملوک عرب حدیث لیلی و مجنون //
بگفتند و شورش بضم الشین المعجمة و کر الراء بمعنی الاختلاط کذا فی الفارسی وقد
یجیء بمعنی الغثیان ولیس مراد ههنا حال او بگفتند که با کمال فضل و بلاغت سر در بیابان
نهاد است و زمام اختیار از دست داد بفرمودش الضمیر راجع الی المجنون تا حاضر آوردند
و ملامت کردن گرفت که در شرف نفس انسانی چه خلل دیدی که خوی حیوانی اراد به الحیوانات
البهم گرفتی و ترک عیش آدمی گفتی ای کردی وقد مر نظیره مجنون بنالید و گفت **شعر** ورب
صدیق لامنی فی ودادها ای عذلنی فی محبة لیلی عشقها الم یرها یوماً //
فتوضح من الایضاح لی ای تظهر وتبین لاجلی وهو منصوب باضمار ان جواب الاستفهام
وفاعله ضمیر لیلی وعذری منصوب بتقدیرا مفعوله ولعل قوله لی محمول لاجل الاطناب کما فی قوله
رب اشرح لی صدری ویسر لی امری وقد یقرا فیوضح بالیاء التحتانیة فعلی هذا فاعله
ضمیر صدیق والاول اظهر وهذا البیت من نخل الشیخ مطلعه امطلع شمس لاح ام ضوء بارق
ام بدر اقدک ام غصن من البان لا ادری ومن ابیاته تواریت عنی بالحجاب مغاضباً و
هل تتواری الشمس وجهک بالحذر ومن شرب الخمر الذی ان ذقته الی الحشر لا یفیق من
السکر کاشکی کانان که عیب من جستند روی ای دلستان بدیدندی تا بجای ترنج
در نظرت بیخ فی موضع کاف الحال کونهم ذاهلین عن انفسهم دستها بریدندی تا حقیقت

معنی بر صورت دعوی گواهی دادی قوله هو فذلکن الذی لمتننی فیه لما راودت زلیخا ای رادت
یوسف نفسه لا متناعه عن نفسه فی ذلک وقلن امراة العزیز شغفت عبدها الکنعانی فلما سمعت
باخبث بهن دعتهن وهیئت لهن متکأ واعطت کل واحدة منهن سکینا وقالت
لیوسف اخرج علیهن فلما راینه اکبرنه عظمة وتحیرن فی ذلک الحسن الرابع والجمال الفائق
وجرحن ایدیهن من فرط الدهشة وقلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم رخ
قالت زلیخا فذلکن الذی لمتنی فیه هو ذلک العبد الکنعانی الذی لمتننی فی الافتتان به قبل ان
تتصورنه بجمیع صورته ولو صورته فی الفکس دفعت الملامة لعذرتننی قال بعد الانی علی
مقوله فلما ابصرن وجهه عذرانی وضمیر التثنیة راجع لا صاحبات وقال من رأیهم
ان یذکروا فی اشعارهم وامثالهم صاحبهم کذا سمعت من بعض الکمل وقال ابو الطیب
حروب النفس عاشق حروبا داعذبهم والشغهم حبیبا ملکرا در دل امد که جمال لیلی مطلع
کند تا چه صورتست که موجب چندین فتنه است بغرمود طلب کردند در احیای عرب جمع حی
بمعنی القبیلة بکردیدند و بدست آوردند و پیش ملک در صحن سرا چه برابستند ملک در
مهیئات او نظر کرد شخصی دید سیه فام بمعنی رنگ ضعیف اندام در نظرش حقیر آمد بحکم الک
کمترین خدام حرم او بجمال از وی بیش بالیاء الوی بمعنی زیاده بود و بزینت پیش بالباء الفارسی
مجنون بفراست دریافت و گفت ای ملک ازو دریچه چشم مجنون بجمال لیلی نظر بایست
کرد تا سر مشاهدت او بر تو تجلی کند مثنوی تا بدرد من رحمت نیاید رفیق من یکی
همدرد باید که با او قصه بگویم همه روز دو هیزم را بهم خوشتر بود سوزای الاحتراق
شعر ما مر من ذکر الحمی بمسمع لو سمعت ورق الحمی صاحت معی ای الذی مر باذنی من ذکر منزل
الحبیب لو سمعته ورق الحمی ای الورق التی یسکن فی الحمی صاحت معی من شوقه والمتداخل فی صاحت

من الصبح

من الصبح وهی رفع الصوت والحمی بکسر الحاء المهملة وفتح المیم المرعی المحفوظ ویقال
بمنزلة الحبیب حمی تشبیها له بحمی الظبی والورق بضم الواو جمع ورقاء بفتحها
کحمر وحمراء والورقاء اسم حمامة یشبه لونها لون الرماد ووقد وضع الظاهر موضع
المضمر اذ الاصل ان تقول ورقه وذلک الوضع للاستلذاذ بذکره کقوله بالله یا ظبیات
القاع قلن لنا لیلای منکن ام لیلی من البشر حیث لم یقل هی مع تقدم الذکر
والظبیات جمع ظبیة وکثیرا ما یشبه به المعشوق فی حسن العین ولطف اللحظ
والقاع الارض المستوی هذا علی ما هو المشهور من کسر الحاء وفتح المیم فی الحمی الثانی
علی ان یکون عین الاول لفظا و معنی لما اشتهر من ان المعرفة اذا اعیدت معرفة
کان الثانی عین الاول وقال بعض الکمل الصحیح عندی هو العکس ای ورق الحمی
بفتح الحاء وکسر المیم علی ان یکون بینه وبین الاول تجنیس حرف والمراد الحمام
هذا یا معشر الخلان قولوا للمعافی لست تدری ما یقلب الموجع المعافی اسم جماعة
لا واحد له من لفظه والخلان جمع خلیل وهو الصدیق والمعافی بضم المیم وفتح الفاء
اسم مفعول من عافاه الله ای وهب له العافیة من الاسقام والبلایا ای
بلایا العشق واسقامه واعلم ان المصراع الاول تم بالمعافی ویبتدأ المصراع الثانی
بلفظة فی وقطع الکلمة الوحدة بین المصراعین شایع ذایع فی اشعار البلغاء
وقوله لست تدری ای لا تعلم انت ما الذی یقلب الموجع وهو بفتح الجیم ای المولم
وقیل یحتمل ان یکون الباء للظرفیة دون الالصاق ای ما استقر فی قلبه وفی
بعض النسخ یا معشر الخلان قل للامی یا لیت تدری ما یقلب الموجع والالمعی
الذکی المتوقد نظم تند رستان را نباشد درد ریش و جز بهمدردی

نکویم در دخویش کفتن از زنبور یعنی شکایت کردن از ایذاء زنبور نی حاصل بود با
یکی مشغول کفتن در عمر خود نا خوردہ نیش ای لم یذق احلا ایلام النحل و اماکو نه بلا
حاصل فلانه لا یتفطن حتی یحذر منه حق الحذر تا ندا حالی نباشد مجموع احوالها باشد
ترا اف نه نیش یعنی در پشت سوز من با دیکری نیست مکن او نمک بر دست و
من در رکسود نیش **حکایت** قاضی همدان را حکایت کنند که با نعل بندی پسری
سرخوش بود نعل دلش بر آتش بود روزکاری اندر زمان یعنید به در طلبش
متلون بود پویان یعنی متحیر بود دوند قوله پویان فی موضع الحال و مترصد
بمعنی مترقب جویان بمعنی طالب و بر حسب واقعه کویان یعنی حکایت کنند آن
تفاصیل وقایع که برسرش می کذرد **نظم** در چشم من آمد آن سهی سرو بلند یعنی
سرو سهی فی بحر الجواهر سهی بکسرتین بمعنی المستقیم و یستعمل فی وصف شجر قال
لها السرو و به بود بالضم فاضی من ربودن و لم ز دست و در پای افکند این
دیده شوخ و مطبوع مبکشد بفتح الکاف دل مشغول کشد بکمند خواهی که بکس
دل ندهی دیده بیند ای لا تنظر الی احد قوله خواهی و ندهی و بیند خطاب بالمس الی السمع
و هو لشهید و تحصول المعنی اکر تو خواهی که دلت را بکسی ندهی دیده ات بیند
بضم الباء الاول ای احفظ عینیک عن النظر الی المحابب و الالتفات الی عشوتهم ب
از یاد تو غافل نتوان کرد بهیچم یعنی غافل نتوانم کردن بهیچ حال یعنی اذکرک فی کل
حال سر کوفته بالطاف العوض حارم نتوانم که بنجم شنیدم که در کذری ای فی الطرق
پیش قاضی باز آمد طرفی از زین معامله نکوشش الشین راجع الی پسر نعلبند
رسید بعلاوه ر تحفیل دشنام لی بجاشی داد دسقط بفتحتین بمعنی هرزه کفت

وسنک

و سنک برداشت و هیچ از بی حرمتی فرو نکذاشت قاضی با یکی از علمای معتبر
که همعنان او بود کفت ب آن شاهدی و خشم کرفتن بنیش و آن عقلح
برابروی ترش شیرینش یعنی ان محبوبی را و خشم کرفتن او ببین که چه
حلاوتی دارد و ببین ان عقلح را که برابروش که ترشست از غضب و
شیرینست در واقع در بلاد یکر الباء جمع عرب کویند که ضرب الحبیب زبیب
الحبیب فعیل بمعنی المفعول و المصدر مضاف الی الفاعل و المفعول متروک ای ضربه
ایاه ای العاشق و قیل ضرب الحبیب اوجع و للناس فیما یعشقون مذاهب
ب از دست تو مشت بر دهان خوردن خوشترست که بدست خویش
بسکون الشین نان خوردن مهنا بمعنی لشیه که از وقاحت بفتح الواو قلة
الحیاء او بوی سماحت می آید بالحاء المهملة الجود بادشاهان بسکون النون مبتدا
سخن بصلابت خشونت کویند و باشد که در شان صلح جویند ب انکور
نو آورده ترشم طعم بود روزی دو سه صبر کن که شیرین کردد این بکفت و
مسند قضا باز آمد مفتی چند از عدول جمع عدل کذا فی مختار الصحاح که ملازم
او بودند زمین خدمت ببوسیدند که باجازت سخنی داریم در خدمت
بکوئیم اکرچه ترک ادبست و بزرکان کفته اند ب نه در هر سخن بحث کردن
رواست خطا بر بزرکان کرفتن خطاست اما بحکم آن که سوابق انعام خداوندی
ملازم دولت بندکانست مصلحتی که بینند و اعلام نکنند نوعی از خیانت باشد
طریق صواب آنست که پیرامن این طمع نکردید کردیدن بالکاف الفارسی
و پیرامن بالباء الفارسی حوالی الشیء و اطرافه الصواب ان لا تحوم حوالی الی هذا

الطمع وفرش وفتی یعنی محاسن نسل لخلاص در نوردی که منصب قضا پایکاهی بالیاء
والکاف الفارسیین میغ بفتح المیم یعنی مرتبه حصین است تا بکنامی نیغش
ملوث نکرد انی فی بحر القوافی بایگاه وکذا پاگاه بحذف الیاء بمعنی الذی
یوضع علیه القدم فی السلم وبمعنی المسراج وبمعنی المرتبة وهی المراد ههنا ویعنی اینست
که دیدل اشان پسر نقل بند وحدیث اینست که شنیدی اشارة الی الشمة ووقاحة
الیس فیه اثر الموافقة اصلا فالاولی ترکه منثوی یکی کرد بی آب روی بسکون باء
آب یعنی کسی کی بسی کرد است نا آب روی چه غم دارد از آب بکسر الباء روی کسی
بسا فی بحر القوافی معنی بسا بالترکی اجه ونیجه بنیجه والشاهد علیه بقوله نه هر پیرون که
بپسندی وروشن همچنان باشد بسا طلوی صابونی که زهرش در میان باشد
نام نیکوی پنجاه سال که نام زشتش کند پایمال قاضی را نصیحت یاران یکدل ای
الاصدقاء المخلصین المتفقین فی الصدق والمحبة پسند آمد وبر حسن رای وحفظ
وفای ایشان آفرین کرد وگفت نظر عزیزان در مصلحت حال من عین صوابست
ومسئله را جواب ولیکن شعر ولو ان حبا بالملام یزول ای لو وقع ان حبا یزول
بالملامة لسمعت الحقیقات کما فی سمع الدعلین حین افطا ای کذبا یغتر به عذول ای الخلقه
اللایم والعذول بفتح العین والدال المعجمة مبالغة من العذل وهو الملامة قال بعض
الکمل وفی بعض النسخ عدول بضمتین علی وزن الدخول والدال المهملة جمع عدل
والاول هو الصحیح انتهی ب ملامت کن مرا چندانکه خواهی که نتوان شستن
از زنگی سیاهی این بگفت وکسانرا بتفحص وتفتیش حال او برانگیخت بالکاف الفارسی
یعنی مسلط کرد ونعمت ناکران بیحیت که گفته اند هر کرا زر در ترازو ست زور

در بازوست یعنی هر که زر را کیسه بیرون آورده ودر میان نهاد ابواب خرج
دوز وقوت در بازوست وانکه بر دنیا دست رس اسم فاعل مثل دلکش
ندارد در همه دنیا کس وصاحب تصرف ندارد ای نشود کذا قیل ب هر که زر دید
سر فرو آورد ور ترازوی آهنین دوش است یعنی واگر ترازوی آهنین دوش
یعنی کلبد المنکبة باشد واراد به عمود المیزان یعنی وان کان کالحدید فی شدة
الصلابة یمیل الی الذهب وبلیس [illegible] فی الجملة بشبی در خلوتی میسر شد وهم در آن شب
شحنه بسکون الحاء المهملة بالترکی صوباشی واخبر شد که قاضی همه شب شراب در سر و
شاهد در بر یعنی در سینه الش از شتم بخفتی وبترنم گفتی قوله قاضی مبتداء وبخفتی
خبره وهمه شب ظرف بخفتی وقوله شراب در سر وشاهد در بر فی موضع الحال نظم
امشب ای فی هذه اللیلة مگر بوقت نمی خواند بسکون النون این خروس عشاق
بس بالباء العربی نکردن بالکاف العربی مصنوع از کنار وبوس فی بحر القوافی کنار
وکنار کلاهما بالکاف العربی بمعنی النهایة والطرف وقد یکنی بکنار عن حالة الوصلة
وهی تماس بدنه بدن الحبیب بحدین وان کان هذا من جزئیات الاول لکنه یعد
کل منهما لغة علی حدة وبوس یجی الحاملة معان صیغة امر من بوسیدن ووصف ترکیبی
واسم مصدر والمراد من کنار ههنا المعنی الثانی ومن بوس المعنی الثالث وقلما یوجد
فی بعض النسخ بیت من معنی الابیات هکذا رخسار یار در خم گیسو تابدار چون
گوی عاج در خم چوگان آبنوس وقد عرفت معنی رخسار وقیل اراد به ههنا وسط الخد
المرتفع وتابدار بمعنی الجعد اسم فاعل مثل علم دار وباج دار وگوی بضم الکاف الفارسی
الکره بالترکی طوب وچوگان بالفارسیین الخشب المنحنی الذی یضرب به تلک الکره حین

حین الملاعبة والعاج عظم الفیل وابنوس اسم شجرة سود اسپک دم که چشم فتنه خفته
است زنهار وقد وقع فی بعض النسخ بدل هذا المصراع هکذا مکشب که دوست مست
خفته است در کنار بیدار باش تا نزد دیگر در فسوس وهو فی اصل اللغة الطنز
والسخریة واراد به ههنا لازمه ای معنی العبث تا نشنوی ز مسجد آدینه بالذال المعجمة
کذا فی بحر النوایب بانگ صبح یعنی اذان الفجر باز در بکسر الراء المهملة یک بحر بو کوس
لب از لبی چو چشم خروس ابلهی بود برداشتن بگفتن بیهوده خروس قوله لب مفعول
مقدم لقوله برداشتن وقوله چو چشم خروس صفة للبی وقوله برداشتن مفعول به
وقوله بگفتن متعلق ببرداشتن یعنی حماقت بود برداشتن لب از لبی که همچو چشم خروس
است وحمرة بسبب گفتن بیهوده خروس قاضی درین حالت بود که یکی از متعلقان در
آمد وگفت چه نشینی خیز امروز فال سنو(?) ونا پای داری او بقدر طاقتنک حسب ساعی(?)
دجلک گریز امر من گریختن وقد یجی گریز اسم مصدر و وضعوا الترکیبا وایا بمراد من ههنا
که حسودان بر تو دق گرفته اند یعنی نمیمه وغمز کرده اند دست کذا اسمعت من بعض الکمل
بلکه حق این بیان واقع مباد اکه فردا چو بالا گیرد عالی بفتح اللام فرا گیرد قاضی تبسم
برو نگه کرد وگفت — پنجه در صید کردن ضیغم را بالضاد والغین المعجمتین بمعنی الاسد
یعنی شیر قوی را که پنجه اش در صید بود باشد چه تفاوت کند که سگ لاید یعنی عو عو
کند دوی در روی دوست کن وبگذار که عدو پشت دست می خاید ملک را در آن
شب آگاهی دادند که در ملک تو بضم المیم چنین منکری بکسر الکاف حادث شده است
چه فرمایی گفت من او را از جمله فضلای عصر و زمان و یگانه دهر و روزگار می
دانم باشد که معاندان در حق او بغرض خوض کرده باشند لطرض(?) با طاء والضاد

المعجمتین بمعنی الشروع این سخن در سمع قبول من نیاید مگر آنکه که معاینه کرده بالکاف
الفارسی که حکما گفته اند — بتندی قوله سبک یعنی بالسبکی مد تبطیرون فی قوله
دست بردن بتیغ یعنی در زمان دشواری و ضجرت دست بتیغ بردن شتاب
بود اندان بر و پشت دست درخ قوله برد بفتحتین مضارع من بردن وفی بعض النسخ
گزد بدل برد والاول اظهر شنیدم که سحرگاهی ملک با تنی چند از خاصان بر بالین
قاضی رسید شمع را دید ایستاده بمعنی قایم کرده فی بحر النوایب الستادن لغة ایستادن
ویراد حذف الالف فی مستقبلاته فیقال الستد و بایست وشاهد نشسته و می ریخته و
قدح شکسته و قاضی در خواب مستی ناخبر از ملک هستی ملک بلطفش بیدار کرد وگفت
برخیز که آفتاب برآمد قاضی دریافت که حال چه شد وگفت از کدام جانب برآمد گفت
از شرق گفت الحمد لله که هنوز در توبه باز است یعنی باب توبه گشاده است بحکم این
حدیث که لا یغلق علی صیغة المجهول ای لا یجعل باب التوبة مسدودا علی العباد حتی تطلع
الشمس من مغربها و گفت استغفر الله واتوب الیه قال النبی ع م من تاب قبل ان تطلع
الشمس من مغربها تاب الله علیه قال ع م ان للتوبة بابا عرضه مسیرة سبعین سنة وانه
لا یغلق حتی تطلع الشمس من مغربها وقال لا تقوم الساعة حتی تطلع الشمس من مغربها
فاذا طلعت وراه الناس آمنوا اجمعون و ذلک حین لا ینفع نفسا ایمانها لم تکن آمنت
من قبل او کسبت فی ایمانها خیرا وجاء فی بعض الاخبار بانها تطلع من المغرب ثلثة ایام والاصح
انه تطلع یوما واحدا من المغرب ثم تطلع من المشرق علی حالها الی یوم القیامة — این دو
چشم بر گناه انگیختند نا فرجام و عمل ناتمام فرجام بالفاء المفتوحة والراء المهملة اسکنة(?)
بمعنی آخر و بمعنی خاید(?) کذا فی بحر النوایب وهو المراد ههنا گر کردنار م کنی مستوجبم بکن(?)

بحلیم یعنی مستحق من استوجب الشیء استحقه و رنجش عقوبتی ز انتقام قال الکل صفة من
الاوصاف الجبلیة ضد یاقتضیه الا الانتقام فانه عدل ممدوح فی نفسه وکذا ضده و هو
العفو بل هو اولی بدلیل قوله تعالی والعافین عن الناس ملک گفت توبه درین حالت
که بر هلاک خود اطلاع یافتی سودی ندارد قوله تعالی فلم یک ینفعهم ایمانهم لما رأوا بأسنا
اول الآیة فلما رأوا بأسنا ای لما رأوا الکفار رشدة عذابنا قالوا آمنا بالله وحده و
کفرنا بما کنا به مشرکین یعنون به الاصنام فلم یک ینفعهم ایمانهم لامتناع قبوله ح ولذلک
قال تعالی لم یک یعنی لم یصح ولم یستقم کذا قال بعض الکمل **قطعه** چه سود از دزدی آنگه
توبه کردن که نتوانی کمند انداخت یعنی بکمند انداختن بر کاخ بالکاف العربی بمعنی
القصر بلند از میوه کوتاه کن دست یعنی بلندرا بکو کوتاه کن دست از میوه
یعنی بلندرا می باید گفتن این سخن که کوته خود ندارد دست بر شاخ قوله بلند
بضم الباء فی المشهور و قرأ بعض الفضلاء بفتحها کام مرد میوه بالفتح و سکون
فی الاصح و یجوز کسره کذا سمعت من بعض الکمل ترا با وجود چنین منکری بفتح الکاف
العربی یعنی گناه که ظاهر شد خلاص صورت نبندد این بگفت و موکلان بفتح الکاف
العربی المشددة یعنی جلادان بسکون النون مبتداء و عقوبت مفعول مقدم لقوله
بردی بفتح الواو و بجنبید خبره گفت مرا در خدمت سلطان یک سخن باقیست
ملک بپرسید که آن چیست گفت **قطعه** بآستین ملالی که بر من افشانی طمع مدار که
از دامنت بدارم دست اگر خلاصی محالست ازین گنه که مراست بدان کرم که
تو داری امیدواری هست ملک گفتا این لطیفه بدیع و عجب آوردی و این نکته
غریب گفتی ولیکن محال عقلست و خلاف شرع که ترا امروز فضل و بلاغت از

از چنگ عقوبت من برهاند ای خلاص کند مصلحت آن بینم که ترا از قلعه بشیب اندازم
بفتح الباء الصلة فی بحر الغرایب شیب بالکسرة العربیة مخفف من نشیب بفتح النون
بالترکی انیش و هذا ای یقال فی نشیب شیب و قد یجیء بمعنی سرگشته و یجیء ایضا بمعنی
زیر و عزد و هو المراد ههنا و قد یعطف علیه علی طریقة الاتباع و المزاوجة لفظ شیب
فیقال شیب تا دگران عبرت گیرند گفت ای خداوند جهان پرورده نعمت این خاندانم
و نه تنها من این گنه دارم دیگری را ببند تا من عبرت گیرم ملک را اولین سخن خنده
آمد و بعفو از سر خطای او در گذشت و متعنتان او را که یعنی خصمای قاضی را که
اشارت بکشتن او کرده بودند گفت **مث** همه حمال بفتح الحاء المهملة و تشدید المیم
عیب خویشتنید طعنه بر عیب دیگران مزنید **حکایت** منظومه جوانی پاکباز و صف
ترکیبی مشتق من باختن و پاک رو بود یعنی پاکباز عشق و پاکدامن بود در میدان
عشق که با پاکیزه رویی بیاء الوحدة در گرو بکسر الکاف الفارسی یعنی در رهن بود
حیث کان مبتلی به کذا سمعت من بعض الکمل چنین خواندم ای در کتب تواریخ
که در دریای اعظم بگردابی موضع یدور فیه الماء در افتادند باهم ای مع حبیبه چو ملاح
آمدش الشین راجع الی جوانی تا دست گیرد مبادا کاندران سختی بمیرد همی گفت از
میان موج و تشویر بالشین المعجمة بمعنی الخجالة کذا فی الصحاح الفارسی و بحر الغرایب
والسند فیه علی کونه بمعنی الخجالة قول الشیخ همی گفت از میان موج و تشویر هذا و
قیل تشویر ههنا لفظ عربی بمعنی الاشارة کما قال فی القانون التشویر اشارة
کردن و قیل هو بمعنی شوریدن و هو الخلط و قیل هو عطف تفسیری للموج و یقال له
ای لموج البحر بالترکی تلز ولا یخفی ما فیها مرا بگذار و دست یار من گیر درین گفتن جهان

بروی بر آشفت یعنی اجل بر آمد من آشفتن بمعنی مجنون شدن وقال بعض الکمل
آشفتن کثیرا ما یستعمل بمعنی شوریدن و هو معنا کذلک شنیدندش که جان می دارد
دمی گفت حدیث عشق از آن بطال منیوش بالفتح والسکون قیل مولفه فی مشنو بمعنی
لاتسمع والظاهر انه من نیوشیدن بضم النون وکسرها بمعنی شنیدن که در سختی کند یاری
فراموشش چنین کردند یاران زندگانی زکار افتاده بشنو یعنی از عجب کار شنو تا بدانی
که سعدی راه و رسم عشق بازی چنان داند که در بغداد تازی یعنی زبان عرب فان اهل بغداد
کانوا یعرفون لسان العرب کذلک یعرفون اللغة الفصیح ایضا دلارامی که داری دل درو
بند دگر چشم از همه عالم فرو بند اگر مجنون و لیلی زنده گشتی حدیث عشق ازین دفتر نوشتی
اذ لو کان کل واحد منهما فی الحیوة لاستنسخ کل منهما حدیث العشق وکتبه من هذا الدفتر

باب ششم در ضعف و پیری

و فی بعض الکمل هکذا الباب السادس فی الضعف
والشیبة وقال الضعف بالفتح ضد القوة والضم فیه لغة کالفقر والفقر والشیبة بالفتح
والسکون بیاض الشعر قال النبی ع م من شاب شیبة فی الاسلام کان له نورا یوم القیمة
وقیل اول من شاب ابراهیم ع م فقال یا رب ما هذا قال هو نوری و وقاری فقال
رب زدنی نورا و وقارا انتهی **حکایت** با طایفه دانشمندان در جامع دمشق بحثی همی
رفت فی بعض النسخ بحثی همی کردم والمعنی واحد که ناگه جوانی از در در آمد و گفت درین
میان کسی هست که فارسی داند اشارت به من کردند گفتم چه حالت است گفت پیری صد و پنجاه
ساله در حالت نزع است و بزبان فارسی چیزی می گوید و مفهوم ما بالاضافة نگردد
بالکاف الفارسی ای لا یکون مفهوما لنا معلوما اگر بکرم رنجه شوی مزد و ثواب یابی
بنزد خدای یعنی من یافتن باشد که وصیتی کند چون ببالینش فراز رسیدم این بیت

می گفت **بیت** دمی چند گفتم برآرم بکام دریغا که بگرفت ماضی من گرفتن راه نفس دریغا
که بر خوان الوان دمی یعنی نفس خورده بودیم گفتند بس معنی این بیت بعربی با شا
میان می گفتم تعجب کردند از عمر دراز و تاسف او بر حیات دنیا گفتمش چگونه درین
حالت گفت چه گویم **قطعه** ندیدی که سختی همی رسد بکسی که از دهانش بسکون النون للوزن
وقد عرفت انه یجوز اجتماع ثلثة سواکن فی مثله برآید کشند دندانی ای یخرج و ینزع ضرس
من فیه قیاس کن که چه حالت بود در آن ساعت که از وجود عزیزش بدر رود جانی او
یخرج روحه گفتم تصور مرگ از خیال بدر کن و وهم را بر طبیعت مستولی مگردان که فیلسوفان
یعنی حکیمان گفته اند مزاج اگر مستقیم بود اعتماد بسکون الدال بقا را نشاید و مرض
اگر چه هایل بود بفتح الواو دلالت کلی بر هلاک نکند اگر فرمایی طبیب را بخوانیم تا معالجت کند که
به شول بیاء المخاطب گفت هیهات **بیت** خواجه در بند نقش ایوانست
ای الغرفة العالیة خانه از پای بست یا لبناء الواهی ای بست الاساس و ویرانست و هذا هو
الاولی و عدته فی الدیباجه فتذکر دست برهم زند یعنی بر سبیل تعجب و تاسف طبیب ظریف
چون خرف بالخاء المعجمه علی وزن خشن صفه مشبهه بیند افتاده حریف بالمهملتین یعنی طبیب
حاذق چونکه فرتوت بیند حریف او فتاده دانا سف می کند و دست برهم زند ولا یباشر
المعالجه پیر مردی ز نزع می نالید پیره زن او زوجته صندلش همی مالید ای یدلک و صندل
شجرة معروفة طبیب الراحه یعنی تعالجه امراته بالصندل فانه کثیرا ما تخلط الصندل بماء الورد
ویدلک به الراس والرجل یرفع الصداع و لکن چون مخبط شد اعتدال مزاج نه عزیمت
واحد العزایم و هی بالفارسیه افسون اثر کند نه علاج **حکایت** پیری حکایت می کند
که دختری خواسته بود و حجره بگل بضم الکاف الفارسی آراسته و بخلوت با او نشسته

و دیده و دل ببرد و بسته و شبهای دراز نخفتم و بذلها بفتح الباء واللام وسکون الذال
المعجمة ولطیفها عطف تفسیری لبذلها گام گفتمی تا باشد که وحشت نگیرد و موانست
پذیرد از ین جمله شبهای گفتم که بخت بلندت یار بود بسکون الواو وچشم دولت
بیدار که بصحبت پیری افتادی پخته و پرورده و جهان دیده کردم بالکاف الفارسی
دلسرد و روزگار دیده چشیده نیک دیده از موقع حق صحبت بداند و شرط مودت بجای آرد
مشفق و مهربان خوش طبع و شیرین زبان مص تا توانم دلت بدست آرم ور
بیازارم نیازارم بکسر النون وسکون الزاء بمعنی لحاجة آرم یعنی اگر تو بیازاری و خوذی
میکنی هر آمین نیازای احتیاج و توقع آرم ور اگر چو طوطی ای مثله شکر بود بفتح الواو
و خورشت ای طعامک جان شیرین من فدای پرورشت یعنی لو کان طعامک السکر
لی لبیغا فعلی ان احصله ولو بتفدیة الروح العزیز نه گرفتار آمدی بدست جوانی
معجب بضم المیم وکسر الجیم بمعنی خودبین خیره رای یعنی ضعیف الفکر سر تیز
و سبک پای که هردم هوایی پزد بفتحتین مضارع من پختن و هر لحظه رایی زند وار
لا یتقرر علی رای و هر شب جای خسپد و هر روز یاری گیرد مص وفا داری مدار
از بلبلان چشم یعنی چشم مدار ای لا تتوقع وفا داری را از بلبلان که هردم برگلی
دیگر سرایند اما طایفه پیران بعقل و ادب زندگانی کنند نه بر مقتضای جهل جوانی
مص ز خود بهتری بیاب الوحلة جوی امر من جستن و فرصت شمار و غنیمت
دان مصاحبتش که با چون خودی ای فی المصاحبة مع من یساویک فی الشرف
کم کنی بفتح الکاف فی الاول وضمه فی الثانی روزگار یعنی ینقص عمرک فقط من غیر
ترتب فایدة و نفع گفت آن پیر بدین نمط بفتحتین بمعنی گونه و نوع کذا فی القاموس

بگفتم و گمان بردم که دلش در قید من آمد و صید من شد ناگه نفسی بفتحتین
سرد از دل پر درد برآورد و گفت چندین سخن که گفتی در ترازوی عقل من وزن
یک سخن ندارد که وقتی شنیده ام از قابلهٔ خویش که زن جوان اگر تیری در پهلو
نشیند به که پیری نشیند مص لما رأت بین یدی بعلها شیئا کارخی شفة الصائم
ای لما ابصرت الزوجة بین یدی ای زوجها والجمع بعول وبعال للزوجة بعلة مثل زوج
و زوجة و شیئا مفعول رأت وارادبه آلة البعل وارخی اسم تفضیل من الرخو بکسر
الراء و فتحها و هی اللینة ای کانت رأت شیئا لینا مثل ارخی شفة الصائم شبه هن الشیخ
بشفة الصائم فی ضعفه واسترخائه اصلها شفهة لان تصغیرها شفیهة والجمع شفاه
بالهاء قیل هکذا قال بعض الکمل والصواب ان یراد بالصائم هنا الممسک ای البخیل
لان الصوم فی اللغة الامساک و من المشهور و صافة البخل انه منخفض الجبهة ای عبوس
مسترخی الشفة و قوله تقول جواب و انما جاء به مضارعا لحکایة الحال و قیل ان لما
ترد المضارع الی معنی الماضی کما یرد ان الماضی الی معنی الاستقبال هذا معه میت
هذا مبتدا و میت خبره و معه متعلق بمیت و ضمیر معه راجع الی البعل و ما فی انما کافة
و الرقیة مبتدا و للنائم خبره و الرقیة بضم الراء و سکون القاف ما یقرء من الادعیة
و الآیات علی المریض لطلب الشفاء و یقال لها بالفارسیة افسون و اراد بالنائم آلة
الشباب تقول من شیخ الی ذلک الشئ هذا میت معه و انما تنفع الرقیة ای انما یحرک الدلال
و العوذ للنائم ای لذکر الشباب لا للمیت ای لا لذکر الشیخ فشبهت ما دانه پس
بدان بعلها الشیخ بالمیت فی عدم الحرکة مطلقا قطعه زن کز بر مرد بی رضا بمعنی خشنود
و نیز بکسر الراء للوزن بی رضا برخیزد بس بالباء العربی ای بسیار فتنه و جنگ

زان سر ابر خیزد پیری که ز جای خویش نتواند خاست الا بعصا الاستثناء من نتواند
خاست قوله کیش بفتح الباء عصا بر خیزد والتقدیر عصایش کی بر خیزد واراد
بعصاه منه کما مر فی المطالعة مکاح موافقت نبود بمفارقت انجامید معنی افتاد چون
مدت عدت برآمد یعنی تمام شد عقد نکاحش بستند با جوانی تند ترش روی
تهی دست و بدخوی جور و جفا می دید و رنج عنا می کشید و شکر نعمت حق میگفت
که الحمد لله که از آن عذاب الیم برهیدم و بدین نعمت مقیم برسیدم ب با این همه
جور و تندخویی بالیاء المصدری بارت بکشم که خوب رویی بیاء الخطاب م با تو
مرا سوختن اندر عذاب به که شدن با دگری در بهشت بوی پیاز از دهن خوب
روی نغزتر یعنی نفیس تر آید که گل از دست زشت حکایت مهمان پیری بودم
در دیار بعلبک که مال فراوان داشت و فرزند خوب روی شبی حکایت کرد که مرا
در عمر خویش بجز این فرزند نبوده است درختی درین وادی زیارتگاه هست
که مردمان بحاجت خواستن آنجا روند شبها در پای آن درخت بحق نالیده
ام تا مرا این فرزند بخشیده است شنیدم که پسر با رفیقان آهسته می گفت
چه بودی که من آن درخت را بدانستمی که کجاست و دعا کردمی تا پدرم بمیرد
حکمت خواجه شادی کنان که فرزندم عاقل است و پسر طعنه زنان که پدرم
فرتوت قطعه سالها بر تو بگذرد که گذر قوله نکنی من المصراع الثانی فی التراة و
متعلق بما قبله بحسب المعنی یعنی گذر نکنی سوی تربت پدرت تو بجای پدر چه کردی خیر
ای لاجل روحه من الادعیة الصالحة والتصدقات تا همان چشم داری از پسرت
حکایت روزی بغرور جوانی سخت رانده بودم ای کنت ذهبت بالسرعة فی السفر

وشبانکه

وشبانگه بپای گریوه بکسر الکاف بالترکی بلک دلی سست مانده بودم پیر
مردی ضعیف از پس کاروان همی آمد گفت چه خسبی خیز که نه جای خفتن
است گفتم چون روم ای کیف اذهب که نه پای رفتن است یعنی پایم نه پای رفتن
است گفت نشنیده که گفته اند رفتن و نشستن به که دویدن و گسستن
بمعنی گسیختن وهما بالکاف الفارسی بمعنی الانقطاع والانفصال م که مشتاق
منزلی مشتاب پند من کار بند و صبر آموز یعنی کار بند پند من ای اعمل
بالنصیحة التی من عدم الاستعجال والصبر اسب تازی یعنی فرس عربی دو تک
بفتح التاء وسکون الکاف الوحدة بمعنی الحملة دو دبت تا با بعنی دو بار حمله می
کند بر سبیل السرعة والاستعجال و در حمله سوم می ماند اما شتر آهسته
می رود شب و روز حکایت جوانی چست لطیف خندان شیرین زبان در حلقه
عشرت ما بود که در دلش هیچ نوعی غم نیامدی و لب او از خنده فراهم نبودی
ای کان ضاحکا ومتبسما بحیث لم ینضم احدی شفتیه الی الاخری روزگاری بر آمد که
اتفاق ملاقات نیفتاد بعد از آن دیدمش زن خواسته و فرزندان
خاسته بفتح بکسر الباء الموحدة والخاء المعجمة نشاطش بریده و گل هوسش پژمرده
بفتح الباء وسکون الزاء الفارسیتین یعنی ذبول یافته پرسیدمش که این چه
حالت است گفت تا کودکان بیاوردم دگر کودکی نکردم م ماذا الصبا والشیب
غیر لمتی وکفی بتغییر الزمان نذیرا جعل ما مع ذا اسما واحدا بمعنی ای شی وهو مرفوع
المحل مبتدأ والصبا بالکسر والقصر بمعنی المیل الی الجاهل خبره والشیب بالفتح و
السکون مرفوع مبتدأ وجملة غیر خبره ولمتی مفعول غیر واللمة بالکسر والتشدید

الشو المترسل الى المنكبين والباء في بتغير الزمان زايدة الفاعل كى في بابه شهيدا
ونذيرا تميز بمعنى الانذار كالنكير بمعنى الانكار او بمعنى المنذر كالبديع بمعنى المبدع
والانذار هو الاعلام على وجه التخويف في المصدر اى تغير فاعل كى مضاف الى فاعله
المجازى اذ المغير حقيقة هو الله وهو في محل الجملة الفعلية نصب على الحالية بتقدير قد بنكر على
نتف الصبا في زمن الكبر والشيب ويقول ما هذا الميل الى الجلل والشباب في الركون
الى اللعب مع الاحباب والحال ان الشيب الذى هو نذير الموت وسفير الفوت يغير لون
شوى واندرقى بود انقضا العمرى وكنى تغير الزمان لون شوى نذيرا كما قيل
كفاك مشيب وانك حز نذير بيت چون پير شدى زكودكى دست بدار امو من داشتن
بازى ظرافت بجوانان بگذار بيت طرب نوجوان زپير مجوى نهى من جستن كه دگر نايد
اصله نايد آب رفته بجوى زرع را چون رسيد وقت درو اى وقت حصاد
نخرامد چنانكه سبزه نو قطعه دور جوانى بشد ان برفت از دست من آه دريغ
وحيف آن زمن بفتحتين دلفروز قوت سرپنجه شيرى برفت راضيم اكنون به پنيرى
چو يوز اسم حيوان مفترس يقال له بالعربى فهد وبالتركى پارس قيل انه لما بلغ غاية
السن كان يقنع بالاكل قطعه پنير ولهذا قال بپنيرى چو يوز وفى بعض النسخ به پنيرى والاخ
مافيه پيرزنى بياء الوحدة موى بسكون الياء سيه كرده بود گفتمش اى كافت
عجوزة قد سودت شعرها بالصبغ فقلت لها هكذا الخ اى مامك ديرينه روز مام بمعنى
مادر والكاف للتصغير يعنى اى مادرك سال خورده موى بتلبيس سيه كردى
گير راست نخواهد شدن اين پشت گوز بالكاف الفارسى اى لا يستقيم هذا الظهر
المنحنى الذى تقعر صدره ومن قوله اى مامك الى قوله گوز مقول القول حكايت

دو دى بخيل ضد العلم جوانى بانگ بر مادرم زدم يعنى خاطبت والدتى بالعنف ورفع
الصوت دل آزرده بنشست في موضع الحال بكنجى بضم الكاف العوفى نشست وقوله
گريان حال من فاعل گفت في قوله همى گفت مگر خوردى فراموش كردى كه درشتى
مى كنى قطعه چه خوش گفت زالى بفرزند خويش يعنى چه خوش گفت آن يك عجوزة بفرزند ش
فان زال يقال للشيخ والعجوزة على الاشتراك على اصل اللغة وان اشتهر بالعلمية
لابى رستم كما يقال رستم زال اى رستم بن زال چو ديدش پلنگ افگن وپيل تن گر از
عهدان زمان خرديت ياد آمدى كه بيچاره بودى در آغوش من قوله نكردى الى اخره
جواب الشرط اعنى قوله گر از عهد درين روز بر من جفا كه تو شير مردى و من پير
زن وبمجموع الشرط والجزاء اعنى من قوله گر از عهد الى قوله پيرزن مقول القول اعنى گفت
حكايت توانگرى بخيل را پسرى رنجور بود از مريض نيكخواهانش گفتند مصلحت
آنست كه ختم قرآن كنى از بهر او يا بذل واعطا قربان باشد كه خداى بو شفا دهد
طفلى مثل برخى لفظا ومعنى باندیشه فرو رفت وگفت مصحف مجهور السبب كونه
حاضرا اولى تر كه گله بفتح الكاف الفارسى وتشديد اللام قطيعة الغنم وغيره دور يعنى
دوردست وبعيد صاحب دلى بشنيد وگفت ختمش بعلت آن اختيار افتاد كه قرآن
بر سر زبانست وزر در ميان جان مثنوى دريغا گردن طاعت نهادن گرش
بفتح الكاف الفارسى يعنى اگر آن گردن را همراه بودى دست دادن بكسر التاء اى بيد
الاعطاء والسخاء يعنى آن توانگر بخيل طاعت را گردن نهاده و داعى شد كه يكى بحل
بسازد با پسرش شفا يافت واگر اين گردن طاعت نهادنش را بدا اعطا همراه
بودى يعنى بدلش مساعدت مى كردى بكردنش در طاعت بغايت خوب بودى وليكن دريغا

وحیفا که همراه بنود که بدبیاری جو خردر کل بکسر الکاف بماند بفتح النون وکر المجد کو لی صد
بار بخواند **حکایت** پیر مردی را گفتند چرا زن نکنی ای لم لا تتزوج گفت با پیر
زنانم عیشی نباشد گفتند زن جوان بخواه چون مکنت بالضم والسکون یعنی چون اقتدار
داری گفت مرا که پیرم با پیر زنان الفت نباشد او رکه جوان باشد با من که پیرم
چون دوستی صورت بندد چون معنا یعنی کیف **قطعه** شنیده ام که درین روز ها کهن
بضمتین پیری ای پیر کلنه خیال بست به پیرانه ای مع کونه شیخا که گیرد جفت بضم الجیم
الروحی وسکون الفا ای بخواست دختر کی خوب روی دکوهر نام چو درج بضم الدال الحقة
کوهرش از مردمان بنهفت بفتح البا ای الصلة وضم النون یعنی خوب روی وکوهر نامی
که همچو قدح پس از چشم مردمان بنهفت یعنی در پنهانست چنانک رسم عروسی بود
تماشا کرد ولی بجا اول بعصای شیخ بخفت کمان کشید و نتزد بفتح النون النافیة
بر هدف یعنی نشان را نزد و بلکه خطا کرد از آن جهت که نتوان دوخت یعنی دوختن
مگر بسوزن پولاد جامه هنکفت قوله جامه هنکفت مفعول دوخت وهو بفتح الها وضم
الکاف الفارسی کالشیخ علی وجه الاهتمام بالترکی حسق طقمش ومحصول هذا البیت
انه لم یقدر علی ازالة بکارتها بدوستان گله بکسر الکاف الفارسی ای الشکایة را آغاز
کرد وحجت ساخت که خانمان ملة واحد یعنی الملل والرزق من این شوخ دیده پاک برفت
بضمتین میان والشوهر بالفتح والسکون وزن جنگ وفتنه خاست چنان که سر شحنه و
قاضی کشید فاعل کشید اما الزوج وهو الشاء وکلا احد منهما وسعدی گفت پس از خلافت
وشنعت یعنی بعد ازین مخالفت وشناعت سعدی گفت که گناه دختر چیست نرا که دست
بلرزد که چه دانی سفت بالضم یعنی سفتن یعنی سوراخ کردن ولا یخفی ما فیه من لطف التعبیر

وحس

وحس التعویذ **باب هفتم در تاثیر تربیت** یکی از وزرا پسری کودن بفتح
الکاف العنی یعنی غبی به پیش کسی از دانشمندان فرستاد که مر این را تربیتی
کن مگر عاقل شود مدتی مدید فعیل بمعنی المفعول ای زمان ممتد تعلیمش کرد
موثر نبود پیش پدرش کس فرستاد که این عاقل نمی شود و مرا دیوانه کرد
نظم چون بود بفتح الواو اصل جوهری بیای الوحدة قابل تربیت را در و اثر نباشد
هیچ صیقل بالفتح والسکون هو الصانع الذی یزیل صداء السیوف نکو نداند
کرد آهنی را که بد گهر باشد سگ بدریا هفت کانه لغة فی کونه بالکاف الفارسی
فیهما یعنی النوع مشو بضم الشین نهی من شستن که چو تر شد پلیدتر بالبا الفارسی
یعنی مردار تر شد خر عیسی را اگر بمکه شد فی اله برند بعضی تابین چو بیاید هنوز خر
باشد **حکایت** حکیمی پسرانرا پند و نصیحت همی داد که جانان پدر هنر آموزید
ملک دولت و دنیا اعتماد را نشاید ای لا یلیق بالاعتماد و جاه از در وان
بدر نرود ای لا یخرج المنصب من الدوران ولا یتعرض احد حتی یعتمد علیه و سیم و
زر در سفر بمحل خطر است وهم بفتح الهاء در حضر بفتحتین ضد السفر یا دزد
بیکبار ببرد و یا خواجه بتفاریق بخورد ای صاحب المال یا کله شیا
فشیا اما هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده اگر هنرمند از
دولت بیفتد غم نباشد که هنر در نفس خود ای الکمال فی نفسه دولتست هر جا
هر جا که رود قدر بیند و در صدر نشیند **ع** سخت است پس بالبا الفارسی از جاه بسکون
الها الحکم بردن یعنی بعد از منصب بحکم غیر کشیدن دشوار است خو کرده و نعمت
شده بنا ز جور مردم بردن **قطعه** وقتی افتاد فتنه در شام هر کس از گوشه فرار

فتنه ورشام هر کس از کوشه فرار فتند دوستان کار دانشمند یعنی اینا اهل
القوبة العاملون بو زید باد شاد فتند بحذف ها، بادشاه الموزن پسران وزیر قد له
ناقص عقل صنعه پسران بکدای بالزکی دلنجلکه بردلستا یعنی بقریه رفتند مت میراث
بدر یعنی اکر میراث پدرت خواهی علم پدر اموز کین مال پدر خرج توان کرد پدر بسکون
الدال آدروز حکایت یکی از فضلاء تعلیم ملکزاده کردی وضرب نامحابا بجوزان یکسر
باء حرب بالاضافه لاما بعده وجوب المسکوب بلوئه علی عدم الاضافه بمعنی ضرب رای توقف
ذدی وزجر نافیاس کردی پسران طاقتی لثلا بیت پیش پدر برد وجامه از تن دردمند
برداشت پدر را دل بهم برآمدی ای انفعل وانقبض الستاد بخواند وکفت بر پسران آحاد
رعیت چندین جفا وتوبیخ نفی لرزانش روا نمیداشتی که پسر مرا سبب چیست کفت
سخن باندیشه باید کفت وحرکت پسندیده باید کرد همه خلق را خاصه الخصوص پادشاهانرا
که بردست وزبان ملوک هرچه رفته بفتح الراء شود هر آینه باخواه کفته شود وقول وفعل
عوام را چندین الا بمقدار قول وفعل خواص اعتبار نباشد مت اکر صد عیب دارد
مرد عیب درویش افیعانش یکی از صد ندانند ای لا یعلمون واحد من المائة وکر یک
ناپسندیده آید ز سلطان از اقلیمی باقلیمی رسانند پس در تهذیب اخلاق خداوند
زادگان انبتهم الله نباتا حسنا اجتهاد از آن بیش بالباء الفوی یعنی زیادت باید که در
حق عوام قطعه هر که در خردیش یعنی الیاء المصدری ادب نکنند در بزرگی فلاح ای النجاة
عن آلام الافعال الشنیعة از وبرخاست چوب تر را چنانکه خواهی بیچ امر من بیچیدن یعنی
اکر خواهی که چوب تر را بیچ کردی برای ازاله اعوجاجش بیچ بهر طرف که می خواهی که آن
قابلست نشود خشک جاجز باتش راست یعنی اما چوب خشک نشود جز باتش وقد وقع هنا

وبعض النسخ

في بعض النسخ هکذا خشو ان الغصون جمع غصن بالغین المعجمة والصاد المهملة فرع
الشجر اذا قومتها بالتشدید ای اذا جعلتها مستقیما اعتدلت ای استوت
والستقامت ولیس اسمه ضمیر الشان ومحل جمله ینفعک نصب علی انها خبر لیس والتقویم
فاعل ینفع بالخشب متعلق بینفع ملکش حسن تدبیر ادب وتقریر سخن او پسندیده
آمد خلوت ونعمت بخشید وپایه منش یعنی مرتبه او را از آن چه بود برتر کردانید
حکایت معلم کتابی قد صحح فی النسخ المعتمده کتاب بضم الکاف وتشدید التاء وفی
مختار الصحاح الکتاب بالضم والتشدید المکتبة والکتاب ایضا والمکتب واحد انتهی
رادیدم در دیار مغرب ترش روی وتلخ کفتار مسلمانان وبدخوی ومردم آزار
کدا طبع وناپرهیزکار که عیش بالفتح مسلمانان بدیدن او تبه بفتحتین وسکون الهاء
لحله مقصور من تباه وهو بمعنی العبث والفاسد کذا فی بحر الغرایب کشتی بفتح
الکاف الفارسی وخواندن قرآنش دل مردم را سیه کردن جمعی پسران پاکیزه ودختران
دوشیزه ای البنات الابکار بدست جفای او کرفتار نه زهره خنده وباران کفتار
سمعت من البعض انه قال باران ای بالالفین والیائین المثنانین بمعنی جاره
یعنی نه زهره خنده دارند ونه جاره کفتار در حضورش که بالکاف الفارسی
وسکون الهاء عارض ای دخ سیمین بکسر النون یکی را طپانچه بالجیم الفارسی
ذدی وکاه ساق بلورین بفتح اللام المشدده وسکون الواو وکسر الراء و
النون ودیکری را شکنجه کردی القصه شنیدم که طرفی بفتحتین ای بعضی از خباثت
او معلوم کردند بزدند وبراندند ومکتب خانه را بمصلحی دارند یعنی پارسایی بیارا
الوجه ونیک مردی حلیم که سخن جز بحکم ضرورت نکفتی وموجب آزار کس بر نباشی

نرفتی وکودکان را هیبت استاد نخستین از سر بدر رفت ومعلم دومین بفتحتین
یعنی معلم ثانی را اخلاق ملکی منتخباین بعه چون کودکان این حلم را دیدند هر یک دیو
یکدیگر شدند وباعتماد حلم او ترک علم کردند ودر اخلاع قات بیازیچه ولعب فراهم
نشستندی ولوح درست نا کرده یعنی قبل الفراغ عن معرفته وتحصیل ما فیه در سر
یکدیگر شکستندی مت استاد معلم بدل امر استاد هکذا وجد فی اکثر من النسخ بلا
واو وفی بعض النسخ استاد ومعلم بواو العطف چو بودی از ازرخ سک باز ندکودکا
در بازار فال فی اجل الزوایه خرسک بکسر لخاء المعجمه لعب مخصوص یلعب به الصبیان بان
قام احدهم منحنیا ظهره وله ناظر ینظر الی الباقین فیثب کل واحد منهم علی ظهره فلای
واحد منهم ینزل رجله الی الارض ویمسها بها یعزبه ذلک الناظر برجله فیقوم بدله ذلک
المعزوب فیثبت الباقون علیه مثل ما سبق هکذا وهذا اللعب یقال له بالترکی فی بلاد
الروم اذون اشک الا هنا کلامه بعینه وقد یقال الکاف فی خرسک للتصغیر والمراد به مایخاط
من الکرباس علی شکل الذب لیلعب به الصبیان بعد از دو هفته برو ربکسر الراء آن
مسجد کذر کردم معلم اولین را دیدم که دل بر وخوش کرده بودند ومقام خویش آورده
انصاف بر نجیدم ولا حول کنان کفتم که ابلیس را دکربان ای موا صله معلم ملایک
چرا کردند پیر مردی جهان دیده بخندید وکفت نشنیده که کفته اند مثنوی پادشاهی
پسر شش بمکتب داد لوح سیمینش در کنار نهاد یعنی لوح سیمین را در کنارش نهاد
ولا بدان یسکن النون فی المصراع الثانی بتزیین البیت برسر لوح او نبشته بزرای
بالذهب جور جفای استاد به که مهر بالکسر ای محبة پدر حکایت پادشاه زاده را نعمت
نا دیکس از ترکه بفتح التاء وکسر الراء بمعنی التر وکه فی الطلبه بمعنی المطلوبه بمان بفتح العین

جمع هم بدست افتاد یعنی بطریق ارث فسق وفجور اغاز کرد ومبذری بالیاء المصدر
من التبذیر وهو الاسراف فی سو حرام بدلیل قوله ان المبذرین کانوا من اخوان
الشیاطین کامر پیشه کرفت فی الجمله چیزی نماند از سایر معاصی ومنکری بفتح الکاف
که نکرده وسکری بکسر الکاف که نخورده باری بنصیحتش کفتم ای فرزند دخل بکسر
لغا المعجمه هو المبلغ الذی یحصل الی المرء ویدخل فی یده من الخارج آب روانست وعیش
اسبابی کردان وصف من کرده ما الکاف الفارسی یعنی خرج فراوان وبسیار مسلم
را باشد دخل معین دارد از خارج قطعه چو دخلت نیست خرج آهسته ترکن که ملاح
الملاح من یباشر السفینه همی کویند سرودی وقوله اکر باران اه بیان لقوله سرودی
بکوهستان نبارد بسالی ای فی سفینه واحدنه دجله کرود ختک رودی ای یعبر
واد یابا بسا من عجما افیه عقل وادب کیر ولهو ولعب بجوز فیه فتح اللام مع سکون
العین وکسرها وبجوز کسر اللام مع سکون العین ایضا قال فی الروضه اللهو الطبل
بکذار که چو نعمت بسر رسیدو تمام شود سختی بری بفتح الباء الموحده وپشیمانی خوری
پسر از لذت نای ونوش این سخن در کوشش نیاورد وبر قول من اعتراض کرد و
کفت راحت عاجل حاضر را بتشویش اجل غایب وانی منغص مکدر کردن خلاف
رای خردمندان است مثنوی خداوند کام ومراد ونیک بختی عطف علی کام چرا
سختی خورد از بیم سختی رو بضم الباء امه من رفتن شادی کن ای یار دلفروز
غم فردا بالاضافه نشاید خوردن امروز فکیف مرا که در صدر مروت نشسته ام
وعقد فتوت جوانمردی بسته وذکر انعام احسان در افواه عوام افتاده دیکر
هر که علم ضبط بفتحتین سخاوکرم بلند نشاید که نند بر درم نشاید که در بهش ضبط

می کند نام نیکوی چون بردن نشد بکوس بالکاف العربی بمعنی محله قوله در مفعول مقدم لقوله بنیوی
یعنی باب خانه را نتوانی که ببندی بروی ای بروی هیچکس دیدم که نصیحت نمی پذیرد و دم
گرم من در آهن سرد او اثر نمی کند ترک مناصحت کردم و روی از مصاحبت بگردانیدم
و بکنج زاویه سلامت بنشستم و قول حکما را بستم الحکمة بقولهم که کفته اند بلغ امر
من التبلیغ ما علیک فان لم یقبلوا فما علیک ما فی الاستفهامیه ای فان لم یقبلوا ما
بلغتهم فای شیء علیک اذ ما علی الرسول الا البلاغ وقد یجعل ما هذه نافیه ای لیس علیک
شیء والمال واحد کما لا یخفی **قطعه** کرچه دانی که نشنوند بکوی آنچه من کفتم هرچه می دانی از
نصیحت بند زود باشد که خیره سر بینی مفعول مقدم لقوله بینی ای الستر من لا یسمع الوعظ
ولا یقبل بود پا افتاده اندر بند دست بر دست می زند که دریغ نشنیدم حدیث دانشمند
تا پس از مدتی آنچه اندیشه کرده بودم از نکبت حالش بصورت بدیدم ای رایته فی الواقع
والخارج علی ما تصورته ناصحه که پاره پاره برهم می دوخت ولقمه لقمه همی اندوخت دلم
از ضعف حالش بهم آمد مروت ندیدم در چنان حالت ریش درونش را بملامت خراشیدن
ونمک پاشیدن پادل خود کفتم **قطعه** حریف سفله بالکه از تخیل در پایان مستی بنیندیشد
زرو زنک دستی درخت بسکون التاء مبتدا اندر بهاران جمع بهار و فی بعض النسخ اندر
خزانها وهو الظاهر برفشاند ای بفتح النون خبر المبتدا زمستان ای فی فصل الشتاء لاجرم نا
برک ماند من ماندن **حکایت** پادشاهی پسری را بادیبی داد وکفت این تربیتش چنان
کن که یکی از فرزندان خود سالی ادیب چند واحد بروسعی کرد بجای نرسید و فرزندان ادیب
در فضل و بلاغت منتهی شدند ملک دانشمند را مواخذت و عتاب کرد و کفت وعده را خلاف
کردی و شرط وفا بجای نیاوردی ادیب کفت ای ملک تربیت یکسانست ولیکن استعداد مختلف

قطعه کرچه سیم و زر ز سنک ای من التراب فانه اصل الحجر آید همی از همه سنکی نیاید زر و سیم
بر همه عالم همی تابد سهیل علی وزن التصغیر اسم کوکب وقد ینافش هیهنا بان سهیل
لا یری فی جمیع المواضع المعمورة والجواب انه کلام خطابی مبنی علی المبالغة والمجاز جایی
ادیم **حکایت** یکی را شنیدم از پیران مربی که مریدی را همی کفت چندانکه تعلق خاطر بکسر
القاف و الراء آدمی زاد بروزیست اکر خاطر بروزی ده یعنی برزق دهنده بودی بمقام
از ملائکه بر کذشتی **نظم** فراموشت نکرد ایزد در آن حال که بودی نطفه مدفون
مدهوش ای بعقل زوانت داد و طبع و عقل و ادراک جان و نطق و رای و فکرت و هوش
فی بعض النسخ هوش یجی علی ثلثه معان بمعنی العقل وبمعنی الروح وبمعنی الهلاک والمراد
به ههنا احد المعنیین الاولیین ولعله انما اورده وان ذکر سابقا رعایة للقافیه
ده انکشت مرتب کرد بر دست دو بازو بر تنت مرکب ساخت یعنی مرکب کرد الا انه تفنن
فی العبارة بر دوش کنون پنداری ای ناچیز همت که خواهد کردنت روزی فراموش
یعنی پنداری که روزی فراموش خواهد کرد ترا و فاعل خواهد کردن ضمیر ایزد عز وجل
حکایت اعرابی را دیدم که با پسر همی کفت یا بنی تصغیر ابنی وانما صغره اشفاقا
کقوله حکایة عن لقمان یا بنی لا تشرک بالله انک مسئول یوم القیامه ای یقال لک
فی یوم القیامه ماذا اکتسبت ولا یقال عمن انتسبت یعنی ترا کویند یوم القیامه
نحن عملک اخیر سوال شد ولا سال عن نسبک الشریف سوال خسیس قیل لم ینفع
الاصل من هاشم اذا کانت النفس من باهلة یعنی جه قبیله بنی باهله وهم قوم معروف
بالنجاسة یحکی انهم یستخرجون النقی من عظام الموتی ویاکلونه وقیل تعلموا الادب
وان لم ینلک حظ من الدنیا فلان یذم فیکم الزمان احسن من ان یذم بکم وقیل فی الادب

خیر من شرف النسب و فی مقامات الحریری تبا لمقتنی لمعظم تحفر وانی النعی بالتقی والادب
المنتقی قوله تبا ای هلاکا وخسرانا و هو نصب علی الدعا و قیل بالمهملة فعل ای الزمه
الله هو هلاکا و خطم لخز و ناخر ان بال والتقی النقوی والمنتقی المختار والمصطفی یعنی ترا
خواهند پرسیدن که هنرت چیست نگویند که پدرت کیست **قطعه** جامهٔ کعبه را که می
بوسند او نه از کرم پیله بکسر الکاف العربی والباء الفارسیة من دود القزنامی
اسم فاعل من النموات شد با عزیزی نشست روزی چند لاجرم همچو او گرامی شد
منسوب الی الکرام و قیل هذا لفظ فارسی بمعنی بزرگ و فی بحر النوایب گرامی بمعنی الشخص
المحترم و بمعنی الشیء النفیس قال اسدی حکی گرچه افتد بکف بی سپاس گرامی بود نزد
گوهرشناس **نکته** در تصانیف حکما آورده اند که کژدم بالکاف والزاء الفارسیتین
علی الاصح بمعنی العقرب را ولادت معهود نیست چنانکه دیگر حیوانات را بلکه
احشای فی مختار الصحاح ما اضطمت ای تکثرت علیه الضلوع والجمع افتا و یقال
حشو الوسادة لما تحشاها من الوبر ونحوه مادر را بخورند و شکمش را بدرند و
بیرون آیند و راه صحرا گیرند و آن پوستها که بدر خانهٔ کژدم بینند اثر آنست
باری این معنی این نکته بخدمت بزرگی همی گفتم گفت دل من بصدق این حدیث گواهی
می دهد و بجز چنین نشاید بود یعنی سبب عدم ولادت معهودش بغیر از این نکته
می گوی حمل نتوان کرد که در حالت خردی با مادر و پدر چنین معامله کرده اند لا
جرم در بزرگی چنین مقبول آیند و محبوب هذا کلام علی سبیل التحکم والاستهزاء
قطعه پسری را پدر وصیت کرد که ای جوانمرد یاد گیر این پند هر که با اصل خود
وفا نکند نشود دوست روی دولتمند کلاهی وصف ترکیبی مثل خوب روی و حاجتمند

لطیفه کژدم را گفتند چرا زمستان بیرون نمی آیی گفت بتابستان چه حرمتست که بزمستان
نیز بیایم **حکایت** فقیره درویشی حامله بود مدت حمل بسر آمد و درویش در همه عمر فرزند
نیامده بود گفت اگر خدای عز و جل مرا پسری دهد جز این خرقه که پوشیده ام هرچه ملک
منست ایثار درویشان کنم اتفاقا زنش پسری آورد شادمانی کرد و سفرهٔ یاران بموجب
شرط بنهاد پس از چند سال که از سفر شام باز آمدم بمحلهٔ آن دوست برگذشتم و از
کیفیت حالش گفتند بزندان شحنه در است یعنی در زندان شحنه است علی لفظ قوله برنج
در است که در حقیقه غیر من گفتم سبب چیست گفتند پسرش خمر خورده است و عربده کرده
است و خون کسی ریخته و از شهر گریخته پدر را بعلت آن گرفته
اند سلسله یعنی زنجیر در گردن بالکاف الفارسی و بند گران بر پای نهاده اند گفتم این بلا
را او بحاجت از خدای عز و جل خواسته است **قطعه** زنان باردار بالاضافة الی النساء الحاملة
ای مرد هشیار بالضم والسکون ضد السکران اگر وقت ولادت مار زایند از آن بهتر
بنزدیک خردمند که فرزندان ناهموار یعنی ناموافق **حکایت** طفل بودم که بزرگی را پرسیدم
از بلوغ گفت در مسطور کتب آمده است که سه نشان دارد یکی پانزده سالگی بفتح اللام و قوله
گی بکسر الکاف الفارسیة للمصدریة و دوم احتلام و سوم برآمدن موی زهار بفتح الزاء
العربی العانة اما در حقیقت یک نشان دارد آنکه در بند رضای حق عز و جل بیش بالباء
العربی از آن باشد که در بند حظ نفس هر که در وی این صفت موجود نیست محققان بسکون
النون بالغ نشمارندش **قطعه** بصورت آدمی شد قطرهٔ آب که چل روزش قرار اندر رحم
ماند و گر چل ساله را عقل و ادب نیست چل ساله من بلغ من العمر اربعین سنة بتحقیق
نشاید آدمی خواند **دیگر** جوانمردی و لطف آدمیت بتشدید الیاء المصدریة همین نقش هیولانی

یعنی نقش خالی از هنر چندار هنر باید که صورت می توان ساخت بر ایوانها و دراز کشکو
بکسر الشین المعجمة و فتح الکاف الفارسیة و سکون النون و الرا بالترکی زنجیره و قوله در
شمار آیند و قد یقال معناه بر در ایوانها و انما اخره للوزن و زنکار بالزا و الکاف
الفارسیتین صبغ معروف چو انسان را نباشد فضل احسان چه فرق از آدمی با نقش
دیوار بدست آوردن دنیا هنر نیست یکی گر توانی دل بدست آر **حکایت** سالی نزاع
در میان پیادگان حجاج افتاده وداعی الشیخ سعدی در آن سفر هم پیاده بود یعنی
داعی نیز پیاده بودم انصاف در سر و روی همدگر افتادیم یعنی حق انصاف آنست که
در آن وقت بسیاری مجادله کردیم و داد فسوق و جدال بدادیم قوله کجاوه نشین
وصف ترکیبی من نشستن و قوله کجاوه بفتح الکاف و الجیم الفارسیین بمعنی محفه با عدیل خود
می گفت ای عجبا ان یقول لمن یعادله و یقابله وهو الذی کان فی المحفة الاخری من تحفتی بیع واحد
یا للعجب بفتح اللام التعجبیة کانه ینادی العجب للتعجب بنی علی نهج قولهم یا للما و هو مبالغة فی التعجب و
قد یکسر اللام علی ان یکون المنادی محذوفا یعنی یا قوم او للعجب ای التعجب که پیاده عاج
یعنی پیاده شطرنج که از استخوان فیل تراشیده است چون عرصه ای میدان بساط شطرنج
بکسر الشین و ان الشین بالفتح کذا فی المستصفی بسر برد فرزین می شود یعنی به و بهتر از آن
که بود و پیادگان حجاج عرصه بادیه ای میدان بریه بسر بردند و تر بالتشدید اصله
بد تر شدند **قطعه** از من بگوی امرد کفش حاجی قوله مردم گزار وصف ترکیبی یعنی حاجی مردم
گزنده و دل آزار را کو بضم الکاف العربی یعنی که او پوستین خلق بآزار می درد بمد الالف بعد
الیا حاجی تو نیستی شتر است یعنی بلکه حاجی شتر تو است از برای آنکه بیچاره خار می خورد و بار می
برد و فیه ایهام لطیف لا یخفی حسنه علی الذوق السلیم **لطیفه** هندو ای قوله نفط انداز ای و صف ترکیبی

و الیا للمصدریة و نفط بکسر النون و سکون الفا و الطا المهملة شیء من قبیل الادهان سمی
آموخت حکیمی گفت ترا که ای هندو خانه نی است بعد النون الهمزة بعد النون نهین است بازی نه اینست خانه
بنین آن خانه که از نی ساخته شود و هذا مثل قولهم خانه چو بنین لبیت بنی من الخشب العرف
تا ندانی که سخن عین صوابست مگوی و آنچه دانی که نه نیکوش جوابست مگوی و التقدیر
نه نیکوست جوابش مگوی و لا یذهب علیک ان هذا البیت قلیل المناسبة لما قبله کما لا یخفی
لطیفه مردی را درد چشم خاست پیش بیطار بفتح البا الموحدة و سکون الیا المثناة آنکه
ستور را علاج کند و یجوز البیطار ایضا کذا فی الصحاح رفت که دوا او علاج کن بیطار
از آنچه در چشم چهار پایان کردی می در دیده او کشید کور و داعی شد حکومت پیش داور
یعنی قاضی بردند گفت بر وی هیچ تاوان بالتا المثناة الفوقانیة بمعنی الضمان نیست
اگر این خر نبودی پیش بیطار نرفتی مقصود ازین سخن آنست که هر که نا آزموده را کار
بزرگ فرماید با آنکه ندامت برد بنزدیک خردمندان بخفت رای منسوب گردد
بالکاف الفارسی **قطعه** ندهد هوشمند روشن رای با ضافه هوشمند اضافة الموصوف
الی الصفة بفرو مایه ای دنی الاصل و قوله کارهای خطیر ای بزرگ مفعول ندهد و قوله بوریا
باف وصف ترکیبی من بافتن و هو ناسج الحصیر اگرچه بافنده است ولیکن نبرند بوصل الهمزة از
بفتح البا بکارگاه حریر یعنی کارخانه حریر **حکایت** یکی از بزرگان پسری شایسته
بالشین المعجمة ثم المهملة ای ولد لایق و مقبول داشت وفات یافت او را که ذلک الابن المطبوع
پرسیدندش که بر صندوق تربتش چه نویسیم گفت آیات کتاب مجید پیش بالبا العربی یعنی قدر و شان
زیاده از آنست که روا باشد چنین جایها نوشتن که بروزگار سوده بضم السین المهملة
گردد بالکاف الفارسی یعنی محو شود و خلایق بر گذرند و سگان بر وی شاشند بالمعجمة ثم بالمهملة

قطعه یعنی قبول می کند اگر بضرورت چیزی می نویسد این دو بیت کفایت می کند
وه بفتح الواو وسکون الها، ولعله مقصور من واه فی مختار الصحاح اذا تعجبت من
طیب الشی قلت واها ما اطیبه که هرکه بالفتح والسکون یعنی هر وقت که سبز در بستان
بود میدیدی یعنی اگر در بستان دنیا هر زمان سبز من بد میدیدی یعنی آن پسر من ظاهر
شدی چه خوش شدی دل من بگذر ای دوست تا بوقت بهار سبزه بینی دمیده بر گل
من بکسر الکاف الفارسی ای علی تربه حکایت پارسایی یکی از خداوندان نعمت
گذر کرده دید که بنده دست و پا استوار بضم الهمزه والتاء یعنی محکم بسته و عقوبت
می کرد پارسا گفت ای پسر همچون تو ای مثلک مخلوقی را خدای عزوجل اسیر حکم تو
گردانیده است و ترا بروی فضیلت نهاده است شکر نعمت حق تعالی بجای آر امروز
آوردن و چندین جفا روا مدار قوله نباید اه کلام فی موضع الاستفهام یعنی هل لایخف
و هل لا یجوز ان یکون الامر عکس کذا اصل واللفظ انه مشتق من بایستن والمعنی
انه لا یلیق ولاینبغی که فردا در قیامت این بنده از تو به بالکسر والنون یعنی بهتر باشد
از جمله آن مظلومیست از تو حشمش طلب می کند و تو در آن وقت مغلوب وی شوی و
شرمساری یعنی خجالت بری بفتح البا والیا، للخطاب مثنوی بر بنده مگیر خشم بسیار
جورش مکن و دلش میازار او را تو بده درم خریدی آخر نه بقدرت آفریدی این
حکم و غرور و خشم تا چند هست از تو بزرگتر خداوند و هو الله تعالی ای خواجه ارسلان
و آغوش بنده ان اسمان لعبدین معروفین کذا سمعت من البعض و قوله فرمان ده
وصف ترکیبی از غوش ذهنی خود و هو الباری تعالی مکن فراموش در خبر است
از پیغامبر علیه السلام که بزرگتر حسرتی در روز قیامت آن باشد که بنده صالح را بهشت

برند و خداوند فاسق را بدوزخ قطعه بر غلامی که طوع بالفتح والسکون یعنی
انقیاد و مطیع خدمت نیست خشم بی حد مران نهی من راندن و طیره اختیار مکن
که فضیحت و رسوایی بود بروز شمار یعنی روز حساب و هو یوم القیمه بنده آزاد باشد
و خواجه در زنجیر حکایت سالی از بلخ بامیانم سفر بود و راه از دزدان پر
خطر جوانی بیدرقه یعنی بر سبیل قلاوزی همراه من شد پسر باز و چرخ انداز سلحشور
بیش زور ان زاید القوة که بده مردی ای تعشق رجل کمان او را قوله زه بکسر
الزاء المعجمه وسکون الها، وتر القوس کردندی و زورآوران جمع زورآور
هو وصف ترکیبی یعنی پهلوانان روی زمین پشت او را در مصارعه بر زمین
نیاوردندی اما متنعم بود و سایه پرورده نه جهان دیده و سفر کرده و رعدای
آواز کوس دلاوران جمع دلاور یعنی شجاع بگوشش او نرسیده و برق شمشیر
سواران ندیده بیفتاده در دست دشمن اسیر بگیر دلشی بفتح البا، العجله
وکسر الکاف الفارسی نیاده بالبا، الموحده بعد النون النافیه ای کان لم یطرحوله
باران تیر اتفاق من و این جوان در پی هم دوان صفه مشبهه من دویدن کامد
یعنی ما همی رفتیم در پی یکدیگر دوان علی طریق المسابقه والمبادره هر آن دیوار
قدیم که پیش آمدی بقوت بازو بیفکندی و هر آن درختی عظیم که دیدی بزور سر پنجه بر
کندی بفتح الکاف العربی و تفاخرکنان گفتی پیل کو بضم الکاف الوبی و المستفهام
یعنی کجاست تا کتف بفتح الکاف وکسر التا، و بازوی گردان بالکاف الفارسی صفه
من گردانیدن ببیند شیر کو تا کتف و سر پنجه مردان ببیند ما درین حالت که دو
هندو از پس سنگی سر بر آوردند و قصد قتال ما کردند در دست یکی چوبی و در بغل

ان دیگر کلوخ کوی کلوخ کوب بضمتی الکافین الفارسیین والخاء المعجمة والباء الفارسیة
آلة یبتشر به المدر العظیم والباء للوحدة کلوخ جوی جوان از کفتم چه پالی بیاء الخطاب من
پاییدن بالباء الفارسی یعنی چرا توقف کنی مص بیار بکسر الباء من آوردن آنچه داری ز
مردی و زور که دشمن بپای خود آمد بکور بالکاف الفارسی یعنی بتقریش دیدم که
کمان از دستش بیفتاد و لرزه تا به استخوان افتاد مص نه هر که موی بشکافد بتیر و جوشن
خای وصف ترکیبی من خاییدن یعنی نه هر شخص جوشن و خای و تیر انداز که موی بشکافد
بتیر وقیل قوله جوشن خای صفة لقوله بتیر و یجب ان یکتب و تیر بدون الواو العاطفة
قیل جوشن لکن الشیخ التی رأیناها بالواو بزور حمله جنگ آوران بدارد پای چنان جز
آن ندیدم که رخت و سلاح و جامه رها کردیم و جان بسلامت بدر بردیم قطعه بکارهای
گران بکسر الکاف الفارسی مرد کار دیده بسکون الراء فرست امر من فرستادن که شیر
شرزه ای غضوب در آرد بزیر خم کمند بفتح الخاء المعجمة وتخفیف المیم یحمل علی ثلثة معان
بمعنی المنحنی وبمعنی صفه وبمعنی خلق کمند بالة کی کمند کن بوی از بحن یری کذا فی بحر النوایب
والمراد ههنا هو المعنی الثالث وقرء ضم ههنا بتشدید المیم للوزن جوان اگرچه قوی یال
پیلتن باشد و هذا مثل ما یقال لمن له الاعضاء تحکیه استخوان تن بجنگ دشمنش از
سول و حرف بگسلد پیوند بفتح الباء الفارسیة وقد یقید به رجل الفرس یعنی من
الحبال النوریة فی الاکثر بند بفتحتی النون الاصلیة والباء وسکون الراء والدال
مستبدا پیش مصاف آزموده یعنی پیش کسی که مصاف آزموده شده است بنزد او
مصاف بضم المیم والصاد المهملة یعنی جنگ حرب و قوله معلوم است جزء چنانک مسئله
شرع معلوم است پیش دانشمند حکایت توانگرزاده را دیدم بر سر گور بالکاف الفارسی

پدرش نشسته و با درویش زاده مناظره در پیوسته یعنی مباحثه می کند که صندوق
صندوق بضم الصاد المهملة کذا فی مختار الصحاح تربت پدرم قیل اراد بقوله صندوق
تابوت سنگین است و کتابت رنگین بر سنگ مزارش نوشته و فرش رخام بضم
الراء المهملة یعنی مرمر املس افراخته یعنی مرفوع کرده و خشت پیروزه درو ساخته
می گوید که بگور پدرت چه ماند که بفتح النون من ماندن ای کیف تشبه که خشتی دو فراهم
آورده و مشتی خاک یعنی قبضة من التراب و هذا کنایة من قلة زاده بروکرده درویش
پسر بسکون الشین درویش یعنی درویش زاده این سخن را بشنید و گفت خاموش
ای اسکت که تا پدرت زیر این سنگ گران برخود بجنبیده باشد پدر من بیهشت رسیده
باشد که در حدیث موت الفقر آء راحة قیل الموت اربعة اربعة موت الامراء و موت
العلماء و موت الاغنیاء و موت الفقراء الاول فتنة والثانی ظلمة والثالث حرج والرابع
راحة بیت هر که کمتر نهند بر وی بسکون الراء و فتح الواو بار ای الحمل بی آسوده تر کند
رفتار قطعه مرد درویش که بار ستم بکسر التاء الراء والمیم فاقه و فقر کشید بدر مرگ
ای الی باب الموت همانا که سبک رآید و آنکه در نعمت و راحت و آسایش زیست مردنش
زین همه ای من هذه اللذات باسر ما شک نیست که دشوار آید بهمه حال اسیری
که ز بندی برهد بهترش از امیری که گرفتار آید حکایت بزرگی را پرسیدم در
معنی این حدیث که اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک عن انس بن مالک رض
ان رسول الله ع م قال لیس عدوک بالذی ان قتلته کان لک نور و ان قتلک دخلت
الجنة ولکن اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک قوله اعدی یعنی اظلم من عدا تجاوز و عدو
فعول من العداوة ضد الصداقة یستوی فیه المذکر و المونث و سلاسم جنس ارید به

بالجمع ولذلک صح اضافة احدی الیه وذلک لان اسم التفضیل یتعرف بتعرف ما اضیف الیه اذا کان
معرفة والمراد بالنفس النفس الامارة بالسوء لا النفس المطمئنة وورد ان الله اوحی الی
داود فعال یا داود عاد نفسک فانما انتصبت لمعاداتی گفت بحکم آنکه هر آن دشمن که
با وی احسان کنی دوست گردد الکاف العربی ای بقلة الاکل دگر چون چو بهایم بیوفتی
من اوفتادن بالواو افتادن بود نه چو جماد بفتح الجیم ای بتغیر آید مراد هر که بزداد
مطیع امر تو نشد خلاف نفس یعنی نفس اماره بر خلاف این مذکورست که گردن کشد چو
یافت مراد **جدال سعدی** با مدعی در بیان توانگری و درویشی یکی در صورت درویشان
نه بر سیرت ایشان در محفلی دیدم نشسته و شنعتی در پیوسته و دفتر شکایت باز کشاده
کرده و ذم توانگران آغاز نهاده و سخن بدینجا رسانیده که درویشان را دست قدرت
بسته است و توانگران را پای ارادت شکسته **بیت** کریمان را بدست اندر درم نیست یعنی اندر
دستشان درهم نیست کما مر فی قوله بشکر اندرش خداوندان نعمت را کرم نیست مرا که
پروردهٔ نعمت بزرگانم این سخن ناپسند آمد گفتم ای یار توانگران دخل مسکینانند
دخل موضع دخل و ذخیرهٔ گوشه نشینان و مقصد زایران و کهف یعنی مغار ای یعنی ملجاء
مسافران و متحمل بار گران ای ثقیل از بهر راحت دگران دست تناول ای الاکل بطعام
آنگه بفتح الکاف الفارسی و سکون الها الاصلی ای در آن وقت برند که متعلقان او و
زیر دستان او و زیر یعنی تحت ای من کان فی تحت یده و فضلهٔ مکارم ایشان
بارامل بفتح الثمزه وهو الرجل الذی لا امراة له کذا فی مختار الصحاح و پیران و اقارب
جیران جمع جار بتخفیف الرا بمعنی همسایه رسیده **قطعه** توانگران را وقفست و نذر و مهمانی
ای الضیافة زکوة و فطره و اعتاق و هدی بالفتح والسکون ما یهدی الی الحرم من الانعام

و قربانی تو کی بفتح الکاف الفارسی و سکون البا سؤال عن الوقت بدولت ایشان
رسی که نتوانی لا تقدر جز این دو رکعت و آن هم و قدم معناه بصد پریشانی
بالیا المصدری اگر قدرت جودست و اگر قوت سجود توانگران را به میسر می شود
که مال مزکی ای مال مطهر که طاهر و پاک شده است با دادن زکوة دارند و جامهٔ پاک
و عرض مصون اسم مفعول من الصیانة ای المحفوظ و دل فارغ و قوت طاعت در
لقمهٔ لطیف است و صحت عبادت در کسوت نظیف بالنون والظا المعجمة بمعنی پاک
پیداست که از معدهٔ خالی چه قوت آید و از دست تهی چه مروت و از پای بسته چه سیر
آید و از دست گرسنه چه خیر **قطعه** شب فی اللیل پراکنده خسپد آنکه پدید بفتح البا
الاصلی یعنی ظاهر نبود وجه بامداد انش یعنی ینوم باللیل مشوشا من لم یظهر
وجه نفقته غدا مور گرد آورد ای جمع می کند بتابستان تا فراغت بود زمستانش
فراغت با فاقه فقر کما مر نه پیوندد قوله فراغت مبتدا و نه پیوندد جزء و کذا قوله
جمعیت بسکون التا مبتدا و در تنگدستی ظرف و قوله صورت نبندد جزء یکی تحریمهٔ
صلوة عشا بکسر العین بسته و دیگری و هو الفقیر ای حال آنکه در آن وقت فقیر منتظر
بکسر الغا عشا بفتح العین ما یوکل فی وقت العشا کالسحور لما یوکل فی السحر
نشسته هرگز این بدان ای بآن کی ماند بفتح النون ای انتی شابهه **بیت** خداوند
روزی یعنی صاحب رزق بحق مشتغل چو له پراکنده روزی مبتدا و قوله پراکنده دل
جزء عبادت ایشان بمحل قبول نزدیکتر که جمعند و حاضر نه پریشان و پراکنده خاطر
اسباب معیشت ساخته یعنی مهیا و باوراد جمع ورد و عبادت پرداخته یعنی منتظم مانوس
شن عرب گوید اعوذ بالله من الفقر المکب ای التجی بالله من الفقر الذی یلزم صاحبه ولا یفارقه

من اكب على العمل يكب اذا لزمه ويحتمل ان يكون من اكب بمعنى سقط على وجهه تعالى كب على
وجهه فاكب هو وهذا من النوادر فعلى هذا المكب هو الفقير وقد اسند الا الفقر مجاز ا
كقولهم ضرب وجيع وفي هذه الطريقة مبالغة وتنبيه على ان الاكباب قد بلغ الغاية في الفقر بحيث
عرض لصفته ايضا وقوله ويجاور بالجر مشتق من الجوار عطف على الفقر من لا احب
اي لا احبه بحذف عايد الموصول لكونه مفعولا ولمحافظة السجع وعن بعضهم اضيق السجون
معاشرة الاضداد وقيل في قوله تعالى لاعذبنه عذابا شديدا اي لالزمنه صحبة الاضداد ودر
خبر است الفقر سواد الوجه في الدارين كفتا نشنيدي كه پيغامبر كفت الفقر فخري كفتم خاموش
كه اشارت خواجه به فقر طايفه است كه مردان ميدان رضا اند وتسليم يعني مردان تسليم
تير قضا نه فقر انيان كه خرقه ابرار بفتح الهمزة بپوشند ولقمه ادرار بكسرها اي لقمه وظيفه
فروشند من فروختن بمعنى بيع كردن يعني يبيعون لقمة وظايفهم لزبان حرصهم على
المال **نظم** اي طبل دول بلند بانك هيچ طبل ودر باطن هيچ نا توشه وراه چه تدبير كني
وقت سبيج بفتح البا الاصلي موافقا لقوله بسيج ولكن قال في الصحاح الفارسي سيج
بالكسر تهية الاسباب وقد صحح البا والجيم بالعربيين في ذلك الصحاح وبالفارسيين في بحر
الغرايب واما سمعته من افواه الرجال فهو بسيج بفتح البا العربي وبالجيم الفارسي اول ملمع
از طلق به پيچ امر من پيچيدن اي يعني اكر مردي بيا الخطاب تسبيح هزار دانه بر دست مپيچ
درويش نه معرفت نيا رامد بفتح النون النافيه اي لا يستريح وفي هذا الكلام تعريض طعن
تا فقر تش بكفر انجامد حتى كلمة الفقر بالكفر كاد الفقر ان يكون كفرا قال بعض المشايخ
آفة الشيء ضده على حسب فضيلته وقدره فكلما كان في نفسه افضل كان آفته انقص كالايمان
فانه لما كان الشرف الخصال كان ضده الكفر اي انقص الخصال وقال بعض المحققين

معنى الحديث الاول اعني قوله الفقر سواد الوجه في الدارين اظهار عدم خلو القلب عما خلت
عنه اليد ومعنى الثالث اعني قوله كاد الفقر ان يكون كفرا عدم خلو القلب عما خلت عنه اليد
تا بيداري الا يليق چو بوجود نعمت برهنه را بوشيدن يا در استخلاص كرفتاري كوشيدن
يعني لا يتم شيء من الخيرات مثل اكساء العري واستخلاص الاسير والمحبوس الا بوجود النعمت
انباي جنس ما را بپايه اي المرتبة ايشان كي رساند وهو يد عليا وهو يد المعطي ويد
السفلي وهو يد الفقير الاذل چه ماند اي كيف يشبهها نه بيني كه حق جل وعلا در محكم تنزيل
از نعمت اهل بهشت خبر مي دهد كه اولئك لهم رزق معلوم فواكه وهم مكرمون في
جنات النعيم فواكه تفسير للرزق المعلوم وهي جمع فاكهة وهي ما يتلذذ به ولا يتقوت لحفظ
الصحة يعني آن رزق اهل الجنة كل فواكه لانهم مستغنون عن حفظ الصحة بالاقوات لانهم
اجسام محكمة مخلوقة للابد فكل ما ياكلونه انما ياكلونه على سبيل التلذذ هذا وقيل
معناه معلوم الوقت كقوله تعالى ولهم رزقهم فيها بكرة وعشيا وبهذا الوجه يتعلق استدلال
الشيخ سعدي تدبر هكذا افاده بعض الكمل تا بداني كه مشغول كفاف از دولت صفت
محرومست وملك فراغت زير نكين رزق معلوم ~~حب~~ تشنكانرا نمايند اندر بري اندر خواب
همه عالم بچشم انكشتم او چشمه آب مرطا كه سختي كشيده وتلخي چشيده را بيني خود را بشره
باليا الصلة وسكون الها بمعنى الحاص در خطرهاي مخوف اندازد واز توابع آن پرهيزد
واز عقوبت آخرت نترسد اي لا يخاف وحلال از حرام نشناسد **قطعه** سكي را كر كلوخي
بسر آيد ز شادي بر جهد كين استخوانست وكر نعشي في مختار الصحاح النعش سرير
الميت اي الجنازة بكسر الجيم فاذا لم يكن عليه ميت فهو سرير بهند دوكه خواست اي
يظن انه نعمة وطعام اما صاحب دنيا بعين عنايت حق تعالى بالاضافة ملحوظست

وبجلال از حرام محفوظ من بما نا یعنی فرضا که تقویر این سخن تکلفتم و بیان و برهان بیاورم
انصاف از تو توقع دارم هرگز بکسر الکاف الفارسی بمعنی اصلا دیدی دست دعای
بیاء الوحده و دعا هو الرجل المزخرف الذی لا یوافق باطنه الظاهره ویقال له بالترکی
قلب و دغل بر کتف دلبسته و الکتف بفتح الکاف و کسر التاء الظاهر بالفتح بابی نوالی
در زندان نشسته با پای معصوم در بیخ یا کفی از معصم بکسر المیم و سکون العین
و فتح الصاد المهملة موضع السوارین الساعد لا الرسغ بر بیخ الابطلت درویشی بر
مرد انه الحکم ضرورة خله و احتیاج در نقبهای بلغ الوایب نقب بفتح النون و سکون القاف
طریق ینبع تحت الارض و یوصل به الی داخل القلاع و القصور العظیمه و یحرفه العامه
و یقولون لغم انتهی و قد صحح فی بعض النسخ ثقبها بالثاء المثلثة بدل النون فی مختار
الصحاح الثقب بالفتح واحد الثقوب بالفارسیه سوراخ گرفته اند و کعبها سفته بضم السین
المهملة و سکون الفاء یعنی بسبب فقر در ورطها افتاده اسپت و بکرنجه است تا کویش
مجروح و سوراخ شدها است و مجمل این بسکون الحاء المهملة و فتح المیم الثانیة است که درویش
دا لنفس امان مطالبت کنند چون قوت احصانش یعنی قوت و اقتدار بر کف نفس از زنا
و حرام نبا شد لا جرم بعصیان مبتلا کرده که بطن و فرج نواء مانند بفتح التاء المثناة من
فوق و سکون الواو بالنزه المفتوح یعنی دو فرزند یک شکم اند ما دام که این یکی یعنی
بطن برحاست پیریا ی خود دان شنوی است شنیدم که درویش را با حدث جنتی
یعنی در زنا نعوذ بالله بگرفتند با آنکه شرمساری بردل نزان سنگساری شد کوت ای
مسلمانان زر ندارم که زن کنم الظاهر من هذا الکلام ان یکون هذا الرجل غیر او لا رجم
للعزب فی الشرع فعلی هذا سنگساری شد محل بحث ویمکن ان یقال لا نم انه عزب اذ یجوز

ان یکون له زوجة فی بلد اخر ولئن سلم انه لا زوجه له حین الزانیه بالزنا ولکن یجوز ان یکون
متزوجا فی الزمان الماضی ثم یفارق عنها وبه یستحق الرجم والحاصل ان قولهم لا رجم للعزب
لیس بکلی بل هو للعزب الاصلی ولذا قالوا البکر بالبکر جلد مائة بتشدید الواو نه دارم که
صبر کنم چه کنم لا رهبانیه فی الاسلام هذا اشارة الی ما ورد فی حدیث طویل ولا رهبانیه
ولا تبتل فی الاسلام الرهبانیة بفتح الراء فعل الرهبان من مواصلة الصوم ولبس
المسوح جمع مسح کعلم و علوم وهو بلاس الرهبان وترک اکل اللحم وغیر ذلک و اصلها من
الرهبة وهی الخشیة واما التبتل فهو ترک النکاح والانقطاع الکلی عن الناس وازجمله
مواجب جمع موجب مثل مساجد و مسجد وهو موضع الوجوب بسکون و قوله جمعیت عطف
علی السکون دردون که خداوندان نعمت را نا بست یکی آنکه هر شب صنمی بیاء الوحدة
بر معنی در سینه گیرند وهر روز جوانی بالیاء المصدری از سر گیرند یعنی یصبا نعون الشباب
و یصبحون کل یوم بشواب الجنان صنمی که صبح تابان را دست از صباحت او بر دلست
یعنی صبح دلکش و دلستش از جمال او بر سینه نهاده است وهذا الکنایة عن تسلیم حسنه
و اظهار التحیر عن جماله و سرو خرامانش را پای خجالت از و در گل ح چون عزیزان
فرو برده جنگ بالجیم الفارسی بپنجه سر انگشتها کرده عناب بالضم والتشدید ثمرة معروفة
دنک یعنی عناب رنگ کرده است آن صنم در انگشتها را اشارة الی ان حسنه تلک الاناملی
لیست بصنع الحنا ابل یدیم هولاء الاغنیا ابمجالست الحبیب العات که با وجود حسن
طلعت او که بکسر الکاف الفارسی مناهی کرده بالکاف الفارسی ایضا یعنی یستحیل منه
ان یدور حول المناهی یا قصد تباهی بالیاء المصدری و تبا الطاغی کذا فی الصحاح
الفارسی کنند ح ولی که حور بهشتی بود و یغما کرد کی التفات کند بر بتان جمع بت بمعنی

ان یکون له

الضم تماشای واشار بقوله بتان تماشای الی الطوایف الجلیلة المندرجة فی الواو من موصولة کان
بین یدیه کان تامه وما للدوام وضمیر انتهی للموصول ورطب فاعل کان والجملة صلة
الموصول والضمیر البارز فی بغنیه للموصول وذلک مرفوع المحل علی انه فاعل یعنی وهو کنایة
الی الرطب والجملة مرفوع المحل علی انه خبر المبتدا ای الموصول مع صلته وقوله عن رجم
متعلق بقوله یعنی والرجم الرمی بالحجارة والعناقید جمع عنقود وهو بالفارسیة
خوشة انکور اغلب تهی دستان یعنی اکثر فقراء قوله دامن عصمت مفعول مقدم
لالایند فی قوله بمعصیت الایند یعنی ملوث می کنند من الایدن بالترکی بلدرمق
واغلب کرسنکان نان ربایند فی البحر ربودن مصدر بضمتین وبالیاء فی مستقبلاته
بدل الواو والالف والیاء فیقال ربایند وربایدو ربایند مص چون سکی درنده بالتشدید
کوشت یافت نه پرسید کین شتر صالحست یعنی نه پرسد که ان ناقة صالح پیغامبر
استکم یا خر دجال لعین بسیار مستوران بعلت درویشی در عین فساد افتادند
وعرض بالکسر والسکون کرامی ان ملکین بباد زشت نامی داده مص باکرسنکی قوت
پرهیز نماند من ماندن افلاس بالکسر والسکون السین المهملة مبتدا وعنان
بسکون النون مفعول مقدم لستانند فی قوله از کف تقوی بستاند حالی که من این سخن
بگفتم عنان طاقت درویش از دست تحمل بالاضافة تیغ زبان برکشید واسب
فصاحت در میدان وقاحت بالفتح قلة الحیاء کام جهانید بالجیم الفارسی وبر من
دوانید وگفت چندان مبالغه در وصف ایشان کردی وسخنهای پریشان گفتی
که وهم بسکون الهاء تصور کند یعنی قوة واهمه چنین پندارد که این طایفة اغنیاء
زهر فاقه را تریاقند یا کلید خزینهٔ ارزاق اند مشتی فی نحو الوایب مشت بالضم و

السکون

السکون الید المضمومة الاصابع وهی بمعنی القبضة بالترکی اوج قال ظهیر فاریابی
جهان رباط خرابیست در گذر که سبیل کمان مبر که بیک مشت کل شود معمور انتهی
والمراد هنا هو المعنی الاخیر یعنی این طایفهٔ اغنیاء یک مشت اند ای طایفه
اندکست که متکبر اند ومغرور معجب من الاعجاب بمعنی خودبین بینی ونفور بفتح
النون وضم الفاء مفعول بمعنی الفاعل من النفرة وفیه مبالغة مشتغل مال ونعمت
مفتتن اسم مفعول من الافتتان وهو الافتعال من الفتنة جاه وثروت بمعنی
توانکری کذا قال جار الله العلامة وقال فی مختار الصحاح الثروة کثرة العدد که سخن
نکویند الا بسفاهت السفه ضد الحلم واصله الخفة والحرکة ونظر کنند بغیر الاکرامت
علماء را بکدائی بالیاء المصدری منسوب کردند وفقراء را به نابفتح الباء الصلة
ثم بکسر الباء الثانیة بکسر وپایی بالیاء المصدری معیوب کردانند بغرور حالی که
دارند وعزت جاهی بالجیم العربی که پندارند ازنظنون نه برتر از همه نشینند در
مجالس وخود را ازهمه بهتر بینند ونه آن سر دارند که سر بکسی بر دارند ای
لا یجوزون رفع الراس والالتفات الی الغیر حتی لایتصورونه من شدة الغرور
وفرط الکبر قوله بیخبر فی موضع الحال از قول حکماء که گفته اند هر که بطاعت از
دیگران کمترست وبنعمت بیش یعنی زیاده بصورت توانگرست وبمعنی درویش
مص گر بی هنر بمال کند فی بر حکیم کون بالکاف العربی خرش شمار یعنی کون خر شمار
اورا اگر گاو عنبرست بالکاف الفارسی هذا مبنی علی مازعم بعضهم من ان العنبر روث
بقر بحری یقال له بالفارسیة گاو عنبر گفتم مذمت ایشان روا مدار که خداوندی
کرمند گفت خطا گفتی که بنده درمند بکسر الدال وفتح الراء چه فایده که اگر ابر آزرند

آذر بالمد والذال المعجمة اسم للشهر الاخير من الشهور الثلثة الخريفية وهي ايضا بمعنى النار مراد
فالانش ومولیس مراد اینجا برکسی نی بارند وجه فایده که اگر چشمه آفتابند
برکس نمی تابند من تابیدن بمعنی الاشتعال و بر مرکب السطای سوار نه‌اند و
نمی رانند قدمی بپای الوحدت بهی خزان بود ای لاجل الله نمی‌نهند و دری نمی من وادی
نه هند المن بالفتح والتشدید المنة بالکسر وملالی مشقت فراهم آرند یعنی جمع می
کنند ونخست بتشدید السین المهملة نکه دارند ای یحفظونه بالخفیة و للخاص
و بحسرت بگذارند در وقت نزول اجل و حکما گفته اند سیم بخیل از خاک وقتی
برآید که وی در خاک رود ای لا یخرج فی حال من موضع دفنه الا حین ان یدفن
معوتقه فی الارض بدله **بیت** بریخ بفتح البا الصلة و سی بسکون الیا کسی
نمی بچنگ بالجیم الفارسی آرد دکر کسی ای الورثة آید وبی رنج وسعی بردار دان
باخذ و بتملک گنجم بر صدا وندان نعمت وقوف نیافته بعلت گدائی ور نه ان والا
مرکه طمع بیکو نند کریم بخیلش بکبان نماید محک بفتح المیم او بکسرها وتشدید
الکاف حجر یمتحن به خلوص الجوهر و نقد زر خوفه داند که زر جیست وکذا بفتح الکاف
الفارسی داند که ممسک ارخسیس کیست کفتا بتجربه آن میکویم که متعلقان بکسر
اللام ای الخدمة بر در ایلی الباب بدارند مصارع من داشتن وغلیظان
شدید الغلیب را کمارند بضم الکاف الفارسی من کاشتن بالترکی اصمر لمق
تا بار عزیزان ندهند یعنی تا عزیزانرا سبیل ندهند و منع می کنند و کون یار بمعنی
الطریق مذکور فی بحر الغرایب و دست بر سینه صاحب تمیزان نهند و بکویند کسی
اینجا نیست و راست گفته باشند **بیت** انرا که عقل وهمت وتدبیر ورای نیست
خوشش کفت پرده دار ای الحاجب که کس در سرای نیست گفتم این قدر که از ایشان بعد
ذانکه از دست متوقعان بکسر القاف للشدة ای السائلین بجان آمده اند واز رقعه
گدایان بفغان آمده اند و محال عقلست اگر ریک بالکاف الفارسی یعنی الرمل بیابان در
شود و در بضم الدال و تشدید الراء فی الاصل خفف هنا للشاکلة پر فی قوله چشم گدایان
پر شود **بیت** دیده اهل طمع بنعمت دنیا پر نشود همچنانکه بسکون الکاف وکذا چاه بشبنم
الما یعنی همچنانکه چاه پر نشود بشبنم حاتم طایی که بیابان نشین بسکون النون نشین
وصف ترکیبی بود اگر در شهر بودی از دست گدایان بیچاره کشتی و جامه بر تن او پاره شدی
قال فی مشکلات الشهنامه پاره بالترکی کسک دیمک وفی بعض النسخ پاره پاره شدی فالمعنی ح
ظ گفتا که من بر حال ایشان رحمت می برم گفتم که نه بر حال ایشان حسرت می خوری حاذرین
گفتار و هر دو بهم بفتحتین گرفتار هم بیدقی که براندی بدفع آن بکوشیدمی و هر شاهی
که بخواندی بفرزینی بپوشیدمی تا نقد کیسه همت همه باخت بسکون الطاء والتاء الی
لعب بجمعیة داغی کله و تیر جعبه حجت همه بینداخت فی الساعی الجعبه و الجعبة تیردان **قطعه**
هان بسکون النون بمعنی حاضر باش فی الاشهر وقال فی المشکلات هان بمعنی اعلم تا
سپر نیفکنی از حمله بفتح الحاء المهملة فصیح کو را جز ان مبالغه مستعار نیست دین بکسر
الدال و ور بفتح الواو و سکون الراء المهملة والزاء المعجمة امر من ورزیدن بمعنی تمار ست
کردن و دو عقل یعنی بکوشش و سعی کن در دین و قوله مو فف عطف علی دین که سخن
دان الجمع کوی بکسر نون دان و سکون العین علان بوصف سخن دان بقوله سجع
کوی و سند اکلامها و صف ترکیبی بر سلاح دارد و کس در حصار نیست یعنی ینظر السلاح
علی باب القلعة ولا احد فیها اظهاها خافیة الامر دلیلش بالدال المهملة نادلیلش

بالذال المعجمة کردم دست تعدی دراز کردی و بیهوده یعنی هرزه گفتن آغاز و لسنت بالضم
والتشدید یعنی طریقه جاهلانست که چون بدلیل فرو مانند سلسلهٔ خصومت بجنبانند
چون آزر مثل آزر بالمد وتقدیم الزاء المعجمة اسم لابی ابراهیم النبی عم بت تراش بضم الباء الموحدة
وسکون التاء وصف ترکیبی وصفه لقوله آزر یعنی همچو آزر صنم تراش که بحجت با پسر بر
نیامد بجنگ برخاست که قال الله تعالی لئن لم تنته لارجمنک الآیة قال اراغب انت
عن آلهتی یا ابراهیم ای قال آزر یا ابراهیم حین نهاه ابراهیم عن عبادة الاصنام اراغب
انت الآیة قوله لارجمنک ای لاذمنک بلسانی یرید به الشتم والذم ومنه الرجیم المرمی
باللعن او لاطردنک رمیا بالحجارة واصل الرجم الرمی بالرجام وهو بالکسر جمع رجمة علی
وزن سمرة وهی الحجارة دشنام داد سقط گفتم گریبانم درید زنخدانش گرفتم س
او در من و من در وفتان خلق از پی بالباء الفارسی ما دوان و خندان //
خفیان مشبهتان بمعنی دویدن و خندیدن کنند قوله انگشت تعجب مضاف الی جهانی
وهو من المنسوب الی جهان وجمعه جهانیان واراد به الخلق از گفت و شنید ما یعنی
خلق جهان از گفتار ما شنیدن کلمات ما را بتعجب آمده اند و از تعجب انگشتهای بدندان
آورده اند القصه مرافعهٔ این سخن پیش قاضی بردیم قوله مرافعه مصدر مضاف الی
مفعوله وهی ای مرافعه مفعول مقدم لبردیم و بحکومت قاضی عدل راضی شدیم تا حاکم
مسلمانان مصلحتی بجوید و میان توانگران و درویشان فرقی بگوید قاضی چون هیأت
ما بدید بکسر البا الحلیه و منطق بفتح المیم وکسر الطاء مصدر میمی بمعنی النطق والمراد
ههنا الحاصل المصدر اعنی کلام ما بشنید سر بجیب تفکر فرو برد و بعد از آن تامل
بسیار سر بر آورد و گفت ای آنکه توانگران را ثنا گفتی و بر درویشان جفا روا داشتی بدانکه

هر جا که گلست خارست و با خمر خمارست و بر سر گنج مارست و آنجا که در بالضم والتشدید
فی بحر الغرایب شهوارست بالفتح والسکون هو الدر العظیم الثمین نهنگ بفتحتین وسکون
النون الثانیة التمساح الذی یکثر فی نهر النیل کذا فی الغرایب مردم خوارست لذت عیش
دنیا را لدغه بالدال المهملة والغین بمعنی گزیدن بفتح الکاف الفارسی اجل در پس است
و نعیم بکسر النون جمع نعمة بهشت را دیوار مکاره جمع مکروه کمنصور و مناصر در پیش
بالباء الفارسی س جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست یعنی اگر نکشد طالب دوست
جور دشمن را چه کند که گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهمند بالفتحات نظر نکنی در
بستان ای لا انتظر الی البستان که بید مشک اسم شجر طیب الرایحة است و چوب خشک همچنان
در زمرهٔ توانگران فی مختار الصحاح الزمرة بالضم الجماعة شاکرند و کفور بفتح الکاف ضد
شاکر و در حلقهٔ درویشان صابرند و ضجور فعول من الضجرة ضد صابر س اگر ژاله
یعنی اگر هر قطرهٔ ژاله در بتخفیف الراء للوزن یعنی در یتیم ثمین شدی چو خرمهره بازار ازو
پر شدی مقربان بفتح الراء المشددة حضرت حق تعالی توانگرانند درویش و درویشانند
توانگران همت و مهتر بکسر التاء بمعنی مهتر در تفضیل مه بمعنی مهتر تخفیف عنه بل
لغة کان بمعنی تفضیل له کذلک هکذا سمعت من بعض الکمل توانگران آنست که غم
درویشان بخورند و بهین درویشان آنکه کم بالضم والتشدید بمعنی آستین //
توانگران بگیرد قال الله تعالی مخرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب عن النبی عم انه قال انی
لاعلم آیة لو اخذ الناس بها لکفتهم ومن یتق الله یجعل له مخرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب
فما زال یقرؤها ویعیدها قال بعض المشایخ التوکل محله القلب والحرکة بالظاهر لا تنافی توکل
القلب بعد تحقق العبد ان التقدیر من قبل الله تعالی عز وجل فان تعسر شیء فبتقدیره

وان اتفق لشی قبیه وعن انس بن مالک رضه قال جاء رجل علی ناقة له فقال یا رسول الله
ادعها واتوکل فقال له اعقلها فتوکل پس روی عتاب از من بدرویش کرد و گفت ای
که گفتی توانگران مشتغل تباهی اند و مست ملاهی نعم بفتحتین حرف تصدیق طایفه چنین که
گفتی هستند قاصر همت و کافر نعمت بالاضافة یعنی کسانند که ببرند مال را بخزینه و
ننهند و نخورند و نه دهند اگر بمثل باران نبارد بضم البا الاولی جهان
سر بسر طوفان برآرد باعتماد مکنت و اقتدار خویش از محنت درویش نپرسند
و از خدای نترسند و گویند مصر اگر بیتی دیگر وشد هلاک سرا هست چه غم بالربط تخفیف
الطاء للوزن را از طوفان چه باک شعر وراکبات بناقاخ هوادجا لم یلتفتن لامن تخاض
فی الکتب ادرب شا، راکبات ولا عنا دهی الموصوف المحذوف نصب بنافای المفعولیه
وهی جمع ناقة قوله سوادجا حال من المفعول الحال کون تلک النیاق فی هوادجا جمع
النحت هوادج جمع والهودج المحفه بالفارسیه ایج زنان دوری باشند جون سوار شوند
کذا فی الاسامی وصنیر هوادجا الکداکیات علی اللغتین الفصیحتین یقال النساء فعلت
او فعلن وهی فاعلة وفواعل ولم یلتفتن بفتح نون الجمع جواب رب والی متعلق به ونقال
فی الاصل غاص فی الماء اذا نزل تحته ومنه الغواص ثم استعمل فی غیر الماء بجاراد الکتب
بضمتین جمع کثیب کسرور و سریر وهو الرمل المجتمع فعیل بمعنی المفعول من کثب الشیء جمعه
مصر دونان چو گلیم خویش بیرون بردند گویند که چه غم گر همه عالم مردند قوم بهایم
الوحش برین صفتم که بیان کردم وطایفه دیگر جون نعمت فی الصحاح الفارسی جون بمعنی
النعم فلعله اراد به هنا السوق بقرینه قوله نهاده وصلای کرم بفتحتین درداده قوله
در هنا زایدة وفی بعض النسخ دوست کرم گشاده و میان بخدمت بسته و ابرو بتواضع

گشاده طالب نیک نامند و صاحب ذکر وا بعد مهاتهم کما فی حال حیوتهم بالخیر و مستغفر لهم و مغفرت
و صاحب الدنیا و آخرت جون بندگان حضرت پادشاه عالم مؤید من عند الله و مظفر
علی الاعداء و منصور مالک ازمة الانام حامی من الحمایة وهی الحفظ ثغور بضمتین جمع ثغر بفتح
الثاء المثلثة و سکون الغین المعجمة وهو موضع المخافة من فروج البلدان ای جافظ فروج
بلاد الاسلام ای مواضع المخافة منها و وارث ملک سلیمان اعدل ملوک الزمان مظفر
الدین ابوبکر سعد ادام الله ایامه و نصر اعلامه بالفتح جمع علم بالتحریک قطعه پدر بجای پسر
هرگز این کرم نکند که دست جود تو با خاندان آدم کرد قوله جای متعلق یعنی لا یفعل اب لابنه
اصلا ما فعلت انت لابیک ادم النبی علیه السلام خدای بسکون الیاء مبتدا و خواست اما ارادو جنح که
بر عالمی بفتح اللام منسوب الی العالم ببخشاید من بخشاییدن بمعنی رحمت کردن ترا برحمت
خود پادشاه عالم کرد قاضی جون این سخن بدین پایه ای مرتبه رسانید و از حد قیاس
ما اسب مبالغه را در گذرانید بمقتضای حکم قضا رضا دادیم و از ما مضی در گذشتیم و بعد
ازما جرا راه ای طریق مدارا بضم المیم گرفتیم و سر بتدارک قدم یکدگر نهادیم و بوسه بسر
و روی همدگر دادیم و ختم سخن برین دو بیت بود دیگر مکن ز گردش گیتی شکایت ای
درویش که تیره بختی بیاء الخطاب و تیره بخت وصف ترکیبی یعنی تو مکدر بختی اگر هم برین
نسق بفتحتین بمعنی الطریقه مثل قوله هم زید للتاکید فی معنی الکلام و مردن بفتح المیم من
مردن توانگرا بالالف فی آخره للنداء مثل قوله سعدیا ای توانگر جون دل و دست
کامرانت هست بخور و ببخش معرا بسکون الخاء وضم الراء من خوردن للوزن ای کل الطعام
حلالا و اعط للفقراء که دنیا و آخرت بردی بضم الباء ای تحصیل من باب هشتم
در آداب صحبت الاداب جمع ادب وهو اجتماع خصال الخیر والادیب الذی اجتمع فیه تلک الخصال

قيل ادب النفس خير من ادب الدرس وقيل من لم يؤدبه الابوان ادبه الملوان اي الليل و
النهار يعني يؤدبه الزمان ولشدايد والصحبة بمعنى المصاحبة حكمت مال بسكون اللام مبتدا،
از بهر آسايش والستراحت عمرست نه عمر بالضم والسكون از بهر كرد بكسر الكاف الفارسي
ابجمع كردن مال عاقلي را پرسيدم كه نيكبخت كيست وبدبخت چيست گفت نيكبخت آنكه
خورد بسكون الراء والدال حاصل من خوردن وكشت بكسر الكاف العربي حاصل من
كشتن بمعنى تخم افگندن وبدبخت آنكه مرد بضم الميم وهشت بكسر الهاء حاصل من هشتن
ارتك ماله بيت مكن نماز بر آن هيچكس الا بر آن شخص ناكس كه هيچ عمل نكرد كه پيش
خود مندان بكار آيد از آن جهت كه عمرش در سر تحصيل مال كرد وتخورد پند حضرت
موسى عم قارون را نصيحت كرد كه احسن بفتح الهمزة امر من الاحسان كما احسن الله
اليك اي احسن الى عباد الله كما احسن الله اليك او احسن بشكره كما احسن الله اليك
بفضله وكرمه نشنيد اين نصيحت را وعاقبتش شنيدي كه چه شد وتفصيل قصة على ما روى
الشيخ الامام الاجل ابو نصر محمد بن عبد الرحمن الهمداني انه كان قارون بن عم موسى عم
وختنه زوج اخته فلما امر الله موسى بكتابة التورية كان امره ان يكتبه بالذهب فقال
موسى عم الهي اين اجد الذهب فعلمه الله تعالى علم الكيمياء وكان قارون فقيرا مقلا ذا
عيال عابدا لربه قائما بالليل صائما بالنهار فرحمه موسى عم من فقره وقال اعلمه علم
الكيميا ليكون معينا على طاعة ربه ونفقة اولاده فعلمه حتى اجتمعت عنده اموال كثيرة
حتى كان مفاتيح خزائنه حمل ماية بعير وفي رواية سبعين بعيرا وقال مجاهد كان وزن
كل مفتاح وزن درهم وفي رواية نصف درهم وكان يفتح بكل مفتاح سبعين بابا
فلما بدأ قارون جمع المال ترك النوافل من العبادات ثم امر الله تعالى موسى عم ان يسأل

عن زكوة امواله فحسب مقدار زكوته حسابا فرآه كثيرا فلم يؤد وكان عنده يركب
الف غلام والف جارية سروج كلهم من الذهب وثيابهم كذلك فتفرق بنو اسرائيل
فرقتين فرقة عند موسى عم وفرقة عند قارون عليه اللعنة فلما الح موسى عم لطاعة امر
الزكوة قال قارون اجمع اهل المصر غدا وانا طرد معك فلو غلبتني بالحجة اعطي زكوة للمال
والا فلا وكانت امرأة في بني اسرائيل ذات جمال معروفة بالفسق والفجور
فدعاه قارون وقال لها اني اجمع غدا بني اسرائيل فان شهدت على موسى عم بالفسق
وقلت انه زنى بي وانا حاملة منه لاعطيك مالا كثيرا فقبلت المرأة قوله ثم جمع قارون
بني اسرائيل في داره ودعا موسى عم فلما حضر موسى عم قال له بنو اسرائيل يا موسى
عظنا عظة فبدأ موسى عم بالوعظ وقال في اثناء كلامه من سرق فاقطع ومن
طريق اقطع راسه ومن زنى بامرأة ارجمه بالحجارة فقام قارون عليه اللعنة فقال
يا موسى ان فعلت قلت فكيف الحكم عليك قال موسى عم ان فعلت فالحكم على كما حكم الله
فقال قارون عليه اللعنة ان لي شهيدا انك زنيت بهذه المرأة وانها تقر على
انها حامل منك واشار قارون الى المرأة وقامت وقعدت الى البهتان فاوقع
الله تعالى الخوف في قلبها وحول لسانها من الكذب الى الصدق وقالت ان
موسى عم بريء مما يقول له قارون وان قارون دعاني ووعدلي اموالا كثيرة
وعلمني ان افتري على موسى عم بهتانا فاني خاف الله تعالى ان يحل رسوله وكليمه فغضب
موسى عم فقال يا عدو الله ايش اردت بهذا الامر ثم خرج من عندهم وسجد لله تعالى
وناجى وشكى من قارون ومكره فجاء جبرائيل عم فقال يا موسى ان الله تعالى يقرئك
السلام ويقول جعلت الارض في امرك فاي شيء تامرها فهي تطيعك في اهلاك قارون

فرجع موسى عم الى قارون ورآه جالسا على السرير متكئا على فراش من ديباج فضرب
موسى عم بعصاه على الارض واشار الى السرير فانخسف السرير فوثب قارون
فقال يا موسى عم يا ارض خذيه فاخذت الى ركبته فتضرع الى موسى فلم يلتفت الى
قوله وقال يا ارض خذيه حتى خسف الله به قارون وداره وقومه في الارض
ويقال ان قارون كان راكبا ومعه اربعة آلاف راكب فدعا موسى عم واخذت
الارض ارجل مراكبهم فاستغاثوا الاستغاثة بك اربع مرات فلم تغثهم فوعزتي
وجلالي لو استغاثوا بي مرة واحدة لاغثته ثم قال بنو اسرائيل ان موسى عم دعا
قارون ليبقى امواله وخزائنه لنفسه فدعا موسى عم على امواله وخزائنه فخسف الله به
بجميعها قال رحمه الله والاشارة فيه انه كان سبب اهلاك قارون ثلثة اشياء
اولها حب الدنيا وثانيها منع الزكوة وثالثها الافتراء على موسى عم فيا ايها
المحبة بقارون ولا تغتر على احد ويا مانع الزكوة احتية بخسف قارون ويا صاحب
الدنيا تفكر في امر قارون شعر اذا جادت الدنيا عليك فجد بها على الناس طرا انها
تتقلب فلا الجود يفنيها اذا هي اقبلت ولا البخل يبقيها اذا هي تذهب فاحفظ
هذه النصيحة واتعظ بها فانها تنفعك في كل حال قطعه انكس كه بدينار ودرم خير
نينندوخت سر عاقبت اندر سر دينار ودرم كرد يعني عاقبت سرش كم مى كند
درين طمع خواهي يعني اكر خواهي كه متمتع شوي از نعمت دنيا با خلق كرم كن كه خدا با
تو كرم كرد حديث كويد هو ولا تمنن فان الغاية اليك عايدة يعني بخش امر من
بخشيدن وعطاء بالكسر وسكون الياء امر من دادن ومنت منه بفتح الميم التاء فيه
وكسر النون وسكون الياء نهى من نهادن كه فايده آن بتو بازمى كردد وقوله عد بالضم

من جاء الشيء اباله يجود جودا فهو جواد ولا تمنن من يمن منه ومنا قال الراغب الاصفهاني
المن على ضربين احدهما ما يوزن به والثاني قدر الشيء ووزنه ومنه المنة وهي على ضربين
احدهما اسم للعطية لكون ذات قدر بالاضافة الى سائر الافعال ان لكونه اشرف فضيلة
وثانيهما اسم لقدر العطية عند معطيها واعتداده بها وهو المنهي عنه فانه مما يبطل الشكر
ويمحق الاجر كما قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم بالمن والاذى قيل المنة
تهدم الصنيعة وقيل المنة من صنعة المنة بالضم اي القوة قوله فان الغاية تعليل للنهي
عن المن قوله عايدة اي راجعة واليك متعلق به قدم عليه للتخصيص مع ما فيه من رعاية
السجع اي فان فايدة ما وجدت به اليك عائدة لا الى من جدت عليه قطعه درخت كرم
هر كجا بيخ كرد بالبا العربي كذشت از فلك شاخ بالاى او كر اميد وارى بتدبير
الميم ومد الخطاب كز او بر خورى يعنى الثمرة يعنى كه از ميوه خوردن بمنت منه نهى من نهادن
كامه اره بفتح الهمزة والراء المشددة آلة معروفة للنجار بر پاى او ديكر شكر خداوند كن
كه موفق اسم مفعول من التوفيق شدة نه بحرا از انعام وفضل او نه معطل كذاشت يعني
معطل نكذاشت ترا منت منه كه خدمت سلطان همى كني منت شناس ازو كه بخدمت
بداشت حكمت دو كس رنج بيهوده بمعنى باطل واما بيهوده بيهوده شدن
فهو تصغير حرانة النار الثوب واصغار الثوب بها كالذاغ بالزوايا برند وسعى نا فايده
كردند يكي آنكه اندوخت ونخورد ودويكري آنكه آموخت ونكرد مثنوى علم را چندانكه
بيشتر خوانى يعني زياده مى خوانى چون عمل در تو نيست نادانى بيا الخطاب يعني انت
جاهل نه محقق بكسر القاف المشددة بود نه دانشمند چارپايى بيا الوحدة فاعل
لفعله نبود وقوله بروكتابى چند صفه چارپاى آن تهى مغز را چه علم وخبر كه بر و هيزمست

باخوفتر بند علم از بهر دین پروردنست نه از بهر دنیا خوردن علم هر که به خلق علم و زهد
فروخت ای باع علمه و زهده بالدنیا خرمنی گرد کرد ای جمع و پاک بسوخت یعنی لم اوقعه
بحیث لم یبق منه حبة حکمت عالم ناپرهیزگار کور مشعله دار است بالکاف الفارسی یعنی اعمی است
یهدی للناس و لا یهدی لنفسه بیت نه فایده هر که عمر در باخت ای لعب بعمره
واضاع اوقاته فیما یعنیه چیزی نخرید و زر بینداخت بکسر الباء الصلة حکمت ملک و بنیاد
از خردمندان جمال گیرد و دین السلام بپرهیزگاران کمال یابد مضارع من یافتن و
پادشاهان بنصیحت خردمندان بالاضافة محتاج تر اند که خردمندان بقربت پادشاه
قطعه پندی اگر بو صل الهمزة بشنوی ای پادشاه بشنو که در همه دفتر ای فی جمیع الدفاتر به
یعنی بهتر از این پندیست بند جز که چیز پاینده ماند مال نه تجارت و علم نه بحث و ملک
سلاطین به سیاست رحم آوردن بر بدان جمع بد ستمست بر نیکان و عفو کردن از
ظالمان جور بست بر درویشان بیت خبیث چو تعهد کنی فی مختار الصحاح التعهد التحفظ
بالشیء و بنوازی بیاء الخطاب فیهما بدولت تو گنه میکند بانبازی یعنی
معصوم گنه میکند در سایهٔ دولت تو یعنی کانه الاشراک تو یعنی چونکه او را تحفظ نمودی
لابد در آن گناه که از و صادر میشود مشترک میشوی بند بر دوستی بکسر الباء المصدری
پادشاهان اعتماد نشاید کرد و بر آواز خوش کودکان بکسر الشین علی الاضافة
غره بفتح الغین المعجمة المشهور یعنی مغرور نباید بود قوله کرد و بود کلاهما بمعنی المصدر
که آن بخیالی متبدل شود و این بخوابی ای بالنوم و اراد به الاحتلام متغیر گردد بیت
معشوق هزار دوست بکسر القاف وقوله هزار دوست صفته یعنی مه معشوقه که هزار دوست
دارد او را دل منهی ورمی نهی آن دل بجدائی بنهی بکسر تی الباء الصلة والنون الاصلی

وباء الخطاب لمن القی السمع وهو شهید بند هر آن سری که داری با دوست
در میان منه چه دانی که وقتی دشمن گردد و هر بدی بالیاء المصدری که می توانی
یعنی که قادر می شوی بدشمن مرسان چه باشد که وقتی دوست گردد رازی که
خواهی نهان ماند بفتح النون من ماندن با کسی در میان منه اگر چه معتمد بود که
مر آنکس را نیز دوستان مخلص باشند بالکسر والتشدید تو از تو مشفق تر نباشد قطعه خامشی
به ضمیر دل خویشتن با کسی گفتن و گفتن یعنی بعد از آن گفتن او را که این کلام را
به هیچکس مگوی و نعم قال من قال بسر خود با یار خود گفتن نیاید زان سبب
یار را یار بود از یار یار اندیشه کن ای سلیم یعنی ای الشخص سلیم آب را ز چشمه
ببند که چو پر شد بضم الباء الفارسی بمعنی بستن جوی قوله جوی من قبیل
تنازع الفعلین اذ یحتمل ان یجعل فاعل شد او مفعول بستن و مثل هذه
الصناعة مما یعد من اللطائف الشعریة عند الشعراء قال فی بحر الغرائب جوی
بمعنی النهر ای الوادی الذی یجری فیه عین الماء و جوی ایضا اسم مصدر من جستن
و جوییدن و جوی ایضا صیغه امر و وصف ترکیبی و یقال ایضا جست و جوی
بمعنی التفتیش والتفحص والمراد ههنا المعنی الاول بیت سخنی در نهان نباید
گفت بمعنی گفتن که بهر انجمن بفتح الهمزة وضم المیم و صح المیم المحفل
ای المجمع شاید گفت بمعنی گفتن حکمت دشمن ضعیف که در طاعت آید
و دوستی نماید مقصود وی جز آن نیست که دشمنی بالیاء المصدری قوی گردد
بالکاف الفارسی و گفته اند بر دوستی بکسر الیاء المصدری دوستان اعتماد
نیست تا بتملق دشمنان چه رسد از اعتماد یعنی لا احتمال للاعتماد علی تملقهم

اصلا کذا سمعت من بعض الکمل هر که دشمن کوچک بالکاف العربی والجیم الفارسی
را حقیر می شمارد بدان ماند من مانستن که آتش اندک را مهمل ای غیر محفوظ
می گذارد قطعه امروز بکش بضم الکاف العربی امر من کشتن چو می توان
کشت یعنی بکشتن او می توانی امروز بکش فردا تاخیر مکن که آتش چو
بلند بفتحتین فی الفصیح شد جهان سوخت هکذا فی النسخ التی وصلت الینا فلعله
لو قال شود بدل شد لکان الوزن مستقیما بلا تکلف و سوخت وان کان
فی الاصل بمعنی احترق لکن ههنا بمعنی یحترق مگذار که زه کند کمان را قوله دشمن
را بتیر دوختی فرصت من که کمانش را زه کند و تیرش می سازد بند سخن
درمیان دو دشمن چنان گوی که اگر دوست شوند شرمزده نباشی مثنوی
میان دو کس جنگ چون آتش است قوله سخن چین بسکون النونین
وصف ترکیبی بمعنی الواشی وههنا یقرا بکسر النون الثانی والاضافه قوله بد
بخت صفته وقوله هیزم کش وصف ترکیبی ایضا من کشیدن است کنند
این و آن یعنی آن دو کس خوش دگر باره دل یعنی خوش کنند دگر باره
ایمن اخری قوله وی بفتح الواو وسکون الیا عاید الی سخن چین اندر میان
قوله کور بخت بالکاف العربی کنایه عن کدورت حاله و خجل میان اندر میان
دو تن آتش افروختن نه عقلست خود اندر میان سوختن قطعه
در سخن با دوستان آهسته باش تا ندارد دشمن خونخواره گوش
پیش دیوار آنچه گویی هوش تا ندارد دشمن یعنی تدارک بکن تا نباشد در پس
دیوار گوش فاعل نباشد حکمت هر که با دشمنان دوستان خود صلح

می کند سر آزار دوستان دارد مثنوی بشوی بضمتین امر من شستن ای خردمند
از آن دوست دست که با دشمنانت بود هم نشست یعنی مختلط شود بند چون در
امضای مهمی امضی الامر انفذه کاری متردد باشی آن طرف اختیار کن که بی آزار
تسغ بحر الغذاییب تدادات تفصیل و بحی ایضا بمعنی الدلب والمراد ههنا هو المعنی الاول
بر آید مثنوی با مردم بفتح المیم وسکون الدال سهل ضد دشوار گوی امر من گفتن
و دشوار مگوی با آنکه در بکسر الدال صلح زند جنگ مجوی بند تا کار بزر بر می
آید جان در خطر نهادن نشاید مثنوی چو دست از همه حیلتی در گسست حلال است
بردن بشمشیر دست یعنی اذا لم تظفر بالحیل کلها حتی لم تخلص باعطاء الذهب
حل لک الالتجاء حینئذ للمضاربة بالسیف لما قالوا آخر الحیل السیف کما قالوا آخر
الدواء الکی بند بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر او قادر شود بر تو رحمت نکند
مثنوی دشمن چو بینی ناتوان لاف از بروت بضمتین الشارب والابلة
خود مزن ای لا تتکلم بکلمات مبنیة عن التصلف والغرور مغز هست در هر استخوان
و ولست در هر پیرهن لطیفه هر که کوید ببای الوصل وابکشد بضم الکاف
العربی خلق را از بلای او برهاند و او را از عذاب خدای عز وجل اذ لو لم یقتل
لکان یوذی الناس فیواخذ به فی الآخرة قطعه پسندیده است بوصل
الهمزة بخشایش ولیکن منه بر ریش خلق آزار بسکون القاف والراء
وصف ترکیبی من آزردن مرهم یعنی مرهم منه بر جراحت شخص که خلق آزار
باشد که این اگر چه احسانست در ظاهر ولیکن ایذاء ناس است در تحقیق
ندانست آنکه رحمت کرد بر مار که او یعنی آن رحمت ظلم است بر فرزند آدم حکمت

خشم بسکون المیم مبتدا ابش و زبان اخرازه قوله وحشت آرد خبر المبتدا او مثله
قوله ولطف نه چندان هیبت ببرد نه چندان درشتی کن که از تو سیر گردند بالکاف
الفارسی و نه چندان نرمی کن که بر تو دلیر شوند **مثنوی** درشتی و نرمی بهم
در به است یعنی بهم به است من قبیل قولهم بدر یا در منافع کلامه چو فاصد
بالفاء من الفصد بالفارسیه رگ زن که جراح یعنی جراحت کننده است و مرهم
نه است وصف ترکیبی من نهادن درشتی نگیرد خردمند پیش یعنی پیشش
ای لا تظهر و نه سستی بشش گیرد که ناقص کند قدر خویش نه مر خویشتن را
قدر و قیمت ان مد یحی اسم مصدر بمعنی التعداد و هی ایضا بفتح اللام لتانیه و هو المراد
ههنا اللام لنفع فزونی و مزیت نهد نه یکباره ای حسن و ما کلمه تن در مذلت
نهد قوله تن مفعول مقدم لنهد **مثنوی** شبانی بضم الشین المعجمة و تخفیف الباء
و یاء الوحدة با پدر گفت یعنی با پدرش گفت ای خردمند مرا تعلیم ده احد من
دادن پیرانه یک پند بالباء الفارسیه الفصیح بگفتا نیک مردی بسکون الکاف و الباء
المصدریه کن نه چندان که گردد و بالکاف الفارسی خیره فی بحر الغرائب خیره بکسر
الخاء الفارسی ای صار جری گرگ تیز دندان **حکمت** دو کس دشمن ملک و دین‌اند
پادشاه نا حلم و زاهد نا علم فیه لف و نشر مرتب **بیت** بر سر ملک بالضم و السکون
مبادا ان ملک بفتح المیم و کسر اللام فرمان ده که خدا را نبود بنده فرمان بردار
ای عبد مطیع **حکمت** پادشه باید که تا بحدی خشم بر بمعنی علی دشمنان نراند بفتح النون
مضارع منفی من راندن که دوستان را اعتماد نماند آتش خشم و غضب اول در
خداوند خشم افتد پس انگه ای بعد ذلک زبانه بفتح الزاء المهملة المعجمة و قیل بضمها الزبان

کذا فی بحر الغرائب بخصم رسد یا نرسد **مثنوی** نشاید بنی آدم خاک زاد که در سر کند کبر
و تندی و باد ای الهوا نه را با چنین گرمی و سرکشی هست که پندارم ان لا احکم از خاکی
و یا از آتشی **قطعه** در خاک بیلقان بفتح الیاء الموحدة و سکون الیاء المثناة و فتح اللام
اسم للمملکه کذا سمعت من بعض الکمل برسیدم بعابدی بیاء الوحدة گفتم مرا بتربیت از
جهل پاک کن گفتا برو چو خاک تحمل کن ای خفیه یعنی عالم یا هر چه خوانده همه در زیر خاک کن
حکمت بدخوی بسکون الیاء یعنی شخص بدخو در دست دشمنی بیاء الوحدة گرفتار است
که هر کجا که رود از چنگ عقوبت او خلاص نیابد **بیت** اگر ز دست بلا بر فلک
رود بدخوی ز دست خوی بد خویش در بلا باشد **پند** چو بینی که در سپاه دشمن تفرقه
افتاد تو جمع باش و در صفور و اگر جمع شوند از پریشانی اندیشه کن **قطعه** برو با
دوستان آسوده بنشین چو بینی در میان دشمنان جنگ و گر بینی که با هم یعنی با یکدیگر
یک زبانند و کونهم یک زبان عبارة عن اتفاق الکلم بینهم الکلام اختلاف فیهم کمان را زه کن
بر باره بر سنگ بر فی الاول حرف بمعنی علی و فی الثانی صیغه امر من بردن یعنی ببر بارو ای
حصار بر سنگ بیرا جنگ قال فی بحر الغرائب باره بالباء العربی تجی علی ثلثه معان بمعنی
الفرس کما قال الاسدی فرستاد باره خویش داد و الثانی بمعنی حق کما قال اللطیفی
دربانه تو منم هوا خوله دربانه من توی دژ ای بکسر الدال بمعنی شخص که بخشم آمده
است و الثالث بمعنی سور القلعه کما قال الاسدی ایضا بن باره سر تا سر آسوده زدند
ای حفره کردند کذا فی بحر الغرائب و المراد ههنا هو المعنی الاخیر و للعموم فی هذا البیت تخریجات
عجیبه اعرضنا عن ذکرها صفحا حذرا عن الاطناب الممل **حکمت** دشمن چو از همه حیلتی
در ماند سلسله دوستی بجنباند پس انگه بالکاف الفارسی و سکون الهاء بدوستی

کارها کند که هیچ دشمن نتواند کرد یعنی کردن بند بسر مار را بدست دشمن بکوب بالکاف
الوفا والباء الفارسی صیغه امر که از هر دو حال خالی نباشد اگر این غالب آمد مار کشتی
و گر آن مار غالب آمد از دشمن رستی بفتح الراء والیاء فیهما للخطاب بیت برو ز سوکه
وحرب این مباش ز خصم ضعیف که چو دل زجان برداشت یعنی چون دلش را از
جانش برداشت یعنی اذا ایس من حیوته وتیقن انه لموت بند خبر که دانی که
دل بیازارد تو خاموش باش دیگری را بگو تو بیارد مث بلبلا یعنی ای بلبل مژده
بهار بیار خبر بد بیوم بسکون المیم باز گذار ان ناخبر کن بند با دشمن را به خیانت
کسی واقف مگردان آنکه به قبول کلی واثق باشی و اگر نه بو هلاک خود همی
کوشی مث بسیج سخن گفتن ای التهیؤ للتکلم آنگاه کن که دانی که در کار گیرد سخن
یعنی تاثیر کند حکمت هر که نصیحت خودرای ای قول نصیحت مضاف الی مفعوله
وخودرای وصف ترکیبی می کند او خود یعنی آن ناصح فی نفسه بنصیحت گری محتاج
قوله آهنگ والیاء للوصل یعنی بناصح آخر ما محتاج جست که تا نصیحت دهد
آن ناصح را و گوید که چرا نصیحت دمی مهیج شخص خودرای را که از غرور واعجاب
سخنت را گوش ندارد بند فریب دشمن مخور یعنی لا تأمن من هو زحن وغرور
مداح مخر بفتحتین من خریدن که این دام زرق بالفتح والسکون وتقدیم
الزاء المعجمة علی المهملة الریاء والتصلف نهان است وآن مداح طامع بالکاف الفارسی
طمع کشان احمق را ستایش اسم مصدر من ستودن خوش آید چون لاشه
یعنی لاغر که در کعبش دمی زنند فربه نماید یعنی بانعمتی که نفخ می کند قصابان
قطعه الا حرف تنبیه یعنی نفخ اندک مایه ای قلیل البضاعة از تو دارد اگر دوزی

ای نه یوم

ای نه یوم من الایام مرادتش بدنیاری دو صد چندان عیوبت بر شمارد
تربیت متکلم را تا کسی عیب نگیرد سخنش صلاح نپذیرد مث مشو غره
یعنی مغرور مشو بر حسن گفتار خویش بتحسین نادان وپندار خویش
عطف علی التحسین لطیفه همه کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال
قطعه یکی جهود و مسلمان نزاع می کردند چنانکه خنده گرفت از حدیث
ایشانم بطیره وغضب گفت مسلمان که این قباله یعنی مکتوب قاضی من
درست نیست خدایا جهود میرانم جهود گفت بتوریت می خورم سوگند
بفتح السین الفارسی یعنی الیمین اگر خلاف کنم همچو تو مسلمان گر از بسیط ای
روی زمین عقل منعدم گردد نگوید کان بنزد ما الفتحات هیچکس که نادانم ای لا
یشکر احد فی جهل نفسه بل یجزم بانی عالم حکمت ده آدمی بر خوانچه ای بالجیم الفارسی
یعنی سفره نعمت بخورند ودو سگ بر مرداری بسر نبرند حریص با جهانی
گرسنه است وقانع بنانی سیر قطعه روده تنگ بالذال المعجمة یعنی المعاء الضیقة
کذا فی الصحاح الفارسی بیک نان تهی یعنی نان بسیط پر گردد بالکاف الفارسی
نعمت روی زمین پر نکند دیده تنگ کنایه عن الحرص پدر چون دور بفتح الدال
عمرش منقضی گشت مرا او این وصیت کرد و بگذشت که شهوت آتشست
از وی بپرهیز امر من پرهیزیدن یعنی الاحتماء بجود بر آتش دوزخ مکن تیز
قوله تیز صفة آتش ویحتمل ان یکون قیدا مکن در آن آتش نداری طاقت سوز
بصبر آبی بیاء الوحدة بر این آتش زن امروز قوله زن امر من زدن و آبی
مفعوله مقدما حکمت هر که در حال توانایی نیکویی نکند در وقت ناتوانی

سخنی بپند **مص** بپرداخته تر از مردم از آن نیست که او ز معصیت کشش با نیست

حکت جان در حمایت یکدمست یعنی روح در لفظ یک نفس است و دنیا وجودی بیاده

الوصلة میان دو عدم یکی عدم قدیم سابق و دوم عدم حادث لاحق دین بدنیا

فروشان خرند ای هم حار یوسف بفروشند تا چه خرند و بعد امر خریدن قال الله تعالی

الم اعهد الیکم یا بنی آدم الآیة العهد الوصیة وعهد الله الی بنی آدم ما نصب لهم من الحجج

العقلیة والسمعیة الامرة بعبادته الزاجرة عن عبادة غیره وجعل عبادة الغیر

عبادة الشیطان لانه الآمر بها **مص** بقول دشمن پیمان بفتح الباء الفارسی و

سکون الیاء بمعنی المعاهدة والقرار علی الشئ دوست بشکستی ببین که از که بریدی

و با که پیوستی **حکت** شیطان با مخلصان بر نمی آید ای لا ینفع من المعاملة معهم وسلطان

با مفلسان **مثنوی** وامش مده آنکه نانمازست یعنی شخص نانماز را وام مده ور

خود دهنش زفاقه و فقر باز نیست یعنی گشاده باشد کو یعنی که او قرض خدا نمی گزارد

از قرض تو نیز غم ندارد **حکت** هرچه زود بر آید دیر نپاید ای لا یتقرر و بزرگان از

اینجا گفته اند که دولت تیز را بقا نبود **قطعه** خاک مشرق شنیده ام که کنند بچهل

سال کاسه چینی صد بروز کنند یعنی صد کاسه در یک روز سازند در بغداد لا دوام

قدرش معناه قیمتش عالی بیشی **قطعه** مرغک از بیضه برون // مرغک مرغ اقیف مرغ از بیضه برون

بفتح میم لغه فی بیرون آید و روزی و رزق طلبد آدمی بچه ندارد خبر و عقل و

تمیز آنکه ناگاه کسی گشت الی صار و اصل الامر بتبة من المناصب فجاءة و دفعة

بچیزی نرسد وین بتمکین وفضلیت بگذشت از همه ای وصل الی المراتب شتا

آبگینه ای الزجاج همه جا هست یعنی در جمیع بلدان موجود است از آن سبب

سبب قدرش نیست لعل دشوار ای بدشوار ای بدست آید از آنست عزیز **حکت**

کارها بصبر بر آید مستعجل بسر در آید بچشم خویش دیدم در بیابان که مرد آهسته با

الآنه سکن الدال للوزن بگذشت از شتابان تعظ فارسی فال فی بحر الغرایب هو القوس

الاصفر اللون وقیل هو القوس الذی تعالاه بالفارسیة کلکون رنک و بادپا صفة سمند و هو

کنایة عن کونه فارسا فی الغایة از تک فی بحر الغرایب تک بمعنی الشوط والطلق بالترکی

آلکک صپچرادی وبمعنی العدو ایضا بالفارسیة بپوییدن کما قال اللطیفی بشنا اندر آب

همچو نهنگ بتک اندر فراز و شیب چو باد وبمعنی الغور وبمعنی منقار الطیر وصیغه امر

من تکیدن بمعنی پوییدن بالترکی یپلمک وبمعنی دویدن بالترکی یوکرمک وجی تک ایضا

وضعا متزیبا نحو بادتک وجی ایضا اداة تشبیه یتصل آخر الاسم لتشبیه لشئ له نحو

ماه تک ای کالقمر و دریا تک ای کالبحر والمراد به هنا معنی پوییدن فرو ماند بسکون

النون ای عجز شتربان همچنان آهسته می راند **بند** نادان را به از خاموشی نیست

اگر این بدانستی نادان نبودی **قطعه** چون نداری کمال و فضل آن به که زبان در کام تر یعنی

زبان نگه داری آدمی را زبان فضیحت کرد السوال کند همچو نامغز را سبکساری ای الخفة

غایة الخفة **مثنوی** خری را ابلهی تعلیم می داد بر و بر حرف کرده عمر دایم یعنی عمر خویش

دایما صرف کرده بر و حکیمش الشین راجع الی الابلهی گفت ای نادان چه کوشی بالکاف

الفارسی درین سودا بترس از لوم لایم سرزنش کنت نیاموزد

بهایم از تو گفتار تو خاموشی بیاموز از بهایم **بند** هر که تامل نکند در جواب بیشتر

آید سخنش ناصواب یعنی سخن ناصوابش اگر آید از صواب بیشتر ای امزین

آراییدن چو مرد هم بهوش ای کالرجل العاقل کذا قیل ویحتمل ان یکون قوله بهوش

متعلق بقوله آرای یا بنشین مبحو بنام خویش بند هر که با داناتر از خود بحث کند
تا بدانند که داناست بدانند که نادانست مص چون درآید به از تو ای قوله سخن
متعلق بدرآید گرچه به دانی اعتراض مکن بند هر که با بدان جمع بد شنید نیکی
نبیند مثنوی گر نشیند فرشته با دیو وحشت آموزد وخیانت وریو بالکسر
المجهوله بمعنی المکر والحیلة از بدان نیکوئی نیاموزی نکند گرگ پوستین دوزی
وهذا المصراع فی مقام التعلیل للمصراع السابق وتوجیهه ظاهر لمن له طبع سلیم نصیحت
مردمانرا عیب نهانی پیدا مکن که مر ایشانرا رسوا کنی وخود را بی اعتماد حکمت
هر که علم خواند بسکون النون وعمل نکرد بدان ماند که گاو راند وتخم نیفشاند حکمت
از تن بی دل یعنی از شخصی که اهل دل نشود طاعت نیاید وپوست نامغز بضاعت را
نشاید حکمت نه هر که در مجادله چیست بمعنی چابوک بالجیم الفارسی فیها در معامله درست
مص بس بمعنی بسیار قامت خوش که زیر چادر باشد چادر بمعنی الخیمة وبمعنی الثوب
الذی یتغطی به النساء وقد اشتهر فی ولایتنا هذا بان یقال چار کذا فی بحر الغرایب والمراد
هنا المعنی الثانی چون باز کشائی کنی مادر مادر باشد حکمت نه هر که بصورت نیکوست
سیرت زیبا دروست کار اندرون دارد نه پوست قطعه توان شناخت بمعنی شناختن
بیک لحظه در شمایل مرد که تا کجاش رسیدست پایگاه علوم ای مرتبه علومش ولی ز باطنش
ایمن مباش وغره مشو که خبث نفس نگردد بسالها معلوم حکمت هر که با بزرگان
ستیزد خون خود ریزد قطعه خویشتن را بزرگ می بینی راست گفتند یک دو بیند
لوچ بضم اللام بمعنی احول دو بینی شکسته پیشانی بالیاء الفارسیة بمعنی الجبهة
تو که بازی بمعنی اللعب کنی با قوچ ای الکبش بند پنجه با شیر ومشت با شمشیر کار خردمندان

نیست

نیست مص جنگ وزور آوری مکن با مست پیش سرپنجه در بغل نه امر من نهادن
دست معقول به حکمت ضعیفی که با قوی دلاوری ورزد یعنی شجاعت کند یار دشمنست در
هلاک خویش قطعه سایه پرورده را چه طاقت آن که رود با مبارزان مبارز ای شخص
شجاع است که بیرون شده باشد از صف برمیدان سو که برای جنگ قتال سست
بازو بجهل می فکند بفتح الکاف والنون مضارع من افکندن وقوله پنجه مفعول له
با مرد آهنین چنگال حکمت هر که نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن دارد
مص چون نیاید نصیحت در گوشش اگرت یعنی اگر ترا سرزنش وتوبیخ خاموش
بمعنی ساکت باشی که تو مستحق بان سرزنش فی بحر الغرایب خاموش بالواو
بدونه لغتان بمعنی ساکت لطیفه بی هنران هنرمندان را نتوانند دیدن همچنانکه
سگان بازاری سگ شکاری را ببینند مشغله بر آرند وپیش آمدن نیارند
یعنی سفله وناکس چون بهتر با کسی بر نیاید بخبثش یعنی بخبث وخبث آن کس
در پوستین او افتد مص کند هر آینه یعنی البته غیبت بکسر الغین للعجز وهی ان تتکلم
خلف انسان مستور بما یغمه لو سمعه فان کان صدقا یسمی غیبة وان کان کذبا یسمی
بهتانا کذا فی مختار الصحاح حسود کوته دست که در مقابله حضور حسود
گنگش بود زبان مقال فی بحر الغرایب گنگ بضم الکاف الفارسی بمعنی اخرس یعنی اخرس
بود زبان مقالش وفیه مبالغة کما لا یخفی حکمت اگر جور شکم نیستی هیچ مرغی
در دام صیاد نیفتادی بلکه صیاد خود تاکید لصیاد دام ننهادی وعظ حکیمان
دیر دیر خورند وعابدان نیم سیر وزاهدان تا سد رمق بفتحتین بقیة
الروح کذا فی مختار الصحاح وجوانان تا طبق برگیرند یعنی [illegible] سفره را

وبیرون تا کرق بکنند اما قلندریان چند انک در معلقه بکسر العین او سکونه
جای نفس نماند بفتح النون الثانی هم ماندن و پرسیدن دوزی کس بکسر الیاء ای
ارزقه وتعیبه مص ایسر بنده شکم را دو شب نکرد و خواب اولا ینام فیها لشی معلق
رنگی یعنی بیچ سنک شد از ثقلت طعام شبی زد لنکی نصیحت مشورت بازنان
تباه است یعنی فاسد است وسخاوت باسفلهان کناه مص ترحم بر پلنک
تیز دندان ستمکاری بود بر کوسفندان بندم کر را دشمن در پیش است ای
تحت ولسوا اکر تنک شد دشمن خویش است مص سنک در دست و مار بر سر سنک
خیره وضعیف رائی بود و فیلسوف در نک وکروهی خردمندان بخلاف این مصلحت
دیده اند وکفته اند که در کشتن و توان هشت بالکسر وکشت بالضم اکر بی تامل
کشته شود محتملست که مصلحتی فوت شود که تدارک مثل ان ممتنع باشد مثنوی نیک
سهلست زنده بیجان کرد یعنی بغایت آسانست زنده را بیجان کردن ولیکن
کشته را باز زنده نتوان کرد شرط عقلست صبر تیر انداز وصف تیرکی من اندا ختن
که رفت از کمان نیاید باز الی من اول حکمت حکیمی که با جهال در افتد یعنی اتفاقا
مجتمع شود باید که عزت توقع ندارد و جاهل که بزبان آوری بر حکیمی غالب اید عجب
نیست که سنکیست جوهری را می شکند مص نه عجب کر فرو رود نفسش عندلیب
که غراب هم قفسش باشد قطعه کر هنرمند از او باش یعنی لوندان و قد مر تحقیقه
جفائی بیند تا دل خویش نیازارد و درهم از منقبض و منفعل نشود آن هنرمند
که سنکی بد کوهر اکر کاسه زرین شکند بفتح الکاف والنون قیمت سنک نیفزاید
و قیمت زر کم و ناقص نشود لطیفه خردمندی بیاء الوحدة را که در زمره اجلاف

فی بحر والصحاح الزمرة بالضم الجماعة و قولهم اعرابی جلف ای جاف سخن صورت
نه بنداو شکفت بکسر تین بمعنی عجب مدار که آواز خلیة دهل بفتحتین وقد
مر معناهما بر نیاید ای لا یظهر و بوی عبیر فی بعض النسخ عنبر از کند بکسر الدال
والاضافة لامیه بحر الوایب کند و کند بالکاف الفارسی الرائحة الخبیثة یعنی از
رایحة خبیثه سیر فرو ماند ای یضمحل مثنوی بلند آواز بکسر الذال نادان کردن
افراخت یعنی یک نادان بلند آواز رفیع جبین و سوبحان کن غایة الاقدام
ونهایة الشرع که دانا را بی شرمی و کستاخی بینداخت ای اسکت نمی دانند
که آهنک حجازی فرو ماند زبانک طبل غازی حکمت جوهر اکر در خلاب افتد
فی بحر الوایب خلاب بکسر الخاء المجة الطین و چرک آب همان نفیس است کما کان
و غبار اکر بفلک رسد همچنان خسیس است استعداد تا تربیت دریغ است
وحیف و تربیت نا مستعد ضایع وعبث است خاکستر اکر چه نسبت عالی
دارد که آتش جوهر علویست ولیکن چون بنفس خود هنری ندارد با خاک برابر
است در قیمت شکر نه از نی الفتح والسکون است ولئلا یلتبس بقولهم نیست
است الواو است خطا وان حذفه کما وقت عرمی که آن خاصیت وی راجع
الی شکر است و محصوله ان الرغبة فی الشکر لم تحصل من نسبه الی القصب
بل من حسبه من نفسه مثنوی چو کنعانرا اسم ابن نوح ع فادرکه الغرق طبیعت
بی هنر بود پیمبر زادکی قدرش الا دنیة نیفزود و لعله استعمل
افزودن ههنا بمعنی المتعدی وقد فعل ذلک فیما سبق کما نبهنا علیه فتذکر
هنر بنمای اگر داری نه کوهر فی مختار الصحاح اصل کل شی جوهر

وهو معرب كوهر اى لانه نسبك بل اجسبك وفضلك ان كان كل از خارست والبراهيم
بيغمبر دور از زر لطيفه مشك آنست كه ببويد نه آنك عطار بگويد دانا چو طبله عطار است
خاموش وهنرنماى ونادان چو طبل غازى بلند آواز وميان تهى ويافه درا
يعنى فاسد الفكر قطعه عالم اندر ميان جاهل را مثلى گفته اند صديقان شاهدى در
ميان كوران است مصحفى در ميان زنديقان يعنى شاهديست در ميان كوران
پند دوستى بپاى الوحدة راكه بعمر اندر دمان بعقد ند بحيث بعدة الوف عمر الرجل
فرا چنگ بالجيم الفارسى يعنى بكف آرند دستو كنايه عن التحصيل تا يدار لا يليق
كه بيكدم بيازارند مثنوى سنگى بچند سال شود لعل پاره زنهار تا بيك نفسش نشكنى
بسنگ دال الشين راجع الى اللعل حكمت عقل در دست همچنان گرفتار است كه مرد عاجز
وضعيف بدست زن گربز قال فى بحر الغرائب گربز بضم الكاف الفارسى وكسر الباء بمعنى
الشخص الطرار وقال الشمس اللغوى فى كتابه المسمى بالمعيار الجالى ان گربز بمعنى زيرك اسهى
بيت در تدبير الرأى بمعنى باب خرمى وشادى بر كسى اى بيند كه بانگ زن از وى راجع
الى الرأى برآيد بلند حكمت راى بى قوت مكر وفسونست قد عرفت ان فسون هو الدل
بوه على المرجنى والظاهر انه عطف تفسير للمكر وقوت بى راى جهل وجنون بيت
تميز بايد وتدبير وعقل وانگه ملك كه ملك ودولت نادان سلاح جنگ خداست
تربيت جوانمردى كه بخورد وبدهد به است از عابدى كه روزه وصوم دارد وبنهد
هر كه ترك شهوات از بهر قبول خلق كرده است از شهوات حلال در شهوت حرام
افتاده است حكمت عابد كه نه بفتح النون حرف نفى از بهر خدا گوشه يعنى در گوشه
نشيند بيچاره در آينه تاريك چه بيند حكمت اندك اندك خيلى وبسيار شود وقطره قطره

چيزى سيلى گردد يعنى آنانكه دست قوت ندارند سنگ خرده نگه دارند بوقت
فرصت دمار يعنى انتقام كذا فى بحر الغرائب از دماغ ظالم برآرند شعر وقطر
على قطر متعلق بقوله اذا اتفقت نهر ونهر الى نهر متعلق بقوله اذا اجتمعت بحر
وقد ضمن اجتمعت معنى انضمت فعداه بالى والتقدير وقطر اذا اتفقت على قطر
فهى نهر ونهر اذا انضمت الى نهر فهى بحر قيل بالفارسية سيلهاى روان مى بينى جمله
از قطرهاى باران است مثل اندك اندك بهم شود بسيار دانه دانه است غله در انبار
پند عالم را نشايد كه سفاهت از عامى بحلم درگذراند كه هر دو طرف را زيان دارد
هيبت اين كم شود وجهل آن مستحكم مثنوى چو با سفله گويى بلطف وخوشى فزون
گردد ش كبر وگردن كشى حكمت معصيت از هر كه صادر شود ناپسنداست و
از علما صادر شدن ناپسندتر كه علم سلاح جنگ شيطانست وخداوند سلاح
را چون باسيرى برند شرمسارى بيشتر برد مثنوى عامى نادان پريشان
روزگار به ز دانشمند ناپرهيزگار كان زنابينائى از راه اوفتاد وين دو چشمش
بود در چاه بالجيم الفارسى اوفتاد حكمت هر كه در زندگانى نانش نخورد چون
بميرد نامش نبرند لذت انگور زن بيوه بالكسر الجحوله المرأة التى لا زوج لها
داند نه خداوند ميوه يوسف صديق در خشك سالى بكسر الياء المصدرى
مصر نخوردى تا گرسنگان را فراموش نكند مثنوى آنكه در راحت وتنعم بكون
ايم زيست او چه داند كه حال گرسنه چيست حال درماندگان كسى داند كه باحوال
خود فرو ماندست ماندن بمعنى نهادن وفاء ماندن بجيم هالمة معان بمعنى التمكن
والاستقرار وبمعنى الثبوت وبمعنى الوضع كذا فى الصحاح الفارسى قطعه اى بمركب

ناوند اسم فاعل من تاختن سواری ای انت راکب حشن دار بالضم معنی العقل
منزل سوتش فی احد معانیه کما مر فی بحر الزانیب که رفتارش مسکین ورابد کل
است آتش از خانه همسایه درویش بخواه که انجه بر او زن اوی کذرد دود
دلست نه دخان نار **بند** درویش ضعیف حال بسکون الفا دد اللام را در تنک
خشک سال مپرس که چون میکذراند الا که مین نپرسی سیتش بنهی ومعلوم قدری فی
ان لفظ معلوم یکنی بها عن المال درپیش او بنه بفتح البا من برون **قطعه**
خری که بینی و بار در کل در افتاده بدل ای بتعلیک بر وشفقت کن ولی مرو لیرشش
فانه یطلب منک الاستعانه که ولی چو رفتی وپرسیدیش بفتح یا الخطاب بعد الدال که
چون یعنی کیف افتاد میان به بند چو مردان بکیر دم بتشدید المیم للوزن خرش
وسذا الشین اعاجی للجد التعریف فی بعض النسخ کوش خرش **حکمت** دو چیز محال
عقلست خوردن بیش از رزق مقسوم ومردن پیش از وقت معلوم **قطعه**
قضا دکر نشود ار هزار ناله وآه بشکر یا بشکایت متعلقان بقوله بر
آید از دهنی بیا الوحدت یعنی اکر هزار ناله واه براید بشکر یا بشکایت از یک
دهن فرشته که وکیل است بر خزائن باد چه غم خورد که بمیرد چراغ بیوه
زنی وقدرحت معناه انفا **بند** ای طالب روزی بنشین که بخوری وای مطلوب
اجل مرو که جان نبری یعنی تبین **قطعه** جهد رزق از کنی واکر نکنی برساند خدای
عز وجل ور یعنی اکر در دهان شیر و پلنگ نخوردت مکر بروز اجل **حکمت** بنا
نهاده بفتح البا الصلة یعنی چیزی را که در تقدیر ربانی مقدر نشود است وتعیب
نه نهاده است دست نرسد وچیزی که نهاده است در تقدیر خدای بهر جا که هست

یعنی موجو

یعنی موجود ست برسد **شنیده** که سکندر برفت تا ظلمات بچند
محنت خورد یعنی نوشید انکه خورده هو المظفر ای آب حیوت را **حکمت** صیاد بی
روزی یعنی بی نصیب در دجله ماهی نکیرد وماهی بی اجل خشکی نمیرد **مسکین**
حریص در همه عالم همی دود من دویدن او در قفای رزق واجل در قفای
او **لطیفه** توانکر فاسق کلوخ زر اندود است یعنی مذهب است که مطلی بالذهب
است ودرویش صالح شاهد یعنی محبوب خاک آلود است این درویش
دلق یعنی خرقه موسی است مرقع وآن فاسق توانکر ریش فرعون است
مرصع شدت نیکان روی در فرج بالجیم کفرح بالحاء المهمله لفظا ومعنی دارد
یعنی شدت ایشان متوجه است بخلاص ودولت بدان جمع بد سر در نشیب
ای در سفل دارد یعنی دولت ایشان متوجه است ببلا کی **قطعه** هر کرا
جاه ودولتست بدان یعنی بان جاه ودولت خاطر خسته نخواهد یافت
قوله دراین خبرش ده که هیچ دولت وجاه الشین راجع الی قوله هر کرا ای
بسرای دکر یعنی در اخرت نخواهد یافت بلکه منقطع میکردد در دنیا **حکمت**
حسود از نعمت حق بخیلست ومردم بی کناه را دشمن **قطعه** مردکی بلاف
التصغیر ویا الوحدت خشک مغز یعنی حسود را دیدم که دفته است در پو ستبن
صاحب جاه ومرتبه کفتم ای خواجه کر تو بدبختی مردم نیکبخت را چه کناه
قطعه الا فاعل مشو تا نخواهی بلا بر حسود که ان بخت بدکشته ای منقلب بخت
ومتغیر خود در بلاست چه حاجت که با وی راجع الی حسود کنی دشمنی بالیا
المصدری که او را چنان دشمنی از لطف در قفاست **تنبیه** تلمیذ بی ارادت

عاشق بی زرست و روندهٔ بی معرفت مرغ بی پر بالباء الفارسی وعالم
بی عمل درخت بی بر بالباء العربی بمعنی الثمرة وزاهد بی علم خانهٔ بی در بمعنی
باب **حکمت** مراد از نزول قرآن تحصیل سیرت خوبست نه ترتیل سورت
مکتوب قال فی شرح الوقایة الترتیل فی القراءة الترسل فیها والظاهر ان المراد
ههنا هو التجوید فی القراءة عامی متعبد پیاده بکسر الهمزة رفته است وعالم
متهاون سواری خفته عاصی که دست بر دارد برای دعا و تضرع بجدای به
به است از عابدی که کبر در سر دارد **بیت** سرهنگ لطیف خوی و دلدار
بهتر ز فقیه مردم آزار **حکمت** یکی را گفتند عالم بی عمل را بچه ماند من
مانستی گفت بزنبور بی عسل ماند **بیت** زنبور درشت بی مروت
را گوی امر من گفتن باری چو عسل نمی دهی نیش مزن **لطیفه** مرد بی مروت
زنست و زاهد با طمع راه زن ای من قطاع الطریق **قطعه** ای بناموس و
ننگ و غیرت کرده جامه سپید فی بعض النسخ سفید وکلاهما بمعنی بهر بسکون
الهاء پندار خلق ای لاجل حسن ظنهم و اما قامه عمل سیاه دست بسکون التاء
قدم للمحمر بدبر کوتاه بایداز دنیا السنین خواه دراز و خواه کتاه بمعنی ان
شئت اجعله طویلا وان شئت اجعله قصیرا **حکمت** دو کس را حسرت از دل بدر نرود
ای لا یخرج و پای تغابن از گل بر نیاید تاجر کشتی شکسته و وارثی با قلندریان
نشسته **قطعه** پیش درویشان بود خونت مباح گر نباشد در میان بسکون النون
مالت سبیل یا مرو یا یار ازرق پیرهن کنایة عن الطائفة التی سماها بقلندریان
با بکش بفتح الکاف العربی بر خانمان کلمة مرکبة مستعملة بمعنی المال والاسباب انگشت

نیل و هو بکسر النون صبغ معروف یقال له بالترکی چوا و من عادتهم انهم یخرجونه
و یجعلون به علامة علی باب المیت لیدل علی الماتم و الکسوة هکذا سمعت
من بعض الکمل هذا و قال فی بحر الغرائب یا حرف نداء فی لغة العرب وقد یستعمل
فی الفارسی لذلک ایضا و حرف عطف فی الفارسیة بمعنی او ثم اورد قول الشیخ
یا مرواه السند لا ای لا تاذکر با مکس یا پیلبانان دوستی یا بنا کن خانه در
خورد کلها واحده بمعنی اللائق پیل **حکمت** خلعت سلطان اگرچه عزیزست جامهٔ
خلقان بوزن نعمان جمع خلق بفتحتین ای بال کذا فی مختار الصحاح واما فی الصحاح
الفارسی فقد قال انه لغة مشترکة بین الفارسی والعربی خود بعزت تر و خوان لعمت
بزرگان اگرچه لذیذست خرده انبان بمعنی الجراب خود از آن بلذت تر **قطعه** سرکه
که بمعنی الخل مشترکة بین الفارسی والترکی از دست بسکون التاء رنج قوله دست
رنج اسم لما یکتسب باستعمال الید مضاف الی خویش و تره ای البقل مطلقا و هو عطف
علی سرکه بهتر از نان ده خدا یعنی خداوند ده ای کتخدای قریه و بره بتخفیف الراء
للوزن ولد الغنم و هو عطف علی قوله نان **حکمت** خلاف رای صوابست و نقض
عهد اولی الالباب دارو بمعنی الدواء لکمان بضم الکاف الفارسی یعنی شک
خوردن و راه نادیده بی کاروان رفتن از امام مرشد محمد غزالی پرسیدند
که بدین منزلة در علوم چگونه رسیدی گفت بدانچه یعنی با نچه رسیدم که هرچه
ندانستم از پرسیدن آن ننگ نداشتم **قطعه** امید عاقبت آنگه بود موافق
عقل که نبض را بطبیعت شناس بعنی طبیب حاذق بنمای پرسی هرچه ندانی که ذل
پرسیدن دلیل راه تو باشد بعز دانائی **حکمت** هرانچه دانی که هر آینه یعنی البتة معلوم

تو خواهد شدن پرسیدن آن بتعجیل مکن حکمت را زبان داد **قطعه** چو لقمان
دیدگانور دست داود همی آهن بمعجز موم گردد اراد به المعجزة الا انه حذف
تاء للوزن پرسیدش چه همی سازی که دانست ای لانه قد علم که نا پرسیدنش
معلوم گردد **حکمت** از لوازم صحبت ای المصاحبة آنست که خانه پردازی من
پرداختن بمعنی تمام کردن قد عرفت ان الخاء تقلب ذالا فی مستقبلاته تا
با خانه خدای ای بصاحب البیت وقولهم خانه خدای و ده خدای من قبیل قولهم کلاب
وکلابرکی کامر در سازی ای تنتظم **حکایت** بر مزاج مستمع گوی اگر دانی که دارد
با تو میلی هر آن عاقل که با مجنون نشیند نگوید جز حدیث روی لیلی **حکمت**
هر که با بدان نشیند اگرچه طبیعت ایشان نگیرد ولیکن بطریق ایشان متهم گردد
همچنانکه اگر شخصی بخرابات رود بنماز کردن منسوب شود در اعتقاد ناس
بخمر خوردن **مثنوی** رقم بفتحتین بمعنی الکتابة کذا فی مختار الصحاح بر خود بنادانی
کشیدی ای امضیت وقررت حاجتنک که تا دانا نصیحت بر گزیدی طلب کردم
ز دانائی بیاء الوحدة یکی پند مرا فرمود با نادان مپیوند ای اختلاط مکن که گر
دانای دهری خر بباشی بیاء الخطاب فیهما کذا الیه فی قوله وگر نادانی ابله بباشی
للخطاب فیهما **حکمت** حلم شتر چنانکه معلوم است اگر طفلی بیاء الوحدة مهارش
بفتح المیم والشین راجع الی الشتر گیرد و صد فرسنگ ببرد گردن از متابعت او
نپیچد مضارع منفی من پیچیدن اما اگر دره هولناکی ای مخوف وهذا مثل
قولهم اندیشناک وخشمناک آید موجب هلاک شود و طفل بنادانی خواهد که
آن جا بکه برود زمام از کفش بفتح الفاء والشین راجع الی قوله طفل بگسلاند و دیگر

مطاوعت نکند که هنگام درشتی ای فی وقت الخشونة وزمان الغلظة ملاطفت
مذموم است و گفته اند که دشمن بملاطفت دوست نگردد بلکه طمع زیادت کند **قطعه**
گر کسی لطف کند با تو خاک پایش وگر خلاف خشونت کند دو چشمش وهذا الثنی
وشین پایش رجعان الی قوله کسی اکن بالمد وفتح الکاف الفارسی وسکون
النون امر من اکندن بمعنی مملو کردن وقوله خاک مفعول اکن سخن بلطف وکرم
با درشت خوی بسکون تاء درشت مگوی که زنگ خورده بسکون الکاف نگردد بنرم
سوهان فی بحر الجواهر سوهان بضم السین المهملة بالترکی ایکه و دود فی معنی بجد سوهان
پاک نمی شود **حکمت** هر که در میان سخن دیگران افتد که فضلش بدانند جهلش
معلوم کنند **قطعه** ندهد مرد هوشمند جواب مگر آنگه که از او سوال کنند گرچه بر
حق بود مزاج سخن حمل دعویش بکسر الواو وسکون الیاء والشین یعنی دعوی آن
سخن گوی را حمل بر محال کنند ادب ریشی ای جراحتی اندرون جامه داشتم حضرت شیخ
هر روز بپرسیدی که ریشت چونست و نپرسیدی که کجاست والتسم که از آن احتراز
میکنیم که ذکر هر عضوی روا نباشد و خردمندان گفته اند هر که سخن نسنجد من سنجیدن
بمعنی وزن کردن ای کل شخص لا یزن کلامه از جوابش برنجد **قطعه** تا نیک ندانی که سخن
عین صواب است باید که بگفتن دهن از هم نگشایی ای بفتح الفاء گر راست
سخن گویی و در بند بمانی به که دروغت بیاء الخطاب دهد از بند رهایی
یرد علیه ان هذا مخالف لما سبق فی صدر الکتاب من قوله دروغ مصلحت آمیز به از راست
فتنه انگیز فتأمل فی وجه التلفیق بینهما **حکمت** دروغ گفتن بسکون الغین المعجمة بضربت
لازب فی مختار الصحاح اللازب الثابت یقال صار کذا ضربة لازب ولازم لغة فیه و

ولکن الاول افصح مانند بفتح النون مضارع من ماندن یعنی ان معرفة الکذب والتی ینبغی
دایما که اگر نیز جراحت درست شود نشان بماند چون برادران یوسف علیه السلام بدروغی
موسوم شدند بر راست گفتن ایشان نیز اعتماد نماند بسکون النون ماضی من ماندن
قال الله تعالی بل سولت لکم انفسکم امرا فصبر جمیل هذا ما قاله یعقوب علیه السلام لابنائه اول الآیة قال
الله تعالی حکایة عن اکبر اخوة یوسف علیه السلام ارجعوا الی ابیکم فقولوا یا ابانا ان ابنک سرق وما
شهدنا الا بما علمنا وما کنا للغیب حافظین واسئل القریة التی کنا فیها والعیر التی اقبلنا
فیها وانا لصادقون قال بل سولت لکم انفسکم امرا فصبر جمیل عسی الله ان یاتی بهم جمیعا
انه هو العلیم الحکیم قوله تعالی قال بل سولت ای فلما رجعوا الی ابیهم وقالوا له ما قال لهم اخوهم
قال بل سولت لکم ای سهلت وهونت انفسکم فی اخیکم امرا اردتموه والا فما ادری ملک مصر
ان السارق یوخذ برقبته لولا فتواکم وتعلیمکم **قطعه** کسی را عادت بود راستی خطا کنند
او گذارند از وی درگذرند ور مشهور شد بناراستی دگر راست باور یعنی التصدیق
والایمان ندارند از وی ای لا یصدق اصلا **قطعه** دروغی بیاء الوحدة نکرند صاحب دلان
بر آنکس که پیوسته گفتست راست وگر مشهور شد بناراستی اگر راست گوید بگویند
خطاست **حکمت** اجل کاینات بالاتفاق آدمیست واذل موجودات سگ ای الکلب وباتفاق
خردمندان یعنی متوریست که سگ حق شناس به که از آدمی ناسپاس بکسر السین المهملة
الاولی والباء الفارسی بمعنی الشکر والمنة کذا فی الانوار **قطعه** سگی را لقمه هرگز فراموش
نکردد گر زنی نوبت سر دار که زنی صد نوبتش سنگ فراموش نکرد دان لقمه را که خورده
بود از دست تو وگر عمری نوازی سفله ای بکسر الهمزة را یعنی لو تملقت تخیلا زمانا کثیرا بعد
فی العرف بکمتر تندی ای بادنی مخالفة وتادنی ایذا با تو در جنگ **حکمت** از نفس پرور

بسکون الفاء

بسکون الفاء والسین والراء هنری نیاید وبی هنر سروری را نشاید **مس** مکن رحم
بر گاو بسیار باد که بسیار خسپست وبسیار خوار بسیار خسپ بسکون الراء
بمعنی کثیر النوم وخسپ صفة من خسپیدن کما ان خوار فی قوله بسیار خوار صفة من
خوردن **مس** چو گاو ار مثل البقر گر همی بایدت یعنی اگر همی باید ترا فربهی بالیاء المصدری
مفعول باید چو خران مثل الحمار تن مفعول مقدم لقوله بجور بگستان دردهی یعنی بیاء
الخطاب امر من دادن یعنی در جور دیگران ده تن ورایعنی بذل کن همچو حمار
وهذا مثل قوله بدر یا در منافع بی شمار است **حکمت** در انجیل آمده است
که ای فرزند آدم اگر توانگری دهمت از من بمال مشغول شوی واگر درویشی کنمت
ای کنم ترا تنگ دل نشینی پس حلاوت ذکر من کجا یابی من یا فتن وبعبادت من کی
بشتابی **قطعه** که اندر نعمتی مغرور وغافل که از تنگ دستی خسته وریش با مالة الراء
ای صاحب جراحت چو در سرا و ضرا ای بفتحتی السین المهملة والضاد ای فی السرور والغم
حالت بیاء الخطاب ای حال تو انیست ندانم که بحق پردازی از خویش ای انی تنتظم
مع الحق وتتوجه عن هواک واحوال نفسک **حکمت** ارادت بیچون ای بلا کیف وهو الله تعالی
یکی را از تخت شاهی فرو آرد ودیگری را در شکم ماهی نکه دارد ای شارة الی قصة
یونس علیه السلام کما اشار بقوله **مس** وقت خوشش آنرا که بود ذکر تو مونس ور خود
بود اندر شکم حوت چو یونس **حکمت** اگر تیغ قهر بر کشد حق سبحانه وتعالی نبی وولی سر در
کشد واگر غمزه لطف بجنباند بدان را جمع به متعلق بقوله بجنباند وقوله بنیکان
در رساند جزاء الشرط **قطعه** گر بمحشر خطاب قهر کند انبیا را چه جای معذرتست
پرده از لطف گو برادار ای من یرفع الحجاب هکذا قیل واما فی الصحاح الفارسی فمعنی قال

قال معلوم امر الغایب من کردن مثلا جی بکند علی لفظ المضارع بعینه ولکن
الفرق بینهما بالقراین وقیل یزاد بین الدال والنون الف نحو کناد و غیر مستعمل
الان درا وقد یجی بزیادة لفظ کو علی اول امر الحاضر او آخره نحو کو بکن او بکن کو
وهو قلیل ایضا انتهی فالظاهر ان قوله کو برد امر غایب فلا تغیار امید
مغفرتست **سد** هر که بتادیب دین راه صواب نگیرد بتعذیب محتج گرفتار
آید قال الله تعالی ولنذیقنهم من العذاب الادنی دون العذاب الاکبر الایة العذاب
الادنی عذاب الدنیا من القتل والاسر وغیر ذلک وعن مجاهد عذاب القبر والعذاب
الاکبر عذاب الاخرة ای لنذیقنهم عذاب الدنیا قبل ان یصلوا الی الاخرة ثم قال الله تعالی
لعلهم یرجعون ای لعل من بقی منهم یتوبون عن الکفر روی ان ولید بن عقبة فاخر علیا
یوم بدر فنزل افمن کان مؤمنا کمن کان فاسقا لا یستوون الایة **بیت** بند ست
بالباء الفارسی خطاب بمهتران انکه بند بالباء العربی یعنی خطاب بمهتران بر کستران
بند ست و نصیحت اولا وانکه ای بعد از ان بند ست چو بند و نصیحت دهند و نشنوی
بند و قید نهند بر پایت **بند** نیک بختان بحکایت و امثال پیشینان ای قدماء
ماضیة بند و نصیحت گیرند پیش ای قبل از ان که پسینان ای متاخران بواقعه ایشان
ای شان الا نیک بختان مثل زنند **قطعه** نرود ای لا یذهب مرغ سوی دانه فراز
ای نزد فراز ای لا یطیر نحو چون دگر مرغ بیند اندر بند و قید و دام پند و نصیحت
گیر از مصایب بفتح المیم جمع مصیبة دگران تا نگیرند دیگران و قدما ان دیگر بحذف
وکذ بحذف الباء ز تو بند **حکمت** انرا که گوش ارادت گران بکسر الکاف الفارسی بمعنی
ثقیل آفریده است و هو کنایة عن صمم القلب چون کند که بشنود ای کیف یفعل حتی

یسمع کلام الله تعالی وانرا که بکمند سعادت کشیده انه چون کند که نرود **قطعه** بشب تاریک
ای فی اللیلة المظلمة دوستان خدای تابد من تافتن بمعنی لمعان کردن چو روز
درخشنده فی بعض النسخ و روز درخشند عطف علی قوله شب تاریک یعنی وفی
النهار المضیئ لهم نور و لمعان ایضا کما فی اللیلة المظلمة وین سعادت بزور بازو
نیست تا نبخشد خدای بخشنده **قطعه** از تو بکه بفتح الباء العربیة وکسر الکاف العربی
نالم ای پای حاکم اشتکی منک وا عرض حالی علیه که دگر داور بمعنی قاضی و حاکم نیست
از حکم تو هیچ بالاتر نیست آنرا که تو رهبری کنی گم بضم الکاف الفارسی نشود و آنرا که
تو گم کنی کسی رهبر و مرشد نیست وهذا البیت اشارة الی قوله تعالی من یهدی الله فلا مضل
له ومن یضلل فلا هادی له **حکمت** گدای نیک انجام بفتح الهمزة بمعنی العاقبة به از پادشاه
بد فرجام که انجام لفظا و معنی **مص** غمی کز پیش شادمانی بری فره بحذف یا پیش
للوزن وکسر شینه به از شادی بکسر الباء المصدری ایضا للوزن کز پسش غم
خوری **حکمت** زمین را آسمان نثار ست النثار اسم لما ینثر و یهدی من النحو بالترکی
ساچو والمراد به ههنا المطر المنبت و آسمان را از زمین غبار وکل اناء بترشح بما فیه
الاناء ای بالکسر الظرف یقال رشح الاناء یرشح رشحا و ترشح خرج ما فیه قلیلا قلیلا ومنه
الرشح للعرق لانه یخرج من البدن شیئا فشیئا کما یترشح الاناء المتخلخل الاجزاء وفی
الحدیث فی اهل الجنة ورشحهم المسک صدق رسول الله **بیت** گرت یعنی اگر ترا خوی
واخلاق من اهد نا سزاوار تو خوی نیک خویش از دست مگذار **حکمت** حق جل
وعلا می بیند و می پوشد و همسایه نمی بیند و می خروشد من خروشیدن قال
فی بحر الغرایب معناه بالترکی کنور کنور ایلمک وجای بمعنی حمله کردن ایضا انتهی **بیت**

نعوذ بالله اگر خلق عیب دان وصف ترکیبی من داشتن بودی کسی
بحال خود ای بسبب حال لفه از دست کس نیاسودی **لطیفه** زر از معدن بکان
بالکاف العربی لفظ فارسی بمعنی معدن کندن بر اید وار دست بخیل بجان کندن
بر نیاید **قطعه** دونان وناکسان نخورند وگوش دارند گویند امید به که خوردن
روزی اد فی یوم من الایام بینی بکام بالکاف العربی وسکون المیم یعنی بد مراد بینی
دشمن را فقوله دشمن مفعول بینی وقوله زر مانده وخاک ره یعنی بخاک آلوده
مرده فی موضع المفعول الثانی بینی **حکمت** هر که بر زیردستان نبخشاید لا یدحم بجور
زبردستان زبر بفتحتین صد زیر گرفتار اید **قطعه** نه هر بازو بمعنی عضد که
در وی توقی هست بمردی عاجزان را بشکند دست ضعیفانرا مکن بر دل گزندی
بیاء الوصل یعنی بر دل ضعیفان ایذاء ومضرة مکن که در مانی بیاء الخطاب من ماندن
جواب الامر یعنی ان فعلت کنت مبتلی بجور زور مندی بیاء الوصل فاید عاقل چون
خلاف در میان اید بجهد بکسر الباء الصلة وفتحتی الجیم والهاء ای یثب من البین
ولا یتوقف فی ذلک المکان وچون صلح بیند لنگر بنهد که انجا سلامت بر کنار دست
واینجا حلاوت در میان مقامر هو الذی یلعب بالقمار راداد به النرد لسه شش
می باید ولیکن سه یک می اید ولا یخفی علیک ان ملاعبة هذا الکلام لما قبله غیر واضح
اللهم الا ان یجعل هذا ابتداء الکلام ولا یخفی بعد **بیت** هزار بار بمعنی الف مرة چراگاه
خوشتر از میدان در حق اسب ولیکن اسب ندارد بدست خویش عنان فاید
درویشی در مناجات می گفت یارب بر بدان رحمت کن که بر نیکان خود رحمت
کرده که ایشانرا نیک افریدی **حکمت** اول کسی که علم بفتحتین بر جامه وانگشتری در دست

واست

دست نشان جمشید بود گفتندش چرا همه زینت را بچپ دادی وفضیلت راست
واست اصله راست را یعنی بطریق یمین است ثم حذف الراء است فی الخط واللفظ لما عرفت
من انه یجب حذف الراء لغوی وخطا اذا اتصل بکلمة ساکنة الآخر فقوله راست فی الاول
کلمة واحدة بمعنی الجانب الیمین وفی الثانی مرکب من را واست الرابطین گفت راست
را زینت راستی تمامست ای یکفیه **قطعه** فریدون گفت نقاشان چین را که
پیرامون فی بحر الغرایب پیرامون وپیرامن کلاهما بالباء الفارسی بمعنی حوالی الشیء
واطرافه بالفارسیة گرد اگرد خرگاهش فی بحر الغرایب خرگاه وخرگه بکسر الخاء
المعجمة والکاف الفارسی فیهما بالترکی اوتاغ بدوزند من دوختن وقد عرفت
ان الخاء تقلب ذالا فی المستقبلیات بدانرا جمع بد قدم للحصر را نیک دار ای هوشیار
بمعنی عاقل که نیکان خود بزرگ ونیک روزند یعنی بزرگ شدند ونیک روزان **لطیفه**
بزرگی را گفتند با چندین فضیلت که دست راست دارد خاتم چرا دست چپ می
کنند گفت ندانی که اهل فضل همیشه محروم باشند وفی هذا المعنی قال خواجه حافظ
هنر نمی خرد ایام جز از ینم نیست بکا ادرم بتجارت باین کساد متاع **قطعه** انکه حظ
بالحاء المهملة والظاء المعجمة النصیب والجد تقول حظ الرجل حظا ای ذا حظ من الرزق کذا
فی مختار الصحاح فلک ان یجعل الحظ ههنا اسماء مصدر الکل لا یخفی افرید او زی ورزق
وبخت بالباء التحتانیة بمعنی دولت یا فضیلت همی دهد یا بخت وقد صحح هذا بالیاء
التحتانیة والفوقانیة ایضا والمال واحد **لطیفه** نصیحت پادشاهان مضاف الی
مفعوله گفتن مسلم کسی راست که بیم وخوف سر ندارد وبا امید زر **مثنوی** موحد
چه در پای ریزی من زر چنین زرش یعنی چه که در پایش ریزی زر را وچه کشمیر

هنری که مشهور است بخدمت نبی بکسر نین و یاء الخطاب برکرشن ابهام مستویان
عنق ولا مبالاة له من السیف اصلا امید و هراس شین بفتح السین المهملة
والشین المعجمة راجعة الی الموصد فی بحر الغرایب هراس بکسر الهاء فی المشهور اسم مصدر
بمعنی بیم و مصدر هم السیدن بفتح الهاء بمعنی ترسیدن انتهی یعنی امید و خوفش
نباشد کس بر نیست یعنی بر انیست بشاد توحید بس ای علیه اساس التوحید فقط
لطیفه بادشه از بهر دفع ستمکاران است و شحنه برای خون خواران و قاضی مصلحت
جوی طراران جمع طرار قال فی مختار الصحاح الطر الشق والقطع و منه الطرار ای العیار
السارق خفیة کقطع الثوب و شقه بحیث یسرقه الدراهم والدنانیر و مصلحت جوی
وصف ترکیبی من جستن هرگز دو خصم از بهر قاضی راضی نشوند قطعه چو حق
یعنی چون حق غیر را معاینه دانی که می بباید داد بمعنی دادن بلطف به که بجنگ آوری
و دلتنگی خراج اگر نگزارد کسی بطیبت بمعنی فی مختار الصحاح طاب یطیب طیبة بکسر
الطاء و تطایبا بفتح التاء بقهر از و بستانند مرد سرهنگ لطیفه همه کس را
دندان بترشی کند گردد فی بحر الغرایب کند بضم الکاف الفارسی الغیر الصارم من
السیف والسکین ای الکلیل منهما ثم اطلق علی غیرهما الطبیعه والسن علی سبیل
الاستعارة انتهی و قاضی بشیرینی مص قاضی که برشوت بخورد و پنج خیار ثابت
کند از بهر تو ده بمعنی بخشش خربزه زار خربزه بضم الباء العربی البطیخ و خربزه زار
المبطخة لطیفه قحبه پیر از نابکاری چه کند توبه نکند و شحنه معزول از مردم آزاری
مص جوان بکسر النون مضاف لا قوله گوشه نشین قدم للحجر تندید شیر مرد
راه خدا است که پیر خود نتواند ز گوشه برخاست ای برخاستن مص جوان

جست می باید که از شهوت بپرهیزد که پیر سست رغبت را بسکون التاء نیست ای
ضعیف الرغبة خود آلت بر نمی خیزد حکمت حکیمی را پرسیدند که چندین درخت نامور
یعنی مشهور و نامدار که خدای تعالی آفریده است بلند و برومند ای المثمر فانه قد عرف
ان بر یجی بمعنی الثمرة ایضا هیچ یکی را آزاد نخوانده است مگر سرو را که ثمره ندارد
درین چه حکمت است گفت هر یکی را دخلی و وظیفه معین است و وقتی معلوم
گاهی بوجود آن وظیفه تازه اند و گاهی بعدم آن پژمرده یعنی ذابل شده و سرو را
هیچ ازین نیست و همه وقت تازه است واین مذکور صفت آزادگانست قطعه
برانچه می گذرد دل منه که دجله بسی پس از خلیفه بخواهد گذشت یعنی گذشتن در بغداد
گر از دست یعنی اگر ز دست برآید چو نخل باش کریم ور ز دستت یعنی واگر در دست نیاید
چو سرو باش آزاد فارغ بال پند دو کس مردند بضم المیم و کسر بردند آنکه داشت
و مالش نخورد و آنکه دانست و عمل نکرد بر مقتضای علمش قطعه کس نه بیند بخیل فاضل
را که نه در عیب گفتنش کوشد یعنی نکوشند در گفتن عیبش یعنی در گفتن ناس عیب او را
و محصوله ان کل فاضل بخیل لیس بسبب بخله اما که فی ان یغتابه الناس و یذمه
بتعداد معایبه ور کریمی دو صد گنه دارد کرمش عیبها فرو پوشد خاتمه کتاب تمام
شد کتاب گلستان والله المستعان بتوفیق باری عز اسمه قوله درین جمله کلام مبتدا
یعنی درین جمله هشت باب چنانکه رسم و عادت مولفانست از شعر متقدمان بطریق
الاستعارت تلفیق رفت یعنی درین جمله ابواب تلفیق نرفت از شعر متقدمان بطریق
عاریت چنانکه این تلفیق عادت مولفانست قال فی مختار الصحاح لفق الثوب
وسوان بضم شقه الی اخری فخیطها و بابه ضرب بیت کهن بضمتین همنا هو الفصیح

خرقهٔ خویش یعنی خرقه کننده خود را بپیراستن و مدرست کردن بدوختن رقعه به
است از جامهٔ عاریت خواستن غالب گفتار سعدی طرب انگیز است وصف
ترکیبی من انگیختن و طرب بفتحتین بمعنی شادی و خرمی و طیبت آمیز وصف ترکیبی
من آمیختن و طیبت بمعنی نیکوی کذا قیل و کوته نظران زا بدین علت زبان
طعن دراز کرده یعنی ایشان زبان درازی میکنند و گویند که مغز دماغ بیهوده
و باطل بردن و دود چراغ ناقابل خوردن کار خردمندان نیست یعنی انهم قد
نسبوا الشیخ الی العبث والسفاهة وقالوا ان السعی والمشقة فی تالیف
مثل هذا الکتاب سفه و عیب لا یلیق بالعاقل الفطن ولیکن بر رای روشن صاحب
دلان که روی سخن در ایشانست ای الکلام فیهم لانه غرضهم من الجملة پوشیده
یعنی بر رای روشن مستور نماند ماضی منفی من ماندن که در بضم الدال وتشدید
الراء موعظهای شافی در سلک عبارت فی مختار الصحاح السلک بالکسر الخیط کشیده
است و داروی دواء تلخ بکسر التاء وفتحها نصیحت با شهد ظرافت برامیخته
تا طبع ملول ایشان از دولت بکسر الدال قبول محروم نماند بفتح النونین نظم ما نصیحت
بجای خود کردیم روزگاری درین نصیحت بسر بردیم گر نیاید این نصیحت بجای
ما بگوش بکسر الشین رغبت کس بر رسولان پیام و جز باشد و بس نظم یا ناظرا
فیه سل الله مرحمة علی المصنف واستغفر لکاتبه واطلب لنفسک من خیر ترید به
من بعد ذلک ای من بعد طلبک لنفسک من خیر ترید به الطلب من الله غفرانا
لصاحبه نحمد الله حمدا علی توفیقنا اتمام شرحه فالمرجو من الناظرین ان
یدعوا بکرمهم لخاطر مولف هذه الحروف وکاتبها الفقیر